

Продјета

138 / 139
СЕПТЕМБАР 2017

ISSN 1331 - 5439

100 GODINA OKTOBARSKE REVOLUCIJE
IZ RUSIJE S LJUBAVLJU I MRŽNJOM, IZLOŽBA
INTERVJUI, IGOR ŠTIKS I HRVOJE TURKOVIĆ
STEVO ŽIGON, RASPRAVE O NOTORNOM
KAZALIŠTE, *BITEF*

ИЗДАВАЧ:

Српско културно друштво ПРОСВЈЕТА
www.prosvjeta.net, www.casopis.prosvjeta.net

ГЛАВНИ УРЕДНИК:

Чедомир Вишњић

УРЕДНИШТВО:

Горан Борковић, Чедомир Вишњић, Сања Шакић

РЕДАКЦИЈА:

Горан Борковић, Ненад Јовановић, Љиљана Вукашиновић
Милорад Новаковић, Чедомир Вишњић, Сања Шакић

ЛЕКТУРА И КОРЕКТУРА:

Јово Чорак

ГРАФИЧКА УРЕДНИЦА:

Барбара Бласин

НА НАСЛОВНОЈ СТРАНИЦИ: Плакати, Д. Moor:

Ленин (1919.), Јеси ли се пријавио у добровољце? (1920.)

ШТАМПА: Tiskara Zelina d.o.o

АДРЕСА РЕДАКЦИЈЕ: Бериславићева 10, 10 000 Загреб

ТЕЛ: +385 1 4872 480

ФАКС: +385 1 4845 364

Убиљежен у Министарству културе Републике Хрватске под бројем 644. Часопис је суфинанциран од Савјета за националне мањине Владе Републике Хрватске, Министарства за културу Републике Хрватске и Министарства културе и информисања Републике Србије. Излази у тиражи од 1 000 примјерака.

Одлазак партизана

Неколико догађаја из задњих пар мјесеци; одлазак хисторичара и издавача, Ђуре Затезала и Slavka Goldsteina, партизанског митраљесца Љубише Самарџића, па и Јасне Ткалец, дјетета из чувене љевичарске породице; промјена имена Трга маршала Тита, чиме је попарана та „загребачка крпица“ хрватске љевице; стављају пред нас још једном питање мјеста и третмана Другог свјетског рата, његових домаћих снага и његовог исхода, како у хисторији тако и у политици, данас и овдје. Питање ваљда никаде није ужареније него у Хрватској, јер је унутрашњи раскол у њој био најдубљи и још прихрањен додатним аспектима хрватских подјела. Највидљивија и нама свакако најважнија је подјела хрватско-српска и онодобно сврставање велике већине Срба из Хрватске уз партизански покрет, условљено унутрашњим развојем заједнице, јачањем комунистичког покрета међу младим образованим краишницима, политичком еволуцијом самосталних демократа и на крају, свакако, усташким злочинима који нису пружали могућност лојалности држави, чemu су краишници били традиционално склони.

Ствар се, нажалост, данас чини врло једноставном, иако је нико не жели ни изговорити ни записати. Нестанком Срба из Хрватске, за потребе једнајбече искористићемо намјерно овај вредносно неутралан термин, тврди хрватски баланс с краја рата из 40-их година, који је значио подједнако бројно стање партизанске и усташке војнице на територију Хрватске и који је наставио живјети и у деценијама које су сlijedile, неповратно је нарушен. Хрватска љевица је тај минус, од Рачана на овамо, покушала надокнадити прилагођавањем другој страни, пристајући на разговор на туђем терену, али показало се да је то пут који сигурније води у нестанак, него у демократску будућност.

И сад се у Хрватској догађа неизbjежno. На претпоставкама које готово сви прихватају у политичком животу, а у што спада и коначност „рјешења“ српског питања, ретроактивно све ради у корист стране осрамоћене и поражене у Другом свјетском рату, као какве-такве или једино „наше“. Постоји, додуше, и помоћно сродно рјешење, оно које иде за ријечима које се често чују; доста те прошlostи која нас дијели, гледајмо у будућност, окупимо се... Да ствар буде гора или заоштренија, чини се у овом тренутку, да је прошlost једино што овдаšњим народима остаје као њихово, ако буду кадри бринути о њој... И како се оријентирати у таквој ситуацији, у којој је пристати на владајуће „прибалтичке“ трендове могуће колико и 1941. године. А причати своју причу има своја социјална ограничења, чак и када се ради на тако моћан начин као што је на примјер Slavko Goldstein направио са својом „1941-ом“. Уосталом, зар реакције на његову смрт по порталима не говоре више него што су и пессимисти очекивали?

Проблем за нас има барем два аспекта. Овај ваљски, о којем говоримо и који се тиче односа према већини сред које живимо и радимо и сред које причамо и пишемо своју (при)повијест. Како год приказали ситуацију излаза нема, као ни алтернативе нашем аутономном доприносу јужнославенској и европској хисториографији. Без обзира што немамо готово никакав утицај на програмска тијела образовног система и што се кроз њега чини све да се дјеци и одраслима огари и повијест и хисторија уопште. Ваљда као дио целокупне припреме овдашње омладине за оно што их чека у скоро будућности. Озбиљно је питање колико се у данашњем свијету слобода необавезност учења може претворити у предност, али то је једина могућност. Једино ће се у том нашем аутономном доприносу моћи постићи пожељан средњи пут; да се о партизанском покрету и о домаћим комунистима пише чињенична истина, без осветничке параное и без поклоничког обоготоврења.

Такав приступ има и своје унутрашње запреке. Пречанским Србима комунистичко наслијеђе није једино наслијеђе 20. вијека. То је истина која се врло тешко прима јер на њој само појединци раде и за њу више нема животно везаних група и појединача. Наша стара генерација снажно је везана уз „бољу прошlost“ Титовог доба и томе се не треба чудити, као ни политици која ту чињеницу користи. Па ипак, само ће баланс, поштен и равноправан третман друштвених актера из прошlostи и њихових идеологија означити толико потребну нам нормализацију и смирење. Баланс између грађанског и комунистичког пола, политичког и интерпретативног поља, који ће обухватати и идеологију краишког села браће Прибићевић и улогу Српске православне цркве у животу народа и културе.

А таквог заједништва се не морају бојати ни истинске жртве фашистичког и усташког терора, ни борци VI, VII и VIII партизанске дивизије, колико их данас још има живих.

A. Strahov - Braslavski, *V. I. Uljanov*, Harkov, 1924.

предплатна

SVA IZDANJA SKD PROSVJETA MOŽETE NARUČITI NA ADRESI

SKD Prosvjeta, Berislavićeva 10, 10 000 Zagreb

FAX: + 385 1 4845 364

TEL: + 385 1 48 72 480

skdprosvjeta@skdprosvjeta.com

Godišnja pretplata na časopis *Prosvjeta* iznosi 150 kuna, a uplaćuje se na račun
SKD Prosvjeta IBAN: HR3623600001101412121.

Kopiju uplatnice pretplatnik obavezno treba dostaviti na adresu izdavača s
naznakom "za časopis Prosvjeta" radi uvrštenja u evidenciju preplatnika.

Uplate na ime pretplate na časopis Prosvjeta iz inostranstva se vrše na
IBAN HR3623600001101412121 SWIFT ZABAHR2X s naznakom "za časopis
Prosvjeta".

Pretplata za zemlje Evropske unije za godinu dana iznosi 50 EUR, SAD 60 USD,
Kanada 60 CAD, Australija 60 AUD.

04	OD SMOTRE DO SUSRETA Nenad Jovanović HRONIKA	70	POLET U BUDUĆNOST ILI NAJVEĆA TRAGEDIJA Goran Borković IZLOŽBE, <i>IZ RUSIJE S LJUBAVLJU I MRŽNJOM</i>
09	IN MEMORIAM ĐURO ZATEZALO I MIRKO DELIBAŠIĆ	73	ČAJNI KOLUTIĆI Mile Radović Ćiro PRIČE S KORDUNA
10	ŠTO SRBIJU ČEKA SUTRA? Zoran Daskalović POLITIKA, SRBIJA	75	RUSKI TREĆI PUT Čedomir Višnjić KNJIGE, <i>SOLŽENJICIN I SAHAROV</i>
12	VELIKE IDEJE I MALI NARODI Siniša Tatalović POLITIKA, KATALONIJA	77	ZVIJER OD ČOVJEKA Sanja Šakić KNJIGE, <i>GORI GORI GORI</i>
14	ROMAN RAZOTKRIVANJA Srđan Sandić INTERVJU, IGOR ŠTIKS	79	SALINGER IZ NOVOG SADA Neven Vulić KNJIGE, <i>MEMOARI JEDNOG MAKROA</i>
17	STEVO ŽIGON Goran Babić RASPRAVE O NOTORNOM (14)	81	O ZEMLJAMA I LJUDIMA Srđan Gagić KNJIGE, <i>ZEMLJA 2.0</i>
19	GLINSKO GROBLJE Igor Mrkalj HISTORIJA	84	RODNA IDEOLOGIJA IZMEĐU REDAKA Virna Karlić KNJIGE, <i>JEZIK I ROD</i>
27	ZAPISI O SUDBINI PORODICE ĐUKIĆ Igor Mrkalj HISTORIJA, SVJEDOČANSTVO	86	O KRAJU EPSKOG SVETA Mladen Vesović KNJIGE, <i>KUKAVIČJA PILAD</i>
36	DVA GENERALA Čedomir Višnjić HISTORIJA	88	NASILJE RIJEČIMA Goran Borković KNJIGE, <i>PROIZVODNJA DRUGOGA</i>
41	KONSTANTA ANTIFAŠIZMA Danilo Lučić HISTORIJA, KOČA POPOVIĆ	90	ORGANIZAM POHLEPE Aleksandar Gavranović POEZIJA
44	SUTRA VEĆ MOŽE BITI KASNO Dimitrije Birač OKTOBARSKA REVOLUCIJA –100 GODINA	94	TRIPOVETKE Nemanja Jovanović PROZA
50	IMAMO SVE, OSIM NOVCA Sanja Šakić INTERVJU, ŠEJLA ŠEHABOVIĆ	100	UNDO Nikola Nikolić PROZA
56	ČUVARI VATRE Bojan Munjin KAZALIŠTE, <i>BITEF</i>	104	IN MEMORIAM Dragan Markovina SLAVKO GOLDSTEIN (1928-2017)
59	LAŽ SLOBODE I ISTINA KAZALIŠTA Igor Ružić KAZALIŠTE	105	IN MEMORIAM Đorđe Matić LJUBIŠA SAMARDŽIĆ (1936 – 2017)
62	SITUACIJA U KULTURI SNAŽNO PODSJEĆA NA ONU U JUGOSLAVIJI Srđan Sandić INTERVJU, HRVOJE TURKOVIĆ	106	PANOPTIKUM Goran Borković
67	O JEDNOM NEOBELEŽENOM ODLASKU Dušan Vesić ESEJ, MIKI JEVREMOVIĆ		

OD SMOTRE DO SUSRETA

Nenad Jovanović

DJEĆJA SMOTRA U GAREŠNICI – Tradicionalna, osma po redu, Smotra dječjeg kulturnog stvaralaštva "Djeca su ukras svijeta" održana je 18. juna u organizaciji pododbora "Prosvjete" u Hrvatskom domu u Garešnici. Uz domaćine učestvovali su i „Prosvjetini“ pododbori iz Bršadina, Malog Gradca i Vrginmosta, KUD "Mladost" iz Bosanske Otoke, kao i hrvatska, češka i rusinska društva.

U takmičenju u starim dječjim igrama, održanom u Brinjanima, učestvovalo je sedam društava, pri čemu su najuspješniji bili gosti iz Bršadina. U predvorju Hrvatskog doma članice "Prosvjete" iz Garešnice su izložile stare rukotvorine i nošnje moslavačkog kraja.

VIDOVDANSKI SABOR U BOBOTI – U Boboti je od 23. do 25. juna održan Vidovdanski sabor koji su organizirali KUD "Đoko Patković" i tamošnji pododbor "Prosvjete". Na tradicionalnoj manifestaciji, koja se održava već 36 godina, okupilo se preko 700 učesnika. Nakon svečanog defilea članova KUD-ova u narodnim nošnjama glavnom ulicom, slijedio je cjelovečernji program koji je zbog olujnog nevremena održan u sportskoj dvorani tamošnje osnovne škole.

Od deset ansambala, šest ih je bilo iz Republike Srpske – iz Obudovca, Srednje Slatine, Pelagićeva, Dugog Polja, Bušletića – Donje Grapske i Čelinca. Publiku su na Vidovdanskom saboru posebno oduševili veterani bobotskog KUD-a koji su odigrali "Igre iz Mačve".

Pored domaćina, tradiciju i običaje Srba na istoku Hrvatske predstavila su društva "Sveti Sava" iz Tenje i "Zora" iz Silaša. U programu je učestvo-

vala i Pjevačka grupa iz mjesta Tengelic u Mađarskoj koja se predstavila s nekoliko srpskih izvornih pjesama. Prvog dana održano je pjesničko veče, drugog dana likovna kolonija, a uvečer su članovi dramske sekcije SKD-a "Prosvjeta" i Osnovne škole Bobota odigrali predstavu "Čujte Srbi i onda i danas i vazda".

FESTIVAL FOLKLORA U BOROVU – U Borovu je 24. juna održan 18. Međunarodni festival folklora u organizaciji KUD "Branislav Nušić". Nakon svečanog defilea učesnika festivala, na Ljetnoj pozornici Kulturnog centra, održan je program sa šest društava iz Srbije, Rumunjske, Mađarske, Republike Srpske i Hrvatske.

Nastupili su KUD "Zora" iz banatskog mesta Srpski Itebej, "Duško Trifunović" iz Broda u Republici Srpskoj, "Branko Radičević" iz Darde i "Ciganske zvezde" iz Deča u Mađarskoj. U programu su učestvovalo i sve grupe folklorne sekcije borovskog KUD-a. Sve učesnike je u ime opštine Borovo, kao generalnog pokrovitelja festivala, pozdravio načelnik Zoran Baćanović, a manifestaciju je pratilo preko 500 posjetilaca. U proteklih 18 godina festival folklora u Borovu ugostio je 148 društava iz 32 zemlje.

PRVI PUT NA LIČKOJ SMOTRI U OTÖCU – Na 18-oj po redu Smotri folklora Ličko-senjske županije, održanoj u Otočcu 23. i 24. juna, među brojnim društvima nastupio je i pododbor "Prosvjete" iz Udbine. Nastupilo je i 17 folklornih društava iz svih krajeva Hrvatske.

Pododbor iz Udbine predstavio se "Udbinskim prelom", originalnom koreografijom kojom se nastoji sačuvati jezik i običaji vezani za ognjište, kao i lička pjesma te kolo. Predsjednica pododobra "Prosvjete" iz Udbine Tatjana Čanković izrazila je zadovoljstvo što je ove godine po prvi put na toj poznatoj smotri nastupilo i jedno društvo sa srpskim predznakom, pa su brojni posjetiocu iz svih dijelova Hrvatske imali prilike vidjeti i dio običaja i tradicije Srba iz Like. Možda će to biti pouka organizatorima "Vinkovačkih jeseni" koji uz dužu tradiciju do sada nisu našli za shodno ugostiti neki ansambl Srba iz Hrvatske, kao i još nekim drugim regionalnim manifestacijama.

IZLOŽBA U MARKUŠICI – Pododbor "Prosvjete" u Markušici i KUD "Srem" su 1. jula organizirali izložbu "Koraci kroz vrijeme" na kojoj su postavljeni stari predmeti i rukotvorine. Članovi KUD-a „Srem“, Aleksej Kovačević i Andela Erić predstavili su se recitacijama pjesama, dok je KUD "Branko Radičević" iz Pačetina izveo kazališnu predstavu "Zajednički stan".

SIJELO TROMEĐE U STRMICI – U Strmici, kod Knina, 7. i 8. jula održan je 23. po redu sabor ojkačkog pjevanja i očuvanja običaja i folklornih tradicija Srba pod nazivom "Sijelo Tromeđe". Okupljanje krajiških ojkača i svirača pokrenuto je prije 32 godine, a obnovljeno 2008. s ciljem očuvanja tradicije i ojkačke pjesme, uz himnu sabora "Volim Bosnu, u srcu mi Lika, Dalmaciju ljubavi velika".

Pored ženskog pjevačkog zbora splitskog pododbara, koji na smotri učestvuje dugi niz godina, na smotri su učestvovali i pjevačka grupa Svetlane Spajić, muška ojkačka grupa Strmica, pododbor "Prosvjete" iz Korenice i Udbine, kao i KUD-ovi i pjevačke grupe iz Biskupije, Beograda, Drvara, Bačkog Jarka, Kranja, Ličke Kaldrme, Golubića, Bogatnika, Cetine i drugih mesta.

ĐEDOVA KOSIDBA U VRGINMOSTU – U Vrginmostu je 15. jula održana tradicionalna manifestacija „Đedova kosidba“, koju su organizirale općinske vlasti i pododbor "Prosvjete" iz tog grada. Uz prikazivanje ručnog košenja trave, u sklopu manifestacije priređena je večer narodnih pjesama i igara, sa 13 folklornih i pjevačkih društava iz Hrvatske, Srbije i BiH. Nastupili su pododbori "Prosvjete" iz Vrginmosta, Vojnića, Garešnice, Viškova, Kostajnice, Malog Gradca i Okučana, Udruženje žena iz Srpskih Moravica, SKUD Vreteno iz Rijeke, KUD "Hasan Mujezinović" iz Cazina, Baljski sokolovi iz Bosanske Kostajnice, kao i Korijeni te KUD "Ćirilo i Metodije" iz Srbije.

LJETNA ŠKOLA NA VIRU – U organizaciji "Prosvjete" i Vijeća srpske nacionalne manjine grada Zagreba u ove je godine u odmaralištu "Cvrčak" na otoku Viru, kod Zadra, od 20. jula do 1. avgusta održana 22. po redu Ljetna škola srpskog jezika i kulture "Sava Mrkalj". U dvije smjene učenici od 3. do 7. razreda iz mjesta u kojima nije organiziran ni jedan od oblika školovanja za srpsku nacionalnu manjinu učili su o srpskom jeziku i kulturi, ali je ostavljeno dovoljno vremena i za kupanje, radionice i slobodne aktivnosti.

Školu je na poziv predsjednika "Prosvjete" Siniše Ljubojevića 29. avgusta posjetio i zagrebački gradonačelnik Milan Bandić koji je tom prilikom podsjetio na pomoć koju gradske vlasti daju manjinama u njihovom radu s djecom. Sljedeće godine Grad Zagreb će sudjelovati u financiranju još većeg broja srpske djece u ovom odmaralištu, najavio je Bandić, dodajući da Grad Zagreb sufinancira i ljetovanje za djecu iz Gunje, Vukovara, Srebrenice, Beslana i Kijeva, mjesta koja je zadesila neka nesreća, od poplave do terorista.

Ljetna škola bila je jedna od tema susreta Bandića i Ljubojevića u gradskoj upravi upriličenog početkom avgusta. Zajedničkim aktivnostima sa SKD Prosvjeta još jednom potvrđujemo multikulturalnost, multietničnost i otvorenost Grada Zagreba te nastojanje da sve konkretnе zadatke riješimo na obostrano zadovoljstvo, poručili su iz gradske uprave, a zadovoljstvo do-sadašnjom suradnjom izrazio je i Ljubojević.

DANI KULE U ISLAMU GRČKOM – U Kuli Stojana Jankovića, u Islamu Grčkom, 22. i 23. jula održan je bogati program posvećen književniku Vladanu Desnici, jednom od najznačajnijih modernih pisaca zadarskog kraja, čija je porodica bila vlasnik ovog kulturnog dobra. Premijerno su prikazani odabrani dijelovi teksta Desničine drame "Ljestve Jakovljeve" u izvođenju mladih, darovitih glumaca nekoliko zagrebačkih kazališta. Izvedena je i monodrama Jure Arasa "Igre proleća i smrti".

"Dani Kule" bili su prilika i za prezentaciju manje poznatih umjetničkih aspekata povezanih s Desnicom, poput njegovog muzičkog stvaralaštva. Desnica je bio inspiracija mnogim slikarima, pa su njegovi portreti bili osnovna tema novog izložbenog postava naslovленog "Vladan Desnica – Piščev studio".

SUSRETI NA BANIJI – Održani su i 15. po redu "Susreti na Baniji" u organizaciji pododbora Mali Gradac. Manifestacija je počela 28. jula književnom večeri s pjesnicima iz Borova i Siska, a narednog dana održana je likovna kolonija. Središnji trosatni dio manifestacije priređen je na otvorenoj pozornici na kojoj je nastupilo sedam KUD-ova ili udruženja iz Hrvatske, kao i "Zora" iz Kragujevca.

Susrete je otvorio Jovica Radmanović, potpredsjednik "Prosvjete" i šef riječkog podobdora, dok je predsjednica podobdora Milica Sanković izrazila zadovoljstvo što su se Susreti održali kao uspješna manifestacija koja svake godine pobudi veliki interes i učesnika i publike. Susretima su prisustvovali gradonačelnik Stjepan Kostanjević i njegova zamjenica Branka Bakšić.

SRPSKI USTANAK – U organizaciji SNV-a i Saveza antifašističkih boraca i antifašista Republike Hrvatske u Srbu je 29. jula obilježena godišnjica

ustanka naroda Hrvatske 1941. godine. Manifestaciji je prisustvovao velik broj ljudi, a osim govornika i delegacija koje su polagale vijence, nastupila je pjevačka grupa pododbora iz Udbine.

Podsjetimo, nakon izloženosti ustaškoj represiji, stanovništvo ličkog kraja 27. jula 1941. godine odlučilo je podignuti ustanak koji je buknuo koordinirano, s obje strane gornjeg toka Une, na teritoriju jugoistočne Like i jugozapadne Bosne. U roku od nekoliko dana ustanici su uspjeli osvojiti područje od Drvara, Glamoča, Bosanskog Grahova do Donjeg Lapca i Srbra.

POVEZIVANJE S BATAJNICOM – U Hrvatskoj je krajem jula i početkom avgusta boravila delegacija KZ "Batajnica" na čelu s predsjednicom Sanjom Lakić. Tom prilikom u podoborima "Prosvjete" u Glini, Kninu i Rijeci održani su radni sastanci na temu obrazovnog, kulturnog i privrednog povezivanja "Prosvjete" i udruženja iz Batajnice.

Na sastancima je dogovorena suradnja i zajedničke programske aktivnosti koje su krajem avgusta oživotvorene kroz organizaciju ljetne škole srpskog jezika, historije i kulture "Sveti Sava" u Beogradu. Rukovodstva "Prosvjete" i KZ "Batajnica" posjetili su i narodni sabor za Sv. Iliju u Kašiću, tradicionalno okupljanje koje je obilježila jutarnja liturgija i večernji program koji su izveli članovi "Prosvjete" iz Ogulina.

GAREŠNIČANI U CRNOJ GORI – "Prosvjetin" podobor iz Garešnice je od 30. jula do 4. avgusta učestvovao na "Montenegro folk festu", festivalu koji traje od 10. jula do 31. augusta, a na kojem učestvuju društva iz petnaestak zemalja Evrope. Garešničanima su u njihovoj "šihti" društvo pravili i SKUD "Branko Radičević" iz Dalja i društva iz Crne Gore, Srbije, BiH i Rumunjske. Garešničani su se predstavili lgrama iz Zapadne Slavonije i iz okoline Niša, a nastupali su u Čanju i Sutomoru.

LJETNA ŠKOLA SVETI SAVA U BEOGRADU – Djeca iz Rijeke, Hrvatske Kostajnice, Kosova kraj Knina i Kašića učestvovali su u radu prve ljetne škole "Sveti Sava", koja je održana od 15. do 25. avgusta u Beogradu. Trinaestoro djece iz Hrvatske s ostalim vršnjacima učila su o srpskoj kulturi, historiji i književnosti.

Djeca su posjetila beogradske znamenitosti, hram Svetog Save, Kalemeđdan, Muzej Ive Andrića i Muzej Nikole Tesle, zoološki vrt, najveće stadione, Stari dvor, Beli dvor i Novi dvor gdje ih je dočekao i predsjednik Republike Srbije Aleksandar Vučić na čiji su prijedlog dječa produžila boravak za još jedan kako bi krstarili Dunavom i Savom i navečer otišli na utakmicu Crvena zvezda – Krasnodar.

DANI SRPSKE KULTURE U ISTRI – U Puli, Umagu i Rovinju od 16. do 18. avgusta održani su deveti po redu Dani srpske kulture u Istri. Na ovogodišnjoj manifestaciji, koju organiziraju Zajednica Srba u Istri i pododbora "Prosvjete" u Umagu, kroz muziku, slikarstvo i gastronomsku ponudu predstavljen je užički kraj. Opću pozitivnu atmosferu kvarilo je samo pisanje pojedinih portalata kojima je smetalo užičko kolo u centru Pule.

Na otvaranju u Domu hrvatskih branitelja predstavljeni su radovi slikara iz Srbije Vasilija Terzića i Miloša Klišića, kao i grnčara Miletice Lazića. Moglo se i degustirati tradicionalne srpske specijalitete, rađene na izvorni način u zemljjanom posuđu. U nastavku programa na pulskom Forumu nastupili su KUD "Zlakusa" iz okoline Užica, frulaši Emilia i Marko, Trubački orkestar Ivana Jovanovića i pjevačka grupa udruženja "Zavičaj". Na prigodnom štandu predstavljeni su turistička ponuda, nošnje i rukotvorine, kao i narodni običaji, a orkestar je prošao gradskim ulicama izazivajući veliku pažnju građana.

LIPOVLIJANSKI SUSRETI – Lipovljanski susreti, centralna manifestacija nacionalnih manjina u Hrvatskoj, održana od 25. do 27. avgusta, okupili su brojne goste i manjinska društva. Manifestacija uključuje mnoštvo različitih događaja, izložbi i prezentacija rukotvorina, suvenira, likovnu koloniju, prezentaciju narodnih nošnji sve do bogate gastronomске ponude pojedinih nacionalnih kuhinja. Susreti su započeli izložbom „Reprezentativna lista nematerijalne kulturne baštine“ i zabavnim programom za mlade, a nastavljeni su u subotu, 26. avgusta kad je održan i glavni program.

"Žaštita manjina i uloga medija u demokratizaciji hrvatskog društva" bila je tema ovogodišnjeg okruglog stola kojeg je, u suradnji s Općinom Lipovljani, organizirao Savjet za nacionalne manjine RH i predsjednik Savjeta Aleksandar Tolnauer. Na području općine Lipovljani živi 13 nacionalnih manjina. Njihovi pripadnici stoljećima

žive u skladnim odnosima s većinskim narodom i zbog toga je općina Lipovljani više nego prikladno mjesto za održavanje najvažnije manifestacije stvaralaštva nacionalnih manjina u Hrvatskoj.

Među manjinskim udruženjima koja su defilirala mjestom i pokazala što znaju bili su i folkloraši "Prosvjete" iz Garešnice koji su svoje stare kulinarske specijalitete ponudili i brojnim posjetiocima Susreta.

MLADOST U MARKUŠICI – Pododbora "Prosvjete" u Markušici i tamošnji KUD „Srem“ otvorili su 2. septembra manifestaciju "Mladost u pesmi i igri 2017.". Osim domaćina, nastupili su i članovi pododbara "Prosvjete" i KUD "Ostrovo" iz Ostrova, pododbara "Prosvjete" u Garešnici i Etno grupe Đurđevak iz Bobote. Koreografije su pokrivale područje od zapadne Slavonije, Srema, i Banata do Leskovca i Vladičinog Hana na jugu Srbije. Pjevale su se i stare srpske pjesme, a publika je uživala i velikim aplauzom nagrađivala izvedene koreografije.

Uz brojne posjetioce, manifestaciji su prisustvovali Srđan Jermić, predsjednik ZVO, Svetislav Mikerević, predsjednik VSNM Vukovarsko-sremske županije i zamjenik načelnika opštine Markušica Miroslav Jelača.

UMAŽANI NA LESKOVAČKOJ ROŠTILJJIJADI – Članovi pododbara SKD "Prosvjeta" iz Umaga početkom septembra učestvovali su na ovogodišnjoj 52. Leskovačkoj roštiljjadi. Bila je to uzvratna posjeta umaških kulturnih radnika gradu roštilja čiji su predstavnici bili gosti prošlogodišnjih Dana srpske kulture u Istri. Između ostalog, Istrani su na štandu Centra za ekonomiku domaćinstva Grada Leskovca izlagali istarske specijalitete kao i „Prosvjetina“, izdanja. (P)

PORTO ETNO U RIJECI – U Rijeci je 9. septembra održan prvi Porto etno – festival glazbe i hrane koji je bogatim programom privukao mnoštvo ljudi. Festival su prisustvom obogatile brojne udruge riječkih nacionalnih manjina, a srpsku nacionalnu manjinu predstavljali su članovi pododbora "Prosvjete" iz Rijeke i Korenice. Atraktivni program je uključivao ponudu tradicionalnih jela nacionalnih manjina, dječji program, kao i koncerte poznatih muzičara. Uz brojne posjetioce, manifestaciji su prisustvovali Srđan Jeremić, predsjednik ZVO, Svetislav Mikerević, predsjednik VSNM Vukovarsko-sremske županije i zamjenik načelnika opštine Markušica Miroslav Jelača.

U OGULINU O KORAĆU – Povodom Dana grada Ogulina u Gradskoj knjižnici i čitaonici 13. septembra održana je književna večer "Otpor historijskom zaboravu dr. Stanka Koraća". Skup je organizirao tamošnji pododbor "Prosvjete", a predavač, Dušan Marinković, profesor književnosti, podsjetio je na lik i djelo Stanka Koraća koji je bio srpski književni povjesničar, radio kao profesor u Karlovcu, bio urednik u "Prosvjeti" u Zagrebu prije rata i bavio se proučavanjem hrvatske i srpske književnosti, a posebno književnim radom Srba u Hrvatskoj.

STAZAMA ZAVIČAJA U NOVOM SADU – Članovi Ansambla narodnih igara Srpskog kulturnog društva "Prosvjeta" drugog vikenda u septembru učestvovali su u programu "Stazama zavičaja" u okviru manifestacije Dani Srpske u Srbiji. „Prosvjetini“ folkloraši dali su svoj doprinos novosadskom programu manifestacije srpskim igrama vukovarskog kraja kojemu je prethodio svečani prijem u skupštini Autonomne pokrajine Vojvodine i defile centrom grada. Ovogodišnja manifestacija otvorena je u Beogradu, a tokom vikenda održana su 32 programa u 20 gradova Srbije od kojih je jedan bio u Novom Sadu, u organizaciji Fonda za pružanje pomoći izbeglim, prognanim i raseljenim licima.

Bio je ovo prvi nastup članova Ansambla narodnih igara u jesenskom delu sezone, naredno gostovanje je u Splitu 14. oktobra gde će biti upriličen program povodom 20 godina tamošnjeg „Prosvjetinog“ pododobora, a sedam dana kasnije i u Virovitici na obeležavanju 10 godina delovanja Prosvjete u tom gradu. (P)

INKLUZIVNI ZBOR U ZAGREBU – Inkluzivni zbor Ison iz Novog Sada, pod vodstvom osnivača i direktora Miodraga Miše Blizanca, upriličio je 14. septembra koncert u biblioteci "Prosvjete" u Zagrebu, dirnuvši svojim nastupom brojnu publiku. Blizanac je predstavio zbor koji je u 13 godina

djelovanja održao 1.500 koncerata. Kako je objasnio, hor okuplja djecu i mlade s raznim vrstama invaliditeta i teškoćama u razvoju, kao i njihove roditelje, prijatelje i profesore iz škole "Milan Petrović" i drugih obrazovnih ustanova iz Novog Sada, kao i sve ljudi dobre volje.

Cjelovečernji program započet je i završen molitvom, kao i brojnim tradicionalnim pjesmama srpskog naroda i crkvenim pjesmama. Nije izostavljen Đorđe Balašević, kao ni narodne pjesme iz južnih dijelova Srbije. Zbor je, osim u "Prosvjeti", nastupio u Srpskoj pravoslavnoj gimnaziji i Sabornoj crkvi u Zagrebu, kao i na međunarodnoj konferenciji o naprednoj tehnologiji za djecu s teškoćama u razvoju i osobe sa invaliditetom.

DESNIČINI SUSRETI – Međunarodni naučni skup "Desničini susreti 2017.", održan od 15. do 17. septembra u Zagrebu, bio je posvećen 50. godišnjici smrti Vladana Desnice, jednog od najznačajnijih književnika prošlog vijeka. Ovogodišnja tema skupa bila je "Smrt u opusu Vladana Desnice i evropskoj kulturi - poetički, povijesni i filozofski aspekti", a njome se bavio velik broj naučnih radnika iz regiona.

Prilikom otvaranja skupa u Hrvatskom društvu pisaca (HDP), supredsedavajući Pripremnog odbora, profesor historije na zagrebačkom filozofskom

fakultetu Drago Roksandić, ukazao je na veliku brojnost učesnika. „To je za sve nas koji već godinama sudjelujemo u organizaciji skupa veliko zadovoljstvo“, rekao je Roksandić. U ime porodice, skupu se obratio piščev unuk Vladan Desnica, dok je temu najavio predsjednik HDP-a Nikola Petković. Govoreći o reakcijama na smrt Slavka Goldsteina, kome je minutom šutnje odana počast, Petković je rekao da je govor mržnje upućen Goldsteinu također oblik smrti. Supredsjedavajući skupa, Bojan Jović iz Beograda, također je naglasio značenje skupa i doprinos boljem upoznavanju velikog Desničinog djela, dok je generalni sekretar SKD-a „Prosvjeta“ Srđan Tatić izrazio zadovoljstvo kontinuiranom suradnjom na projektu.

Desničini susreti dio su dugogodišnje suradnje Centra za komparativno-historijske i interkulturne studije i Odsjeka za kroatistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu te Hrvatskog društva pisaca i „Prosvjete“. Susreti se realiziraju i u okviru dvogodišnjeg međudržavnog hrvatsko-srpskog projekta Desničini susreti i hrvatsko-srpski/srpsko-hrvatski interkulturalizam u suradnji s Institutom za književnost i umetnost iz Beograda.

BIJELA PČELA SVAKOM UČENIKU – Dečiji časops “Bijela pčela” Srpskog kulturnog društva “Prosvjeta” odlukom uredništva od septembarskog broja povećao je broj stranica i udvostručio tiraž kako bi od nove školske godine svi polaznici nastave na srpskom jeziku i ciriličnom pismu osnovnoškolskog uzrasta dobili besplatno po primerak časopisa. “Bijela pčela” je jedini dečiji list na hrvatskom kulturnom prostoru štampan na srpskom jeziku, ciriličnim i latiničnim pismom. Njegovi edukativno-informativni i zabavni sadržaji usmereni su ka edukaciji, a istovremeno razvijanju duha tolerancije, mira i poštivanja različitosti kulturnih tradicija.

Časopis je priznat od strane Ministarstva obrazovanja Republike Hrvatske kao pomoćno sredstvo u nastavi na srpskom jeziku i ciriličnom pismu. List je počeo izlaziti 1994. godine i do sada je izašao u 229. brojeva. Dobitnik je niza nagrada i priznanja među kojima se izdvajaju nagrade Grada Rijeke 2005., „Sima Cucić“ 2011., „Zmajeve nagrade“ 2012. i povelja „Milan Radeka“ 2014. godine. (P)

IN MEMORIAM ĐURO ZATEZALO

Poznati historičar i antifašist Đuro Zatezalo preminuo je 6. avgusta u 87. godini života u rodnim Donjim Dubravama. U svom radu Zatezalo se najviše bavio istraživanjem ustaških zločina nad Srbima na Baniji, Kordunu i Lici. Nakon završene učiteljske škole, magistrirao je i doktorirao historiju. Autor je stotinjak raznih naučnih radova i knjiga u kojima je detaljno pisao o događajima iz rata, ustanku i djelovanju Komunističke partije. Više decenija je bio direktor karlovačkog Historijskog arhiva, a upravo njegovom zaslugom Arhiv je dobio novu zgradu gdje je smješten i danas. Obavljao je funkciju potpredsjednika Savjeta za nacionalne manjine RH i predsjednika VSNM-a Karlovačke županije, a redovno je bio i na komemoracijama i obilježavanju događaja iz NOB-a. Nedavno mu je izašlo drugo, dopunjeno i prošireno izdanje knjige „Radio sam svoj seljački i kovački posao“. Zadnju promociju je imao 28. jula u Krnjaku, devet dana prije smrti., a tokom jeseni planirao je seriju promocija po Hrvatskoj i Srbiji.

IN MEMORIAM MIRKO DELIBAŠIĆ

U sredu, 27. septembra o.g. nakon duge i teške bolesti u Vukovaru je u 60-toj godini preminuo dugogodišnji član SKD “Prosvjeta” i kulturni radnik Mirko Delibašić. Svoje prve aktivnosti na polju kulture ostvario je kao član tamburaškog orkestra KUD “Maksim Gorki” uz oca Peru, a potom i kroz narodni orkestar istog društva. To je vreme kada se razvija u jednog od vrsnih poznavalaca narodne, ali i drugih žanrova muzike. Svoju ljubav prema muzici i muzičkom stvaralaštvu nije zadržavao samo za sebe nego je nesebično prenosio i na mlađe naraštaje kroz rad u nekoliko osnovnih škola. Zadnje Mirkove aktivnosti vezuju se za rad u orkestru Prosvjetinog Ansambla narodnih igara. Sahranjen je na Novom vukovarskom groblju uz počasti prijatelja i poštovalaca njegovog muzičkog stvaralaštva.

DRŽAVI IDE BOLJE NEGO NJENIM GRAĐANIMA

ŠTO SRBIJU ČEKA SUTRA?

PIŠE: Zoran Daskalović

**Vlada Srbije pod budnim okom
predsjednika Aleksandra Vučića važe
da li da ostane dobar i poslušni MMF-
ov učenik ili da ipak mučne svojom
glavom i krene voditi ekonomsku
politiku koja možda neće biti tako
hvaljena u svijetu, ali će biti ugodnija
za život njezinih građana**

Međunarodni monetarni fond je u prvoj polovini prošlog desetljeća na sva usta hvalio Argentinu zbog njezina dosljednog i uspješnog provođenja aranžmana koji je s njim sklopila kako bi se izvukla iz permanentne krize i krenula se stabilno razvijati, ali unatoč tim pohvalama ili upravo zbog njih Argentina je umjesto uspješnog oporavka završila u bankrotu i ekonomskom slomu i prije nego što su globalna ekonomska kriza i recesija počele harati uzduž i poprijeko zemljine kugle.

Oni koji i u Srbiji vole puhati na hladno sjetili su se ovih dana MMF-ove argentske epizode u kojoj su svoju operaciju proglašili uspješnom, iako im je pacijent umro, jer je Fondovo vijeće mudrača upravo proglašilo da je Srbija uspješno prošla i sedmu reviziju stand by aranžmana koji pod njihovom paskom provodi od početka 2015., a trebao bi se okončati do konca ove godine.

Usporen rast

Razloga za gledanje u zube MMF-ovim pohvalama ima više, ali glavni je znatno niži srpski privredni rast u prvoj polovini ove godine od onoga koji je najavlјivan i očekivan. Umjesto 3-postotnog rasta na godišnjoj razini, srpski BDP je u prvom kvartalu porastao za svega 1,2 posto, a u drugom za 1,3 posto, pa ni dežurni optimisti više ne vjeruju da će do kraja godine doseći ciljanih 3 posto rasta. Vlada Srbije i MMF već najavljuju da će rast biti oko 2,5 posto, a oprezniji ekonomisti govore da će biti dobro ako BDP u odnosu na prošlu godinu bude veći za 2 postotna poena.

Premda su za usporavanje srpskog privrednog rasta krive i više sile, jer su jaka zima i veliki led na Dunavu i drugim srpskim rijekama utjecale da EPS-ove hidroelektrane (ponajprije Đerdap) proizvedu znatno manje struje na početku godine, a vrelo ljeto i suša drastično smanjile rod na srpskim poljima i u voćnjacima, za slabiji privredni rast krivci se traže i na drugim stranama.

MMF u svom saopćenju o uspješno okončanoj sedmoj reviziji aranžmana sa Srbijom u prvi plan ipak gura pozitivnu stranu srpske ekonomije ističući da su „osnovani dobri makroekonomski rezultati, da je BDP na višem nivou nego prije krize i da se uvjeti na tržištu rada popravljaju“. I doista, uspješna fiskalna konsolidacija javnih finansija u državnoj blagajni je rezultirala suficitom, recesijiški pad BDP-a zamjenjen je njegovim kontinuiranim rastom, manjim od očekivanog, ali ipak rastom, a i broj nezaposlenih značajno je smanjen (na nešto preko 14 posto) uz rast broja zaposlenih. Izvoz se također kreće uzlaznom putanjom, a i strane investicije kontinuirano stiču u Srbiju, ne onako obilato kao što su se slijevale u istočnoeuropejske tranzicijske zemlje koje su u međuvremenu postale članice EU, ali puno više nego donedavno kad su Srbiju zaobilazile u širokom luku zbog svega što se u njoj i njezinom okruženju događalo od raspada Jugoslavije.

MMF je pohvale štreberskom provođenju ekonomske politike i mjera koje je preporučio srpskim vlastima dodatno osnažio i proglašavanjem srpskog ministra financija Dušana Vučovića najboljim aktualnim regionalnim finančnim ministrom, prije svega zbog fiskalne konsolidacije javnih finansija, efikasnije porezne politike i smanjenja vanjskog duga na respektabilnih 64 posto BDP-a. Kako je MMF-u kao globalnom finansijskom policajcu primarna uloga da osigura plaćanje vanjskih duga pojedinih zemalja, onda su logične i očekivane njegove pohvale koje izriče na račun srpskih vlasti zbog konsolidacije javnih finansija i smanjivanja vanjskog duga. No, srpske javne finansije i državni budžet u dobroj mjeri su konsolidirani zbog 10-postotnog kresanja plaća u državnoj administraciji i javnim službama te mirovina odmah na početku realizacije aranžmana s MMF-om, pa sada kad se on privodi kraju raste pritisak da one opet počnu rasti jer bi i stanovništvo dobre državne makroekonomiske rezultate htelo osjetiti na svojoj koži i vidjeti u svojim kućnim budžetima.

Povećanje plaća

Napuštajući premijersku i preuzimajući predsjedničku dužnost Aleksandar Vučić zaigrao je upravo na kartu obećanja da će plaće i mirovine već u ovoj godini opet početi rasti. Ovih dana i MMF poručuje da zbog suficita u državnoj blagajni prostora za njihov rast ima. Pojedini ministri počeli su se utrkivati licitirajući koliki će rast biti u njihovim resorima, pa su premijerka Ana Brnabić i ministar financija Vučović prinuđeni spuštati loptu na zemlju, poručujući da će rasta plaća biti, ali tek nakon što se izračuna koliki rast plaća može podnijeti državna blagajna, vodeći računa da se sav suficit ne ulupa samo u povećanje plaća, nego i da se optimalno iskoristi za porezno rasterećenje rada i dodatno kapitalno investiranje kako bi se dugoročno poboljšali uvjeti za privređivanje u Srbiji, a ne samo jednokratno proračunskim pumpanjem potrošnje stanovništva.

Država je i u Srbiji još uvijek najveći poslodavac i o plaćama koje ona isplaćuje neposredno ovisi egzistencija većine stanovništva, ali one posredno utječu i na plaće u privatnom sektoru, koje u prosjeku još uvije kaskaju i za plaćama koje su u državnom i javnom sektoru umanjene u okviru provođenja aranžmana s MMF-om. Zbog toga su se štrajkovi koji su ljetos iznenada buknuli u kragujevačkom Fijatu i valjevskom Gorenju, nakon što je mjesecima trajao štrajk radnika u Tvornici vagona Goša u Smederevskoj Palanci, mnogima u Srbiji u pravim mah učinili kao početak masovnog socijalnog bunta koji će industrijski radnici nezadovoljni malim plaćama i uvjetima rada u stranim kompanijama zakotrljati, a kojemu će se pridružiti i svi oni kojima je vlast zbog štednje smanjila plaće i mirovine. No štrajk radnika Gorenja preko noći je ugašen prihvatanjem gotovo svih radničkih zahtjeva, a i štrajk u Fijatu utrnuo je nakon što su djelomično prihvaćeni zahtjevi za rast plaće i nakon što je Vlada Srbije pristala još dvije godine subvencionirati doprinose radnicima Fijata, što je obaveza koju su srpske vlasti preuzele u ugovoru s Fijatom kad je obnovio proizvodnju automobila u Kragujevcu, a koji istječe u sljedećoj godini.

Oni koji i u Srbiji vole puhati na hladno sjetili su se MMF-ove argentinske epizode u kojoj su svoju operaciju proglašili uspješnom, iako im je pacijent umro

I premda je ljetna sezona štrajkova industrijskih radnika okončana i prije nego što se zahuktala, strah od socijalnog bunta u javnom i državnom sektoru ostao je visjeti u zraku, pogotovo u javnim i državnim službama koje su desetljjećima, a ne samo zadnjih godina, sustavno devastirane i materijalno propadale, a s njima i egzistencija onih koji u njima rade. Već činjenica da su Vučićeva Srpska napredna stranka i njezini koaličijski partneri, unatoč rezanju plaća i mirovina za kojim su posumnjali prije tri godine, na svim izborima koji su u međuvremenu održani uvjerljivo pobjeđivali uz sve veću podršku birača, mnogima je u Srbiji bila i ostala nerješiva zagonetka, ali je istovremeno svima bilo očito i da tako vječno ne može trajati, pa i Vučiću i njegovim suradnicima i partnerima. Čak i MMF-u.

Sa MMF-om ili bez njega

Nastavljajući ekonomsku politiku svojeg prethodnika na premijerskoj dužnosti, ali i aktualnog predsjednika države Aleksandra Vučića, premijerka Ana Brnabić u svojim je nastupnim intervjuima ljetos poručivala da će do kraja godine dosljedno dovesti do kraja realizaciju aranžmana s MMF-om, ali i da će procijeniti njegove posljedice na ekonomski rast prije nego što eventualno zatraži novi sporazum iz predstrožnosti. Razlog je jednostavan: „Ponekad je MMF oštřiji nego što je potrebno i u tom smislu bi novi sporazum mogao da omete rast“, poručila je Brnabić.

U intervjuu Novom magazinu, ekonomista Vladimir Gligorov, odgovarajući na pitanje da li najave o povećanju plaće i mirovina upućuju na zaključak da Vlada Srbije neće obnoviti aranžman s MMF-om, ne daje decidiран odgovor, ali konstatira: „MMF je ustanova koja pomaže stabilizacije, nije ustanova koja reformiše ili podstiče privredni rast. Jasno je da je lakše postići ciljeve stabilizacije ako se privreda oporavlja i uslovi privređivanja poboljšavaju, ali MMF ima za cilj makroekonomsku stabilnost i, pre svega, održivost finansiranja stranih obaveza. Pa ako vlasti, recimo srpske, ne znaju kako to drukčije da obezbede nego povećanjem poreza i

smanjenjem potrošnje, onda je to program koji MMF podržava. Jednom kada je to postignuto, MMF može da podrži program reformi, ali samo ako ih država želi. Tako da je sasvim svejedno da li će Srbija zatražiti da MMF potpiše novi sporazum. Dok ne prete nelikvidnost i nesolventnost prema inostranstvu, te MMF nema finansijskih obaveza, srpska vlasta je ta koja donosi i sprovodi program reformi, rasta, razvoja ili već privredne politike. MMF je u prošlosti imao takve programe i srpske vlasti su ih raskidale kada im nisu bili u političkom interesu. Kada ne tražite zajam, MMF nema načina, a nema ni znanja da vas uslovjava programom. Vlasti mogu, ako to smatraju korisnim da MMF koriste tako da na njega prebacе odgovornost, a mogu i da prekinu program koji je u toku da bi, opet, prebacile odgovornost na MMF. I jedno i drugo su koristile srpske vlasti u prošlosti“.

Štrajkovi koji su ljetos iznenada buknuli u Fijatu i Gorenju, nakon onog u Goši, mnogima su se učinili kao početak masovnog socijalnog bunta

Srpske vlasti, dakle, mogu svoju ekonomsku politiku nastaviti voditi uz pomoć MMF-a, ali i bez njega, pogotovo sada nakon što su iz njegova sjedišta u Washingtonu saopštili da Srbija više nije rizična zemlja koja ne može vraćati svoje dugove inozemstvu. No stvari ipak nisu tako jednostavne, jer MMF je uz najnovije pohvale srpskim vlastima uprostom i u ono što bi srpske vlasti morale doraditi i promjeniti u ekonomskoj politici, privredi i njezinu okruženju, pa će se ekonomска politika Vlade Srbije u sljedećem razdoblju komparirati s tim uputama, ali i vagati je li njezina odluka da nastavi ili odustane od suradnje s MMF-om ujedno i odluka da nastavi ili odustane od reformi koje joj je on sugerirao i preporučio.

Primjerice, MMF ocjenjuje da je uz postignute rezultate u Srbiji „neophodna izgradnja jačih institucija i dalji napredak u realizaciji programa strukturnih reformi za unaprjeđenje ekonomske efikasnosti, ubrzavanje ekonomskog rasta zasnovanog na privatnom sektoru i za ubrzavanje konvergencije kako bi se postavile osnove za članstvo u EU. Dobri rezultati po osnovu prihoda su podržali važnu fiskalnu konsolidaciju i omogućili da smanjenje rashoda bude manje od prvobitno planiranog u okviru programa. Međutim, obuzdavanje obavezne tekuće potrošnje je i dalje važan prioritet u cilju smanjenja javnog duga i stvaranja fiskalnog prostora za neophodna kapitalna ulaganja i potencijalno ciljano smanjenje poreznih opterećenja“. MMF također navodi da „reforme javnog sektora u oblastima u kojima se kasni, modernizacija obrazovanja, jačanje porezne administracije i restrukturiranje državnih i javnih poduzeća treba sprovesti bez odlaganja“.

S druge strane, premijerka Ana Brnabić ne krije da u njezinoj Vladi razmišljaju da li da zatraže novi trogodišnji angažman s MMF-om upravo zbog barem nekih od mjera koje se od njih traže, poput daljnog smanjenja proračunskih rashoda, prodaje ili gašenja neprofitabilnih državnih kompanija i smanjenja broja zaposlenih u javnoj administraciji, iako istovremeno najavljuje da će njezina vlast nastojati do 2020. godine ukinuti oko 11.300 radnih mesta u lokalnim administracijama te da će održati obećanje da će prodati ili zatvoriti brojne neprofitne državne kompanije koje su proteklih godina iz državnog budžeta isisavale oko milijardu dolara godišnje. Drugim riječima, Vlada Srbije pod budnim okom predsjednika Aleksandra Vučića važe da li da ostane dobar i poslušni MMF-ov učenik ili da ipak mučne svojom glavom i krene voditi ekonomsku politiku koja možda neće biti tako hvaljena u svijetu, ali će biti ugodnija za život njezinih građana.

KATALONIJA IZMEĐU AUTONOMIJE I NEZAVISNOSTI

VELIKE IDEJE I MALI NARODI

PIŠE: Siniša Tatalović

Tri su moguća scenarija rješenja problema. Prvi, da centralna vlast zaustavi osamostaljivanje Katalonije; drugi, da Katalonija nakon referendumu krene prema samostalnosti, bez obzira na rizike; treći, da se pokrene dijalog kojim bi se prenio dio ovlasti na autonomiju

Rijetko koji dan u godini privlači toliku pažnju svjetske javnosti, kao što je to 11. septembar, prvenstveno zbog prisjećanja na terorističke napade na SAD koji su dogodili na taj dan 2001. godine. Ove, 2017. godine komemoriranje žrtava ovog napada, ostalo je u sjeni udara uragana Irme na Floridu. Evropska javnost posred praćenja prirodne katastrofe u Americi, bila je zaokupljena i Katalonijom. Ova španjolska pokrajina 11. septembra proslavljala je nacionalni praznik, najavljujući raspisivanje novog referendumu o nezavisnosti i odvajjanju od Španjolske. Simbolično na ovaj dan u Zagrebu i još petnaest gradova u Evropi, Katalonija je otvorila svoja predstavništva. Time je jasno pokazala, da svoj položaj u Španjolskoj i formalno onemogućavanje referendumu od strane Madrida želi internacionalizirati.

Proslavljajući nacionalni praznik na ulicama Barcelone i drugih katalonskih gradova okupile su se stotine hiljada građana dajući nedvosmislenu podršku nezavisnosti. Zanimljivo da se tome pridružila i ogromna većina regionalnih i lokalnih funkcionera, koji podržavajući referendum o nezavisnosti Katalonije, rizikuju pokretanje ne samo političke, nego i kaznene odgovornosti od strane centralnih vlasti u Madridu.

Nacionalna svijest

Katalonci kao autohtoni manjinski narod živi u sjeveroistočnom dijelu Španjolske i broji oko 7,5 milijuna stanovnika. Polazeći od činjenice da su u Evropi nastale i održale se male države kao što su Andora, Monako, San Marino i Luksemburg, teško je objasniti nedržavotvornost Katalonaca, Baska i Galicijaca kao autohtonih naroda koji žive u Španjolskoj.

Zato se u literaturi mogu pronaći tri objašnjenja. Prvo, radi se o relativno malobrojnim narodima koji su se uslijed složenih istorijskih i društveno-ekonomskih

uvjeta našli "utopljeni" u većinskom kastiljanskom narodu. Drugo, njihova nacionalna energija u ključnim istorijskim periodima istrošila se na osvajanje viših oblika društvene organizacije i načina proizvodnje, što ih je objektivno, ali i subjektivno, udaljilo od političkih zadaća vezanih za konstituiranje države. Treće, takvim pasivnim stavom prema subjektivnim pretpostavkama za formiranje nacionalne države, a pogotovo jače ili slabije izraženom kolaboracijom njihove političke elite za vrijeme strane ili kolonijalne vladavine, ti su narodi propustili istorijsku priliku da formiraju nacionalnu državu. (Tatalović, 2010:90-91)

Politička istorija područja koja nastanjuju Katalonci počinje u 9. vijeku, da bi nakon toga u idućem vijeku "Kneževina Katalonija" postala samostalna država. Iskoristivši razvoj privrede zapadnog Sredozemlja, u 12. vijeku postaje velika regionalna sila i gospodar trgovine zapadnog Sredozemlja. To je omogućilo razvoj imperija, koji do sredine 14. vijeka obuhvaća Siciliju, Menorku i veći dio Sardinije. Ova država nikada nije bila čvrsto povezana, ali su njezini ratovi stvorili katalonsku nacionalnu svijest. (Fernandez-Amesto F., 1997:163-164)

Kraj srednjovjekovne Katalonije počeo je rekonkvistom, što je značilo progon Maura iz Španjolske. U prilog tome išlo je i otkriće Amerike, što je značilo i porast moći Kastilje. Od 16. vijeka vlast u Madridu provodi centralističku politiku, potpomognuta Crkvom. Takvoj politici se suprotstavljaju Katalonci koji uz pomoć Francuske dižu ustank protiv španjolskog kralja Filipa IV. U tom sukobu Katalonci doživljavaju poraz i gube sjeverne dijelove svog etničkog prostora, a kasnije i Barcelone. Posljedice su bile drastične, katalonski jezik je bio zabranjen kao službeni jezik, a sve nacionalne institucije su bile podčinjene Madridu.

Gubeći političku samostalnost i utjecaj, Katalonci se okreću ekonomiji i u 19. vijeku postaju važna industrijska regija Španjolske. To je utjecalo na obnovu nacionalne svijesti i jačanje nacionalnog pokreta za samostalnošću ili barem autonomijom. Do jačanja položaj i utjecaja Katalonaca dolazi 1932. godine, kada je proglašena Druga Republika, a Katalonija dobila status autonomije kao nagradu za podršku republikancima. Međutim, to nije dugo trajalo, jer su snage fašističkog režima Francisca Franca 1939. godine osvojile Barcelonu i ukinule autonomiju. Na represiju fašističkog režima katalonski narod, koji je bio stavljen izvan zakona, odgovorio je na dva načina: jačanjem vlastite ekonomске moći i političkim organiziranjem. Zbog toga, kada se Francov režio stabilizirao i počeo otvarati prema Zapadu, smanjen je pritisak na Katalonce te im se dozvoljava javna upotreba njihovog jezika, posebno u lokalnim medijima. Jačanje ekonomске moći i utjecaja Katalonije 70-tih godina prošlog stoljeća utjecalo je i na širenje političke autonomije koju je omogućavao španjolski demokratski Ustav. Danas Katalonija zauzima važno mjesto u španjolskoj privredi, zbog čega bi njen izdvajanje iz sastava Španjolske za ovu regiju imalo ozbiljne ekonomski posljedice.

Ispunjeni kriteriji

Prvi rezultat borbe katalonskih političkih stranaka bilo je dobivanje prava na nacionalnu zastavu 1977. godine, a zatim i autonomije 1978. godine kada su autonomiju osim Katalonije, dobine Baskija, Galicija, Aragonija, Valencija i Kanarska ostra. Ustav iz 1978. godine¹ bio je, s obzirom na trenutak i uvjete donošenja, izraz kompromisa. On je baza koja je trebala omogućiti razvijanje demokracije, dominaciju španjolskog naroda i kastiljanskog jezika te zaštitu manjinskih naroda (Tatalović, 2010:95).

Osim dijelova Ustava koji reguliraju pitanja demokracije, zaštite ljudskih prava i sloboda, službene uporabe jezika manjinskih naroda (član 3.), korištenje zastavama i amblemima manjinskih naroda (član 4.) i školsku autonomiju, detaljno je regulirana teritorijalna autonomija manjinskih naroda (član 137. do 158.). Prema ovom Ustavu, autonomna zajednica je oblik teritorijalne autonomije koju može ostvariti manjinski narod, ako ispunjava predviđene kriterije. Autonomna zajednica se formira od dviju ili više susjednih pokrajina u kojima u većini živi manjinski narod i koje imaju zajedničke istorijske, kulturne i ekonomski karakteristike i čine zaokruženu cjelinu. Inicijativa za stvaranje autonomne zajednice pripada svim zainteresiranim subjektima, kao i dvjema trećinama općina čije stanovništvo čini najmanje većinu biračkog tijela svake pokrajine. Na temelju ovakvog zahtjeva, odluku o formiranju autonomne zajednice donosi parlament. Federalizacija autonomnih zajednica nije dopuštena ni u kojem slučaju, što se osigurava odobravanjem njihovih statuta koji su temeljna institucionalna norma svake autonomne zajednice, a država ih priznaje i štiti kao integralni dio svoga pravnog poretku. Statuti autonomne zajednice moraju obuhvatiti: 1) naziv zajednice koji najbolje odgovara njezinu povijesnom identitetu; 2) granice njezina područja, 3) naziv, organizaciju i sjedište autonomnih institucija (parlamenta, vlade i suda pravde) i 4) nadležnosti koje provode tijela autonomne zajednice sukladno Ustavu. Upravo ova odredba Ustava je temelj na koji se poziva centralna vlast u pokušaju da onemogući katalonski referendum ili da ga učini nelegalnim.

Nadležnost autonomne zajednice je, kao i nadležnost centralne vlasti, široko i precizno regulirana u Ustavu. Za autonomne zajednice određena su 22 područja nadležnosti (član 148.), među kojima se ističu: organizacija vlastitih institucija samouprave, izmjena granica općina na području autonomije, uređivanje prostora, urbanizam i stanovanje, javni radovi na području autonomije, željeznice i ceste, poljoprivreda i stočarstvo, šume i eksplotacije šume, muzeji, knjižnice i muzički konzervatoriji, kulturno blago od interesa za autonomnu zajednicu, školska autonomija, poticanje kulture, naučnih istraživanja, unapređenje i organizacija turizma i drugo. Nadležnosti središnje državne vlasti na području autonomne zajednice su određene u čak 32 područja, među kojima su svakako najvažnija: državljanstvo, imigracija, emigracija, stranci i pravo utočišta; međunarodni odnosi; obrana i oružane snage; pravosude, policija; carina; javne financije i druga.

Postoji ustavna mogućnost da država organskim zakonom autonomnim zajednicama može prenijeti ili delegirati nadležnosti kojima je ona titular. U ovome se možda može pronaći i ključ rješenja sadašnjih problema u odnosima Barcelone i Madrida. Tri su moguća scenarija rješenja problema. Prvi, da centralna vlast pozivajući se na Ustav i koristeći represivni i sudski aparat zaustavi sve daljnje aktivnosti usmjerene prema osamostaljivanju Katalonije. Drugi, da Katalonija nakon provedenog referendumu pokrene proces osamostaljivanja sa svim rizicima na unutrašnjem i međunarodnom planu. Treće, da se pokrene unutrašnji dijalog koji bi imao za cilj prenošenje određenih nadležnosti centralne vlasti na autonomiju, a za što postoji ustavna mogućost. S obzirom da autonomne zajednice uživaju i financijsku autonomiju zbog razvijanja i

ispunjavanja svojih nadležnosti to bi ih i financijski ojačalo. Da katalonski manjinski narod nije bio zadovoljan postojećom autonomijom zna se već desetljećima što je utjecalo na jačanje nezadovoljstva Katalonaca. Njihovo nezadovoljstvo se ogledalo u kulturnoj, ekonomskoj i političkoj sferi. Uvijek je kulminiralo zahtjevima za nezavisnoću i pokušajima raspisivanja referendum. Beskompromisni odgovori Madrida na ove zahtjeve samo su bili dolijevanje ulja na vatru. Nezadovoljstvo Katalonaca i njihove političke elite danas je toliko narasio da se centralna vlast suočava sa ozbiljnim problemom koji zadire u same temelje države. Linija obrane je Ustav koji zabranjuje takve referendume i ne predviđa otčjepljenje pojedinih regija.

Nezadovoljstvo Katalonaca i njihove političke elite danas je toliko narasio da se centralna vlast suočava sa ozbiljnim problemom koji zadire u same temelje države

Međutim pitanje je da li će to u budućnosti biti dovoljno da onemogući osamostaljivanje Katalonije. Iskustva iz prošlosti pokazuju da ustavi ne mogu biti preprička za osamostaljivanjem pojedinih naroda, posebno ako se to događa u povoljnim istorijskim okolnostima. Da bi omogućio provođenje referendumu, Katalonski parlament je usvojio zakon prema kojem će Katalonija proglašiti nezavisnost u roku od 48 sati pod uvjetom da birači na referendumu izglasaju odvajanje od Španjolske, što centralna Vlada smatra nelegalnim. Vlada u Madridu to će sigurno pokušati zaustaviti svim legalnim sredstvima, samo je pitanje da li će se na tome i zaustaviti, ako Katalonci pruže otpor tim mjerama.

Političke implikacije

Referendum od 01. oktobra 2017. godine vjerovatno neće dovesti do samostalnosti Katalonije, ali će imati ozbiljne političke implikacije. Vjerovatno će pokrenuti proces jačanja katalonske autonomije, što bi trebalo smanjiti nezadovoljstvo tamošnjeg stanovništva. On će utjecati i na druga dva manjinska naroda, Baske i Galicijce, koji prate što se događa u Kataloniji i koji će prema tome vući svoje poteze.

U svakom slučaju Španjolska se nalazi pred burnim periodom i političkom neizvjesnoću u kojem će trebati odgovoriti na izazove svog unutrašnjeg uređenja. Kompromisno i nenasilno rješenje bilo bi pokretanje širokog dijaloga o ustavnoj reformi koja bi omogućila opstanak Španjolske te zadovoljila sve manjinske narode, što bi podržali i partneri u EU. Iako se, za sada, ne vidi spremnost da se krene ovim putem on je možda najvjerovalniji. Narastanje sukoba između centralne vlasti i autonomija, posebno one u Barceloni, moglo bi dovesti do destabilizacije ne samo Španjolske, nego i puno šireg područja što je za EU i NATO neprihvatljivo i sigurno će pažljivo pratiti što će se događati u skoroj budućnosti. Pitanje Katalonije i njezinog budućeg statusa već duže vrijeme prelazi španjolske granice i postaje međunarodno relevantno. O razrješenju ovog problema, ovisit će rješavanje i nekih drugih sličnih problema u evropskim državama.

Korišteni izvori:

- Fernández-Armesto F., *Narodi Europe*, Naklada Zadro, Zagreb, 1997.
- Klemens, L., *Leksikon etničkih manjina u Europi*, Paniber, Osijek – Zagreb – Split, 2001.
- Tatalović, S., *Globalna sigurnost i etnički sukobi*, Politička kultura, Zagreb, 2010.
- Ustav Kraljevine Španjolske*: www.congreso.es/portal/page/.../const_espa_texto_ingles_0.pdf (Pristupljeno: 15.09.2017.)

¹ Ustav Kraljevine Španjolske: www.congreso.es/portal/page/.../const_espa_texto_ingles_0.pdf (Pristupljeno: 15.09.2017.)

ROMAN RAZOTKRIVANJA

IGOR ŠTIKS, KNJIŽEVNIK, PUBLICIST I DRAMATIČAR

Zadaća današnjih neofašista je izrazito velika jer imaju previše velikih bauka, bauk komunizma, bauk revolucije, bauk emancipacije, bauk žena, bauk seksualnosti, bauk Tita... Sve se vraća. Nisu shvatili da maknuti ime nekog trga ili ulice nije dovoljno da bi bauk nestao. Upravo suprotno se događa

RAZGOVARAO: Srđan Sandić

Priča novog romana profesora, publiciste i dramatičara Igora Štiksa na nekoliko je razina zanimljiva. Po prilici, ide otprilike ovako: jedne tople večeri, nakon dvadeset i pet godina, došlo je vrijeme da se obitelj ponovno sastane u malom balkanskom gradu iz kojega su sinovi otišli, u kojem je nekada vladala sreća i napredak, dok se nad njim nije nadvila sjena rata. U grad su se iz Sjedinjenih Američkih Država nenadano vratili najstariji sin Vladimir, istaknuti profesor ekonomije, snaha Helena i unuk David, a baka Nadia i djed Klement ne mogu dočekati da ih konačno vide. Na tu će obiteljsku večeru nenadano doći i sin Igor, ratni reporter, čovjek bez korijena, koji sebe okrivljuje za obiteljsku tragediju. Tokom jedne noći, od predjela do digestiva, Igor Štiks vodi nas kroz napetu i zanimljivu obiteljsku povijest koja je nužno opterećena politikom dvadesetog i dvadeset i prvog stoljeća, a u kojoj važnu ulogu igra pradjed Oskar, mladi austrougarski vojnik koji je iskusio Oktobarsku revoluciju da bi, na koncu, skončao u logoru, zbog nečiste krvi, za vrijeme Drugog svjetskog rata. Noć je to razotkrivanja.

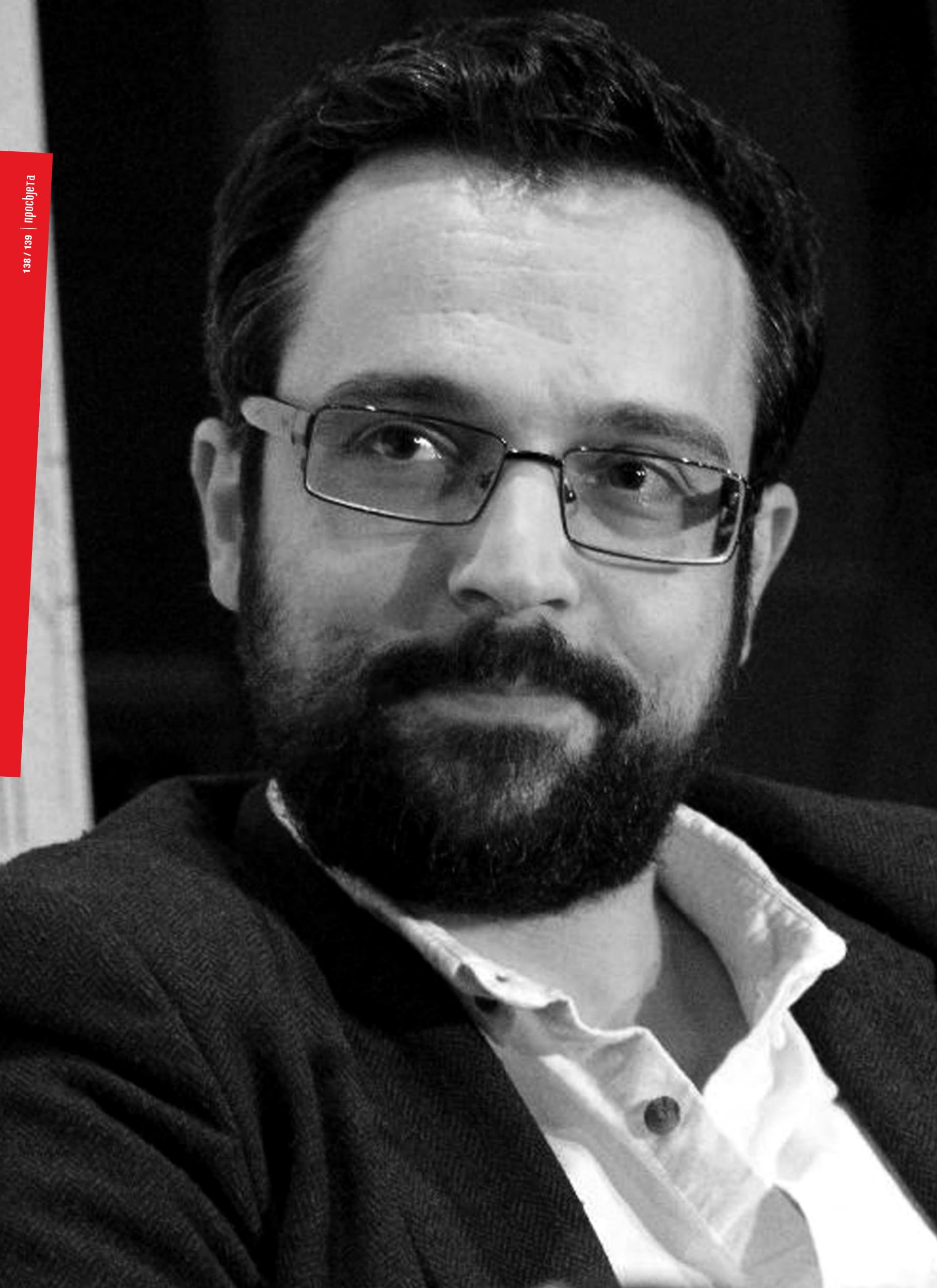
„Rezalište“ Igora Štiksa bavi se *de facto* nemogućnošću da se prošlost i osobe iz vlastitih života izrežu škarama. Ovaj višestruko nagrađivani pisac i znanstveni suradnik Sveučilišta u Edinburgu zabilježio je još jedan velik uspjeh sa svojim romanom „Elijahova stolica“ iz 2006. Knjiga je nedavno dobila engleski prijevod, a izdanje se u *Kindle storeu*, knjižari elektroničkih knjiga, u Americi već probilo na prvo mjesto u kategoriji povijesnih romana. Štiks kaže da će mu isti izdavač uskoro objaviti i privenac, roman „Dvorac u Romagni“ iz 2001. Roman „Rezalište“, objavio je nakon 11 godina pauze i to na temelju dramskog teksta i istoimene

predstave „Brašno u venama“, koju je, kao i „Elijahovu stolicu“ režirao Boris Liješević. S njim Štiks surađuje i na „Zrenjaninu“, svom posljednjem dramskom tekstu koji je kao predstava doživio premijeru ovog svibnja u zrenjaninskom Narodnom pozorištu Toša Jovanović.

Kroz roman se, kao i kroz predstavu, provlači pitanje identiteta koji se često različito interpretira u današnjem društvu. Štiks u svojim djelima odbija simplificirane definicije identiteta i priklanja se tezi Amina Maaloufa, libanonskog romanopisca i esejiste, koji navodi kako je naš identitet jedinstvena kombinacija različitih pripadnosti. Ovaj razgovor je ipak više o književnosti, i kulturi, a malo ili nimalo o politici, kako je kolokvijalno razumijevamo.

Igore, kako u vašemu slučaju nastaje roman? Između različitih diskursa, različitih modela, ali i navika pisanja?

Igor Štiks: Roman je ono što cijelo vrijeme želim pisati, a što se očito ne dešava. Naime, u jedanaest godina rastgranost želje i realizacije bila je jedina konstanta. Roman, s druge strane, jest problematičan oblik. Zahtijeva puno vremena, osim ako niste sretnik koji ga može napisati u par mjeseci. Također, postoji sve ono što se događa dok se roman ne piše: likovi žive sa mnom, priča se razvija, mijenja, obogaćuje ili pokazuje promašenom. Priča romana „Rezalište“ je ideja koju sam nosio sa sobom posljednjih desetak godina. Trebalo mi je pet godina da napišem dramski tekst, motiviran suradnjom s Borisom Liješevićem, pa onda još par godina da od tog dramskog teksta koji je razvio određene elemente ove priče napravim kraći roman koji je pred vama.

Kritika ima malu relevantnost u našem kulturnom prostoru, ali me s obzirom na vašu karijeru, zanima kako je vidite? Iz akademske perspektive, i s druge strane, umjetničkog iskustva? U kojim „životima“ ona i dalje kotira?

Igor Štiks: Posljednjih dvadesetak i više godina u književnom, kazališnom, ali i filmskom polju ona je u povlačenju. Nekada su kritičari imali funkciju da daju zeleno svjetlo ili pak marginaliziraju djela i autore, a za to ih je legitimiralo ozbiljno književno-teorijsko i književno-povijesno znanje. Danas se čini da recepcija književnosti ide sasvim mimo kritike. Kritika se odražava na uski krug ljubitelja i znalaca. Malu recepciju ima i znanost o književnosti. Ona je često sama sebi svrha, jer tu se radi o titulama, napredovanjima, projektima, novcu, pa se često zaboravlja na moguće čitatelje, osim onih koji moraju čitati poput studenata i nekih kolega. Te stvari se ne mogu promijeniti dekretom, pa možda i nema smisla suviše lamentirati. Uloga književnosti se mijenja kao i društvo. Književnost je u socijalizmu imala društvenu, obrazovnu pa tako nužno i političku ulogu. U neoliberalizmu postala je samo još jedna roba, a književnik pojedinac koji izlazi na tržiste od kojeg - uglavnom ne - živi. No bez obzira na sve poteškoće tamo kao književnik ipak dobiva određenu društvenu distinkciju, da ne kažem kapital. Tako romana nikada više, kritike nikada manje, a samo čitateljstvo djeluje kao amorfna masa čije se reakcije teško mogu predvidjeti.

**Uloga književnosti se mijenja
kao i društvo. Književnost je u
socijalizmu imala društvenu,
obrazovnu pa tako nužno i
političku ulogu. U neoliberalizmu
postala je samo još jedna roba, a
književnik pojedinac koji izlazi na
tržiste od kojeg - uglavnom ne - živi**

Kreativne industrije u širem smislu su zamjenile stvarna pitanja kulturnih politika. Zamaglile ih. Kako doživljavaš da tvoj proizvod neće dobiti odgovor, osim eventualno pokoje kritike? Ipak živimo u društvima gdje je čitanost izrazito mala...

Igor Štiks: Takva slika odgovara dojmu koji većina pisaca dijeli, a to je da nismo pročitani, a kad jesmo, komunikacije nema. Do toga dovodi i sam status književnosti koji smo spominjali, ali u mom slučaju i određena dislociranost koja moju poziciju čini usamljeničkom. Izšli smo iz vremena kada su knjige mijenjale scenu i intelektualne debate, kada je bilo pitanje socijalnog prestiža za šire čitateljstvo čitati određene knjige. Postojala je srednja klasa kojoj je trebalo čitanje kao marker društvenog položaja. Knjige su se čitale ali i pokazivale u domovima (pa bi ih netko nekada i pročitao). Nedavno sam naišao na liste bestselera u Sarajevu, Beogradu i Zagrebu 1977. godine. I koga tamo zatičemo? Marqueza, Kiša, Ericu Jong, Richarda Bach, Bulatovića, Kishona, Kapora, Tišmu, ali također i Edvarda Kardelja. Danas je

čitanje uglavnom shvaćeno kao dokolica ili zabava za koju i obrazovani ljudi imaju malo vremena, a ne kao transformativna aktivnost, nešto što donosi rizik da vam promijeni život. Stvari koje znam uglavnom sam naučio kroz književnost. Književnost ako nije duboko transformativna, ona ne može ni imati društvenu ulogu.

Kakvo je tvoje iskustvo s predavanjima novim generacijama, generaciji readera, novomedijskoj generaciji, da ih u taj koš strpam? Predavao si u Edinburgu. Kako vidiš razlike čitanja i studiranja, ovdje i tamo?

Igor Štiks: S rizikom da će zvučati nostalgično za starim, autoritarnim obrazovnim sistemom, moram reći da je neusporedivo s današnjim iskustvom i generacijama koje studiraju. Sjećam se, kada sam došao na Filozofski fakultet u Zagrebu, da sam imao osjećaj društvene vrijednosti kao student. Sebe sam sa 19 godina doživljavao ozbiljnije i važnije negoli moji studenti doživljavaju sebe. Studirao sam filozofiju i komparativnu, a na satu se niste mogli javiti ako niste pročitali preporučenu literaturu za taj sat od nekoliko knjiga (koje ionako niste mogli stići pročitati). Moji studenti se često javljaju, a da nisu pročitali niti dvadesetak preporučenih stranica. Osjećaju da imaju pravo na to, kao i pravo da iznose svoje mišljenje bez obzira na čemu se temelji, jer taj studij plačaju, jer žele dobiti konkretno znanje. Kod nas je činjenica da smo bili na faksu već bila dovoljna. Budućnosti ionako nije bilo. Britanska sveučilišta prodaju svoj *brand* danas bogatijim slojevima iz Indije i Kine. Ja, dakle, prodajem servis i neka korisna znanja. Ima divnih studenata, koji itekako čitaju i razmišljaju. Tada čovjek pomisli da međugeneracijska diskusija možda ipak ima smisla.

Prebacimo se sada malo na politiku, i na recentne događaje poput mijenjanja imena Trgu maršala Tita u Zagrebu. Postoje li specifičnosti naše desnice u odnosu na evropsku?

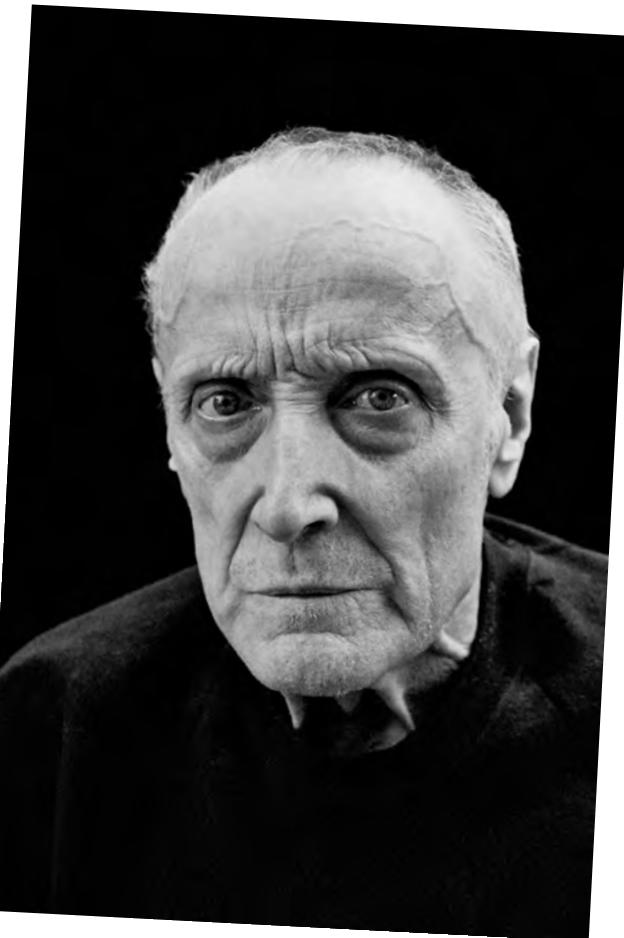
Igor Štiks: Današnja reafirmacija fašizma, kao dominantne političke struje se javlja pod različitim maskama. U Francuskoj, na primjer, to je reafirmacija kolonijalnog režima ili Višjevske kolaboracije, jer interes za prošlost nikada nije samo vojerski interes, da se vidi kako je to bilo nekada, već je prije svega interes za mijenjanjem društvenih odnosa danas. Kod nas sada dodatnu legitimaciju već duboko promijenjenim društvenim i klasnim odnosima daje nacionalistički antikomunizam kojem je cilj da se, osim političkog marginaliziranja ideje radikalne promjene sadašnjeg režima, obezvrijede i antifašistički ideali poput višenacionalnog zajedništva u borbi ili emancipacije žena, ali i cijeli socijalistički modernizacijski proces. Svi smo mi, uključujući male frustrirane desničare, produkt tog sistema, a ne fašističkog koji predstavlja uništenje i mržnju društvene emancamacije koju je pokrenula Francuska revolucija. Ne zaboravite da je Goebbels najavio da će 1789. godinu izbrisati iz svjetske povijesti. On nije uspio. Tu je zadaću u posljednjih 40-ak godina preuzeila neoliberalna desnica i centar, kao i dijelovi službene ljevice, kako bi nas uvjerili da je revolucija nemoguća i nepoželjna, ako je moguća. Gurui *statusa quo* tako kompletiraju Goebbelsov posao. Uistinu, zadaća današnjih neofašista je izrazito velika jer imaju previše velikih bauka, bauk komunizma, bauk revolucije, bauk emancipacije, bauk žena, bauk seksualnosti, bauk Tita... Sve se vraća. Nisu shvatili da maknuti ime nekog trga ili ulice nije dovoljno da bi bauk nestao. Upravo suprotno se događa.

РАСПРАВЕ О НОТОРНОМ (14)

СТЕВО ЖИГОН

пише: Горан Бабић

На комеморацији у Народном позоришту говорило је о Стеви десетак истакнутих имена савременог српског театра, али је све остало у сјени поздрава којим се Ацо Берчек опростио од Жигона. „Стево, Србендо”, рекао је театрално Берчек, бивши директор националне позоришне куће

Међу необичним људима (и необичним познанствима) мог живота своје истакнуто мјесто има и овај чудак, настао чистим сплетом околности. Јер и прије њега су разни Словенци долазили у Србију, боравили у њој повремено или дugo, одлазили или овде умирали, али нити један није постао тако и толико српски човјек као овај тврдоглави и храбри авантурист.

Познавали смо се, заправо, кратко, али смо се на неки начин брзо препознали. У мојој библиотеци скривена је негде (али мислим да бих је ипак могао пронаћи) и једна антологија, на српском језику, словеначких рударских пјесама. Она, наравно, нема неку нарочиту књижевну вриједност, али је значајна као доказ да су се Словенци бавили рударством у толикој мјери да су настале безбројне рударске пјесме, од којих је било могуће саставити антологију! И док је Милан Кучан, којег је Србија као изbjеглог дјечака у оном рату са Хитлером спасила, тој истој Србији касније окренуо леђа, Стево Жигон се по повратку из њемачког логора „скрашава” у Србији и тој својој љубави остаје вјеран до kraja.

Свађали смо се на тзв. политичкој платформи. У нашим бројним дискусијама ја бих био Титов присталица, а он

Стаљинов. Једном приликом, у башти ресторана „Парк”, кад смо остали сами за столом, признао ми је да је Стаљин ипак имао једну ману. „Ето видиш”, обрадовао сам се, „а сад ми реци која му је то мана?” На то ме Стево осмотри лукаво па рече: „Није довољно људи побио”.

**Упознао сам и Ивану,
Стевину кћер, али
нисам успоставио такве
односе као с њим. Он
је ипак био комуњара,
интернационалиста, а она
је обузета православљем,
тј. није из мого филма**

Посветио сам му једну од мојих понајбољих пјесама „Црвенило и жар”, а он је казивао моје стихове (не нарочито успешни) на промоцији мојих изабраних пјесама (збирка „Овде људска кост мирише”, Завод за уџбенике, Београд, 2000.) у Француској 7, на трибини Удружења књижевника Србије. Те ноћи, након вечере у „Лутриној” кафани у улици Мајке Јевросиме (Ротари клуб, домаћини Јован Арежина из странке Душана Михајловића и Жељко Никчевић, шеф Телевизије Ју-инфо), Стево се посвађао са Арежином. „Јебо те Ђинђић!”, каже Стево Јоци. А овај њему: „Јебо тебе Стаљин!” Такви су били односи тих година овде.

Иначе, дружио се с Маром Кнежевић, углавном, која је направила чак и књигу разговора с њим. Упознао сам и Ивану, његову кћер, али нисам успоставио такве односе као с њим. Он је ипак био комуњара, интернационалиста, а она је обузета православљем, тј. није из мого филма. Много боље односе имам с њеном мајком Јеленом, некадашњом наводном Јевремовом пријатељицом.

На комеморацији у Народном позоришту говорило је о Стеви десетак истакнутих имена сувременог српског театра, али је све остало у сјени поздрава којим се Ацо Берчек опростио од Жигона. „Стево, Србендо”, рекао је театрално Берчек, бивши директор националне позоришне куће.

На спроводу Стеви говорио је готово пола сата руски амбасадор и он га је заправо сахранио на гробљу заслужних грађана. Не сјећам се је ли на спровод био дошао Никита Михалков, али се сјећам да је Ивана била замолила Коштуничу (тад предсједника владе) да интервенира код управе гробља како Стеву не би „положили на неког мушкица, јер то Стева не би волио”. Молба јој је, наводно, прихваћена те сад Стева лежи поврх Рахеле Ферари с којом је заједно глумио у некој представи, у којој му је она била мајка.

Учинило ми се примјереним да на ово место уврстим своју пјесму посвећену Стеви Жигону.

22.4.2007.

Црвенило и жар

(све остало је страст)

Жivotу, јер је кратак, важна је само страст. Времена нема за знање, чак ни за поругу, руг. Само до задњег даха припадат једној идеји и за њом ићи до kraja. У супротном си шкољка, тврдиш над бисером. Ал' гњурац стиже са ножем и мрежом и твој бисер већ сјаји на путеној некој госпи, која је познавала страст. Положи кратко, привремено, ово непостојеће Ништа за Нешто што жари и зари. Плачем кад у огањ и земљу силазе монтањари. Они су се тукли за немогуће. Они су одбацили ствари.

Ништа граматика, само страст! Законе доносе слуге, на нама је да их кршимо. Љубав нека је анархија и њезин чудесни склад. Који издишу на крижу, који се спаљују сами или јуришају у пропаст. И то су браћа наша, сјекире што се љубе кад су забодене у пањ. Из њега их може ишчупат' једино жестока ватра, плам у коме ће нестати држаље. Сестре су нам огањ, сестре су нам стога што ће их појести рђа. Њезина страст да гута, да прождре свијет око себе. Све што је стамено, гордо, све што је попут нас.

24.10.2003.

ČUVAR ZABORAVLJENOG VREMENA

GLINSKO GROBLJE

PIŠE: Igor Mrkalj

Kapela Sv. Đurđa na pravoslavnom groblju u Glini

Jedna od posljedica sve većeg utjecaja vladajuće ideologije na svakodnevni život Glinjana nakon Drugog svjetskog rata vidjela se na glinskom pravoslavnom groblju gdje je bilo sve više novih grobnica na kojima je simbol krsta zamijenjen simbolom zvijezde

Doseljavanje srpskog naroda na područje današnje Gline započinje poslije 1703. godine, kada zbog predaje Novog i Zrinskog polja Turcima dolazi do raseljavanja tamošnjeg stanovništva.¹ Tako je u najgrublјim crta-ma dovršena etnička slika Banske Krajine u kojoj 1735. niče glinska vojna utvrda, koja treba da onemogući česte turske napade na teritorij Austrije.² Do 1745. završeni su radovi na uređenju fortifikacijskih obrambenih zidova i bedema, a iste godine u Glini je ustrojena i Prva banska pukovnija. No uporedo s vojnim razvija se i civilni život u naselju, koje se formira izvan utvrde.³ Već 1748. spominje se da pravoslavni Srbi u Glini imaju malu drvenu kapelu među nasipima utvrde („inter valla praesidii“).⁴ Kapela se nalazila na uglu današnjih ulica Zagrebačke i Leberove, na mjestu koje se i danas zove „groblje“, što potvrđuje tezu po kojoj su uz kapele i crkve onog vremena obično bila i groblja.

Predma ovo razdoblje oskudijeva detaljnijim podacima o vjerskom i crkvenom životu Srba u Glini, objavljena građa o povijesti Vojne krajine u 18. stoljeću donosi neke važne podatke. Tako zapis iz 1754. godine govori

Petar Peleš i porodica 1880-ih

o ruševnom stanju srpske crkve u Glini („Qualiter Ritus Graeci non unitorum Templum ad Praesidium Glinianum habitum, ob vetustatem, ruinae proximum, restauratione prope ex integro nova indigeret“).⁵ Vjerojatno ni groblje nije bilo u boljem stanju. Po službenom popisu iz 1768., u Glini je postojalo 50 srpskih kuća.⁶ Pa ipak, prava prekretnica u životu pravoslavnih vjernika bila je 1777. godina, kada je zavedeno parohijsko zvanje i osnovana parohija glinska.⁷ Prvi paroh bio je Ćiro Ostojić. Iste godine zave-

¹ Vojin Dabić, *Banska krajina 1688–1751. Prilog istoriji srpskog i hrvatskog naroda i krajiškog uređenja u Baniji*, Zagreb – Beograd 1984., str. 68

² Milan Kruhek, *Stari glinski gradovi i utvrde*, Zagreb 1987., str. 18–31

³ Ivo Maroević, „Prostorni razvitak gradskog naselja Glina“, u: *Glina i glinski kraj kroz stoljeća*, Glina – Zagreb 1988., str. 432–438

⁴ Mijo Dukić, *Glina i okolica*, Glina – Zagreb 1980., str. 96

⁵ Slavko Gavrilović, *Građa za istoriju Vojne granice u XVIII veku – Banska krajina XVII–XVIII vek*, Knjiga II, Beograd 1997., str. 495

⁶ Manojlo Grbić, *Karlovačko vladicanstvo : prilog k istoriji Srpske pravoslavne crkve*, Karlovac 1891., str. 102

⁷ Mata Kosovac, *Srpska pravoslavna Mitropolija karlovačka po podacima od 1905. god.*, Sremski Karlovci 1910., str. 928–929 i 937–938.

Narodne Novine.

Za oglašavanje predstavlja je za domaće i strane novinice 4 for. 20 kr. aust. vr. — Za vanjske, kojim će se list svaki dan poštovatno poslati, 6 for. 30 kr.

God. 27. **U Zagrebu, u ponедијек 14. сијења 1861.** **Br. 11.**

Zagлавље *Narodnih novina*, 14. 1. 1861.

Jovana Peleš rodjena Ljubičić i Petar Peleš javljaju o ime svoje i u ime Katarine Peleš rođene Georgievic i njihove nejake diećice Gavrila, Jovana i Aleksandera prežalostnu vies daje njihov stranom suprug, — stranom roditelj, stranom mili diedo :

GABRIEL PELEŠ,
žitelj i tègovac ovdašnji u 58 godini života svoga, poslije dvođnevne bolesti dne 24. prosinca 1860 (5. siječnja 1861) u 8 satih na veče u vječnost se preselio.

Tielo pokojnika bilo je na 26. prosinca 1860 (7. siječnja 1861) u 3 sata poslije podne u groblje svetoga Gjorgja sahranjeno, a zadušnice obdèržavaće se dne 4/16. veljače t. g. u crkvi sv. Bogorodice ovde.

Svi srodnici i prijatelji pokojnika uljudno se pozivaju da mu zadnju čest izkažu.

Glina dne 31. prosinca 1860 (12. siječnja 1861).

Vijest o smrti Gabriela Peleša, objavljena u *Narodnim novinama* 1861.

dene su i matice, koje se vode „tačno i po propisu“. Međutim, potkraj 18. stoljeća austrijski car Josip II. odredio je da groblja iz zdravstvenih razloga valja smjestiti na zabitnija mjesta, izvan gradova i sela. Ta je odredba provedena i u Glini. Tako je na vojnoj karti iz 1783. ucrtana kapela na mjestu gdje je današnje pravoslavno groblje u Glini.⁸ Pored kapele napisano je njeno ime (St. Georg), što upućuje da je dan hramove slave u čast Sv. Đurđa, kojem je posvećena kapela. Ova je kapela bila drvena i oko nje se formiralo groblje.

Za proučavanje tadašnjih prilika važan događaj zbio se 24. lipnja 1818., kada je na svom putovanju od Beča do Dubrovnika austrijski car Franjo I. posjetio Glinu. U opštem putopisu car je napisao sljedeće: „Glina – stožerno mjesto banske pukovnije, prilično veliko, ima 1000 katoličkih duša i 2000 neunijatsko grčkih, kao i po jednog župnika od svake vjere“. Potom hvali glinskog pukovnika za kojeg kaže: „Glavni mudrac (Nestor) vješt, djetotvoran, to je jedan netrpeljni neunijatski grk, žena mu je katolkinja, ali kažu da ne ide u crkvu i ne šalje djecu u školu“. Car opisuje obje

glinske crkve: „Katolička crkva je malena, ispred ulaza je nadodan veliki drveni dio koji je loš, ima klupe, kao obično, a uz glavni oltar i dva pokrajnja“, piše car, i nastavlja: „Grčka nesjedinjena crkva leži u maloj ulici, lijevo od katoličke, drvena je i malena, a iznutra je ukrašena s jednom ikonom“.⁹ Nekoliko godina kasnije (1824.), uz finansijsku pomoć cara, grade se u Glini, gotovo istovremeno, dvije impresivne građevine: župna crkva Sv. Ivana Nepomuka i parohijska crkva Rođenja Presvete Bogorodice, koja će biti dovršena 1827. godine.¹⁰ Bio je to pouzdan znak da se Gline počela sve više razvijati, ne samo kao vojno, nego i kao političko, gospodarsko i duhovno središte Banske krajine.¹¹

Istovremeno, širi se i popunjava pravoslavno groblje u Glini. Najstariji sačuvani spomenici potječu iz godina 1820.–1830. Povjesni izvori također govore da su nakon Ćire Ostojića (1777–1816), pravoslavni sveštenici u Glini bili Stefan Meandžija (1816–1827) i Mane Prica (1827–1838), kojeg je naslijedio Marko Slavnić (1840–1881). Ipak, za srpsku zajednicu veliki gubitak bila je smrt poznatog glinskog građanina i trgovca Gabriela Peleša, koji je umro u 58. godini života, 24. prosinca 1860. Peleš se zalagao za razvoj glinskog kraja i bio jedan od prvih potpisnika „Zahtijevanja općine Gline“, koja su upućena banu Jelačiću u Zagreb, 29. travnja 1848. godine.¹² Tužna vijest objavljena u zagrebačkim *Narodnim novinama* govori da je tijelo pokojnika sahranjeno na groblju „svetoga Gjorgja“ 26. prosinca 1860., a da su zadušnice zakazane za 4. veljače 1861. u crkvi svete Bogorodice u Glini.¹³

U kolovozu 1881. na pravoslavnom groblju sahranjen je i dugogodišnji glinski paroh i proto Marko Slavnić, koji je kroz 41 godinu svog službovanja u Gline značajno obilježio ovdašnji vjerski, crkveni i društveni život. „Učešće na sprovodu mu je bilo golemo“, pisale su *Narodne novine*. „Iz Gline i iz okolice steklo se mnoštvo naroda i 16 sveštenika, da ukažu posljednju počast pokojniku. Prisustvovalo je i mjesno rimokatoličko svećenstvo, domobranci časnički zbor i vatrogasno društvo glinsko. Jedan od prisutnih sveštenika govorio je lijepo besjedu iznoseći krieposti i zasluge pokojnikove, koje zaista mogu služiti za uzor srpskopravoslavnom sveštenstvu“.¹⁴ Zaslugom Slavnića osnovana je srpska škola u Glini. Bio je u dobrim odnosima s pukovnikom Josipom Jelačićem, zapovjednikom Prve banske pukovnije

⁸ HR-HDA-902, Kartografska zbirka, B-V-165 D, Vojna karta Gline i okolice.

⁹ Ljudevit Krmpotić, *Car Franjo I. u Hrvatskoj 1818.*, Hanover - Čakovec 2002., str. 554–555

¹⁰ Marko Miljanović, „Bogorodična crkva“, u: *Glina. Glinski kraj kroz stoljeća*, Glina - Zagreb 1988., str. 504–511. Obje crkve gradio je Bartol Felbinger (Cheb, Češka, 1785. – Zagreb, 1871.), najznamenitiji zagrebački graditelj prve polovine 19. stoljeća.

¹¹ Drago Roksandić, „Između imaginacije i realnosti. Prva banska regimenta u prvoj polovini 19. stolje-

ća“, u: *Glina. Glinski kraj kroz stoljeća*, Glina - Zagreb 1988., str. 45–57

¹² Josip Kolanović (ur.), *Hrvatski državni sabor 1848.*, svezak I., Zagreb 2001., str. 184–185. Za povijesni kontekst, vidjeti: Mirko Valentić, „Društvena i gospodarska struktura Prve banske pukovnije 1848–1881. godine“, *Časopis za suvremenu povijest*, Zagreb, God. 19, broj 1, 1987., str. 19–76.

¹³ „Gabriel Peleš“, *Narodne novine*, Zagreb, God. 27., broj 11, u ponedjeljak 14. siječnja 1861.

¹⁴ „Marko Slavnić“, *Narodne novine*, Zagreb, God. XLVII, broj 194, u petak 26. kolovoza 1881.

Јавна захвала.

Негритва смрт отрже ми 10. (23.) фебруара о. г. мог доброг љубљеног и не прежајеног мужа

ПЕТРА ПЕЛЕША.
ТРГОВЦА И ПОСЕДНИКА ГЛИНСКОГ

У којије је био друг мене, у тојкоје је исто био уважен и поштован у грађанству, међу познаницима и пријатељима, што се видело на оној многобројном и отменом спроводу, и овим многим близовникима у писме им и усещим изјавама сачетња, које ми указаше и са чега се осећам побуђена, да се овим путем познаницима, пријатељима и поштоваоцима најтогодије захвалим.

На првом месту захвалљујем се најтогодије господ Др. М. Вегију, који је њежној покртвоној настојао, да малом им покојнику задаје часове олакши.

На даље захвалијају високоје преч господ Николиј Ерцеговцу првото преизвештију глинском, који се синишљеним говором и државним речима са покојником опростио. Исто тако лено захвалијајем и осталој господи смештеницима из чионијејствену.

Лено благодарим месним трговцима, који у знак поштовања подсећају красац венац са тракама и лепим написом на одар моче младог покојника.

На даље лено захвалијајем свим месним корпорацијама. Српском соколу на челу са старим г. Гедеоном Организашем, затрагасном и занатлијском друштвом.

Господи чиновницима свих судбених, политичких и општинских областах са својим претпостављеним.

На даље лено благодарим господ Вјеселому управитељу наше чучке школе, који је са великом узитељским збором и свом школском дјецом младог млађи поклонио до вечне куба отпратив.

На посмртку лено благодарим свима онима, који су ми у тим тешким часовима услуге чинили тражећи да ме у мојој великој жељести утјеше и терет моја ме је снажно олакшију.

У Глини, 23. марта 1911.

Ожалошћена
Дариница Пелеши Калићевића
супруга.

2310

Javna zahvala povodom smrti Petra Peleša, objavljena 1905. u *Srbobranu*

u Glini (1842–1848), koji je 1848. postao ban. Godine 1866. angažirao je poznatog srpskog slikara Pavla Simića, koji je izradio ikonostas u glinskoj Bogorodičinoj crkvi. Angažman Simića bio je odraz kulturnih i umjetničkih nastojanja glinskih Srba, a izrada ikonostasa prvorazredan kulturni događaj za ovu sredinu. Slavnič je također isposlovao državnu zgradu za novi parohijski dom 1874. godine, s obzirom da je stari izgorio u velikom požaru Gline, u kolovozu 1869.¹⁵

Nakon razvoja Vojne krajine, Slavnič su naslijedili Mihailo Matijić (1881–1886) i Danilo Prica (1886–1904), u čije vrijeme je pozlaćen glinski ikonostas i crkva svečano posvećena, 18. rujna 1888.¹⁶ Iz tog vremena ostala je sačuvana svećana pozivnica koju zajedno potpisuju Danilo Prica, glinski proto i Nikola pl. Milić, predsjednik Srpske pravoslavne crkvene opštine u Glini.¹⁷ Čini se da je upravo tih godina pokrenuta inicijativa za izgradnjom nove, zidane kapele na pravoslavnom groblju, koja bi trebala zamijeniti onu prvu, staru i drvenu. Nova kapela Sv. Đurđa izgrađena je po svemu sudeći krajem 19. stoljeća.¹⁸ Oblikovana je u stilu neoklasizma sa zvonikom, koji je kao izdvojena arhitektonska cjelina interpoliran u zapadno pročelje kapele. Nema sumnje da je njen izgradnja bila još

„СРБОБРАН“ ПРИМА ОГЛАСЕ, ПРИНОСЛАНА, ИЗЛАВЕ, ЈАВНЕ ЗАХВАЛЕ И Т. Д. АКО СЕ ВИШЕ ОД ТРИ ПУТА УВРШТИЈУЈУ, РАЧУНАЈУ СЕ ЈЕФТИНИЈЕ – ОГЛАСЕ ПРИМА УПРАВА „СРБОБРАНА“ И АГЕНЦИЈЕ ВОГЛАДЕ. – УРЕДНИШТВО И АДМИНИСТРАЦИЈА НАЛАЖЕ СЕ У НИКОЛИЋЕВОЈ УЛИЦИ БРОЈ 6. ИЛИ ГАЈЕВА БРОЈ 4. П. КАТ. – ТЕЛЕФОН УРЕДНИШТВА БРОЈ 1188. – ТЕЛЕФОН АДМИНИСТРАЦИЈЕ БРОЈ 646. – ПИСМА СЕ ШАЉУ НА СВЕТОЗАРА ПРИЈЕВИЋА, НИКОЛИЋЕВА УЛИЦА БРОЈ 6. – РУКОПИСИ СЕ НЕ ВРАЋАЈУ. –

Zaglavlje *Srbobrana*, 1911.

jedan prvorazredan kulturni događaj za glinske Srbe, koji će u rujnu 1899. svjedočiti još jednom značajnom događaju – postavljanju nove željezne ograde ispred i oko pravoslavne crkve u Glini.¹⁹

Početkom 20. stoljeća Gлина je gradići s nepunih 2.000 stanovnika, ali i važno središte relativno velikog kotara s preko 40.000 žitelja.²⁰ Od 1905. novi paroh i proto je Nikola Ercegovac, dotadašnji vjeroučitelj u Glini. Ercegovac je naslijedio iznenada preminulog Danila Pricu o kojem su novine pisale da je bio ne samo vješt u besjedništvu i pisanoj riječi, nego i „jedan od najaktivnijih ljudi u srpskom javnom životu“.²¹ No narednih godina umire još nekoliko istaknutih pripadnika srpske zajednice u Glini, koji su svojim djelovanjem značajno obilježili društveni, kulturni i gospodarski život Gline tog vremena. Njihove grobnice na pravoslavnom groblju djela su poznatih zagrebačkih i karlovačkih klesarskih radionica (Baumgarten, Fuchs, Pierroti, Strecha, Neuhold, Tatalović) i danas pokazuju gospodarske mogućnosti srpskih porodica u Glini.

Tako je široj javnosti malo poznato da se na glinskom pravoslavnom groblju nalazi memorijalni kompleks u kojem je 1905. sahranjen austro-ugarski podmaršal Mihajlo Manojlović, koji je preminuo tokom vojne vježbe u Karpatima. Nekrolog objavljen u zagrebačkom *Novom Srbobranu* govori da je Manojlović rođen 1846. u Glini, gdje mu, kaže autor, „i danas živi otac kao carski i kraljevski kapetan u miru“.²² Za podmaršala se kaže da se naročito istakao u operacijama zaposjedanja Bosne: „Ne samo da austrijska vojska gubi u njemu darovitog generala, nego i Srpstvo gubi s njim dobra sina. Kao najstariji general srpske narodnosti bdio je on nad velikim fondom Tekelije...“ (op. a. – fond srpskog dobrotvora Save Tekelije za vojničku akademiju). U trenutku smrti, Manojlović je bio komandant II. austrougarske divizije u Jaroslavu u Galiciji. Nije nevažno spomenuti da je čin podmaršala bio drugi najviši čin u austrougarskoj vojsci. Ipak, posebnu vrijednost na njegovoj grobnici predstavlja sačuvana fotografija pokojnika u gornjem dijelu spomenika, na porculanskoj pločici ovalnog oblika. Na njoj se jasno vidi oznaka čina podmaršala, kao i čitav niz vojničkih odlikovanja, koja se nalaze na svečanoj vojničkoj uniformi podmaršala Manojlovića.

Od zaslужnih pokojnika tog vremena također se ističe Dimitrije Davidović, koji je do smrti 1908. bio predsjednik Srpske crkvene opštine u Glini

¹⁵ Vidjeti feljton Vladimira Krasića, "Proto Marko Slavnič: biografska slika", objavljen u pet nastavaka u listu *Javor*, Novi Sad, od 28. februara do 28. marta 1882., kao i biografsku natuknicu "Slavnič Marko" u: *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka*, IV. knjiga, uredio Stanoje Stanojević, Zagreb 1929., str. 148.

¹⁶ "Posveta pravoslavne crkve u Glini", *Banovac*, Petrinja, God I, broj 14, 3. studenoga 1888., str. 1–2

¹⁷ Svečanu pozivnicu izradila je štamparija K. Albrehtia u Zagrebu, na cirilici. Počinje riječima "Sretni smo, da smo u nekoliko gotovi sa unutarnjijem ukrasom naše sveto-bogorodične protopopske crkve ... U Glini 18. 30. septembra 1888." i danas se nalazi u Biblioteci Matice srpske u Novom Sadu.

¹⁸ U to vrijeme gradi se i nova zidana kapela sv. Petra i Pavla na katoličkom groblju, koja je blagoslovljena

na u studenom 1892. godine. Vidjeti: Mijo Dukić, *Gлина i okolica*, Gлина 1980., str. 166–167.

¹⁹ "Vijesti iz Gline", *Banovac*, Petrinja, God 12, broj 37, 9. rujna 1899., str. 3

²⁰ Gordana Krivokapić, "Gлина i glinski kraj na početku XX stoljeća (1903–1914)", u: *Gлина. Glinski kraj kroz stoljeća*, Gлина - Zagreb 1988., str. 108–123

²¹ "† Danilo Jov. Prica", *Novi Srbobran*, Zagreb, God. II, broj 41, ponedjeljak 23. februara (7. marta) 1904. Također vidjeti: "Ćitula – Danilo Prica", *Bosanska vila*, Sarajevo, God. XIX, broj 6, 31. marta 1904., str. 119.

²² "† Vitez Mihajlo Manojlović c. i k. podmaršal", *Novi Srbobran*, Zagreb, God. III., broj 113, petak 27. maja (9. jun) 1905; "Manojlović, Michael von (1845–1905), Feldmarschalleutnant", u: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950*, Bd. 6, Wien 1973., str. 59

i u lokalnim okvirima utjecajni član Srpske samostalne stranke.²³ Do 1905. bio je upravnik Srpske štedionice u Glini, a na izborima 1902. bio je izabran za poslanika Srpskog narodno-crvenog sabora za kotar glinski. Prije toga, bio je ugledni trgovac i jedan od petorice potpisnika apela (Davidović, Dučić, Peleš, Marinović, Hirschl), kojim se 1893. pozivaju građani Gline da uzmu učešća u radu skupštine koja treba da razmatra problem privrednog propadanja grada.²⁴ Davidovićev grob, isto kao i Manojlovićev, smješten je u blizini kapele, u nekoj vrsti zaštićenog kruga, gdje su sahranjeni i drugi zaslužni građani. Njegov nadgrobni spomenik klesan je u mramoru i ograđen je ogradom od kovanog željeza, dok se na ploči postamenta nalazi posvetni zapis tugujuće rodbine.

Austrijski car Franjo I. napisao je ovo: „Glina – stožerno mjesto banske pukovnije, prilično veliko, ima 1000 katoličkih duša i 2000 neunijatsko grčkih, kao i po jednog župnika od svake vjere“

U veljači 1911. novine su donijele vijest da je u Glini, nakon kratki teške bolesti, „ispustio svoju plemenitu dušu mnogouvaženi i odlični glini građanin i trgovac Petar Peleš, u starosti od 84 godine“.²⁵ U opširnom nekrologu pisalo je da „s njim pada u grob jedan živi spomenik iz naše prošlosti. Kao čovjek i kao Srbin ljubio je svoj narod sa rijetkijem žarom. Sav svoj život bio je zauzet za sve ono, što je valjano i pošteno. Podupirao je materijalno i moralno sva humanitarna društva u Glini, koja su opstojala. U društvu i ako starac u visokoj dobi rado je bio viđen i slušan od mlađih ljudi. Bistroćom svoga uma, koja ga je u cijelosti zadržala do zadnjeg časa znao je upravo živo i slikovito priopovjedati mnogo toga iz prošlosti, a naročito o slozi Srba i Hrvata“. Nakon 40 dana, javnom zahvalom u zagrebačkom *Srbobranu* javila se ožalošćena supruga, Darinka Peleš Kalićeva.²⁶ Tom prilikom najtoplje se zahvalila mnogim poznanicima, prijateljima i poštovaocima, koji su se na onom mnogobrojnom i otmjenom sprovodu oprostili od pokojnika. Zahvalila se i svim mjesnim trgovcima, zanatlijskom i vatrogasnog društva, kao i Srpskom sokolu, a posebno proti Nikoli Ercegovcu, koji se smišljenim i dirljivim govorom oprostio od pokojnika. Peleš je poznat i po tome što je zajedno sa Josifom Runjaninom pjevao u Srpskom dobrotvornom pjevačkom društvu u Glini 1846. godine, o čemu

Fotografija austrougarskog podmaršala Mihajla Manojlovića na nadgrobnom spomeniku u Glini iz 1905.

je ostavio važan zapis objavljen u zagrebačkom *Obzoru* rujna 1910., pod naslovom: „*Tko je prvi pjevao hrvatsku himnu?*“²⁷

U svibnju 1911., umro je nadšumarnik Teodor Basara, dugogodišnji upravitelj Gospodarskog ureda Prve banske imovne općine u Glini. Porijeklom iz Srijema, on je 1887. došao u Glinu i u vrlo teškim prilikama sanirao zatećeno stanje, da bi nakon dvadesetogodišnjeg marljivog rada 1909. podigao uredsko-stambenu zgradu u samom središtu Gline (op. a. – zgradu današnje šumarije). „Tkogod je Basaru poznavao, svako ga je štovao, a osobito je bio štovan od svojih sučinovnika. Na sprovodu se tek vidilo, kakovo je štovanje uživao; svi staleži, sva inteligencija iz Gline i okoline, došla je da mu iskaže posljednju poštu“, javio je *Šumarski list* u opširnom nekrologu.²⁸ Novine su također javile da je u Glini, u rujnu 1913., u 81. godini života umro i sahranjen Gjuro Roknić, umirovljeni generalmajor austrougarske vojske.²⁹

Prvi svjetski rat završio je raspadom Austro-Ugarske Monarhije i stvaranjem Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca 1. prosinca 1918., čime je započela nova epoha u povijesti srpske zajednice u Glini. Međutim, nedugo nakon stvaranja nove države, već 31. prosinca 1918., umro je upravitelj Prve banske imovne općine u Glini nadšumarnik Gedeon Ogrizović, u 48. godini života. Osim što je bio šumarski stručnjak, Ogrizović je bio poznat

²³ "Davidović, Dimitrije, trgovac, poslanik", u: *Srpski biografski rečnik*, Tom 3, Novi Sad 2007., str. 44

²⁴ Branka Pribić, "Glina krajem 19. stoljeća. Skica javnog života", u: *Glina. Glinski kraj kroz stoljeća*, Glini - Zagreb 1988., str. 98–102

²⁵ "† Petar Peleš", *Srbobran*, Zagreb, God. XXVIII, broj 24, 3. (6. februara) 1911.

²⁶ "Javna zahvala", *Srbobran*, Zagreb, God. XXVIII, broj 58, 16. (19. marta) 1911.

²⁷ Igor Mrkalj, "Korifej hrvatsko-srpske sloge", *Novosti. Samostalni srpski tjednik*, Zagreb, broj 885, petak,

2. prosinca 2016., prilog Kronika, str. 6–7

²⁸ "† Teodor Basara", *Šumarski list*, Zagreb, God. XXXV, broj 9, rujan 1911., str. 350–352

²⁹ "† Gjuro Roknić", *Novi Banovac*, Petrinja, God. I, broj 11, u subotu 27. rujna 1913., str. 3; Antonio Schmidt-Brentano, *Die k. k. bzw. k. u. k. Generalität: 1816-1918*, Wien: Österreichisches Staatsarchiv, 2007., str. 153

Razne vijesti

† Stevan Šteković. Prošle nedelje sahranjen je u Glini uz veliko saučešće gradjanstva ugledni trgovac Stevan Šteković, koji je više godina bolovao od teške plućne bolesti. Pok. Šteković bio je omiljen ne samo u gradjanstvu nego i kod okolnog seljaka radi svoje susretljivosti i pažnje prama svakome. U banskom vijeću bio je član kroz više godina sve do pred svoju smrt, isto tako bio je izvesno vrijeme i opć. odbornik kao i član mnogih kulturnih privrednih i socijalnih ustanova u Glini, u kojima je mnogo saradjivao. Osobito moramo naglasiti veliko priznanje koje je uživao pok. Šteković kao povjerenik „Privrednika“, jer je zbrinjavao mlađi privredni naraštaj koji su svi u njemu nalazili svu potrebnu pomoć i pažnju. Radio je kao član uprave u Sokolskom društvu u najteže doba poslije ujedinjenja i svojim koncilijskim i susretljivim nastupanjem omogućio saradnju i fuziju tadašnjih dva sokolskih društava u Glini. Gubitak pok. Štekovića osjeća se vidno ne samo u Glini nego i u okolini. Ostavio je ženu sa dvoje maloljetne djece koji će teško preboljeti gubitak hranitelja, tim više što su izvesne potekoće neminovne, ali obziri i pažnja prama pok. Štekoviću omogućiti će da se sve teške brige koje su tu čestitu porodicu zadesile s mirom preture. Čestitom Stevi Štekoviću neka je laka zemlja, koju je voleo, a njegovoj porodici naše iskreno saučešće.

Vijest o smrti trgovca Stevana Štekovića, objavljena 1934. u petrinjskom Banovcu

kao starješina i osnivač Srpskog sokola u Glini 1906. godine. „Pokojnik bio je kao Srbin svom dušom naš narodni čovjek, jednako štovan od Srba i Hrvata. Mnogo je trpio za političke ideale svog naroda, jer je i on u Veleizdajničkom procesu bio zatvoren i suđen“, pisao je Šumarski list o iznenadnoj smrti Ogrizovića.³⁰

Sredinom 1920-ih pravoslavno groblje u Glini nije značajnije mijenjalo svoj izgled, osim što se počelo proširivati i popunjavati.³¹ Tako je u siječnju 1929., „na srp.-pravoslavnom groblju u Glini, uz sudjelovanje sviju mještana“ sahranjen Janko Gavrilović, umirovljeni financijski stručnjak i otac triju sinova: Đorđa Gavrilovića, ravnatelja Zemaljskog popravilišta u Glini, Rade Gavrilovića, profesora Učiteljske škole u Karlovcu i Nikole Gavrilovića, inspektora Ministarstva u Zagrebu.³² Iduće godine umro je glinski posjednik i načelnik Nikola Ivančević, koji je sahranjen u srpnju 1930. „Čitava Glina ga je volila i štovala, što je najbolje zasvjedočio veliki broj učesnika na po-

grebu, koji je obavljen 9. jula na groblju sv. Gjurgja“, pisalo je petrinjsko Jedinstvo.³³ Za vrijeme načelnika Ivančevića podignut je i svečano otkriven spomenik kralju Petru I. Karađorđeviću, koji se nalazio na glavnom gradskom trgu, ispred zgrade općine.³⁴ Još jedan važan događaj za srpsku zajednicu tog vremena zbio se 22. listopada 1932., kada su stigla nova zvona za glinsku Bogorodičinu crkvu. Tom prilikom obavljena je i svečana posveta zvona, koju je „uz veliko sudjelovanje naroda, gradjanstva i omladine“ predvodio glinski paroh i proto Nikola Ercegovac.³⁵ U istom izvještaju još se kaže da su zvona stigla sa željezničke stanice, gdje je bila „priredjena svečana povorka u kojoj su prisustvovala sva društva i korporacije, silan narod i omladina, a uz pratnju odlične muzike Doma maloljetnika“.

PREZIMENA NA PRAVOSLAVNOM GROBLJU U GLINI*

Arbutina, Arlov, Atanasković – Babić, Badovinac, Badrić, Baić, Bajlović, Bakrač, Baltić, Baljak, Bandur, Banjanac, Basara, Bašić, Baždar, Bekić, Bijelić, Birač, Bjegović, Bjelan, Bogičević, Bogunović, Borota, Bosanac, Bralić, Branković, Breberin, Brekić, Brković, Bunić – Carić, Crevar, Cvjetićanin – Ćelap, Ćeran, Ćupović – Čavić, Čiča, Čučković – Dabić, Davidović, Dmitrović, Demić, Demonja, Dević, Djaković, Dodoš, Dragić, Drakulić, Drekić, Drljan, Drobnjak, Dukić – Đurić, Đurić – Džaić, Džakula – Egić, Ercegovac, Eremić, Eremija – Gaćesa, Gačić, Gagić, Galić, Galjen, Gnjatović, Grahovac, Grmuša, Grubić, Gvoić, Gvozdenović – Haler, Hiršl, Hrnjak – Indić, Ivančević, Iyatović – Jakšić, Jandrić, Janjanin, Janus, Jednak, Jelić, Jović – Kačar, Kajganić, Kapša, Karaica, Katić, Kljaić, Kokotović, Komljenović, Končar, Kordić, Korica, Kovačić, Kralj, Krković, Krnjaja, Krnjajić, Kukić, Kukolča, Kulojević, Kunej – Lacković, Lapčević, Lazić, Lemaić, Ležaja, Livun, Lončar, Lončarević, Lukač – Ljiljak, Ljubičić – Macakanja, Madžarac, Maljković, Mandić, Manojlović, Majstorović, Malobabić, Mamuzić, Maričić, Marić, Marinčić, Markiš, Martić, Martonović, Maslovara, Matijašević, Mazinjanin, Meandžija, Mećava, Medić, Micić, Mihajlović, Mikeš, Milanković, Milakara, Milić, Miletić, Milojević, Milošević, Miljević, Miljuš, Minić, Mirić, Mirilović, Mirković, Miščević, Mitić, Momčilović, Momić, Mraković, Mrđenović, Mrkobrada, Mrkonja, Mudrinić, Muratović, Muždeka – Narančić, Nikolić, Nišević, Nižanski, Novaković – Obradović, Ogrižović, Opačić, Opalić, Oreščanin, Ostojić – Padežanin, Papuča, Paripović, Pavlović, Pejić, Pekić, Peleš, Pengov, Pesocki, Pešut, Petković, Petrović, Pjevac, Plavljanić, Podunavac, Polimac, Popara, Popović, Prica, Pribičević, Prodanić, Priljeva – Radanović, Radičanin, Radić, Radulović, Radunović, Rajlić, Rajšić, Rakas, Ratković, Rebrača, Relić, Repac, Resanović, Roknić, Roksandić, Romić, Rula – Samardžija, Sanader, Sekulić, Semiljetov, Simić, Sjerić, Skendžić, Sladović, Slavnić, Slijepčević, Smiljanić, Stpar, Stjepanović, Stojanović, Stojković, Stovrag, Sunajko, Sužnjević, Svilokos – Šašo, Šeović, Šipoš, Škandaljski, Šnek, Španović, Šteković, Štimac, Štimac, Štromar, Štula, Štulić, Šućar, Šuica, Šukunda – Tambić, Tarbuk, Tintor, Todorović, Tojagić, Tomić, Torbica, Tovrlaža, Trivanović, Tučar – Utješenović, Uzelac – Vekić, Velibit, Vidra, Vignjević, Vilić, Vinčić, Vladić, Vojnović, Vojvodić, Vučetić, Vučinić, Vučković, Vuičić, Vujaklija, Vujanović, Vujatović, Vukmanović, Vuksan – Zaharić, Zdelar, Zec, Zeremski, Zinaja, Zlokas, Zorić – Žarković, Živković, Žutić

*

Za preostala prezimena glinskih Srba, koji su sahranjeni u zajedničkoj spomen-kosturnici, vidi i usporedi: „Spisak Srba Glina i okoline ubijenih u proljeće 1941. godine“, u: Čedomir Viškog zločina, Zagreb 2011., str. 69–86.

30 „† Gedeon Ogrizović“, Šumarski list, Zagreb, God. XLIII, broj 1 i 2, siječanj i veljača 1919., str. 56

31 „Parohija Glina, Protoprezviterat kirinsko-glinski, Gornjokarlovacka Eparhija“, u: Šematsizam Istočno pravoslavne Srpske patrijaršije po podacima iz 1924. godine, Šremski Karlovci 1925., str. 104–106

32 „† Janko Gavrilović“, Primorsko-krajiške novine, Karlovac, God. III, broj 6, 7. februara 1929., str. 3

33 „† Nikola Ivančević“, Jedinstvo, Petrinja, God. XVI, broj 11, 13. juli 1930., str. 4

34 „U Glini se sutra otkriva spomen ploča kralju Petru“, Politika, Beograd, God. XXVI, br. 7667, subota 7. septembar 1929., str. 3–4; „Svečano otkriće spomenika kralju Petru Oslobođiocu u Glini“, Novosti, Zagreb, God. XXIII, br. 252, utorak 10. rujna 1929., str. 6

35 „Nova zvona na srpsko pravoslavnoj crkvi u Glini“, Jedinstvo, Petrinja, God. XIV, broj 44, 29. oktobra 1932., str. 3

Ekshumacije žrtava u Prekopi u prosincu 1947. godine

Sredinom 1930-ih na vječno počivalište ispraćena su još dvojica istaknutih Glinjana tog vremena. Prvo je u ožujku 1934. sahranjen Stevan Šteković, poznati trgovac iz Karlovačke ulice, koji je naročito priznanje stekao kao dugogodišnji povjerenik Srpskog privrednog društva „Privrednik“ u Glini. Također se istakao svojim radom u glinskom ogranku Sokolskog društva.³⁶ Zatim je u listopadu 1935. umro Stanko Jakšić, umirovljenik i bivši ravnatelj građanske škole u Glini, koji je sahranjen uz „veliko učešće građanstva i školske mladeži“. Novine su tom prilikom istakle kako je Jakšić „zadužio narod ovog kraja te je mnogo doprinio napora, da se u Glini građanska škola pretvorila u nižu gimnaziju“.³⁷ Zatim je u siječnju 1938. na pravoslavnom groblju sahranjena i poznata trgovkinja Evica Brekić, udana Hiršl.³⁸ Smrt nije zaobišla ni Špiru Zorića, bivšeg nadzornika u glinskom Domu maloljetnika, koji je uz „veliko učešće gradjana i pitomaca“ sahranjen u svibnju 1939. Za pokojnog Zorića novine kažu da je uživao opće simpatije, dok je u službi „bio vrlo savjestan, a kod djece obljudben“.³⁹

Krajem 1930-ih Glina ima nepunih 3.000 stanovnika i sve više se razvija. Najveći simbol tog napretka bila je nova bolница, prilično moderno zdanje za to vrijeme.⁴⁰ Pa ipak, unatoč evidentnom napretku, tadašnji kotarski načelnik nije propustio da u svom godišnjem izvještaju o stanju

javne uprave iz siječnja 1939., izvijesti bansku upravu Savske banovine u Zagrebu da Glina „nema uređene mrtvačnice“.⁴¹ U tom smislu, ništa se nije promijenilo ni nakon proglašenja Banovine Hrvatske, u kolovozu 1939. Jedina značajnija promjena bila je vijest da je u listopadu 1940., zbog narušenog zdravlja, umirovljen dugogodišnji glinski paroh i proto Nikola Ercegovac.⁴² Prije odlaska u Beograd, parohijani su mu upriličili malu svečanost u povodu umirovljenja i predali mu prigodan dar – spomenicu sa svojim potpisima u kojoj se nalaze i dvije vrijedne fotografije: snimak crkvenog ikonostasa i snimak glinske Bogorodičine crkve.⁴³

Drugi svjetski rat i splet povijesnih okolnosti doveli su do sloma Kraljevine Jugoslavije i stvaranja ustaške Nezavisne Države Hrvatske. Nedugo zatim, Glina je postala poprište dva masovna ustaška zločina: prvog, u proljeće 1941., kada su ubijeni glinski Srbi, muškarci iznad 16 godina, njih oko 400 (među njima i glinski paroh i proto, Bogdan Opačić); i drugog, u ljetu 1941., kada su u pravoslavnoj crkvi u Glini ubijeni Srbi s područja susjednog kotara Vrginmost, prethodno obmanuti pozivom da prijeđu na katoličanstvo.⁴⁴ Masovna ubijanja srpskog stanovništva bila su praćena uništavanjem svih tragova srpskog postojanja u Glini, njihove duhovne i materijalne kulture, a iznad svega, njihovog vjerskog identiteta. Tako je

³⁶ † Stevan Šteković, *Jedinstvo*, Petrinja, God. XVI, broj 11, 10. marta 1934., str. 4

³⁷ † Stanko Jakšić, *Jedinstvo*, Petrinja, God. XVII, broj 41, 12. oktobra 1935., str. 4

³⁸ Umrla Evica Hiršl-Brekić, trgovkinja, *Banovac*, Petrinja, God. 3, broj 2, 11. siječnja 1938., str. 3

³⁹ Umro Špiro Zorić, *Novosti*, Zagreb, God. XXXIII, broj 143, četvrtak 25. maja 1939., str. 4

⁴⁰ Zdenka Šimončić-Bobetko, „Ekonomsko-socijalni razvoj glinskog kraja od 1918. do 1941. godine“, u: *Glina. Glinski kraj kroz stoljeća*, Glina - Zagreb 1988., str. 133–141

⁴¹ HR-HDA-1363, Politička situacija, Inv. br. 5664, Sresko načelstvo u Glini šalje Kraljevskoj banskoj upravi godišnji izvještaj o radu opće uprave, Glina 23. I. 1939.

⁴² Gordana Jović, „Prot Nikola Ercegovac (ili o mestima sećanja u Glini i na Baniji)“, *Ljetopis Srpskog kulturnog društva 'Prosvjeta'*, svezak XV, Zagreb 2010., str. 209–217. O proti Ercegovcu, također vidjeti felijton Đorđa Lićine objavljen u tri nastavka u zagrebačkom tjedniku *Novosti* u kolovozu 2015.

⁴³ Na naslovnoj stranici spomenice, koja broji 14 stranica, piše: *Našem dragom parohu, protopresviteru stavroforu ocu proti Nikoli Ercegovcu 1892–1940 Glina*

⁴⁴ O masovnim ustaškim zločinima u Glini u proljeće i ljetu 1941., vidjeti prikupljene izjave iz fonda Zemaljske komisije Hrvatske za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača u: Igor Mrkalić, „Pred Zemaljskom komisijom“, *Ljetopis Srpskog kulturnog društva 'Prosvjeta'*, svezak XXI, Zagreb 2017., str. 163–313.

u ljeto 1941. ustaška vlast počela rušiti srpsku pravoslavnu crkvu u Glini.⁴⁵ Međutim, izazov genocida na Baniji i Kordunu u proljeće i u ljeto 1941. potaknuo je otpor, a onda i oružani ustank, koji je s vremenom prerastao u narodnooslobodilački rat iz kojeg su 1945. partizani i komunisti izašli kao pobjednici.

**„Pokojnik bio je kao Srb
svom dušom naš narodni
čovjek, jednako štovan od Srba
i Hrvata. Mnogo je trpio za
političke ideale svog naroda,
jer je i on u Veleizdajničkom
procesu bio zatvoren i suđen“,
pisao je Šumarski list o
iznenadnoj smrti Ogrizovića**

U siječnju 1946. u Glinu dolazi paroh Miloš Popović, koji je dobio nezahvalnu zadaću obnove vjerskog i crkvenog života.⁴⁶ Narednih mjeseci razvija široku društvenu i kulturnu djelatnost na okupljanju glinskih Srba, koji tada nisu pokazivali naročiti interes za vjerska pitanja. Na petu godišnjicu masovnog ustaškog zločina nad glinskim Srbima, 12. svibnja 1946., Popović služi pomen u Prekopi nad grobovima nevinih žrtava.⁴⁷ Kako se u to vrijeme sve više osjećala potreba osigurati dostojanstvenu sahranu za posmrtnе ostatke svih ubijenih, održan je u Glini 3. kolovoza 1946. sastanak delegata Gline, Topuskog, Vrginmosta i Čemernice, na kojem je donesen plan za iskopavanje nevinih žrtava, koje leže u masovnim grobnicama u Prekopi (žrtve zločina iz proljeća 1941.) i Glinskem Novom Selu (žrtve zločina iz ljeta 1941.).⁴⁸ Sa radom je odlučeno započeti 1. rujna 1946., a odobrenje od Ministarstva unutrašnjih poslova Narodne Republike Hrvat-

ske već je dobiveno. Da bi se taj posao mogao lakše obaviti, osnovan je „Odbor za prenos kostiju fašističkog terora u Glini“, koji je počeo prikupljati novac i dobrovoljne priloge za gradnju zajedničke spomen-kosturnice na pravoslavnom groblju u Glini.⁴⁹ Odlučeno je da se spomen-kosturnica gradi na mjestu nekadašnje kapele Sv. Đurđa, koju su ustaše porušile u ratu, 1943. godine.⁵⁰

Međutim, nakon ekshumacija posmrtnih ostataka 1947. i 1949., državne vlasti su strahovale da bi podizanje spomen-kosturnice na pravoslavnom groblju, sveštenici Srpske pravoslavne crkve mogli iskoristiti za potpirivanje nacionalizma među svojim vjernicima. Iz tih razloga i u skladu s vladajućom ideologijom bratstva i jedinstva, Kotarski odbor Saveza borača Gline preuzima akciju dovršenja spomen-kosturnice, koja će biti svečano otkrivena 27. srpnja 1951., što je datum koji komemorira Dan ustanka naroda Hrvatske, a nikako masovne ustaške zločine nad Srbima u Glini u proljeće i u ljeto 1941. Javne komemoracije tako postaju oficijelni monopol i naglašeno ideologizirane, pri čemu se smisao za razumijevanje objju glinskih tragedija počeo gubiti, što je uzrokovalo dosta trivenja i neslaganja između vlasti i paroha Popovića, koji u rujnu 1952. napušta Glinu, a ubrzo i crkvenu službu.

Narednih godina novi paroh i proto je Nikola Diklić (1952–1965), koji ima značajne zasluge za izgradnju nove pravoslavne crkve u Glini, koja je završena zahvaljujući novčanim prilozima iseljenika iz SAD i Kanade, koji su potjecali s područja Banije i Korduna. Nova crkva svečano je posvećena 21. rujna 1963.⁵¹ Međutim, crkva je izgrađena u jednoj sporednoj ulici, jer su državne vlasti uspjele nagovoriti episkopa Gornjokarlovačke eparhije Simeona Zlokovića da odustane od gradnje porušene pravoslavne crkve, s obzirom da će se na mjestu masovnog ustaškog zločina iz ljeta 1941. graditi Spomen-dom žrtava fašizma.⁵² No vlast nije gubila iz vida ni ne-

SRPSKI PRAVOSLAVNI SVEŠTENICI U GLINI OD 1777. DO 2017. GODINE*

- 1 / Ćiro Ostojić (1. lipnja 1777. – 30. listopada 1816.)
- 2 / Stefan Meandžija (30. listopada 1816. – 1. lipnja 1827.)
- 3 / Mane Prica (1. lipnja 1827. – 29. studenog 1838.)
- 4 / Marko Slavnić (29. studenog 1838. – 8. kolovoza 1881.)
- 5 / Mihailo Matijić (8. kolovoza 1881. – 1. travnja 1886.)
- 6 / Danilo Prica (1. travnja 1886. – 20. veljače 1904.)
- 7 / Nikola Ercegovac (24. veljače 1905. – 13. listopada 1940.)
- 8 / Bogdan Opačić (13. listopada 1940. – ubijen 13. svibnja 1941.)
- 9 / Miloš Popović (1. siječnja 1946. – 8. rujna 1952.)
- 10 / Nikola Diklić (8. rujna 1952. – 1. rujna 1965.)
- 11 / Dušan Savurdić (1. rujna 1965. – 7. prosinca 1981.)
- 12 / Miloš Mićić (7. prosinca 1981. – 5. kolovoza 1995.)
- 13 / Radoslav Andelić (1. studenog 2000. – 15. srpnja 2003.)
- 14 / Slobodan Drakulić (od 15. srpnja 2003.)

* Spisak sastavljen prema: Mata Kosovac, *Srpska pravoslavna Mitropolija karlovačka po podacima od 1905. god.*, Sremski Karlovci 1910., str. 928–929;
Ljetopis srpske pravoslavne parohije u Glini, str. 2

vine žrtve masovnog ustaškog zločina iz proljeća 1941., zbog čega je Skupština općine Glina u travnju 1964. donijela „Odluku o proglašenju 13. svibnja Danom žrtava fašističkog terora“, koji se tada već tradicionalno komemorirao na pravoslavnom groblju u Glini.⁵³ Potom je idućih godina akcijom solidarnosti brojnih građana te radnih i društvenih organizacija diljem Hrvatske i Jugoslavije izgrađen Spomen-dom, koji je svečano otvoren na Dan borca, 4. srpnja 1969.⁵⁴ Ipak, prilikom svečanog otvorenja bio je upadljiv izostanak predstavnika Srpske pravoslavne crkve, koji nisu krili svoje ogorčenje što na tom mjestu nije obnovljena stara glinska crkva i što je na mjestu stradanja nevinih žrtava, „u ovom slučaju pravoslavnih Srba“, izgrađen spomenik u vidu Spomen-doma.⁵⁵

Jedna od posljedica sve većeg utjecaja vladajuće ideologije na svakodnevni život Glinjana bila je također činjenica da je na glinskom pravoslavnom groblju bilo sve više novih grobnica na kojima je simbol krsta zamijenjen simbolom zvijezde. Također je bilo sve više novih grobnica bez ikakvih simbola. Premda socijalistička izgradnja društva nije pogodovala crkvenim i vjerskim zajednicama, ona je 1960-ih i 1970-ih ipak omogućila industrijalizaciju Gline i njen ubrzani društveno-ekonomski razvoj.⁵⁶ Tako je u prosincu 1975. sredstvima samodoprinos glinskih radnih organizacija asfaltiran odvojak Vinogradske ulice, koja vodi prema glinskim mjesnim grobljima, katoličkom i pravoslavnom.⁵⁷ Iz tog vremena datira još jedan važan događaj, koji je ostao zabilježen u *Ljetopisu srpske pravoslavne parohije u Glini*. Tadašnji glinski paroh i proto Dušan Savurdić zapisao je kako mu je 1979. godine glinski župnik Mijo Dukić „donio i predao“ nekoliko prigodnih darova te dvije fotografije: prvu, na čijoj je poleđini pisalo „Pravoslavna crkva u Glini Male Gospojne - srušena 1942. za N.D.H.“; i drugu, na čijoj je poleđini pisalo „Pravoslavna crkva! Groblje“.⁵⁸ Ovaj ekumenski čin katoličkog župnika u Glini vrijedan je pažnje, pogotovo kada znamo da je riječ o danas jedinoj sačuvanoj fotografiji zidane kapele Sv. Đurđa na glinskom pravoslavnom groblju.

U svibnju 1980. održana je u Glini svečana proslava povodom 180. godišnjice osnivanja glinske župe, 150. godišnjice izgradnje župne crkve Sv. Ivana Nepomuka i 50. godišnjice svećeništva zagrebačkog kanonika Josipa Crnkovića, rodom iz glinskog kraja, a na svečani ručak došao je i glinski proto Dušan Savurdić.⁵⁹ Povodom ova tri

značajna jubileja glinski župnik Mijo Dukić napisao je i izdao knjigu *Glina i okolica* u kojoj su objavljeni vrijedni podaci o povijesti Gline. Međutim, knjiga je na najveću osudu naišla upravo u Glini, ne zbog onoga što je glinski župnik u njoj napisao, nego zbog onoga što je prešutio. Tako se u knjizi autor ni jednom riječu nije osvrnuo na masovne ustaške zločine nad srpskim stanovništvom u Glini u proljeće i ljetu 1941., što nije prošlo nezapaženo, posebno u *Vjesniku*, tada vodećem listu u Hrvatskoj.⁶⁰ Također je zaobišao i Narodnooslobodilački pokret, koji je u glinskom kraju bio i srpski i hrvatski.

Po novom popisu stanovništva iz 1981., općina Glina imala je 25.079 stanovnika, od čega je u samoj Glini živjelo 5.790 stanovnika.⁶¹ Na svim poljima društvenog razvoja Gline vidljiv je njen napredak i ona je tada razvijenija nego ikada. Pa ipak, tih godina oba glinska groblja postala su pretjesna i više se nisu mogla širiti. Pojavila se i potreba mrtvačnice u koju bi se odložio pokojnik za vrijeme uobičajenog čekanja do sahrane. Na mnogim sastancima društveno-političkih organizacija Gline saslušani su prijedlozi i doneseni zaključci da se izgradi novo groblje na brdu Kozarica, nedaleko od katoličkog i pravoslavnog groblja.⁶² Stoga je u prosincu 1984. dogovoren da se u gradu Glini i mjesnim zajednicama što hitnije proveđe referendum „radnih ljudi i građana“ o uvođenju samodoprinosu za izgradnju dva vrlo značajna objekta komunalne infrastrukture.⁶³ Tako je 13. siječnja 1985. u pet gradskih mjesnih zajednicama održan referendum za izgradnju novog groblja i mrtvačnice, koji je izglasan natpolovičnom većinom glasača (glasalo je 2.135 od 3.170 glasača ili 70 posto, dok je „ZA“ glasalo 1.890 glasača ili 60 posto).⁶⁴ Ubrzo je formiran „Odbor za izgradnju objekata“, koji je sa Mjesnom zajednicom Glina utvrdio neposredne zadatke i dinamiku njihovog ostvarivanja.⁶⁵ Već u svibnju 1985. novine su javile da je projektna dokumentacija kompletirana i da su počeli pripremni radovi na uređenju pristupnog puta prema budućem groblju i mrtvačnici na Kozařici, koje izvodi građevinska grupa Radne organizacije za komunalnu djelatnost „Glikom“.⁶⁶ U lipnju 1988., vanredni broj *Glinskog vjesnika* objavio je na naslovnoj strani vijest da je sredstvima samodoprinosu građana Gline od 1985.–1988. sagrađeno novo groblje s mrtvačnicom.⁶⁷ Tako su Glinjani po prvi put u svojoj povijesti bili sahranjivani na jednom groblju, bez crte podjele. I do novih podjela.

⁵³ HR-DASK-745, SO Glina, Odluka 11. sjednice Skupštine općine Glina od 27. IV. 1964., koju potpisuje predsjednica Skupštine općine Draginja Metikoš. Također vidjeti: „Komemoracija žrtava u Glini“, *Jedinstvo*, Sisak, God XVIII, broj 677, 18. svibnja 1963., str. 2.

⁵⁴ „Spomen-dom zavjet bratstvu i jedinstvu. Na velikom zboru naroda Korduna i Banije u Glini govorio M. Tripalo“, *Vjesnik*, Zagreb, God. XXX, broj 8038, subota 5. srpnja 1969., str. 1-2; „Zavjet bratstva i jedinstva Srba i Hrvata. Prilikom otvaranja Spomen-doma u Glini govorio Miko Tripalo“, *Borba*, Beograd, God. XXXIV, broj 182, subota, 5. jul 1969., str. 4

⁵⁵ Dr. Lazar Milin, „Tamo gde je bila glinska crkva“, *Pravoslavlje : novine srpske patrijaršije*, Beograd, God III, br. 57-58, 31. jula 1969., str. 16

⁵⁶ Milan Mrkalić, „Društveno-ekonomski razvoj općine Glina u poslijeratnom razdoblju“, u: *Glina. Glinski kraj kroz stoljeća*, Glina - Zagreb 1988., str. 453–460

⁵⁷ „Stiže asfalt“, *Jedinstvo*, Sisak, God. XXX, broj 1383, 18. prosinac 1975., str. 5

⁵⁸ *Ljetopis srpske pravoslavne parohije u Glini*, 1979. godina, str. 56

⁵⁹ Mijo Gabrić, „Banijski trostruki jubilej“, *Glas koncila*, Zagreb, God. XIX, broj 11, 1. lipnja 1980., str. 11

⁶⁰ Kritički o sadržaju Dukićeve knjige, vidjeti: Srećko Ljubljanović, „Tripit iznevjereno poštenje“, *Vjesnik*, Zagreb, God. XLII, broj 11987, subota 10. siječnja 1981., tjedni dodatak Sedam dana, broj 147, str. 15.

⁶¹ Alica Wertheimer-Baletić, „Stanovništvo općine Glina“ u: *Glina. Glinski kraj kroz stoljeća*, Glina - Zagreb 1988., str. 425–431

⁶² „Kada novo groblje?“, *Jedinstvo*, Sisak, God. XXXVIII, broj 1794, 3. studeni, 1983., str. 5

⁶³ „Samodoprinosom do komunalnih objekata u Glini“, *Bilten Općinske organizacije SKH Glina*, Glina, broj 4, prosinac 1984., str. 18

⁶⁴ „Da“ za ljepeš sutra. Uspio referendum za samodoprinos u Glini“, *Jedinstvo*, Sisak, God. XL, broj 1857, 17. siječnja 1985., str. 5

⁶⁵ „Informacija o samodoprinosu za izgradnju groblja i mrtvačnice“, *Bilten Općinske organizacije SKH Glina*, Glina, broj 5, veljača 1985., str. 14

⁶⁶ „Novo groblje“, *Jedinstvo*, Sisak, God. XL, broj 1874, 16. svibnja 1985., str. 5

⁶⁷ „Danas naše „ZA“ – bolje naše sutra“, *Glinski vjesnik*, Glina, God. VI, vanredni broj, 13. lipnja 1988., str. 1

SVJEDOČanstvo jednog zločina (1)**ZAPISI O SUDBINI
PORODICE ĐUKIĆ****PRIREDIO: Igor Mrkalj**

**Osjećaj nepravde zbog gubitka
voljenog oca i muža te želja da zločini
ne padnu u zaborav, bili su poticaj
Kati i Dušanki Đukić da zabilježe
svoja stradanja, koja su pisana
kombinacijom sjećanja i priповједanja,
što ove zapise čini izrazito posebnima.
Zapis u potpunjuju sliku istrebljenja
srpskog naroda u zločinačkoj ustaškoj
NDH i zaslužuju da budu objavljeni**

Fotografija Katici i Dušanke Đukić u Glini od 17. svibnja 1941.

Memoarski zapisi dviju Glinjanki, majke i kćerke, Katici i Dušanke Đukić, o tragičnim zbijanjima u Glini 1941. više od pola stoljeća bili su nepoznati širem krugu istraživača i povjesničara.¹ Njihova tragedija i trauma nije zabilježena ni u spisima Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača Hrvatske, koji su od kapitalne važnosti za razumijevanje masovnih ubojstava srpskog stanovništva u Glini u proljeće i ljeto 1941., kao i ukupne politike NDH.² Ipak, osjećaj nepravde zbog gubitka voljenog oca i muža te želja da zločini ne padnu u zaborav, bili su poticaj Kati i Dušanki Đukić da zabilježe svoja stradanja, koja su pisana kombinacijom sjećanja i priповједanja, što ove zapise čini izrazito posebnima.

Nije na priređivaču ovih zapisa da detaljno raščlanjuje njihov sadržaj, niti da ukazuje na posebno zanimljiva mjesto ili da se opredjeljuje u polemičkim implikacijama. To će uraditi svaki čitalac za sebe, a svakako i budući istraživači i povjesničari, jer ova sjećanja u mnogim svojim dijelovima pozivaju na

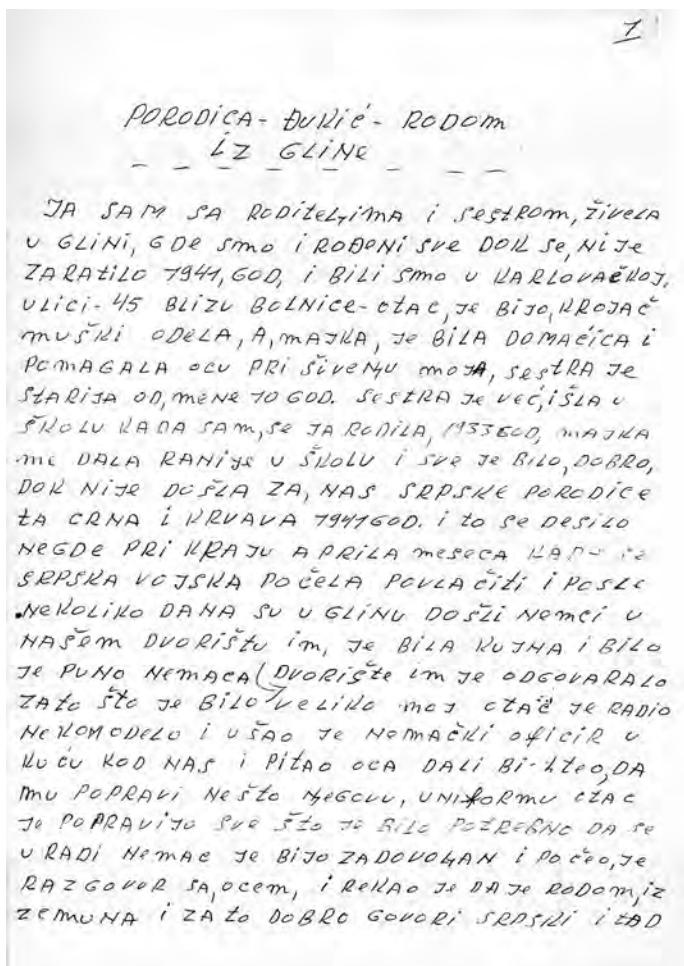
dijalog i preispitivanje postojećih tumačenja. Na priređivaču je, međutim, da objasni neke okolnosti oko redakcijskog dorađivanja samih zapisa.

Rukopis što ga je autor predao priređivaču broji 49 rukom pisanih stranica. U prijateljskom i srdačnom razgovoru, koji je vođen u Beogradu 11. listopada 2010., autor zapisa, Dušanka Đukić, predala je priređivaču i nekoliko povijesnih dokumenata, koji potvrđuju događaje opisane u rukopisu. „Moja majka je meni ovo ostavila da ne zaboravim ko sam i odakle sam i šta sam sve kroz život od malih nogu proživila i dočekala“, rekla je Dušanka Đukić, govoreci o svom životnom putu. Tom prilikom osvrnula se i na zadnju rečenicu rukopisa, koja glasi: „Ovo ti dajem samo da bi znala kako se život surovo sa ljudima poigrava. Volim te i uvek će te voleti. Tvoja majka. 11-IX-1965 god.“. Potom je priređivač skrenula pažnju na činjenicu da je rukopis pisan za života njene majke, Katici Đukić, koja je umrla 4. ožujka 1966. u Beogradu.

Nakon što je priređivač pročitao rukopis, zaključeno je da su *Zapis* pi-

¹ Kata i Dušanka Đukić, *Zapis o porodici Đukić iz Gline*, rukopis, Beograd 1965.

² Igor Mrkalj, "Pred Zemaljskom komisijom", *Ljetopis Srpskog kulturnog društva 'Prosvjeta'*, svezak XXI, Zagreb 2017., str. 163–313

Faksimil prve stranice rukopisa

sani u stilu subjektivnog svjedočenja, koje upravo po toj subjektivnosti ima osobine memoarske literature. Također je zaključeno da je riječ o vrijednom povijesnom izvoru, koji je bogat vrijednim memoarskim zapažanjima. Štoviše, radi se o potresnim doživljajima iz Gline u proljeće i ljetu 1941., koji postaju dramatični trag najtragičnijeg dijela glinske prošlosti. Po mišljenju priređivača, *Zapis o porodici Đukić iz Gline* upotpunjaju sliku istrebljenja srpskog naroda u zločinačkoj ustaškoj Nezavisnoj Državi Hrvatskoj i zaslužuju da budu objavljeni, uz kritički komentar.

U tom smislu, rukopis je prenesen u cjelini i vjerno prepisan pismom kojim je napisan. U jezik i jezične osobine nije se diralo. Budući da je interpunkcija u *Zapisima* vrlo oskudna, uneseni su najnužniji pravopisni znaci. U pojedinim dijelovima, tamo gdje je to bilo neophodno za pravilno razumijevanje teksta, priređivač je u bilješkama dao kratka objašnjenja pojedinih pojmoveva ili podatke za pojedine ličnosti, nastojeći pri tome da tekst ne optereti prevelikim brojem bilježaka. Ipak, obimni rukopis podijeljen je u dva dijela: prvi, koji završava dolaskom Kata i Dušanke Đukić u okupirani Beograd, u kolovozu 1941; i drugi, koji završava oslobođenjem Beograda, u listopadu 1944. Ovaj

Fotografija Gline sredinom 1930-ih: pogled na Karlovačku ulicu (pravo) i zgradu Općine (desno)

drugi dio rukopisa važan je za temu života srpskih izbjeglica, napose izbjeglica iz Gline, u okupiranoj Srbiji.

Uz rukopis je objavljeno i nekoliko povijesnih dokumenata, koji ilustriraju doprinos snaga kolaboracije uspostavi Novog evropskog poretka.³ Prije svega, to je Propusnica koju je izdala Kotarska oblast u Glini 4. kolovoza 1941., a koja je 8. VIII dana na uvid u Komesarijatu izbeglice u Beogradu, čiji pečat je pri vrhu dokumenta. Prvi datum je zanimljiv i zbog datiranja događaja koji su opisani u rukopisu jer potvrđuje da su Kata i Dušanka Đukić bile u Glini i u vrijeme pokolja u pravoslavnoj crkvi. Također su zanimljive formulacije „preselenje iz Gline“ i „bez prava na povratak“, koje ne ostavljaju sumnju u osnovni cilj ustaške NDH.⁴ Zanimljiv je i datum na poleđini fotografije majke i kćerke Đukić, koje su snimljene u Glini „17-5-1941“, nedugo nakon velike tragedije, a uoči novih zastrašivanja, istjerivanja i iseljavanja u sredinu koja nije bila nimalo sklona prihvati raseljene Srbe-Prečane.

Pa ipak, *Zapis o porodici Đukić iz Gline* nisu samo važan dokument povjesničarima, nego i zanimljivo štivo za sve koji žele vidjeti koji su uzroci i posljedice vremena u kojem živimo. U vječnoj dilemi memoarističke literature – objektivan povjesničarski prikaz ili subjektivna interpretacija? – Kata i Dušanka Đukić dale su subjektivni doprinos pisanku objektivne povijesti, subjektivnu interpretaciju povijesnih događaja u kojima su autori svjedoci i učesnici. Ipak, Kata i Dušanka Đukić uspjele su u onome što je u memoaristici najteže – pisati iskreno.

* * *

Ja sam sa roditeljima i sestrom živila u Glini, gde smo i rođeni, sve dok se nije zaratio 1941. godine. Bili smo u Karlovačkoj ulici 45, blizu bolnice.⁵ Otac je bio krojač muških odela, a majka je bila domaćica i pomagala ocu pri šivenju. Moja sestra je starija od mene 10 godina. Sestra je već isla u školu kada sam se ja rodila 1933. godine.

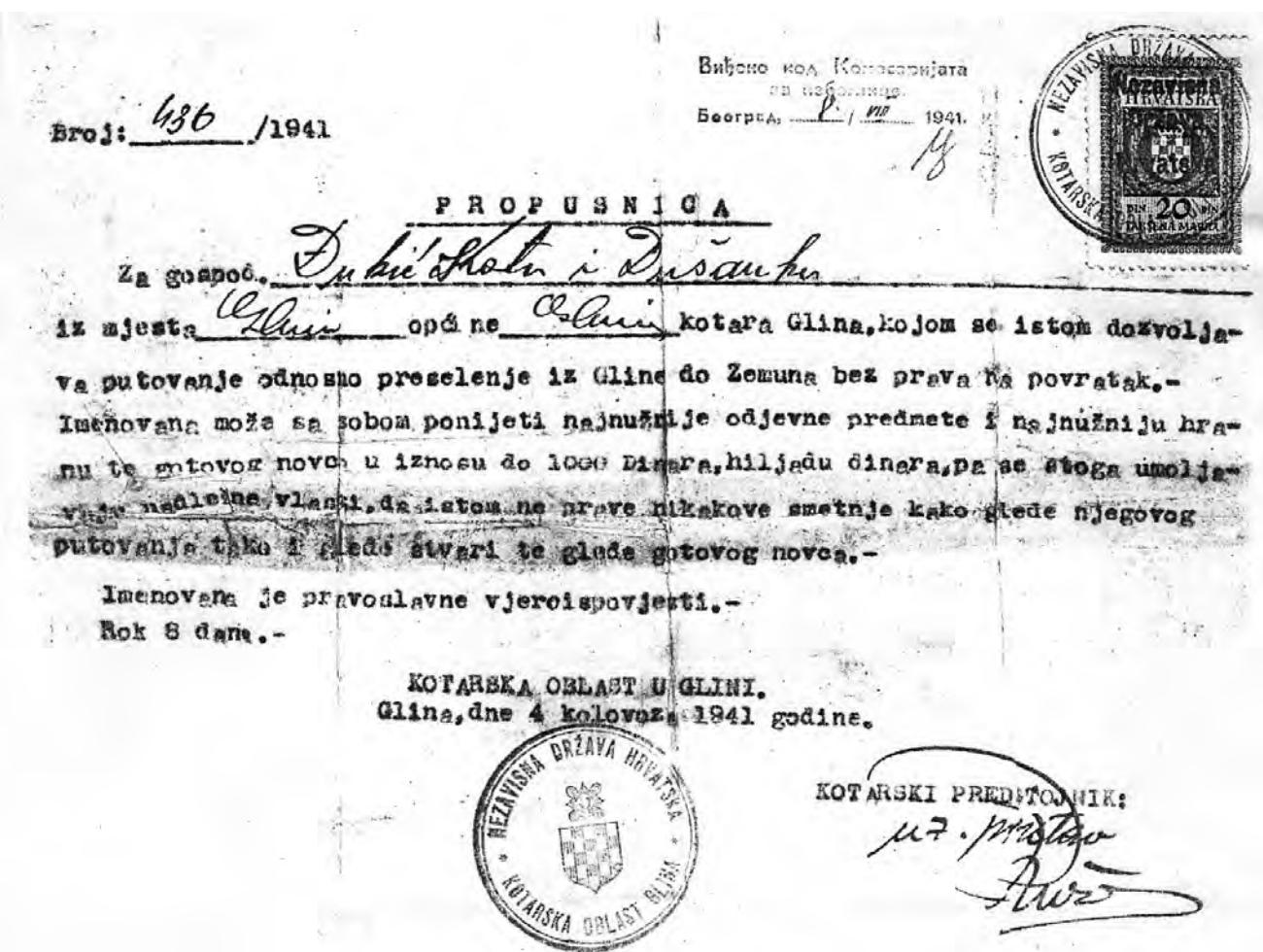
Majka me dala ranije u školu i sve je bilo dobro dok nije došla za nas srpske porodice ta crna i krvava 1941. godina. I to se desilo negde pri kraju aprila me-

³ Stevan K. Pavlović, *Hitlerov novi antiporedak: Drugi svetski rat u Jugoslaviji*, Beograd 2009.

⁴ Stvaranje „etnički čistog hrvatskog prostora“ temeljito je istraženo u radovima: Fikreta Jelić-Butić, *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska 1941-1945*, Zagreb 1977; Tomislav Dulić, „Mass killing in the Independent State of Croatia, 1941–1945: a case for comparative research“, *Journal of Genocide Research*, Vol. 8, No. 3, 2006., str. 255–281; Ivo Goldstein, „Nezavisna Država Hrvatska 1941. godi-

ne: put u katastrofu“, u: *Nezavisna Država Hrvatska 1941.-1945.*, Zagreb 2009., str. 29–41; Milan Koljanin, „Ideologija i politika uništenja Srba u NDH“, *Vojnoistorijski glasnik*, Beograd, broj 1/2011, str. 66–91

⁵ Jedna od najživotnijih glinskih ulica, čiji je službeni naziv bio ulica Kralja Petra Karađorđevića.

Propusnica Kotarske oblasti u Glini od 4. kolovoza 1941.

seca, kad se srpska vojska počela povlačiti i posle nekoliko dana u Glinu su došli Nemci.⁶ U našem dvorištu im je bila kujna i bilo je puno Nemaca. Dvorište im je odgovaralo zato što je bilo veliko. Moj otac je radio nekom odelo i ušao je ne-mački oficir u kuću kod nas i pitao oca da li bi htio da mu popravi nešto. Njegovu uniformu otac je popravio, [i] sve što je bilo potrebno da se uradi. Nemac je bio zadovoljan i počeo je razgovor sa ocem. Rekao je da je rodom iz Zemuna i zato dobro govori srpski. Tad je Nemac rekao ocu da čim oni odu iz Gline, odma[h] za par dana će doći druga vojska. Otac upita: „Čija će sad biti vojska posle vašeg odlaska?”. Nemac mu reče da će se ta vojska zvati ustaše, da [je] hrvatska i da je Ante Pavelić glavni na čelu te vojske. I još reče ocu da bi bilo dobro da se on sa porodicom iseli iz Gline, što pre, to će biti bolje za njega i celu porodicu. Da se sklonimo na vreme dok ne bude kasno. Otac reče da neće nigde da ide, niti da beži jer nismo nikom ništa krivi. Tada mu Nemac reče da ustaše neće tako gledati, ni misliti kao on, nego će za sve Srbe u svim mestima Hrvatske praviti logore i kupiti sve Srbe u te logore, zatvarati i redom ubijati i klati, jer tako hoće nova hrvatska ustaška vlast na čelu sa Antonom Pavelićem i ostalima. Tako će sve biti po njihovom zakonu i to će se prvo desiti u vašoj Glini i tu će biti logor za vas

Srbe jer oni [h]oće čisto svoju hrvatsku državu, i to nezavisnu. To je bilo sve što Nemac reče ocu. „Vi sada sami odlučite šta ćete uraditi”. Nemac opet reče ocu: „Bolje da odete, da vam se nešto ne desi”. Otac reče da je tako što nemoguće da urade sa Srbima koji žive u Hrvatskoj. Nemac više ništa ne reče, uze uniformu i izđe iz kuće kod svojih u dvorište. Posle par dana Nemac ponovo ocu reče: „Kad Vam ja kažem da će to tako uraditi sa vama Srbima i to čim mi sada odemo iz vaše Gline”.

Nemci su posle par dana otišli iz našeg mesta. Sutradan odma[h] su se pojavile Pavelićeva ustaše i to ih je bila puna Glini, komšija i nepoznatih sveodake. Prvo su lancima vezali i rušili spomenik pred Opštinom.⁷ Opština im služila kao glavna ustaška komanda i njihov dom za skupljanje svi[h] ustaše. U tom domu bili su svi ustaški komandanti i vođe, Vidaković Nikica, doktor Rebok, dr. Puk i doktor Cvitanović, Josa Žinić, mali Prpić i sin od Vidakovića, Milan od 15 godina.⁸ Milan je bio glavni za mladež, koji su hteli u ustaše i domobrane. Milan se pokazao prvi dan i ko je on i čiji je sin i da može da radi što hoće nad nama srpskom decom, da nas maltretira, bije, bilo to žensko dete ili muško, bilo malo ili veće. Nepravdu i veliki zulum je radio sa nama srpskom decom.

⁶ U rano jutro 12. travnja 1941., kao prethodnica njemačke 2. Armije, u Glinu je prva ušla njemačka 14. Panzer divizija (oklopna), koja je ubrzo nastavila sa napredovanjem u smjeru Bosne. Vidjeti: Burkhardt Müller-Hillebrand, *The German Campaigns in the Balkans (Spring 1941): A Model of Crisis Planning*, Washington D.C. 1986., str. 53 i 60.

⁷ Riječ je o spomeniku kralja Petra I. Karađorđevića, koji je podignut 8. rujna 1929. Fotografija srušenog spomenika objavljena je u talijanskim novinama *Corriere della Sera*, Milano, Anno 66 (XIX dell'era fascista), N. 93, venerdi 18 Aprile 1941, str. 3. Ispod fotografije, koja prikazuje srušeni spomenik i okupljene ljudi, piše: „I croati hanno abbattuto a Glini il monumento a Re Pietro I di Serbia”.

⁸ „Puk, Mirko, odvjetnik i političar (Valpovo, 24. VI. 1884. – ? 1945.)”, u: *Tko je tko u NDH. Hrvatska 1941.-1945.*, Zagreb 1997., str. 333–334; „Rebok, Juraj, stožernik (Kotoriba, 31. III. 1899. – Buenos Aires, Argentina, 10. X. 1994.)”, u: *Tko je tko u NDH*, str. 342. Za Nikolu Vidakovića, ustaškog tabornika u Glini, vidjeti spis „Odluka o utvrđivanju zločina okupatora i njihovih pomagača” od 4. lipnja 1945. u: HR-HDA-306, ZKR-Zh, kutija 195, br. 9086. Čini se da je Nikola Vidaković umro u Čileu 1980-ih, gdje je živio sa bratom Stipom, nekadašnjim agentom UNS-a. Vidjeti pismo Stipe Vidakovića, „Sudbinu u svoje ruke”, *Matica : časopis Hrvatske matice iseljenika*, Zagreb, God. 46, broj 9, 1996., str. 18. Dakako, u pismu nema ni riječi o masovnim ustaškim zločinima u Glini 1941.

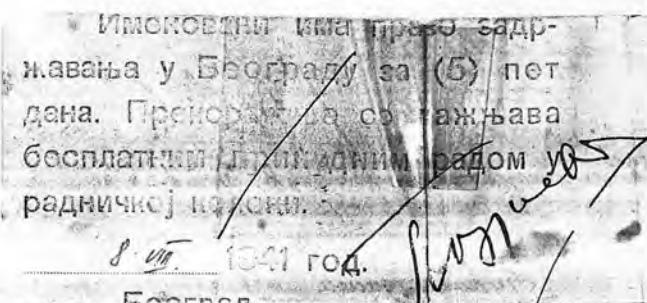
Izbeglička legitimacija Katici Đukić sa fotografijom izdana u Komesarijatu za izbeglice i preseljenike u Beogradu

Sećam se da je to bilo negde početkom maja, oko 5. Kada sam došla u školu, samo što je počeo čas, iz knjiga su nam cepali gde je bila od kralja slika (Petr II. Karađorđevića – nap. I. M.). I taj dan, nije dugo bilo, u učionicu su ušle ustaše i prišle su našoj učiteljici i nešto sa njom razgovarali i po izlasku strogo su joj nešto naredili da odma[h] pristupi po naredbi njihovo. Ostao je jedan ustaša u učionici, [a] učiteljica je odma[h] počela da čita sve srpsku decu i rekla nam da uzmemo svoje sve stvari i možemo ići kući i da više nemamo prava dolaziti u školu. Ustaša kad je izlazio iz učionice podigao je ruku u vis i rekao: „Za Pavelića i hrvatski dom spremnil!“ i posle pozdrava odma[h] izišao napolje. Učiteljica je tako morala da uradi kako su joj naredili ustaški čelnici u Glini. Kada smo mi srpska deca pošla, ona je zaplakala i rekla nam da ona nije ništa kriva, nego je naredba od Vidakovića [i] Puka, i istoga momenta smo morali izaći napolje. Kada sam izašla, videla sam niže škole prema Jukincu (predgrađe Gline – nap. I. M.) puno sveta da stoje i nešto gledaju na putu. Ja sam pošla da vidim šta je tamo. Samo sam stala, [a] iz te grupe izađe jedan čovek i reče mi: „Ti si Katina i Stankova?“. „Da, jesam“. „Idi odma[h] kući i reci Kati da odma[h] ide u Selište kod svog brata Luke i da mu javi da su ustaše noćas ubile predsednika suda Radu Ratkovića i da su preko njega prešli onim valjkom što se valja po njivi kad se seje kukuruz“.⁹

⁹ Rade Ratković bio je predatrni općinski bilježnik u Glini. Godine 1936. bio je registriran kao četnik. Je li to bio i 1941. godine, otvoreno je pitanje. Vidjeti: Fikreta Jelić-Butić, "Iz povijesti četničkog pokreta u Hrvatskoj između dva rata. Prilog građi o četničkim udruženjima u Savskoj banovini 1934–1936", *Radovi Žavoda za hrvatsku povijest*, Zagreb, Vol. 21, rujan 1988., str. 212–213. Također vidjeti prilog Veljka Stambolića i Nikole Korice, "Ubistvo Rade Ratkovića", *Otadžbina: časopis za politička, društvena i kulturna pitanja*, Glini, God. 2, broj 5, 13. maj 1995., str. 38–39.

Objava od 8. VIII. 1941. godine o prijavi Katici Đukić Komesarijatu za izbeglice i preseljenike u Beogradu

Odluka o pravu zadržavanja u Beogradu za (5) pet dana od 8. VIII. 1941.

Ja sam odma[h] otisla kući i sve to rekla majci i ocu što je taj čovek rekao. Majka je odmah otisla u Donje Selište da kaže svom bratu Luki poruku onog čoveka.

U nedelju 8. maja je bio sprovod Ratkovića na srpskom groblju.¹⁰ Pošto je išlo puno našeg naroda, pa su išli i moji roditelji, i ja sa njima. Kada smo stigli, na groblju je već bilo puno naroda, a bilo je dosta i ustaša i sve su bile pod oružjem. Kad su zakopali Ratkovića, iz te gomile naroda neko je zovnuo jednog čoveka i rekao: „Ajde, Šuco, sada je tvoj red da ti nešto kažeš“.¹¹ I zaista, iz te gomile naroda izide jedan čovek. Stao je pored groba, izvadio iz nedara jedan mali barjak. On je bio jako crven i stavio [ga] na grob Ratkovića i počeo je nešto žustro i jako govoriti kod groba i na kraju je rekao: „Rade, veliki naš prijatelju! Ti sada u miru večnom počivaj, a nas takvi kao što si ti bio ima još, tako da ćemo te mi osvetiti. Ne samo tebe, nego i sve ostale koji su svoj život dali za ovo naše što nam je ostalo. Rade, ako ja ne uspem u toj osveti, možda će ostali koji sve ovo prežive, ovaj nezaboravni dan tvoga stradanja i ubistva. A možda će se nastaviti ovako nešto i na ostale Srbe kao što su s tobom radili“. Posle njegovih završnih reči, njih nekoliko je zapevalo jednu pesmu, i to na groblju: „Rekla jeste kuma Dora, da je crven labbek moj“. Posle pesme ustaše su odmah tu grupu počele opkoljavati i poveli [su]

¹⁰ Kata i njezina kćerka Dušanka, bile su na Ratkovićevu sahrani s mužem/ocem Stankom te četvrt stoljeća kasnije zapisale verziju koja nameće potrebu pomne rekonstrukcije svih detalja u vezi s Ratkovićevim sprovodom.

¹¹ Riječ je o postolaru Jaši Jakšiću. Vidjeti: Đuro Roksandić, "Ustaški zločini u glinskem kotaru od 1941. do 1945.", u: *Glini i glinski kraj kroz stoljeća*, Glini - Zagreb 1988., str. 285

ih sa njima. Iz te uhvaćene grupe jedan čovek se okreće prema narodu i jako je viknuo da bi ga svi dobro čuli: „Ne bojte se, Srbi, neće moći sve da nas unište i pobiju ili pokolju. Svi Srbi znajte da ćemo mi crveni pobediti i sve takve uništiti. Ja mislim da nećemo dugo čekati. Svi koji budete ostali u životu, setite se ovih reči kod groba Ratkovića koje sam vam rekao“. Moja majka se uvek toga sećala i uvek mi govorila: „Dete moje, jednom ću ti ja sve govoriti, a ti ćeš sve to uzeti i pisati da bi se setile našega života i velike patnje koju smo preživele“.

Kada smo sa groblja došli kući jedva smo došli k sebi od ovog potresa i nepravde koju nam nanesoše naše komšije i tu noć istu, to jest 8. V. oko 1 sat po noći, neko je kucao na naš prozor od sobe i pozvao mojeg oca: „Stanko, ustanite i obucite se, obujte i izadite napolje da pođete sa nama i ostalim Srbima iz Gline“. Onda je majka upitala tko to zove Stanka da izađe u ovo doba noći, i tad se javi naš prvi komšija, Hrvat Prpić i ustaša.¹² Pošto je u Glinu stiglo dosta sa strane ustaša¹³ pa nisu znali koja je sve srpska kuća u Glini, jer Prpić je bio meštanin i sve je dobro znao, zato je on nepoznate ustaše vodio od kuće do kuće srpske i pokazivao i lupo, zvao Srbe da izađu iz svojih kuća napolje. Majka opet upita Prpića: „Što noćas traži Stanka i zašto da on ide s tobom u ova doba noći?“. Na te reči Prpić ovako reče majci mojoj: „Đukićka, mi ne zovemo samo Stanka nego sve Srbe da pođu sa nama na saslušanje u naš novoosnovani Dom hrvatske matice“. Majka na te Prpićeve reči reče: „Kakvo je to sad saslušanje samo Srba u ovo nevreme i to baš noćas, na kraju?“. Prpić ljutito odgovori: „Đukićka, nama treba Stanko, a ne ti i zato neka odma[h] izađe u grupu kod ostalih“. Majka mu reče: „Stanko nije ovde, otiašao je kod brata u Taborište“. Onda majci ustaše rekoše da se ona odma[h] brzo spremi i da pođe sa njima da ih vodi u selo Taborište. Majka im na sve to odgovori: „Stanko vama ništa nije skrivio, ni nažao uradio, niti je nekom kriv da ga vodite u ovo doba noći od njegove kuće i porodice“. Prpić opet reče da oni ne vode samo Stanka nego sve muškarce, od 15 pa dalje starosti, i samo Srbe koji žive u Glini i okolini gde ima Srba. Posle ovih reči otac i majka su između sebe govorili polako šta će i kako da urade. Pošto od glinskih Srba nije mogao niko nigde pobeći, niti [su] se tome mogli nadati, zato su ih sve pohvatali na spavanju pa tako i moga oca, a da tada negde beži sve je bilo opkoljeno sa svih strana od ustaša jer ih je bila puna ulica i srpska dvorišta. Kod nas im bilo nešto nejasno i sumnjivo i počeli su jako lupati u vrata i prozore i da razvaljuju. Kad otac vidi da tu nema vrdanja, reče: „Kato, otvori im vrata da vidimo što oće od mene“. Kada majka otvori vrata imali su šta da vide – napolju je već bilo puno srpskih ljudi i ustaša. Po oca su došla 4, jedan na kapiji, jedan u dvorištu i 2 na vratima od kujne. Od te dvojice na vratima, jedan ustaša [je] bio mlad, a drugi stariji. Obadvojica su bili pod oružjem, i to puške sa noževima i još u ruci pištolj. Kad se otac pojавio rekoše po imenu: „Stanko, nemoj slučajno da nešto pokušavaš da bi bežao jer imamo naredbu Vidakovića i Puka da odmah pucamo na licu mesta i ubijemo svakog ko bi nešto pokušao“. To je rekao stari ustaša, a mlađi je bio jako bezobrazan i samo se drafao i psovao majku srpsku. Stari to nije tako radio i bio je smireniji od mlađeg. Otac kako je ustao tako je krenuo sa njima

da pođe. Stari mu reče: „Čoveče, gde si pošao tako neobučen, idi se obuci i obuj jer napolju pada kiša i prilično je hladno“. Otac se vratio da se obuje i obuče, taman je pošao da izađe, [a] ja sam odma[h] došla do njega i počela kako plakati i govoriti mu: „Nemoj Tajo molim te ići sa njima a nas tri ostaviti same jer mi ne možemo bez tebe biti, nego povedi i nas tri sa sobom!“ I tada pogledah u oca, on me je samo gledao i čutao kao nem. Tad sam kroz plač govorila i molila onu dvojicu ustaša: „Molim vas, nemojte nigde voditi oca od nas tri iz kuće jer mi bez njega ne možemo same biti. Ako vi njega ne volite i mrzite, mi njega ne mrzimo i nas tri ga volimo, i on je naš“. Stari ustaša me je neko vreme samo gledao i čutao. Njih dvojica videvši da ja ne puštam oca da pođe sa njima i da ga neću pustiti da se odvoji od kuće, ja [opet] reče: „Neću da ga pustim da ide sa vama jer on nije vaš nego samo naš i mi ga jako volimo i to više od vas jer otac je samo naš i ničiji drugi!“. Kada mlađi ustaša vide što se desi, on skide pušku sa ramena i sa onim kundakom me jako udario preko leđa i ramena desnog. Ja sam odma[h] pala na pod i tako ostala. Nisam mogla ustatiti. Otac je pokušao da me podigne sa poda, ali ustaša koji me [je] udario stavio je ocu nešto oko vrata i tako ga izveo napolje iz kuće na ulicu kod ostale grupe Srba koji su već izvedeni iz svojih kuća. I tako me otac nije ni podigao sa poda. Mlađi ustaša se vratio po ovoga starijeg da idu dalje. Ovaj stari nije htio odma[h] da pođe sa njim, nego reče majci da me digne i stavi na krevet, da uzme od sena one trinje da kuva u toj vodi i da mi pari ono mesto udareno, a kuvane trinje da privija na udarena mesta. Mlađi [ustaša] reče starom da treba da krenu, [a] stari mu odgovori: „Zašto si to uradio? Postao si krvoločna zver nad ovim srpskim narodom. Mi smo samo poslati da pokupimo i dovedemo srpske muškarce, a ne da bijemo njihovu familiju. Mali, tako se ne radi ni sa stokom, kao ti sa njima. Ti si još mlađ i zelen i ko zna šta još do kraja će biti sa svima nama, našim porodicama i našom decom“.

Posle ovi[h] reči i rasprave između njih dvojice, njih obojica su odma[h] otisla da bi sa ostalim ustašama izvodili ostale srpske ljude iz srpskih kuća jer to su morali da završe pre svetuća. Moja majka, a i sve ostale srpske žene iz našeg mesta, čim je svanulo odma[h] su krenule u poteru za svojim ljudima, braćom i svojom decom. Majka, pre nego je otisla da traži oca, dovela je kod mene poznanicu Baru. Pošto je Hrvatica, tako je ona mene pazila dok se majka ne vrati iz potrage oca. Moja majka je spremila nešto hrane, [a] tako su isto i druge žene uradile i sve su krenule zajedno noseći svojima nešto hrane. Nije dugo bilo, majka se vratila kući i reče da su sve naše Srbe zajedno zatvorili u zgradu suda, gde u dvorištu postoji zatvor pa je ona, a i sve ostale žene, ostavile hranu na kapiji i cedulju da bi se znalo čije je koje, a to će im, kao, da dadu ustaše.¹⁴ Majka na kraju reče da je Vidaković rekao pred svima njima da će od sada sudski zatvor biti sabirni logor i da je tu glavni ustaški zatvor i logor za sve koji su pravoslavne vjeroispovijesti, to jest zvani Srbi, bilo da su muško ili žensko življe. Tu crnu noć kada je odveden moj otac i ostali ljudi, moja sestra nije bila kod naše kuće. Bila je kod svoje poznanice koja se zvala Šurbat (nečitko – nap. I. M.).¹⁵ Kada je ujutro pošla kući od te poznanice tek je tada doznala šta se noću desilo sa srpskim ljudima i počela

¹² Nikola Prpić, opančar iz Karlovačke ulice. Vidjeti njegovu izjavu od 11. listopada 1944. u Glini, koja je objavljena u: Igor Mrkalj, "Pred Zemaljskom komisijom", *Ljetopis Srpskog kulturnog društva 'Prsvijeta'*, svezak XXI, Zagreb 2017., str. 258.

¹³ Riječ je po svemu sudeći o pripadnicima Poglavnikove tjelesne bojne (PTB). Njih oko 50-ak predvodio je natporučnik Ivica Šarić (Lički Osik, 2. IV. 1912. – Mendoza, Argentina, 21. IV. 1989.), povratnik iz ustaške emigracije i jedan od najблиžih pouzdanika Eugena Dida Kvaternika. Vidjeti: Jere Jareb (ur.), *Eugen Dido Kvaternik. Sjećanja i zapožeganja 1925-1945. Prilozi za hrvatsku povijest*, Zagreb 1995., str. 296 i 326.

¹⁴ Fotografija zatvora objavljena je u: Igor Mrkalj, "Slava, zločin i zaborav", *Novosti. Samostalni srpski tjednik*, Zagreb, broj 887, petak, 16. prosinca 2016., prilog Kronika, str. 6–7. Riječ je o zgradici iz doba Vojne krajine, koja je porušena 1960-ih godina.

¹⁵ Čini se da je riječ o Boženi Šurbat, čiji je suprug Miladin Šurbat bio sekretar Kotarskog komiteta KPH Gline. Šurbat je uhapšen još krajem travnja 1941. i upućen u ustaški logor Danica kod Koprivnice, gdje mu se gubi svaki trag. Vidjeti: "Miladinu se ne zna za grob", *Banovac, Gline*, broj 6 od 27. VII. 1960., str. 3 i Dragan Štefančić, "Koprivnička Danica", u: *Sisak i Banija u revolucionarnom radničkom pokretu i ustanku 1941.*, Sisak 1974., str. 868–887.

je jako plakati ulicom do naše kuće i tako je uplakana ušla u kuću. Majka je tada jedva uspela da je nekako umiri. Posle svega ovoga našeg događaja kojeg smo doživeli, nije dugo bilo, sestra je negde otišla od kuće i iz Gline i više je nismo videle, niti smo znale gde je.¹⁶

Te crne noći u maju, 8. na 9. noću, mnoge žene, majke i sestre zaplakale [su] za svojima, pa su silna deca ostala bez jednog roditelja. Srpske žene su tri dana nosile hranu u logor, svojima u glinski sud, a sve što je bilo bolje od hrane to su ustaše pojele. Što nije bilo za njih, to su davali našima u logoru. Kada su žene četvrti dan otišle do logora i odnele hranu svojima, dočekale su ih ustaše i rekле da od danas više ne dolaze i ne donose hranu svojima jer oni više nisu tu. Tada su žene upitale: „A gde su otišli, kad nisu tu ostali?“. Ustaše su odgovorile da su sve odveli dalje na neko veće saslušanje i važnije od ovoga saslušanja u Glini što je bilo, i da je to naredba Vidakovića, Puka i Artukovića. Svi Glinjani su odvedeni po ponoći 12. maja i nikо ne zna ni gde, ni kuda su odvedeni, ni kamo su sa njima, niti šta su im učinili nije se znalo.

Po povratku majke kući, nije dugo bilo, dođe Hrvatica Bara i reče majci: „Kato, danas kad sam čistila i spremala ustaški Dom, čula sam gde njih dvojica razgovaraju i pitaju jedan drugoga gde je koji noćas bio [i] gde si ti bio sa two-jom satnjicom. On mu odgovori da su noćas od 1 sat po ponoći odvozili sve naše Glinjane u Prekopu, kod Adera i tamo ih, onako vezane, sve poubijali i bacali jednog preko drugog, i bacili su po njima na kraju i kreča, a cigani hrvatski ih sve zatravljali i kopali druge lame za novu turu kada bude stigla, i da je jedan uspeo iz glinske grupe još u vožnji da im pobegne i da nisu uspeli da ga uhvate i nađu.“¹⁷ Posle ovih Barinih reči, nije dugo bilo, jednog dana je majci opet donela vesti da je rekao Nikica Vidaković i pretio da će isto tako jednog lepog dana kupiti srpsku decu i žene i poslati ih za ljudima da budu zajedno. Posle ovih Barinih reči, nije dugo bilo, majka na ulici srete Vidakovića i upita ga: „Nikice, kad misliš da nam ti i Puk vratite sa tog vašeg saslušanja naše ljudi svojim kućama i njihovim obiteljima? Valjda ste već završili to vaše saslušanje?“. Vidaković se samo nasmejao i odgovorio je majci: „Đukića, kad bude došao vaš crni petak, onda će vaši ljudi doći po vas da budete sa decom svi skupa.“ Majka na te Nikićine reči upita ga ponovo: „Objasni mi, na koji crni petak ti to misliš?“. On joj odgovori: „To ćete vi uskoro da vidite. Vaše dobro jutro“.

One noći kada su moj otac i ostali Srbi iz Gline odvedeni, sutradan je do nas [došla] neka Maca, Hrvatica, Šbarić. Počela da peva nama Srbima: „Imber, imber štap, svima Srbima strik o vrat, štrika nisu vredni, lanca su potrebni...“. Dalje je vikala kako nas, srpske svinje, treba što pre isterati i pokazati put gde nam pripada, kao našim ljudima šta su uradili. Tako treba uraditi sa nama da ne prljamo njihovu Nezavisnu Državu Hrvatsku. I teški ti dani i noći gde god da su uhvatili srpski narod, bilo muško ili žensko, po punе kamione su dovozili do logora u sudu. Tu su ih prvo svlačili, izuvali, tukli i mučili do pred zorу, jedno 2

sata, onda ih sve odvodili u glinsku crkvu na pokrst pod nož.¹⁸ Tu u crkvi ih je dosta poklano da je jedno vreme bilo dosta krvi ispred crkve. Ako nisu imali vremena da ih odvode u logor na skidanje robe i obuće, odmah su ih vodili u srpsku crkvu pod nož i tu se izbiljavali na ljudima srpskim. Po završenom poslu su ih bacali u kamione i odvozili na određena mesta gde su već iskopane rake. I tako je bilo stalno.

Jednog dana, isto tako, kod nas dođe Bara: „Moja Kato, sada moram da radim i u njoj[h]oj glavnoj komandi. Sada ću ti više moći pričati šta se sve zbiva u Glini i okolini“. I tako je bilo, sve je znala i čula od ustaša, gde i kada će biti racija na Srbe kojih još ima.¹⁹ I jednog dana dođe do nas i reče da su uhvatili majčine sestre Ane u Gređanima muža Peru Miljevića i da su ga zaklali u crkvi, i to glavu odsekli na postolju gde stoji ikona.²⁰ Tako je majka sve znala šta će se desiti i kada sa nama Srbima šta uraditi. Tako je posle nekog vremena rekla majci Kati: „Danas je kod Vidakovića dolazio Žinić Josa i priča[0] kako su noćas uhvatili dobru zverku. Vidaković ga upitao, A koga su od zverki uhvatili? Žinić odgovori da su kod kuće našli Čučković Milu i odveli samog preko pruge. Prvo ga ubio, a onda ga, kaže, nožem skinuo glavu. Kato, rekao je Joža još da je sa noža polizo krvi i da se sad napije dosta srpske krvi kad je ubio i preklo Čučković Milu. I to reče da ne bi žalio poginuti sutra samo kada bi uhvatio i Milina sina Luku, i to da padne meni u ruku, Žiniću.²¹ Bara reče majci: „Idi u Selište i proveri da li je to sve istina što je Žinić govorio Vidakoviću jer to je tvoj otac Mile, što ga je [on] ubio, a Luka ti je brat“. Majka i ja pošle smo u Selište da vidimo da li [je] istina, i došle do vaktarnice, dalje nismo mogle, jer ustaše nisu dale ulazak u Selište, ni izlazak u Glinu. Mi smo se vratile kući i onda je išla Bara jer ona može proći pošto je Hrvatica. Ona je ušla u selo i u kući slučajno zatekla majčinu bratu Luku i ženu Maru. Ona joj sve rekla da su odmah naredili ujutro da ga (Milu Čučkovića – nap. I. M.) sklone sa puta. Oni su odmah prvo ga zakopali kod kuće u bašti u cveću, i da ne zna kada će da ga prenesu na groblje. Posle nekoliko dana Bara donese vesti da su dozvolili da ga prenesu na groblje, ali ti sa malom ne smeš da ideš, samo će ići jedan čovek iz sela od Hrvata, njegova žena i jedna [k]ćer, ne znam koja. Tako je bilo. Negde oko 10 sati kroz Glinu su vozili sanduk sa majčinim ocem. Sve je tako bilo kako je Bara rekla, jer je Vidaković tako naredio. Nas dve nismo mogle izći na ulicu pošto je na kapiji stajao ustaša sa još jednim. Niko nije nosio crno, nismo smeli.²² „Kato, pogotovo ti, jer Vidaković i ostali znaju ko si ti, a i twoja familija i kome ste naklonjeni, a pogotovo brat Luka. A ti Kato, isti imaju neki spisak da si član u Kolu srpskih sestara, to su našli kod vaše predsjednice jer su je noćas ubili u njenoj kući. Tako su Nikica i Puk sve doznali koliko vas ima u tome Kolu“, reče Bara. Već ujutro je majka dobila poruku od brata Luke da ne sme nikako ostati ovu noć kući u Glini, nego odmah da dolazi kod njega u Selište, dok se još može proći od ustaške bande. Posle te poruke odmah smo otišle u Selište i baš tu noć su bili i tražili majku. Posle par dana smo se nas dve vratile kući. Vrata su

¹⁶ Oko 400 glinskih Srba, muškaraca iznad 16 godina, ubijeno je u masovnoj ustaškoj likvidaciji u selu Prekopa, nedaleko od Gline. Vidjeti: Čedomir Višnjić, Branko Vučasinović, Đuro Rokandić, *Glini 13. maja 1941. U povodu 70. godišnjice ustaškog zločina*, Zagreb 2011. Također vidjeti „Položajna skica grobnice Srbija Glinjana ustaških žrtava iz 1941. u Prekopi više Hadžerskog mlina – Pogubljeni 12. maja 1941.“, koja prikazuje iskopani rotug dug 40, a širok 12 metara, objavljen u: Igor Mrkalj, „Pred Žemaljskom komisijom“, *Ljetopis Srpskog kulturnog društva 'Prosvjeta'*, svezak XXI, Zagreb 2017., str. 249.

¹⁷ Jedini preživjeli bio je Nikola Samardžija (Gline, 16. lipnja 1908. – Beograd, 19. rujna 1969.), glinski postolar i nogometnički Glinskog sportskog kluba, koji je 15. lipnja 1945. u Glini dao izjavu pred Žemaljskom komisijom za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagачa Hrvatske. Vidjeti: Igor Mrkalj, „Mislio sam samo kako da se spasim : sjećanje na pokolj u Glini“, *Prosvjeta. Novine za kulturu*, Zagreb, broj 134, novembar 2016., str. 52–55.

¹⁸ Kata Đukić bilježi istraživački već provjereni slijed zbivanja, ali povremeno griješi u redoslijedu.

¹⁹ Vidjeti sjećanje: Milan Despot, „Gline 1941. godine“, u: *Prva godina Narodnooslobodilačkog rata na području Karlovca, Kordun, Gline, Like, Gorski kotar, Pokuplja i Žumberka*, Karlovac 1971., str.

593–615; Dragan Štefančić i Stevo Klobočar, „Ustaški teror u Glini 1941. godine“, u: *Sisak i Banija u revolucionarnom radničkom pokretu i ustanku 1941.*, Sisak 1974., str. 843–867.

²⁰ Vidjeti izjavu Ljubana Jednaka pred Kotarskim narodnim sudom u Glini od 1. svibnja 1944. u: Igor Mrkalj, „Pred Žemaljskom komisijom“, *Ljetopis Srpskog kulturnog društva 'Prosvjeta'*, svezak XXI, Zagreb 2017., str. 250–253. Također vidjeti: A. Panić, „Na vest o smrti Ljubana Jednaka : jedini svedok ustaškog zločina u Glini“, *Politika*, Beograd, God. XCIV, br. 30010, 12. maj 1997., str. 7.

²¹ Joso Žinić, mesar iz Gline, napadnut je „od odmetnika“ 5. rujna 1941. u selu Majsko Poljane. Izboden noževima, podlegao je ranama u bolnici u Glini. Vidjeti izvještaj Vode županijskih policijskih vlasti u: HR-DASK-SACP-284, Župska redarstvena oblast u Petrinji, kutija 3, broj 29, str. 5.

²² Vidjeti članak „Šta se događa na Kordunu u „Slobodnoj i Nezavisnoj Državi Hrvatskoj““, objavljen u listu CK KPH *Vjesnik radnog naroda*, početkom srpnja 1941., God. 2, broj 8, gdje se javlja o masovnim ustaškim ubojstvima glinskih Srba i navodi: „Uhapšeno je 433 (četiri stotine trideset i tri) i svi ubijeni kod selu Adžera. ... Porodicama ubijenih zabranjeno je nositi crminu ili uopće pokazivati ikakove znakove žalosti“.

bila otvorena i sve je ispreturnano, a prozor polupan. Kroz njega i vrata su ulazili i izlazili čim je sve tako bilo ispreturnano. Poneke stvari i nešto novca nestalo [je]. Nas dve da smo tu noć ostale u Glini bile bi ubijene.

Posle par dana majka mi reče: „Dušo, uzmi balon i idi u Selište i donesi vode za piće. Vidi šta rade moji i šta je sa mojom familijom i kako su oni“.²³ Ja sam otišla na vrelo dobro, ali kada sam se vraćala nazad kući, kod bolnice me sreo Vidaković sin Milan. Njihova je odma[h] kuća tu. On je prišao odma[h] meni, oteo mi balon s vodom i bacio ga. Balon se razbio, voda prosula i počeo me je tako jako tući, čupati kosu i udarati me nogama gde god stigne. Nije ni gledao gde udara i kako nije mu bilo dosta to, nego me uvukao u stolarsku radionu njegova deda i tu grejao neku šipku i vrućom me tukao po mojim nogama. Tukao me toliko da mi je pošla krv na nos i usta. Onda me izvukao i bacio na ulicu, na put. Tu sam ostala ležati. Majka mi reče da me je kući donela Bara i da [je] sve ona videla šta mi se desilo i šta je Milan sve radio, Nikićin sin i njegov naslednik. Bara njemu nije smela da kaže ništa, ni što je to uradio jer njemu niko ništa nije mogao. Pošto je Bara mene kući donela, nosila sam dugo modriće po licu i telu od njegovi[h] batina koje sam dobila. Sutradan majka je otišla u kuću Vidakovića i videla kako je ušla u kuću da ima puno ustaša, poznatih i nepoznatih.²⁴ Obratila se odma[h] Nikici: „Šta tvoj sin ima nekva prava, kad je onako uradio mi sa detetom? Ako si joj ti ubio oca a meni muža, ne mora tvoj sin da mi ubije dete sa batinama“. Vidaković reče: „Videću ja šta je to bilo kad on dođe kući“. Majka se okreće i reče mu: „Ti ćeš to videti isto kao što si rekao da ćeš nam vratiti ljude pa si nas slagao, nego si ih odveo na podvalu i sve ih poubjiao. Nikice, ti si jedan običan zlotvor i težak krvnik ovoj našoj Glini“. Posle svega što mu je rekla pošla je da izade. Jedan koji je sedeo do Nikice, on je ustao sa stolice i to je bio Puk.²⁵ Reče: „Nikice, daj da ja brzo to rešim sa njom“. Nikica odgovori Puku: „Ima vremena. To će brzo doći. Završićemo uskoro sa njima kao [i] njihovim ljudima“.

Nije dugo bilo, dođe Bara i reče: „Kato, da ti kažem šta sam čula danas od ustaša u njihovom Domu, da je Nikica rekao da će sada da vam dođe crni petak, onaj o kome vam je govorio da će vam ljude vrati[ti] na taj dan. To je bila njegova laž, nego on i Puk hoće na taj crni petak da vas srpske žene i decu sve pokupe u logor u sudu. I stvarno je tako bilo, na taj petak, on je zaista bio crn za žene i decu srpsku. Opet su išle ustaše od kuće do kuće srpske, izvodili nas na ulicu. To su išla po dvojica ustaša po kući, gde se ko našao odatle je odveden. Oko podne su došli po nas dve. Naređeno da se odma[h] spremimo i pođemo sa njima, da uzmemo samo što nam treba od odeće. Upita majka onu dvojicu ustaša: „Da li vaš Vidaković i Puk nas žene i decu vode na isto saslušanje kao naše ljude?“. Nas dve smo pošle u koloni sa ostalima. Svi su ključeve od kuća morali predati u ustaškom Domu i posle predaje ključeva sve [su] nas odveli u logor u sudu, gde su bili zatvoreni i naši ljudi. Čim smo stigli, odma[h] su nas pretresali šta je ko imao kod sebe od srebra, zlata, bio prsten, burma, lančić [ili] minđuše. Sve su oni to oduzeli pred ulazak u logor [i] to nikom više nije vraćeno, ni kad su nas puštali van iz logora. Svi smo skupa bili žene, deca, u najvećoj sobi nas

je bilo mnogo, plus kako koga [su] uhvatili iz okolnih mesta, tako je već i soba postala tesna. Istog dana je uhvaćena majčina rođena tetka iz Majske Poljane, Bakić Milka, i još neka žena iz istog mesta. Tu ženu su ustaše jako tukle i mučile, i nabijali drvene klince pod nokte na nogama i rukama. U tom bolu i muci ona im je svašta govorila i psovala sve redom, od ustaša da ih Puk i Vidaković koji ih uče da tako muče srpski narod. „Samo, ne zaboravite da ja imam tko će mene da osveti kad zato dođe vreme!“.

U sobi je već postalo tesno i zagušljivo. Svaki dan su dovodili nove. U toj sobi se vršila nužda, velika i mala, a [u] jednom uglu je bilo bure za vršenje nužde, a u drugom buretu voda za piće. Voda je smrdela jako, tako da se nije mogla pitati, a u sobi jedini vazduh je dolazio sa malog prozora koji je imao gatre na njemu. Zato je bilo jako nepodnošljivo biti u toj sobi. Za jelo smo dobijali po komadić neke buđave kuruze i po parče smrdljive kobasicice. Sreća naša što je tu bila i naša lekarka Gajić, isto iz Gline, pa je ona vodila brigu o nama i hrani, jer ustaše su nama davale sve što nije bilo za njih.²⁶ Zato je tu hranu prvo doktorka pregledavala, pa smo tek onda jeli i nije nam davala da pojedemo sve odjednom, nego uvek po malo, da bi imali duže hrane. Rekla nam je ako bi to sve i naglo pojeli, da bi se razboleli i stomak nas jako boleo. Tako su nam dani prolazili. Čas nas pusti napolje, ne bude dugo, opet nas teraju u sobu. Bili smo prljavi, gladni, žedni i na milost i nemilost ustaškoj bandi, a čim se počne smrkavati, dovozili su pune kamione srpskih ljudi. Prvo kad ih dovedu tuku, muče, nekad se čulo i kukanje. Neko je znao od njih da više: „Ženo moja, majko, sestro...“, a nekada se čula vika gde kažu: „Deco moja, siročić moji, kome vas mi ostavismo...“. Ta vika [i] galama bi trajala do pred zoru. Onda ih sve odvode u našu crkvu, na klanje. I sve moraju da urade, dok ne svane. Onda sve na brzinu ih opet onako mrtve bacaju u kamione, odvoze na određeno mesto gde su jame već iskopane.

Jednog dana u 7. mesecu dođe u logor kod nas katolički popa. On je Slovensac, zvao se Žužek.²⁷ Sa njim je bio Vidaković, glavni ustaški bojnik za Glinu, Puk i još neki kao što su oni. Izneli su na dvorište sto i neku veliku knjigu i čitali su sva naša imena i prezimena. I rekli su njihovom popu da pita svaku koja priđe stolu da se mora da prekrsti u njihovu katoličku veru.²⁸ Koja hoće i pristane da stane na jednu stranu, koja neće da stane na drugu stranu. Mi smo sve čutale, nijedna nije prišla blizu tog stola. Kada je Puk, Vidaković i ostali videli tu neposlušnost, počeše da viču na sve nas, da prete nam batinama i na kraju rekoše da će nas sve pobiti što i[h] neslušamo. Posle takvi[h] reči i pretnje, neko se uplašio i počeo je da prilazi kod stola da bi se prekrstio u katoličku veru, jer ustaše su nas varale ako se prekrstimo u katolike da nas neće više dirati. Neke su već prišle da se upišu, a u toj grupi bila je Katina tetka, Milka Bakić, da bi se i ona potpisala za pokršt. Kada je Kata videla da je i ona prišla i rekla: „Ja ču da pređem u vašu veru“, Kata joj priđe i jako je gurnu od stola. Počela je vikati na nju i psovati je: „Zašto to radiš? Tebi nije potrebna tuđa vera, a pogotovo ustaška! Ti imas svoju veru i nemoj više da te čujem da tako nešto uradiš jer ćeš imati onda posla sa mnom!“. Onda majka reče svima: „Zar vas nije sramota da se ponizujete bandi ustaškoj, Vidakoviću i Puku i ostalima, i da gazite svoju veru za ljubav ustaških

²³ U Selištu kraj Gline je poznato Čučkovića vrelo.

²⁴ Kata Đukić se nije ustručavala direktno pitati glinskog ustaškog tabornika, kojeg je, dakako, godinama odlično poznavala, obzirom da su Vidaković živjeli u istoj Karlovačkoj ulici u Glini.

²⁵ Sasvim je izvjesno da nije riječ o Puku, koji je u to vrijeme bio ministar pravosuđa u Vladu NDH. O Puku, koji se općenito smatra nalogadvcem masovnih ustaških zločina u Glini 1941., vidjeti: Igor Mrkalj: „Tko je bio dr. Mirko Puk, odvjetnik i organizator ustaškog pokreta u Glini?“, *Prosvjeta: Novine za kulturu*, Zagreb, broj 135, decembar 2016, str. 35–42 i broj 136, mart 2017, str. 42–48.

²⁶ Riječ je o dr. Milici Gajić, koja je krajem 1930-ih otvorila liječničku ordinaciju u Glini. Vidjeti: „Glinske vijesti – Novi liječnik“, Banovac, Petrinja, God. III, broj 35, nedjelja 4. rujna 1938., str. 3. Nije nevažno spomenuti da je njezin suprug dr. Ljubomir Gajić, po zanimanju liječnik, također

odveden i ubijen u Prekopi, 13. svibnja 1941.

²⁷ O dugogodišnjem glinskem župniku, Slovencu Francu Žužeku (Marolče kod Ljubljane, 21. studenog 1886. – Novo Mesto, 18. veljače 1965.), vidjeti: Mijo Dukić, *Gline i okolica*, Zagreb 1980., str. 159–161; Živko Vnuk, „Reverendus Dominus“, *Vjesnik*, Zagreb, God. XLII, br. 12051, 15. ožujka 1981., str. 8; Roman Kavčič, „Slovenski duhovniki u NOB“, *Glasnik Slovenskega duhovniškega društva*, Ljubljana, Leto XI., št. 2, 1981., str. 65; Ćiril Petešić, *Katoličko svećenstvo u NOB-u 1941.–1945.*, Zagreb 1982., str. 89–94.

²⁸ Za povijesni kontekst, vidjeti: Mark Biondich, „Religion and Nation in Wartime Croatia: Reflections on the Ustaša Policy of Forced Religious Conversions, 1941–1942“, *The Slavonic and East European Review*, London, Vol. 83, No. 1, January 2005, str. 71–116.

laži! Mi se možemo 100 puta pokrstiti, a ono što su oni naumili sa nama Srbita da urade oni će uraditi, bile mi pokrštene ili ne".

Posle ovi[h] Katinih reči nije više ni jedna žena htela da priđe stolu blizu da bi tražila da bude prekrštena. Kad su glavešine ustaške videle šta se desilo, počele su [da] nas izigravaju i ismejavaju sve redom: „Šta sada bi sve htele da idete u našu veru, da ne bi više bili veliki Srbi? Zato bi uzele našu veru da bi spasile svoj goli srpski život. Vi Srbi možete svi sto puta preći u katoličku veru, to vama ništa ne vredi, jer vama se zna gde vam je mesto vaše“. Onda ga majka upita: „Ajte vi svi, recite nama gde je to mesto?“. Ustaše se počeše smejeti i rekoše: „Tamo gde i vašim ljudima, braći i sinovima vašim! Uskoro ćete vi svi za njima, u nepovratni put!“. Kada su ustaše videle da smo se svi udaljili od njih i ne slušamo ih više, njihov popa, po naređenju Vidakovića, morao opet da nas sve pita ponovo da li smo se odlučile za pokrst u katoličku veru. Ko to želi može još i postati katolik. Kad je opet prva prišla majkina tetka Bakić Milka iz Majskih Poljana. Čim je prišla stolu, ustaše je počele izigravati: „Ti velika Srpskinjo, kad uzmeš našu veru, kako bi se onda krstila? Misliš opet sa svoja 3 prsta?“. Ona im reče: „Ne sa 3, nego sa 4, kao i vi. Da, da...“. Majka joj priđe, povuče je i poče udarati: „Tebi ne treba njihova vera, ni 4 prsta! Ti imaš svoju veru sa 3 prsta i nemoj više praviti budalu od sebe!“. Ponovo su pitali, da li netko želi, ni[t]ko više nije hteo prići, ni reč progovoriti. Kada su pogla[v]ari ustaški videli šta se zbilo i šta se sve desilo, bili su jako ljuti na sve, a pogotovo na majku što su je sve žene poslušale i što nije bilo po njihovom. Jer, ni[t]ko im više nije verovao u njihove lažne priče. Vidaković naredi da nas sve ponovo vrate u sobu i zaključaju. Kad smo ulazile, popo zadrža majku i reče joj: „Đukićka, Nikica reče da nećeš noćas dobro proći zbog onoga danas što si uradila. Zato budi hrabra noćas, kao što si bila danas u dvorištu“.

Stvarno je tako bilo kao što je rekao popa. Tu noć su došli po majku i mene. Odveli su nas u jednu manju sobu koju su zvali „Crna soba“. U sobi na podu bile su dve kante pune vode. U jednoj je bilo vode, a u drugoj špaga vezana u čvorove, u vodi i u kanti. Gore na plafonu, na jednoj gredici, bile su neke kuke. Kada su nas tu doveli, majci su vezali kanapom ruke i posle gore za te kuke na gredicu, i tukli je sa tim čvornjavim i mokrim kanapom što je bio u kanti sa vodom. Tukli su je dok joj nije pošla krv. Bila je kao mrtvac. Onda su je odvezali i bacili u ugao sobe. Ja sam sve to morala gledati i nismo ništa smeće reći, niti sam ja smela plakati. Ustaše kad su polazile rekle su nam: „Tako svako prođe ko nama prkos!“.

Nas dve smo tu ostale još u toj sobi, i nije dugo bilo, kod nas dve ušli su jedan mladi ustaša i jedna mlada žena u hrvatskoj nošnji. Njih dvoje prišli su meni, pitali me čija sam i ko je ta žena u čošku, tako krvava. Nisam im odma[h] ništa mogla reći, kasnije malo rekla sam ko smo nas dve, i to sam im rekla sve u strahu. Žena reče onom muškarcu: „To je ona i mala Lukina Kata, ova mala [je] njena [k]ćerka“. Tad sam

počela jako plakati. Njih dvoje mi rekoše da budem mirna jer oni nemaju mnogo vremena. Rekla sam im da su majku mnogo i jako tukli i bacili je u taj čošak. Njih dvoje brzo su je podigli i brzo joj počeli prati onu krv po licu i rukama. Bila je sva u podlivima krvi gde su udarali, a na butinama je imala rane. Kad je ta žena sve sredila oko majke, onda su njih dvoje brzo otišli. Nas dve smo i dalje ostale u toj sobi crnoj do jutra, dok sve nas nisu pustili napolje u dvorište logora. Tog jutra su nas mučili, čas napolje, čas unutra. U sobi nas bilo puno, jedva se disalo od teškog smrada, a vode nam nisu davali, niti išta jesti. Posle ti[h] batina nad majkom više nas dve nisu dirale.²⁹

Nije dugo bilo, došli su opet onaj mladić u ustaškoj uniformi i ona devojka što su bili pre. Nešto su pričali sa majkom i pokazali nešto, i dali nam nešto malo za jelo. Majka i[h] upita za sestru Nadu. Njih dvoje rekoše da znaju za Nadu da je otišla za Srbiju preko Šamarice, i čim dalje šta doznaju da će da jave da se ništa ne sekiramo za moju sestru jer ima ko vodi brigu o njoj da ode iz Gline.³⁰ Njih dvoje na polasku rekoše: „Kato, Vidaković je ubacio među vas jednu ženu, pazite šta govorite, a naročito ti Kato, pazi šta ćeš govoriti, jer znaš šta je [s] tobom bilo skoro“. Dali su majci neki papir da dade onoj ženi iz Majskih Poljana. Čim smo ušle u sobu dale smo taj papir toj ženi. Drugo veče njih dvoje opet dođe i sa vrata zvali: „Koja je tu služavka? Neka izađe napolje“. Njih dvoje su je odveli i nije se više vratila među nas. Sutradan [je] došao Vidaković i zvao služavku, ona se njemu nije pojavila. Nikica je počeо vikati na sve nas u logoru i odjednom je pothvatio majku, počeо je drmati i svima pretiti batinama ako ne kažemo šta je sa njom i gde je otišla služavka. Pa počeо vikati na majku da ona mora znati šta je sa služavkom. Majka [je] samo čutala. Kad Nikica vide da neće ništa dozнати, okrenuo se [i] otišao van iz sobe. Nas opet zaključaše, nisu nam dali izaći napolje.

Negde polovinom jula uđe kod nas u sobu pop Žužek i pred ustašama reče da nam oni ne mogu i ne smeju ništa učiniti dok se on ne vratiti iz Zagreba, jer lično on putuje kod Pavelića i Puka i kod ostali[h], koji su glavni u vezi toga oko nas, da ih moli da nas rađe proteraju van iz Gline i Nezavisne Države Hrvatske, samo da nas ne pobiju i muče, sa tim da sve ostavljamo Nezavisnoj Državi Hrvatskoj i nemamo više prava povratka nazad u Glinu dok vlada njihova vlast.³¹ I da možemo poneti sa nama robe samo koliko oni u Zagrebu budu odobrili, tako isto i novca. Svi su u logoru tako prihvatali, ako samo pop bude uspeo u Zagrebu. I pop je sutradan otišao za Zagreb kod Pavelića i ostali[h]. No, dođe ono dvoje mladi[h], žena i čovek, i oni nam rekoše da je to istina šta nam pop rekao. I rekao da treba svi da potpišemo da pristajemo da nas proteraju iz Gline, da samo tako na taj način ostanemo živi. Rekoše ako bude sve u redu, da pop uspe, pop će se vratiti nazad u Glinu treći dan da nam javi šta je uradio za nas i da li je uspeo nešto u vezi toga. Tako je bilo kako su ono dvoje rekli. Pop se vratio treći dan kako je rekao i pravo iz Zagreba je došao kod nas u logor da nam javi

²⁹ O ustaškom teroru u glinskom zatvoru i Pokretnom prijekom sudu, koji je tada zasjedao u Glini, vidjeti: *Žene Bosne i Hercegovine u narodnooslobodilačkoj borbi 1941-1945. godine: sjećanja učesnika*, Sarajevo 1977., str. 47, 69, 155, 194 i 384. Tako npr. Zora Vucelja-Josipović piše: „Iskrcali su nas u Glini ... Nas su doveli u mjesni zatvor ... Zidovi su bili ispisani porukama najbližim i potpisima punim imenom i prezimenom lica koja su odvedena na strijeljanje sa oznakom datuma. Svi su oni prošli kroz tu čeliju i otišli na strijeljanje u posljednjih dva do tri mjeseca“ (str. 194).

³⁰ Šamarica je brdski predio Zrinske gore. Tu je bila smještena baza partizanskih boraca pod vod-

stvom Vasilija Gaćeše (Vlahović, 1. studenoga 1906. – Brubno, 29. travnja 1942.). Vidjeti: Ranko Mitić, „Na Baniji i Kordunu ustaničkih dana“, u: 1941-1942 u svedočenjima učesnika narodnooslobodilačke borbe, Knjiga 9, Beograd 1975., str. 11-35.

³¹ O intervenciji glinskog župnika Franca Žužeka, koji je molio da se poštede životi preostalih Srba u Glini, žena i djece, vidjeti: Milan Koljanin, „Nadbiskup Stepinac i vlasti u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj“, u: *Nadbiskup Stepinac i Srbi u Hrvatskoj u kontekstu Drugog svjetskog rata i porača*, Zagreb 2016., str. 143.

šta je uradio i šta je sve bilo. Posle svi[h] reči, uzeo je knjigu i počeo da zove jednu po jednu i reče da treba da se potpisujemo da napuštamo Glinu i sve svoje dajemo Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, i to bez povratka nazad. Ko potpiše odma[h] izlazi iz logora van, uzima svoje ključeve od kuće i dobiće jednu potvrdu šta sve može poneti sa sobom, a ko neće da potpiše odlazak, tome se zna: ili će dobiti nož ili metak pod grlo. Kad je red došao na nas dve, majka neće da čuje, niti [da] potpiše da idemo iz Gline i sve njima da ostavimo. Pre pristaje na smrt nego ići van u tuđi svet. Pop reče: „Ja Vas molim, dobro razmislite šta ćete uraditi sa Vama i Vašom decom. Opet Vam kažem da imate svega još dva sata da razmislite dobro kako ćete doneti odluku. To je u Vašoj vojiji“. Tada majci priđe onaj čovek u ustaškoj uniformi što nas je obilazio noću: „Kato, tvoj brat Luka me poslao, naredio ti je da odma[h] pristažeš i potpišeš da vas dve možete da izađete iz logora“. Majka je tako uradila, odma[h] je prišla popu Žužeku, potpisala za odlazak zauvek iz Gline. I to ćemo ići tamo gde oni odrede koje mesto za odlazak.

Bilo je oni[h] koji nisu potpisali odlazak i znalo se šta će biti s njima. Svi koji su potpisali pušteni su van iz logora. Ustaše nam nisu dale da prođemo pored crkve srpske naše, gde je bilo klanje srpskih ljudi. Bilo je puno krvi na ulici i osećao se veliki smrad, nego smo drugim putem išli do opštine, tu je bilo glavno ustaško mesto. Kako bi ko stigo, dobio bi svoje ključeve. Samo nisu dali nama dvema. Rekoše: „Moramo pričekati Vidakovića, kod njega su“. Majka reče: „Kako da uđem u kuću bez ključa?“. Niko ništa nije odgovorio i nas dve odosmo kući. Čim smo došle, majka razbi jedan prozor i tako smo ušle u kuću. Unutra je bio veliki nered i sve ispreturnano, pobacano po podu. Što je ostalo raznog materijala od oca za šivanje, novca, robe, [sve] što je bilo bolje to [je] sve odneto. A u dvorištu je sedeо samo Jovo Baltić, na nekom starom otomanu. On nije odveden, bio je oduzet i tako je ostao u dvorištu kad su nas pokupili. I tu je sve vreme bio dok se mi nismo vratili iz logora. Kad nas video, zaplakao je i reče da mu Bara krijući dolazila, donosila jesti i vode za piće. Jova reče majci da je dolazio Vidaković kod nas i [kod] njih, i sve po kući vršio premetačinu, da je zato sve tako po kući pobacano. I da ga pito za našu Nadu, da li on zna gde je ona, kad nije u Glini. „Reko sam da ne znam ni moji svi gde su, a kako da znam gde je Stankova Nada?“. Nikica reče: „Jovo, tvoj sin Rođa i zet su nam došli u ruke, pa i Stanko Katin, ali njegova kćerka Nada nas prevari, nestade. Negde je otišla, ne znamo gde. Jovo, da nije nju odveo Katin brat Luka?“. Jovo nastavlja: „Kato, reko sam Nikici, ne znam ništa ja za Nadu, ni o Luki“. Na kraju upita ga: „Što će vam Nada?“. On odgovori: „Treba nam ona i pojedini koji su bili u toj grupi sa njom. To je bila tajna grupa, pa su nam svi pobegli, ne zna se kud“. To [je] Jova rekao majci.

Posle ovih reči nas dve udiošmo u kuću da spakujemo ono stvari što nam odobreno poneti. Sve moralo biti gotovo jer smo imali određen rok za iselenje iz Gline.³² Nismo mogle ostati više nego je

dozvoljeno i robe odobreno, po osobi 50 kg i novca 1000 dinara. Pri pakovanju nismo bile same, na svaku kuću po jedan ustaša. Nas dve još nismo pošle, kad u kuće dođe Šubarić Maca sa jednim ustašom. Ušla je unutra kao da je njena, i počela uzimati sve što je htela i što je bolje: sudove, čaršave, koperte, kantu masti, testeru za drva i još neki[h] sitnica, i na kraju očevu šivaču mašinu, Singer. Mi dve nismo smelete ništa reći, niti se buniti, jer bi bile ubijene odma[h] na mestu. Sve naše stvari koje su odobrene za transport otišle su na stanicu. Mi smo dobili svi tovarni list od stvari koje su već bile u vagonima, i to do Beograda, a nas su sutradan skupili i u koloni smo išli do stanice. Pored nas su išle ustaše glinske i iz drugih mesta. Nas dve nismo imale novca jer su nam sve uzeli dok smo bile u logoru, pa nam dao jedan poznanik, Sima Rupić 1000 dinara da bi imale za put. Pre nego smo krenule na stanicu, došla je [k]ćerka majčinog brata Luke. Donela nam nešto hrane za put jer [je] majka preko Bare bila u vezi sa bratom. I na kraju smo krenule na nepoznat put.

Na stanicu dugo se čekalo zbog vagona sa našom robom. Svi koji smo pošli, svi smo na silu napuštali svoj rodni kraj i pošli u nepoznato. Na taj put nas pratio u mornarskoj uniformi Nina Maraković.³³ On nije bio sprovodnik, nego kao prijatelj nas Srba što odlazimo iz Gline zauvek. Glinske ustaše su sa nama do Siska došle, onda sisačke do Vinkovaca, od Vinkovaca nas preuzele vinkovačke sve do Rume. Kad smo presedali u Sisku na drugi voz, Maraković je svoj srpskoj deci kupio po bonbone i sladoled i tu se sa svima oprostio i poželeo nam sve najbolje u životu. Kada smo stigli u Rumu, nisu nas hteli primiti, nego odma[h] hoće da nas isprate za Beograd. Kad smo stigli u Beograd na stanicu, ko je imao nekoga svoga u Beogradu čekao ih je da izađe iz vagona van. Svi su čekali da nam daju naše stvari koje su išle sa nama u vagonima. Tada nam rekoše da stvari nisu došle sa nama [i] da tih vagona nema, da ne mogu ništa sad dok ne vide gde su i na kojoj su stanici otkvačeni i gde se nalaze. Da dođemo svi za tri dana, onda će reći šta je bilo i šta su uradili.

Na stanicu nas dvije nitko nije čekao kao pojedine koji su stigli proterani tim transportom. Nas dve pošle smo sa kumovima Baltićima pošto je nji[h] sačekao sin Laza i snaja Ankica.³⁴ Oni su stanovali u Sarajevskoj 3. Kumovi su pored nas poveli sa sobom i Zorić Janju i njenu [k]ćerku Jelenu. Kum Laza je imao samo jednu sobicu. Svi smo tu bili. Pošto je Laza bio obućar, u toj sobi je preko dana radio svoj posao a uveče smo svi tu spavali. U Beograd smo stigli u VIII. mesecu 1941. Po dolasku posle dva dana moralni [smo] se ovde prijaviti Komesarijatu za izbeglice na uglu Nemanjine i Kneza Miloša. Majka je prijavila nas dve. Tako sam upisana na istu legitimaciju [i] tad smo dobili izbegličku objavu, koja je bila sa majčinom slikom. Tad smo dobili boravak samo mesec dana, s tim da nađe posao za taj mesec dana. Ako ne nađe posao, šalju nas iz Beograda po selima kod imućnih seljaka.³⁵

³² Za širi kontekst, vidjeti: Filip Škiljan, *Organizirana prisilna iseljavanja Srba iz NDH*, Zagreb 2014.

³³ Nikola Maraković - Nina (Hrvatska Kostajnica, 3. listopada 1912. – selo Rataj, 13. lipnja 1943.), predratni komunist i jedan od organizatora ustanka na Baniji. Poginuo na Sutjesci kao komandant VII. brigade Sedme banjiske divizije. Progljen za narodnog heroja Jugoslavije 6. srpnja 1943. Vidjeti: Vera Crnobori-Oprijan, *Narodni heroji Banje i Siska*, Sisak 1957., str. 77–79. U razdoblju od 1969.–1991., jedna od glinskih ulica nosila je njegove ime.

³⁴ Drugi sin, Rodoljub Baltić, inače poznati nogometni Glinskog športskog kluba, odveden je i ubijen u Prekopi, 13. svibnja 1941. Tom prilikom ubijena su devetorka glinskih nogometnika. Vidjeti:

Igor Mrkalj, „Slava, zločin i zaborav“, *Novosti. Samostalni srpski tjednik*, Zagreb, broj 887, petak, 16. prosinca 2016., prilog Kronika, str. 6–7.

³⁵ Opširnije, vidjeti: Milan Koljanin, „Izbeglice iz Gline u Srbiji“, u: *Gline. Glinski kraj kroz stoljeća*, Gline - Zagreb 1988., str. 365–368.

ШТО ЈЕ ФРАЊО ТУБМАН НАПИСАО ГОЈКУ НИКОЛИШУ У ПОЛЕМИЦИ 1969. ГОДИНЕ?

ДВА ГЕНЕРАЛА

ПРИРЕДИО: Чедомир Вишњић

Доносимо полемику Гојка Николиша и Фрање Туђмана из *Вјесника* 1969. године у атмосфери све сложенијих међунационалних и међурепубличких односа.
Заинтересиране ће и данас привући озбиљност Николишеве опомене и мисионарска снага Туђмановог уверења, као и реагирање Милоша Жанка у "Борби" о националистичким скретањима у хрватској службеној политици

Од 10. до 13. новембра 1969. године, у Топуском узгради ЗАВНОХ-а, тадашња је ЈАЗУ организовала "Симпозиј о Петровој гори – у поводу 25-годишњице III. засједања ЗАВНОХ-а". Како је и приличило у оно вријеме, Симпозиј је имао врховно покровитељство. Номинално на челу организационог одбора је уз Гргу Новака, предсједника Академије, био предсједник Сабора Јаков Блажевић, а један од чланова, први по абецеди, Владимир Бакарић.

Скуп је организован и изведен домаћим снагама, било је то вријеме у ком су републички оквири и критерији већ били друштвено доминантни. Али је примјетно да се строго водило рачуна о хрватско-српском паритету, у мјери која је говорила да је један од политичких циљева скupa требао бити задовољавање политичких и других потреба Срба из Хрватске, који су се управо тада још углавном немушто, почели освјештавати да се око њих, у Хрватској, нешто догађа, а онда и оглашавати се.

Овај пут су прилику да говоре добили и Бранко Сучевић, Милан Радека, Никица Рапајић, тада предсједник "Просвјете", Богдан

Стојасављевић, поратни предсједник "Просвјете", Ђаница Опачић, Станко Кораћ, Гојко Николиш, Миле Дакић, Ђуро Затезало, Душан Кораћ, Ђуро Станисављевић и остали. Руководство "Просвјете" је тада отворено пропагирало стварање од Петрове горе централног меморијалног комплекса партизанског рата и револуције, ако не на нивоу Југославије, а онда свакако на подручју СР Хрватске. Уосталом, многи од споменутих учесника Симпозија били су тада чланови руководећих тијела Српског културног друштва. Одређену дозу политичке снаге и ујерљивости скупу је давало значајно учешће генерала ЈНА, везаних поријеклом или ратним улогама за то подручје. Генерале који тада нису ни изблиза били истомишљеници о битним питањима ни прошлости ни будућности, о чему је шире публика знала мало или нимало. У организационом одбору су се тако налазили: Раде Булат, Срећко Манола, Гојко Николиш, Богдан Орешчанин и Иво Рукавина. Туђмана није било у таквом друштву, али како му је те године изашла књига "Велике идеје и мали народи", током скupa зазвао га је Гојко Николиш, вјероватно најпогоднија личност да упозори на неке идеје и политике.

Гојко Николиш је на Симпозију говорио о "Значају и особитостима здравствене службе у Петровој гори за вријеме НОР." Текст је касније објавио стручни часопис "Војносанитетски преглед". Говорио је, као и увијек и о свemu, слободно и другачије, па и о вриједности искуства из партизанског за неки будући рат. Каже он, да је становништво образованије, да су материјалне могућности друштва и појединача знатно веће, али и да су се људи одвојили од природе, "па ће лукаве земуничаре, оштроумне извиђаче и неуморне курире бити све теже налазити..." Осим тога, порастао је и стандард здравствене заштите и будући војник неће лако пристати на то да га уместо хирурга лијечи приучени болничар. Николиш је сматрао да управо припреме здравствене службе спадају међу најважније сегменте припрема на неки будући рат.

И све то није привукло значајнију пажњу јавности, али јесте Николишев осврт на атмосферу која је тада владала у све сложенијим међунационалним и међурепубличким односима. О томе свједочи ова кратка полемика која се повела на страницама загребачког "Вјесника" и којој никакав коментар није потребан. Пажњу привлачи

једино подударност ове кратке полемике са излажењем текстова Милоша Жанка у „Борби“ о националистичким скретањима у хрватској службеној политици и националистичкој атмосфери међу културним радницима и у јавности. Одатле Туђманово успутно отресање на њега и Жанкова реакција. Све то, два мјесеца прије чувене Х сједнице ЦК СКХ на којој ће усљедити обрачун са Жанком и унитаризмот у хрватској политици.

У сваком случају, заинтересиране ће и данас привући у овим текстовима, озбиљност Николишеве опомене и мисионарска снага Туђмановог ујверења. То нам се чини довољним разлогом да још једном подсјетимо на ову заборављену полемику двојице генерала из Хрватске.

* * *

Два питања дру Гојку Николишу

(Вјесник, сриједа, 19. 11. 1969.)

Према »Вјесниковом« приказу »Трећи дан симпозија о Петровој гори – Интелигенција у револуцији« од 13. ов. мј. Ви сте, истакнувши да је тај »научни скуп потврдио реалан допринос краја око Петрове горе народној револуцији«, додали да »аутори неких публикација покушавају то оспорити« а као примјер »из тог« – како пише да рекосте – »организираног изазова« споменујте »најновију књигу Фрању Туђмана«.

С обзиром на то да таква необразложена тврђња може изазвати погрешан суд о мом знанственом раду код оних читатеља који сами нису упознати с мојом књигом »Велике идеје и мали народи« (претпостављам да сте о њој говорили), молим Вас: прво, да наведете текстове из моје књиге на којима заснивате своју тврђњу, и друго, да образложите о каквом се то »организираном изазову« ради кад је ријеч о мојој књизи?

Будући да у свом раду не само да нисам оспоравао »допринос краја око Петрове горе народној револуцији«, него сам наспрот појавама настојао дати прилог знанствено-објективном приказу револуције у свим крајевима СР Хрватске и СФРЈ, јер су се баш у том погледу из неких једностраних тумачења извлечили и погрешни закључци о повијести револуције, те хрватског и других народа СФРЈ уопће, то и Вашу тврђњу, тако дugo док у слободној расправи не докажете њезину основаност, одбацијем као примјер недобронамјерне тенденциозности и оног »организираног изазова« што се тако упорно одржава успркос свим повијесним искуствима, спречавајући разборито и знанствено претресање неких спорних питања из повијести социјалистичке револуције и државне заједнице наших народа, о чему је дијелом ријеч и у мојој посљедњој књизи »Велике идеје и мали народи«, коју сте Ви узели као повод за онакав свој »допринос« распри што није почела па неће ни завршити са симпозијем о Петровој гори.

у Загребу,
16. студенога 1969.
Др ФРАЊО ТУЂМАН

Одговор дру Фрањији Туђману на његова питања

(Вјесник, 26. 11. 1969.)

Захвалан сам вам на питањима која сте ми поставили у »Вјеснику« од 19. студенога. Тачно је, ријеч је о вашој књизи »Велике идеје и мали народи«. У овој прилици ћу навести само оне ставове из ваше књиге које сам навео и на симпозију у Топуском.

1. На стр. 287 ваше књиге стоји: »Размјерно знатно веће судјеловање српског пучанства у Хрватској у НОБ-у било је увјетовано тиме што је оно окупационо-квислиншком политиком било и физички угрожено«. Не желим уопће да улазим у расправу да ли је судјеловање српског »пучанства« (уздред и најблаже речено: изрази »пучанство« и »становништво« којима се ви служите као говорите о српском народу у Хрватској нису баш најпогоднији!) било веће или мање од судјеловања хрватског народа. Око тога могу да се још надмећу само једни и други окорјели националисти, јер им бројке и постотци судјеловања служе не толико ради утврђивања хисторијских чињеница колико у циљу задовољавања сувремених политичких амбиција. За мене је ово питање неактуелно, дабоме све донде док било тко не покуша довести у сумњу чињенице које су већ подавно утврђене не само у хисторијској науци него и у документима наших представничких тијела још у вријеме рата. Ако је нетко и негда покушао да умањи улогу хрватског народа у НОБ-и, тај исти је већ добио достојан и заслужен одговор од стране научне критике. Вама је то добро познато, па је тим чудније зашто ви данас, баш у вријеме као у овој земљи већ ионако пушу разни националистички вјетрови, налазите за потребно да полемизirate (на стр. 202) са »неким повијесним радовима« који су већ доживјели пораз. Није ли то додавање вјетра у националистичкој једрој које је већ ионако пренапето? Помислите на то, какву ланчану реакцију могу иззврати овакве и сличне расправе. Оно што представља повијесну нетачност и што је главни предмет моје критике то је ваше објашњење зашто се српски народ (»пучанство«) у Кордуну, Банији и Лици дигао на устанак онако масовно и то већ 1941. године. Ви тврдите да је физичка угроженост била главни увјет томе. Не! Главни увјет је лежао у чињеници да су комунисти, чланови КПХ, успјели да већ неколико година прије устанка 1941. освоје политичке позиције у српским селима и да потпуно неутрализирају политички утјеџај великосрпских хегемонистичких елемената каквих је у своје вријеме и те како било. Организације КПХ у селима Кордуна, Баније и Лике биле су и бројне и активне и чврсто стопљене с народом те су већ у свињу 1941. почеле заузимати јасан курс на припремању оружаног отпора окупатору. Без активне улоге комуниста српски народ у Хрватској не би се уопће дигао на устанак. Доказ томе је и чињеница да је и послије свих страхота које су усташе починиле над невиним народом, још увијек било случајева да је српски народ, у неким селима где комунисти нису на вријеме стigli у акцију, одлазио на клаоницу. С тим у вези не може се прихватити ваше разликовање **отпора** српског »пук« од **свесне акције** комуниста (стр. 202) јер никаквог отпора мимо акције или независно од акције комуниста у споменутим крајевима није ни било. У неким другим крајевима Југославије било је и другачије. Овим не желим нимало да величам антифашистичку и патриотску свијест српског народа у Хрватској, још мање да од тога стварам некакав мит, али хисторијски ток ствари био

је такав. Истини за вољу треба рећи да и ви на **једном мјесту** пишете о улози комуниста, али је недопустиво да на **другом мјесту** ову улогу занемарујете и дајете примарни значај страху од физичког уништења те на тај начин оспоравате антифашистичку и револуционарну свијест српског народа која је била потврђена и обликована дуготрајним радом комуниста. У расправљању овако осјетљивих питања неопходна је максимална прецизност и досједност, поготово у једном »знанственом раду«.

2. У казалу имена пише да је Анте Павелић био »хрватски политичар и публицист, оснивач и шеф усташког покрета, поглавник НДХ«. Несхватљиво је да се у једној књизи која излази у СФРЈ може прешутјети истина да је Анте Павелић био, прије свега, ратни злочинац, а да му се даје атрибут »хрватског публицисте и политичара. Признати хрватство једном изроду и крвнику српског и хрватског народа, зар то није увреда за хрватски народ? Ратно злочинство, као битна карактеристика, испуштено је да буде споменуто и уз имена других »публициста и политичара«, сличних Павелићу, осим уз име Eichmanna. Ако ви можда мислите да је термин »ратни злочинац« исувише ружан и недоличан да би могао ући у једну знанствену књигу, онда вас морам подсјетити да тај термин није смислио нитко други него — правна знаност.

Још само нешто о језику којим се ви служите. Завршна реченица у предговору ваше књиге гласи:

»Разумије се, расправе и огледи ове књиге саставни су дио али и наставак мојих досадашњих радова те они, јамачно, садржавају и нове резултате мојих знанствених истраживања сувремене повијести хрватског народа и државне заједнице народа СФРЈ, а исто тако и мојих нових спознаја о битку, и о филозофији повијести; о почелима што ујетују и обликују повијесну судбу и поједињих народа и њихових међусобно пријепорних државних творби и пријетворних савеза, па и цијеле међународне заједнице у вјечитим борбама и смјенама старијих и нових друштвених сustava и идејa, у трајним противбама између тежњи за хегемонијом великих и за самоодржавањем малих народа, у никад превладану протусловљу између опћесврховитих начела великих идејa и њихове химбене злопораде од великих сила животним пробицима малих народа.«

Тешко је повјеровати да се и Ви у свакодневном говору и писању служите оваквим језиком, а поготово је сумњиво да ли се он може чути на хрватским њивама, хрватским творницима и хрватским улицама. Читалац се не може отети утиску да изрази »протимба«, »химбене злопораде« и сл. треба да значе неку врст демократије и егзибиције. Да не би било повода за било какав неспоразум: Уставом је загарантирано свакој нацији да се служи својим језиком. Да ли то значи да се свако на свој начин може и мора и користити овим правом? Право је сваког човјека, на пример, и да се забавља. Али, да ли то право подразумијева и право да један члан обитељи удара из све снаге у бубањ ако у кући лежи реконвалесцент послије тешког рањавања? Елементарна пристојност налаже да се од употребе или злоупотребе таквог права суздржимо, барем дотле док болесник потпуно не оздрави. Значи, да ли ћу се користити неким правом, то може понекад зависити од низа ванправних околности, а у случају језика то зависи од читавог комплекса политичких околности у којима живимо датог тренутка. Ви и остали поборници чистунства и истицања, под сваку цијену, разлика између хрватског и српског језика занемарујете чињеницу да је Социјалистичка Република Хрватска

заједница равноправних народа према којој се мора прилагодити свака наша дјелатност па тако и на подручју даљег развијатка хрватског језика. Све оно што изазива, хтјели ми то или не врло неугодне асоцијације на не тако давну страшну прошлост, треба избјећи ако не желимо изазвати тешке политичке посљедице у сфери међунационалних односа. Иначе, куд би нас одвело ако би и друга народност у Хрватској, тобоже у име својих »права«, кренула истим путем па свој говорни и писани језик почела чистити од разних »туђица« које је већ усвојила преко администрације, просјвјете, штампе итд? Визија таквог »рашчишћавања« језичних (читај: политичких, међунационалних) односа је напрсто стравична.

Ето разлога, који су ми дали основа да и вашу књигу схватим као један потез у низу реакционарних и националистичких акција које су започете фамозном декларацијом и настављене писањем »Хрватског књижевног листа«, »Критике« и других.

Бит ћујако сретан ако се у будућности покаже да сам се преварио у својој оцјени.

Др ГОЈКО НИКОЛИШ,
Београд

”Стравична визија“ дра Гојка Николиша

У свом одговору (*Вјесник*, 26. 11. 1969.) на моја питања дру Николишу очито није пошло за руком да образложи свој допринос разобличавању муга „национализма“ у књизи **Велике идеје и мали народи**, али је зато разоткрио дубљи смисао свога потхвата.

Под 1) др Николиши, одбацијући моје тумачење (са 287. стр.) о размјерно већем судјеловању српског пучанства у НОБ, изричito каже: „Не желим уопће да улазим у расправу да ли је судјеловање српског ‘пучанства’ ... било веће или мање од ... хрватског“, јер за њега је „ово питање неактуелно“. Ако је тако, зашто је онда напао моју књигу баш зато што сам тобоже „оспорио“ његов „реалан допринос“? И зашто је дру Николишу потребно да наведено реченици даје управо супротан смисао но што га има у мом тексту? Ја сам, наиме, прије реченице што је наводи др Николиш дословно написао да је национални састав припадника НОБ у Хрватској био: Хрвати 57%, Срби 33% (остало други и неутврђено), па онда наставио: »Размјерно знатно веће судјеловање српског пучанства у Хрватској у НОБ било је ујетовано тиме што је оно окупационо-квислиншком политиком **било и физички угрожено**. Али та оцјена није се односила само на њ. »Разбијањем Југославије... фашистички окупатори наметнули су своје господство свим народима Југославије, али је положај српског становништва у НДХ и у Војводини, исто тако и цијелог словенског народа и дијела хрватског народа на анектираним подручјима Далматије постао такав да је довоје у питање и сам њихов опстанак« (стр. 287/8). Према томе, не само да нисам »оспорио« него сам истакнуо »размјерно знатно веће судјеловање« српског пучанства у НОБ у Хрватској (33% од припадника НОБ према 15% пучанства) и томе сам дао своје знанствено објашњење, налазећи га у различиту положају пучанства поједињих земаља или крајева под окупацијом.

Др Николиш се с мојим судом не слаже. »Оно што представља повијесну нетачност и што је главни предмет моје критике то је ваше објашњење зашто се српски народ (»учанство«) у Кордуну, Банији и Лици дигао на устанак онако масовно, и то већ 1941.«. Он има на то право а читатељи и повијесна знаност рећи ће своју. Али кад др Николиш даље пише: »Ви тврдите да је **физичка угроженост била главни увјет томе**, и да је »**недопустиво**« што дајем »**примарни** значај страху од физичког уништења«, и то ради тога да »на тај начин оспоравате антифашистичку и револуционарну свијест српског народа« — онда то више није питање само опрека у његовим и мојим повијесним судовима, него питање коректности и морално-интелектуалног одношаја и према субесједнику и према предмету о коме се расправља. Јер ја нигде и никада нисам »тврдио« да је »физичка угроженост« била »главни« или »примарни« увјет за то, и још к томе с онако далекосежним циљем како ме Ви то окривљујете. У реченици коју наводите ја сам рекао да је то било увјетовано и тиме што је оно било »**и физички угрожено**«, а иначе у цијелистију свом раду а не на »једном мјесту« управо доказујем да је НОБ у Хрватској од почетка до краја имала револуционарни карактер због дјелатности КПХ. Ако пак ја не знам свој рад, па ми Ви то докажете, ја ћу се Вама и читатељима јавно испричати јер тако не мислим нити сам мислио, знајући и као судионик револуције и као повјесник да је и српско исто као и хрватско учанство ступало у борбу прије свега ради националних и револуционарних циљева. Ако Вам пак то не пође за руком, онда преостаје да цијењеном опћинству сами објасните своју одвећ химбену осуду моје књиге или ће оно само за себе извући закључке.

Обрачунавајући се с мојим тобожњим »додавањем вјетра у националистичко једро«, али не на мојим стварним текстовима, него на нестварним основама својих домишљаја, др Николиш даје своје тумачење зашто се српски пук масовно дигао на устанак већ 1941, наилазећи разлоге једино у томе што су комунисти »успјели да освоје политичке позиције у српским селима и да потпуно неутрализирају политички утјецај великосрпских хегемонистичких елемената«. Успркос томе што се др Николиш ограђује да тиме није желио нимало увеличати »антифашистичку и патриотску свијест српског народа«, а ваља додати и револуционарну јер је баш то битна значајка НОБ, то објективно ипак тако испада у односу на хрватски народ, који се 1941. није онако масовно дигао, јамачно или због помањкања такве свијести или због другачијег положаја под окупацијом, тј. зато што он не само да није био »и физички угрожен« него је дијелом имао илузије да је коначно добио своју државу.

Са свог стајалишта др Николиш не прихваћа ни моје шире објашњење тог питања, на стр. 202, али како се његов став не заснива на неким новим чињеницама, то остајем при ономе што сам написао.

А ево одговора на питање дра Николиша зашто је било потребно да полемизирам с неким ставовима који су »већ доживјели пораз«: зато што су моји ставови у борби против национално једностраних и идејно унитаристичких тумачења и теорија етикетирани без стварне расправе националистичким, а наспрот томе таква гледишта каква дијелом у свом нападу на мене заступа и др Николиш остајају досљедно »марксистичким«, а да су та питања још увијек актуелна, показује и то што се др Николиш ни данас се слаже са мном.

Кад др Николиш под 2) свог одговора наводи голи чињенични

податак за Анту Павелића из казала моје књиге да би тиме и мој »национализам« довео до »проусташког кокетирања« како је то ових дана из унитаристичког бездана жанков-изма прилијепљено и мноштву хрватских интелектуалаца, онда је то знак ако већ не расула, а оно посвемашње разудбе било какве расудне моћи оних што се усуђују износити такве инсинуације. Прије свега зар др Николиш није видио да је у казалу књиге код свих особа (примјер Еицмана је пропуст) примијењена уобичајена метода у знанственим дјелима изношења основних објективних података. Зашто не узима у обзир да су у казалу дане на потпуно исти начин одреднице и за Дражу Михаиловића, Недића, Рупника, Хитлера, итд. Осим тога ако се у цијелој књизи у којој се (по том истом казалу) говори о Павелићу изравно на 12 страница, а о НДХ на 34, о усташком терору и др. на 31 страници није нашла никаква друга замјерка, како се онда може писати као да сам тобоже затајио да је Павелић ратни злочинац и да сам »признао« »хрватство једном изроду и крвнику српског и хрватског народа«? Повијест хрватског народа не састоји се на жалост само од напредних људи, патриота и револуционара него и од натражњака и контрапреволуционара, од мађарона и талијанаша, од хрв. шестојануарских интегралиста и Павелићевих усташа, до данашњих шовиниста и догматских унитариста и етатистичких противника самоуправљачког социјализма. Повијест не оставља никакве двојбе да је исто тако и у случају српског и сваког другог народа. Проблем повијесне знаности није да се нешто што је било или јест призна или не, него да се испитају узроци појава и збивања да би се потпомогла позитивна а спријечила негативна кретања.

На крају свог одговора др Николиш је, говорећи »још само нешто о језику« којим се ја служим, посветио том питању више од трећине простора, што је веома занимљив податак за прилике у којима водимо ову расправу. На откриће да рабим ријечи **пук** и **учанство** кад говорим о »српском народу« у Хрватској, што би имало бити доказ да га поричем, могу кратко одговорити: из цијеле књиге види се да ја говорим изријеком и о српском народу у Хрватској и да исте ријечи рабим кад говорим и о хрватском пuku или учанству. То зато што у хрватском језику и писци и обични људи разликују ријеч **пук** (Volk, populus) од појма **народ** (Nation). Др Николиш се згража над мојим ријечима, **химба**, **химбен**, **протимба**, **злопораба**. Вјеровао он или не те су ријечи у **пораби па и злопораби** у хрватском пuku. А кад и не би биле у свакодневној, ратарској, или уличној пораби, свуда у свијету се добра писана ријеч, па тако и у хрватској књижевности, разликује од говорне. Дра Николиша те ријечи подсећају ни мање ни више него на политичку демонстрацију с НДХ, па ме у име »елементарне пристојности« поучава да се не бих требао користити уставним правом и рабити такве ријечи док »у кући лежи реконвалесцент«. Ето, ту смо. Али којим правом др Николиш проскрибира старе хрватске ријечи, које сам научио од мајке или из хрватске књижевности а не у НДХ, некаквим усташким проклетством, позивајући ме да се уздржим од њихове » злоупотребе... барем дотле док болесник потпуно не оздрави«?! Нека отвори речнике хрв. језика из прошлог ст. па ће све те ријечи наћи у њима.

Но очито је да бит спора није у појединим ријечима, него око много судбоноснијих питања. Јер, кад др Николиш у слиједу сличних теорија препоручује, у име »читавог комплекса политичких околности«, да се не служимо или како он каже да се »уздржимо од

права« употребе оних ријечи којима се одликује осебујност хрватског језика, онда он тиме доводи под знак питања једно од елементарних права самобитности и суверености хрватског народа у СФРЈ, којом је он још у револуцији остварио своју социјалистичку државност, и то као претпоставку за равноправан живот у заједници народа СФРЈ. А др Николиш би баш као марксиста морао знати да ниједан народ не трпи у својој земљи малојетнички положај и да прије или касније одбације скрбништво које му прописује што смије а што не смије говорити у свом дому.

А да ли дра Николиша ваља подсећати да је језик баш у нашим »политичким околностима« већ стојеће и по један од битних елемената за очување хрватског националног индивидуалитета наспрам непрестаног експанзионизма хегемонистичко-унитаристичких тенденција. Оне трају од Вука, који је 1836. у име језичног јединства прорекао да ће се Хрвати морати »мало-помало навикнути« на то да постану Срби; од Скерлића, који је 1913. предвиђао побједу »експанзивне« српске екавице јер »има силу ствари уза се« (надмоћност држ. администрације, од Белића, који је 1914. такођер језичним разлозима оспоравао »сумњива историјска права« Хрватске што има да »падају пред тежњама садашњости«, до шестојануарских и до данашњих у социјалистичко руху прерушених унитариста. Др Николиш види »напросто стравичну« визију у томе што ја хрватским језиком настојим говорити истину о повијести револуције у Хрватској и о борби хрватског народа за одржавање националне самобитности. Он нам савјетује да се суждржимо од тога јер »куд би нас одвело« ако би и друга народност у Хрватској, тобоже у име својих 'права' кренула истим путем? Али у тој добронамјерној бризи и јест бит неспоразума. Повијест је већ доказала да је потпуно погрешно ако се од хрватског народа тражи да он за љубав тобожње слоге одустане од било којег елемента своје националне посебности и самобитности. Штовише, коме није јасно, да се баш у таквим настојањима крију извори »стравичне визије«, тај, јамачно, није извukaо праве поучке из свих повијесних забивања. Да би се избегле Николишеве »стравичне визије«, рјешење није у самоодрицању, него у самоуправљању, тј. у целовитом развитку националне самобитности хрватског народа, те у осигурању његове пуне равноправности са свим осталим народима СФРЈ у свим елементима друштвено-политичког живота, а исто тако и свих права и пуне равноправности српске народности у СР Хрватској, а хрватске у СР БиХ и у СР Србији.

А да ли је моја књига, или пак гледиште што га заступа др Гојко Николиш, прилог спознаји нужности оживотворења тог начела у забиљи или пак »један потез у низу реакционарних и националистичких акција« то препуштам разборитом суду јавности и коначно пресуди даљег повијесног забивања.

Др ФРАЊО ТУЂМАН

Полемика Туђман – Николиш

У свом јучерашњем напису у »Трибини читалаца« др Фрањо Туђман напустио је оквире конкретног одговора др Гојку Николишу зацртане

Законом о штампи који прецизира право на одговор, јер је у свом тексту неправо захватио људе, појмове и догађаје што иначе немају никакве везе с темом коју су двојица поменутих аутора отворила у својој узајамној полемици.

Уредник Вјесникove »Трибине читалаца« сматра својом дужношћу да у складу с поштивањем Закона о штампи укаже на ту омашку.

Вјесник, 6. 12. 1969.

»Стравична визија« дра Гојка Николиша

Поштовани главни уредниче,

Молим вас да у »Вјеснику« објавите ово моје писмо.

У »Вјеснику« од 5. просинца ове године објављен је у »Трибини читалаца« напис дра Ф. Туђмана под насловом »Стравична визија« дра Гојка Николиша. У њему је написано и ово: »Кад др Николиш под 2) свог одговара, наводи голи чињенични податак за Анту Павелића из казала моје књиге да би тиме и мој »национализам« довео до »проусташког кокетирања«, како је то ових дана из унитаристичког бездана жанко-визма прилијепљено и мноштуву хрватских интелектуалаца, онда је то знак ако већ не расула, а оно посвемашње разудбе било какве расудне моћи оних што се усуђују износити такве инсинуације.«

Др Ф. Туђман — који је 1967. године због свог националистичког става искључен из Савеза комуниста Хрватске — дозволио је себи да се изражава и изјашњава о мојој личности на горњи начин и ако особно дру Ф. Туђману нисам тим поводом ништа, па ни сада не желим казати. Ваш је уредник, како каже, омашком омогућио да се то објави урби ет орби, и то у вријеме кад ни други све до »Гласа концила« и »Критике« бр. 8 не »штеде« моју личност.

Уредник ће можда рећи да је указао на ту омашку у »Вјеснику« од 6. просинца у ком је написао: др Туђман је »у свом тексту неправо захватио људе, појмове и догађаје што иначе немају никакве везе с темом.«

»Вјесник« је најприје објавио, а затим сматрао својом дужношћу да у складу с поштивањем Закона о штампи укаже на ту омашку.«

Ја сам грађанин са својим именом и презименом, па сам дужан — не само зато што је повријеђен неки параграф, како је уредник написао, већ и зато што је повријеђена без повода моја особа — да Вам се обратим да објавите ово писмо и да се конкретно и одређено оградите од јавно објављеног пасуса који сам цитирао, ако већ уредник није сматрао потребним, да се због омашке — која је омогућила дру Туђману јавно клеветање моје личности — и јавно извините.

Ради избегавања било каквог неспоразума морам да изјавим да се у односу на »двојицу аутора« у полемици ограђујем од било какве везе са др Туђманом, док ми чини част уколико се налазим у друштву дра Гојка Николиша.

С поштовањем

Др МИЛОШ ЖАНКО

Београд

KOČA POPOVIĆ – IZVAN BOLJŠEVIČKOG
DOGMATIZMA I DEMOKRATSKE EVOLUCIJE

KONSTANTA ANTIFAŠIZMA

PIŠE: Danilo Lučić

“Tamo, u tadašnjim dramatičnim okolnostima u Francuskoj, postajem komunista, opredeljujem se za akciju u predvečerje Drugog svetskog rata, doživljavajući sve očiglednije nadiranje fašizma kao izazov na koji nema drugog odgovora: moramo se tući. Nema više smisla da piskaram nekakve polurazumljive pesme, moram da se pokrenem”

Sudbino, posvećujem ti pustolovinu svojih prstiju!

K.P.

Jesen je 1972. godine i pred kabinetom Josipa Broza u Belom dvoru gorosta-sna figura Staneta Dolanca, poslednjeg demijurga SFRJ, države čija se dezintegracija već tada oseća kao leš u plitkom grobu, istupa pred mršavog i sitnog čoveka koji je već zagazio u svoju starost, umoran od ujdurme i besprizornosti koja se čini sa zemljom za koju je ratovao i koju je stvarao. Dolanc, visoki funkcioner Centralnog komiteta SKJ, lutkar obuzet perfidnim zaplitanjem konaca oko Titovih ruku koje sve nerazboritije povlače poluge vlasti, dakle taj i takav Dolanc iskorakuje i izgovara nešto kao *bilo bi zgodno da i ja prisustvujem tom razgovoru...*

A pred kime on to izgovara? Pred ilegalcem koga je kraljevska policija između dva svetska rata redovno hapsila, vezivala za noge da visi naglavce i tukla po tabanima dok ne pomodre? Pred oficirom koji u krvničkoj januarskoj zimi planine Igman na minus 32 stepena gleda kako njegovim srećnjim saborcima mraz otkida ručne i nožne prste, a one manje srećne pretvara u led? Pred komandantom koji leta 1943. na Sutjesci stavlja svu svoju hrabrost, strategijski talenat i komandni integritet na najstroži test, svoju vojničku i partijsku karijeru (bez

koje je već jednom ostao) na kocku, a glave svojih boraca u torbu i organizuje probijanje neprijateljskog obruča, bez odobrenja Vrhovnog štaba? Pred načelnikom Generalštaba JNA koji tokom Rezolucije Informbiroa provodi besane noći, puši preko četrdeset cigareta dnevno, dok piše renegatski odgovor razjarenom Staljinu, a istovremeno razmišlja gde da prebací Generalštab i kako da rasporedi vojsku pred sovjetskim tenkovima? Taj kome je takva posesivna i nametljiva sugestija upućena odgovara onako kako je celog života odgovarao, otresito, lakonski, neustrašivo: „Ne, baš to bi bilo nezgodno!“

* * *

Dana 20. oktobra ove godine navršiće se tačno četvrt veka od smrti Konstantina Koča Popovića, jednog od najvećih...

Oh, zar se zaista mora još jednom panegiričkom okoštalošću otvoriti neki bezlični uvod? Raskinimo s tim i umesto tih frazeoloških fanfara udubimo se u Kočin život i delo, da vidimo kako nam ono danas može pomoći.

Kada čitate Kočine političke stavove i misli kojima osvetjava sutor ideoloških vračeva SFRJ, stiće se utisak da se dve sintagme javljaju upadljivo češće od drugih: *boljševički dogmatizam i demokratska evolucija*. U prvoj su oličene razrušene Kočine nade da će sa istom najviše partijsko rukovodstvo raskrstiti posle '48, pa posle pada Rankovića '66, ali nekoliko srdačnih rukovanja i klimoglava sa Hruščovim i Brežnjevim vratilo je sentimentalnog Tita u srdačni sovjetski zagrljav. Rigidni jednopartijski monopolisti ni ne pomišljaju da promene svoju ideološku liniju; i u procesima čistke srpskih liberala i u gušenju hrvatskog MASPOK-a, koji istini za volju imaju drugačije ideološke predzname (liberalni spram nacionalističkog). Uskovo razrešenje ova dva procesa, bez ikakvih naknadnih promišljanja njihove simptomatike, predstavlja amputaciju potencijala ove druge Kočine sintagme, u kojoj on vidi, nadam se da nećemo mnogo pogrešiti ako kažemo, sledeću revolucionarnu fazu „realnog socijalizma“. Pošto se to, kao što znamo, nikad nije dogodilo, Koča odlučuje da se te 1972. zauvek oprosti od svog vrhovog komandanta. Zakoračivši u njegov kabinet sa neumoljivom odlukom da se povuče sa pozicije člana Predsedništva CK SKJ iskoracio je sa svih političkih funkcija i povukao se iz javnog i intelektualnog života. Nakon toga, sledi ona slavna anegdota iz 1973., o dolasku na proslavu tridesetogodišnjice bitke na Sutjesci bivšeg zapovednika Prve proleterske, u privatnom, rashodovanom Spačku, koji kišovitu noć provodi u šatorima sa svojim bivšim saborcima, a ujutru odlazi pre fešte na kojoj je premijerno prikazana Bulajićeva „Sutjeska“ u kojoj njega nema ni od korova.

Pre svega toga, srpski *liberali* podnose ostavke pred nadolazećom olujom

čistki sa partijskog vrha. Koči je bilo jasno da će Marko Nikezić, Latinka Perović i Mirko Tepavac biti u političkom smislu obezglavljeni zbog pokušaja „da u okviru elastičnosti sistema s jedne strane menjaju te boljševičke navike, da smanjuju autokratsku birokratiju, da ne bude lična vlast mera svemu“¹. U tome, čak i kad se ne slažu oko pojedinosti, imaju punu Kočinu podršku. Iz ugla ličnog moralu i dostojanstva, povlačenje sa funkcije za njega nije imalo alternative:

Pristajanje na uslove koje diktira oligarhijski vrh značilo je prihvatanje najgorog od svih mogućih poraza: odustajanje od uverenja, gaženje samog sebe. Jer, više nemate šta da kažete: samo je jedna (njegova) ocena „ispravna“. Očekuju se i prihvataju jedino pokorovanja.²

Nakon što se povukao iz politike, Koča Popović dolazi na proslavu tridesetogodišnjice bitke na Sutjesci. Stiže u Spačku, kišovitu noć provodi u šatorima sa saborcima, a ujutru odlazi pre fešte na kojoj je premijerno prikazana Bulajićeva "Sutjeska" u kojoj njega nema ni od korova

On se takođe i tih bunio protiv ceremonijalnosti i odsustva bilo kakve realne političke moći državnih funkcija na koje je kalkulantski postavljan. Najpre kao potpredsednik SFRJ, doveden tu verovatno da amortizuje potencijalno nezadovoljstvo srpskog partijskog rukovodstva zbog uklanjanja Rankovića, a zatim i kao član predsedništva CK SKJ. Međutim, nade u konačno otpočinjanje sa demokratskom evolucijom državnog i partijskog ustrojstva Koču još uvek nisu napuštale tokom famoznog Brionskog plenuma u letu 1966. On nije žalio Rankovića političara, za koga je smatrao da je „požrtvovani praktičar, a ne mislilac ili vizionar“ i „više sprovodnik i saučesnik nego kreator politike koja nije izbegavala ni surovost“³. Ali može se reći da jeste žalio Rankovića čoveka na čijem slučaju su se pokazala „ritualna, bezobzirna anatemisanja politički već osuđenog čoveka koji je, povrh svega, bio i fizički slomljen“⁴. Međutim, uprkos ovoj saosećajnosti, on hoće da vidi u ovom svrgavanju moćnog i autokratskog Rankovića mogućnost za konačni obračun sa dogmatikom centralizma i političko-državnom organizacijom koja sve više počinje da se temelji na jalovom birokratizmu.

Pre nego što je skrajnut na ove protokolarne položaje, Koča je bio na po-

ziciji koja mu je omogućavala da pokaže najšire potencijale svog političkog i diplomatskog talenta. Sa mesta načelnika Generalštaba JNA, on dolazi na mesto državnog sekretara za inostrane poslove i pred taj se transfer u pojedinim političkim krugovima stavlja zabrinuto, verovatno i zavidno, pitanje „zar baš prvi oficir treba da postane i prvi diplomata?“⁵ Možda je partijsko rukovodstvo zaista želelo da pred svet isturi lepo lice francuskog đaka, predratnog nadrealiste, ratne legende, retorički spretnog poliglote... Međutim, iako odan komunista koji ne luta van direktiva, takođe je znao da bude i kočoperni, samoinicijativni intelektualac, kome je sam Tito na sastancima umeo da dobaci: „Dosta više tog tvog filozofiranja!“ Kako god da je do toga došlo, tek sekretarijat spoljnih poslova, u periodu dok je bio na njegovom čelu (1953 – 1965), u potpunosti je transformisan, sa u praksi dokazanim načelima i principima koji će neretko Jugoslaviju vaditi iz problema. U spoljnim poslovima je pokazivao neverovatnu promućnost, strpljivost za svaki vid psiholoških igara, elegantni i šarmantni sarkazam⁶, ali i čvrstinu i nepopustljivost pred političkim pritiscima, sovjetskim najčešće. Pokret nesvrstanih je možda najveće diplomatsko postignuće, Titove Jugoslavije uopšte. Koča je imao običaj da kaže da ako je on zaslužan za donošenje odluke o probijanju neprijateljskog obruča na Sutjesci, za efektну realizaciju te odluke zaslužan je Danilo Lekić. Po toj analogiji reči ćemo – ako je Tito zaslužan za ideju o stvaranju pokreta nesvrstanih, za njeno ostvarenje zaslužne su Kočine diplomatske virtuoznosti.

Izvesno je da je diplomatski trening Koča sticao i dok je bio na čelu Generalštaba JNA, i to baš tokom Rezolucije Informbiroa. Posle rata, trebalo je brzo i funkcionalno organizovati celu narodnu vojsku, koja je, uvezvi u obzir da je mlada i u kontinuiranim tenzijama i u posleratnom periodu („Trčanska kriza“), u izvesnom smislu i dalje bila amorfna i, što je podjednako strašno, slabo naoružana. U oktobru 1951, putujući *incognito* u navodnu posetu svom prijatelju Vladimиру Popoviću, tadašnjem ambasadoru Jugoslavije u SAD, Koča stiže u Vašington sa zadatkom da od Amerikanaca obezbedi pomoć u naoružanju, koja je možda jedina šansa za odbranu države od sve izvesnije sovjetske invazije. Tokom teških pregovora, svi, od šefa kontraobaveštajne službe SAD, preko direktora CIA, do generala iz Pentagona, žele da iskamče vitalne vojne informacije o JNA, kao i o situaciji na terenu. Te podatke Koča ni za živu glavu ne sme, niti ima i najmanju nameru, da oda. Dakle, treba tako vešto balansirati u pregovorima da Amerikanici ne dobiju ništa, a da daju naoružanje. Na kraju, naš prvi oficir se u zemlju vraća sa potpisanim Paktom o vojnoj pomoći SAD-a Jugoslaviji, koja podrazumeava slanje mlaznih lovaca, radara, helikoptera i tenkova u vrednosti od današnjih 50-tak milijardi dolara, što će konsekventno SFRJ postaviti na mesto četvrte vojne sile u Evropi.⁷ Praktično, Americi su dali sve što su imali, osim atomske bombe, ističe Dušan Čkrebić.

Tokom samog rata, vojnička sudbina je po pravilu Koču bacala uvek tamo gde su se lomili ishodi ratovanja. Pred samu propast Užičke republike, Tito daje zadatku Koču da organizuje odbranu grada, što on usled malobrojnosti ljudstva i nikakvog naoružanja ne uspeva. Komandovao je partizanskim jedinicama tokom

¹ Iz intervjua sa Dušanom Čkrebićem u nedeljniku „Vreme“: <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=1055287>

² Nenadović, Aleksandar (1989). *Razgovori sa Kočom*. Zagreb: Globus: 156.

³ Ibid. 142.

⁴ Ibid. 146.

⁵ Čkrebić, Dušan (2012). *Koča Popović – duboka ljudska tajna*. Beograd: Službeni glasnik: 180.

⁶ Na Kenedijevu pitanje: „Da li vi, kao komunista i marksista, imate rešenje za sva pitanja?“, Koča

odgovara: „Kao i vi – kao katolik!“ Austrijskom ambasadoru pri UN kome su prilike u posleratnoj Jugoslaviji bile nepoznanica na pitanje „Da li u Jugoslaviji postoji opasnost od pobede komunista?“, odgovara „Nema, na vlasti su.“ Kada ga Čerčil u Londonu dočekuje u krevetu u spavaćoj sobi sa flašom viskija u ruci i jednim jedinim pitanjem: „Koliko Rusi imaju atomskih bombi?“, Koča, verovatno smrznuvši taj viski u Čerčilu, replicira: „Jednu više nego što vi mislite!“

⁷ Čkrebić, Dušan (2012). *Koča Popović – duboka ljudska tajna*. Beograd: Službeni glasnik: 180.

surovog Igmanskog marša. Sumanutom samouverenošću i riskantnom samoinicijativnošću, donosi pravovremenu odluku o probijaju neprijateljskog obruča na Sutjesci, čime je sudsina partizanskog pokreta otpora, uz nesamerljive gubitke⁸, spašena od propasti. Organizuje oslobođanje Livna, koje je dobilo svoje mesto u jugoslovenskim vojnim udžbenicima. Znalački raspored i manevranje 1. proleterskog korpusa pod komandom Koče Popovića dominiraju u osuđivanju vazdušnog desanta na Drvar u akciji "Konjički skok". Odredi koji su pod njegovom komandom oslobođaju Zagreb. Rat završava kao general-lajtnant. Postaje živa legenda.

Ako pojednostavimo stvar do određene granice, kao vojni komandant Koča Popović je imao dva glavna načela ratovanja. Prvo je da nikada nije vršio napade ako nije siguran u uspeh i ako nije odlično pripremljen (ovo načelo rasvetljava prirodu njegove neme povučenosti i odbijanja da se meša ili komentariše društveno-političke prilike u poznoj SFRJ). Drugo je da nikada nije dozvoljavao da se uludo troše životi boraca. U njegovoj zaostavštini nađen je ovakav zapis: "Borci gđinu za ideale ili po naređenju! I u jednom i u drugom slučaju imperativ komandanata je da čuvaju njihove glave." Međutim, takođe je znao i da kočoperne oporene Vrhovnom štabu, da oštro kritikuje druge oficire, ali i da beskompromisno spomičava sebi propuste i greške.

Pre nego što će '37 krenuti u Španski građanski rat, Koča ima diplomu filozofije sa Sorbone i član je pariškog nadrealističkog kruga. Aktivno piše polemičke članke o društveno-političkim zbivanjima, prevodi sa francuskog (koji je naučio pre srpskog) i u svakom smislu je proaktivni subjekat umetničke i književne scene. Prva polovina tridesetih godina stoga je u intelektualnom smislu formativna za Koču Popovića. Svoju levičarsku inicijaciju prolazi u zapadnjačkoj kulturnoj sferi, gde mu je studijski kurikulum prepun mislilaca i ideja proteranih sa sovjetskog Istoka, gde su iskustvo i duhovne tekovine francuske revolucije apstraktne i nepoznati pojmovi.⁹ Stoga možemo reći da je njegov levičarski odgoj ideološki širok, a njegova revolucionarna potreba nadrealistički razbarušena.

I kada u tom periodu napada Crnjanskog, i kada napada Krležu tokom fajmoznog sukoba na književnoj levici, on im lucidnošću argumenata i dovitljivim miniranjem stavova u potpunosti parira. Za Crnjanskog, koji često preko svog časopisa Ideje propagira stavove poput "bogataška deca (...) nekažnjeno se u nas igraju 'komunista'", pa bolduje svoju posprdnu kovanicu komsalonac, Koča u tekstu *Opšte lice ili karanfil* bez pardona piše da je "ideolog našeg fašizma" i "ne-originalni presađivač inostranih fašističkih parola"¹⁰ a na osnovu sadržaja članka koji (pro)pušta uređivačka politika Ideja. Kada na podsticaj Radovana Zogovića nastupa sa antirkležijanske pozicije, piše duhovit i eksplozivni, analitički esej *Ratni ciljevi Dijalektičkog antabarbara*. I na ovom mestu, bez ikakvog zazora i lažnog pjeteta, tvrdi da "lavina reči kojom, danas i ovde, Krleža obasipa neuki i ostali narod, nije ništa drugo, zaista, do gomila lažljivih, tandručućih praznina i šupljih reči"¹¹. Pritom, treba primetiti da u svakom od ovih napada/odbrana, koji su potkačili Isidoru Sekulić, Stanislava Vinavera i druge viđenje pisce, on džentilmenski po strani ostavlja njihove visoke književno-umetničke domete. Pored

ovih polemičkih eseja, filmskih kritika, nadrealističkih pesama i priovedaka, literarni masiv Koče Popovića nesumnjivo predstavlja *Nacrt za jednu fenomenologiju iracionalnog*, koji je u saradnji sa Markom Ristićem objavio 1931. godine, i koji je trebalo da bude štampan i predstavljen u Francuskoj. Ovaj filozoski traktat književna teoretičarka Biljana Andonovska smatra karakterističnim „za širu konglomeraciju idejno-filozofskih strujanja u Evropi s kojima je nadrealistička poetika mogla stupiti u relevantan i (ne)očekivan dijalog.“¹²

Jedno od teorijskih čvorista ovog filozofskog traktata jeste koncept para-nojačkog delirijuma interpretacije kao specifičnog analitičkog aparata koji je "subverzivan mehanizam kojim se aktivno služi podsvesti, da bi, svojom sopstvenom snagom unela jednu korenitu zabunu u konstrukcije svesti i u odnose tih konstrukcija sa savešću"¹³. Po sudu priređivača Gojka Tešića ovo delo se po značaju nalazi u samom vrhu srpskog nadrealizma i ističe da njegov značaj nije samo programski, nego i konkretnije uvođenje marksističke misli u dotadašnji filozofski diskurs, kao i adekvatna posvećenost naučnim dometima (teorija relativiteta, psihoanaliza itd.).

Istini za volju, Koča kao da posprdo anulira svoj književno-filozofski angažman kada osvetljava atmosferu u kojoj kreće za Španiju: "Tamo, u tadašnjim dramatičnim okolnostima u Francuskoj, postajem komunista, opredeljujem se za akciju u predvečerje drugog svetskog rata, doživljavajući sve očiglednije nadiranje fašizma kao izazov na koji nema drugog odgovara: moramo se tući. (...) Nema više smisla da piskaram nekakve polurazumljive pesme, moram da se pokrenem."¹⁴ Pa ipak, daču sebi za pravo da samo na ovom mestu pozovem da se ne veruje rečima Koče Popovića. Jer onaj koji izjavi kako "poezija nije samo akt inspiracije, već isto toliko i akt opredeljenja"¹⁵, i od tog svog opredeljenja nikada ne odustane, i kada u nadrealizmu galami, i u ratu strada, i u miru čuti, nikad iskreno ne odbacuje svoje pesme.

Dakle, danas, kada je stanje duha savremenog sveta opasno analizirati gubeći iz vida događaje iz Šarlotsvila, kada evropske granice liče na logoraške zidove opasane bodljikavim žicama, kada lepenizam osvaja 34 odsto glasova na predsedničkim izborima, kada se, jedno za drugom, državama stežu davilice od kreditnih dugovanja, ko je dovoljno slep da ne vidi pomaljanje ružne, korporativne glave fašizma? Zatim, sa koje tačno pozicije i s kojom alternativom na umu kritikujuemo pošast neoliberalizma i globalne razmere društveno-političkih mutacija koje ona izaziva, ako ne sa nekakve levičarske pozicije, koja dobromerni konsultuje marksizam? Tu je, na koncu svega, to nasleđe Konstantina Popovića, buržujskog potomka koji je postao nadrealista, pa ratnik, pa državnik, pa ozlojeđeni, nemi vinovnik (okrivljujući ga, reči će neki i saučesnik) pervertacije idealna kojima je na raspolaganje stavio sve svoje fizičke, intelektualne i duhovne kapacitete. Četvrt veka nakon njegove smrti, dobromernima je lako da uvide specifičnu, humanističku ideološku nijansu na kojoj Koča stoji između staljinističke dogmatizacije i evolutivne demokratizacije, između integriteta i slobodoumnosti intelektualaca i odanosti „vojnika revolucije“. I kao da sa te svoje izopšteničke, inokosne pozicije poručuje – skrajnu je bilo fatalno, ali kurs je bio dobar.

⁸ Većina partizanskih divizija imala je gubitke u ljudstvu od preko 30%, a 7. divizija je izgubila čak 52,96% boraca. (Izvor: https://sh.wikipedia.org/wiki/Bitka_na_Sutjesci)

⁹ Koča u poznim godinama često помиње да ga je na unutrašnjem, ličnom planu, od boljševičkog dogmatizma spaslo upravo to što je nadrealista.

¹⁰ Popović, Koča (1985). *Nadrealizam & Postnadrealizam*. priredio Gojko Tešić. Beograd: Prosveta: 104 i 106.

¹¹ Ilbid: 146.

¹² Andonovska, Biljana. *Ko je Koča srpskog nadrealizma*. <http://www.republika.co.rs/556-557/22.html>

¹³ Popović, Koča (1985). *Nacrt za jednu fenomenologiju iracionalnog*. priredio Gojko Tešić. Beograd: Prosveta: 38.

¹⁴ Nenadović, Aleksandar (1989). *Razgovori sa Kočom*. Zagreb: Globus: 13.

¹⁵ Popović, Koča (1985). *Nadrealizam & Postnadrealizam*. priredio Gojko Tešić. Beograd: Prosveta: 129.

**ОКТОБАРСКА РЕВОЛУЦИЈА –
100 ГОДИНА КАСНИЈЕ**

“СУТРА ВЕЋ МОЖЕ БИТИ КАСНО”

пише: Димитрије Бирач*

**Лењин је својим ауторитетом и
стицајем других околности успио
придобити врх партије за своје априлске
тезе, па тако и за неке од сљедећих
главних теза: главна парола мора бити
„сва власт совјетима”; вријеме је за
прелазак на социјалистичку револуцију
која је тако стављена на дневни ред
историје, совјети су нови органи
радничке власти, руска револуција бит
ће сигнал и први корак у смјеру свјетске
социјалистичке револуције**

Дана 25.10.1917., по старом календару или 7.11. по новом, успјешно је изведен напад на Зимску палачу у Петрограду чиме је свргнута Привремена влада, а политичка власт предана у руке Петроградског совјета. Тај ју је потом пренио на Конгрес совјета заказан истог дана.

Овај устанак којим су руководили бољшевици заједно с околним војним трупама Петрограда, означио је почетак социјалистичке револуције. Као се наведени догађај погледа данашњим очима, заиста изгледа као један од највећих догађаја у повијести, ако не и највећи. Сами протагонисти тога су били свјесни. Они су заиста вјеровали да, учинивши једну шестину Земље социјалистичком (појам социјалистички ни у којем случају не треба схватити као остварену чињеницу социјализма, него тек као прву фазу политичких корака за стварање друштвено-економско-културних претпоставаки у смјеру

социјализма), почиње ера социјалистичких револуција у развијеним капиталистичким земљама.

Повијесни значај овог догађаја је у најмању руку трострук. Прво, социјалистичком револуцијом је капитализам добио систем који је имао за циљ његову ликвидацију, односно добио је прве назнаке система који ће ићи за тим да оствари потребе и користи већине друштва, који ће ићи за тиме да потјеру и лов за профитом те стихијску производњу за тржиште замијени производњом примарно за људске потребе те да плански организира ћелокупну друштвену производњу. Пружајући радницима развијених земаља перспективу, социјалистичка револуција је на сваком кораку угрожавала капитализам. Стога је буржоазија развијених земаља кренула војно угушити младу радничко-сељачку државу. Након што се млада држава крвавим жртвама обранила, западне су буржоазије, након низа година експеримената па и позивајући у помоћ нацизм и фашизам те изазивања Другог светског рата, напосљетку дале одређене уступке тамошњим радницима. Привредни раст у другој половци прошлог стојећа, пораст радничког стандарда, повећање животног стандарда већине европских грађана – све је то у суштини била реакција западног капитала на свеприсутну опасност социјалистичких идеја.

Друго, социјалистичка револуција и руско искуство пресудно су утјецили на све касније социјалистичке револуције дијелом свијета које су из сиромаштва, колонијализма, стања подређености извукле милијуне људи.

Треће, након система који је живио готово 74 године, остало је једно огромно искуство. Раднички покрет из тог искуства може много тога научити како би у будућности избегао неке начелне погрешке и припремио се на неке начелне реакције својих противника. Унаточ изузетно великој штети коју је октобарској револуцији и њеним достигнућима нанио стаљинизам (као бирократска диктатура која је крвавим путем наметнула фалсификат да је социјализам једнопартијски систем у којем не постоје политичке слободе и који успијева у националним границама, кроз неколико десетљећа, ако не и мање), свјесним и детаљним истраживањима могуће је разлучити изворне намјене, али и политичке бољшевичке партије од њихове касније стаљинистичке кривотворине.

Буржоаска влада

Међутим, какав је био развој друштвене ситуације у Русији који је резултирао Октобарском револуцијом?

Октобру је претходио Фебруар. У фебруару 1917. избили су масовни протести и штрајкови који су резултирали спонтаним стварањем совјета као демократских органа радника, сељака и војника. Совјети су први пут настали у револуцији 1905. и након тога су их бољшевици укључили у своје даљње анализе револуционарне перспективе. Сам Троцки је већ 1906., написао како ће у идућој револуцији спонтано стварање совјета захватити цијelu земљу, што се углавном и остварило.

Дакле, фебруарска револуција избила је услијед великог масовног сиромаштва, дуготрајног и напорног рата који је водила Русија. Покретачки мотиви били су тежња за укидањем монархије

* Аутор је оснивач Радничке фронте

ДА ЗДРАВСТВУЕТ ВСЕМИРНЫЙ КРАСНЫЙ ОКТЯБРЬ

D. Moor / Живио свјетски Црвени октобар! / Москва / 1920.

и свргнућем цара, затим политичке слободе, што би даље пресудно утјецило на завршетак рата у Русији и даљи економски развој који би, аграрном реформом понајвише, осигурао повољнију перспективу за већи дио друштва.

те владе, постало је јасно да суштинске проблеме руског друштва попут аграрне реформе, изласка из рата, економске реформе, она не мисли решити. Не само да не мисли, него због објективних околности и не може.

Међутим, то је постало јасно углавном большевицима и то њиховом мањем дијелу плус скупини која им се касније придружила на челу с Троцким, межраонцима.

Сада је у то прво требало ујверити руководство и чланство партије, како би онда и сама партија „наоружана“ новим спознајама даље организирала масе преко радника и вршила пропаганду против буржоаске владе.

У том контексту није занемариво знати стање на лијевом спектру руске политике тог времена.

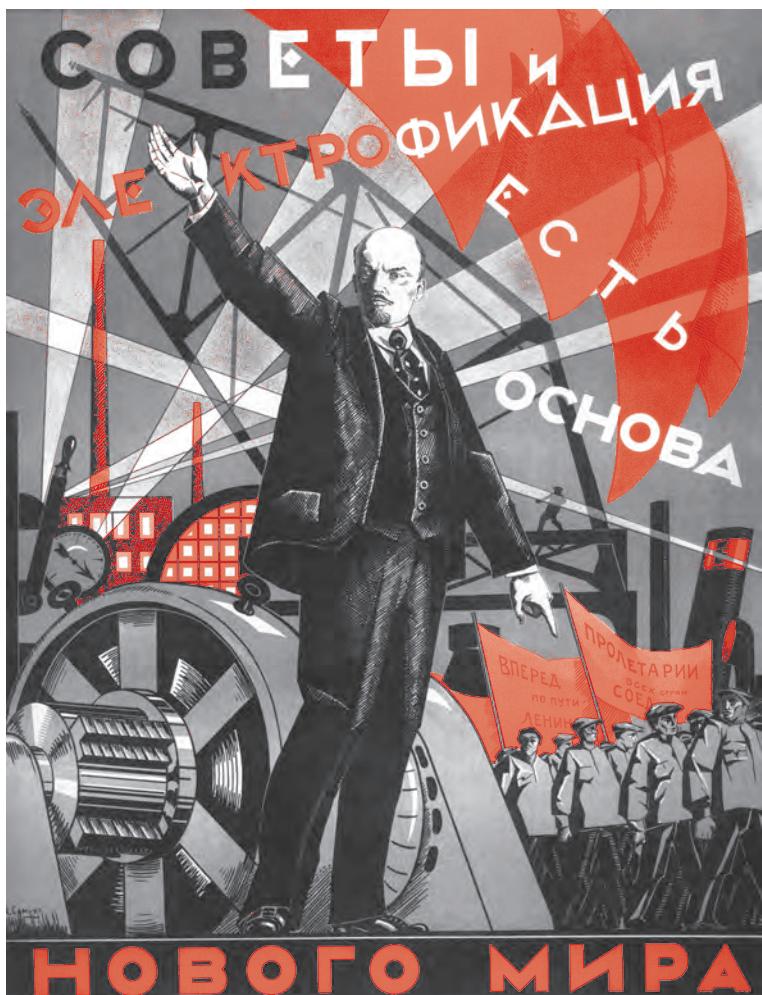
Да бисмо боље схватили развој и кретање политичких субјеката на руској љевици 1917. године, незаobilазно је имати на уму повијесну чињеницу да су у руској социјалдемократској партији постојала, уграбо речено, три погледа на надолазећу револуцију.

Наиме, након завршетка револуције 1905, како мењшевици тако и большевици даље су верифицирали своју теорију и притом покушали поставити дијагнозу за идућу револуцију, за коју су били ујверени да долази.

Први поглед био је онај од мењшевика, чији су главни представници Дан, Мартов даље развијали идеје Плеханова. Плеханов, као марксист држао се старе тезе Маркса и Енгелса како је социјалистичка револуција

Народ је добио своју прву буржоаску владу на челу с Григоријем Лвовим. Она је имала значајну подршку народа и кроз совјете, што се видјело и кроз признање и подршку на Првом сверуском конгресу совјета којим су доминирали социјал-револуционари и мењшевици.

Након кратког периода, унаточ свим прокламацијама и потезима

А. Самохвалов / Совети за електрификацију / Лењинград / 1924.

на дневном реду једино у развијеним капиталистичким земљама Запада. Социјалистичка револуција могућа је, дакле, тек тамо где има објективних увјета и за развој социјализма, попут високе продуктивности рада, снажне привреде, високе технике и технологије и радничке масе.

С обзиром да је Русија била неразвијена земља у односу на капиталистички Запад, дакле не неразвијена уопће, њој је тек слиједила буржоаска револуција. Дакле, оно што су Енглези 1688., Французи 1789., то је Русија требала провести у идућем револуционарном периоду, посебно након што је већ један период завршио сломом 1905. Другим ријечима, на дневном реду, према мењшицима, било је свргавање монархије и чишћење Аугијевих штала феудализма за даљи развој капитализма. Овај историјски задатак, као и у земљама развијеног Запада, требао је пасти на руску либералну буржоазију, која би тиме постала носитељ и протагонист руске буржоаске револуције.

Осим економског развоја, она би омогућила и политички развој првенствено кроз питања слободе организирања, слободе говора, слободе тiska, радничког организирања итд. Према мењшицима, тек након извршене буржоаске револуције од стране руске либералне буржоазије, и несметаног развоја капитализма, руска љевица ће добити прилику залагати се за развој социјалистичког покрета и тек након неколико десетљећа бит ће реално очекивати социјалистичку револуцију и борити се за њу.

Аграрно питање

Большевичка фракција имала је други поглед, који је разрадио Лењин. Њега се може описати појмом „демократска диктатура пролетаријата и сељаштва“. Большевици су сматрали да је руска буржоазија преслаба и у глобалу реакционарна, а да би могла провести буржоаску револуцију толико потребну Русији. Истовремено, детектирали су основни и горући проблем тадашњег руског друштва – аграрно питање. У земљи претежно сељачкој највећи дио сељака живио је у биједи и био у подређеном положају. Уједно су чинили војну масу која је у разним ратовима гинула за руски империјализам и племство. Њихова интуиција тражила је аграрну реформу, односно прерасподјелу земље што је значило и одузимање земље велепосједницима. Њихов програм најдetaљније је изразила партија социјал-револуционара (есери).

Привредни раст у другој
половици прошлог стојећа,
пораст радничког стандарда,
повећање животног
стандарда већине европских
грађана – све је то у суштини
била реакција западног
капитала на опасност
социјалистичких идеја

Стога је Лењин увидио да је једина прогресивна класа која може привести крају буржоаску револуцију, једном када до ње дође – радничка класа. Међутим, та класа улази у политички савез заједно са сељаштвом. У претежито сељачкој земљи у таквим околностима, резонирао је тада Лењин, сама диктатура пролетаријата тешко да је могућа.

На тај начин кључни задатак руске либералне буржоазије провео би пролетаријат заједно са сељаштвом помоћу демократске диктатуре, диктатуре већине друштва. Такођер, ова радничко-сељачка власт наставила би даље 'крчти' пут чишћем капитализму, мичући разне феудалне препреке из прошlostи, попут аграрне реформе, одлучно би радила на подизању свијести сељаштва, на развоју радничког покрета, политичких слобода итд. Јасно, радила би у корист пролетаријата, односно полако или сигурно и стварала би политичко-економско-културне претпоставке за социјалистичку револуцију.

Трећи поглед био је од Троцког и разрађен непосредно након завршетка револуције 1905., за вријеме које је Троцки био предсједник петроградског совјета. Он је већ 1905. године поставио тезу да је руска буржоазија реакционарна и слаба, али и да сељаштво није стабилни политички фактор те да је једина објективна опција не

диктатура пролетаријата и сељаштва, него диктатура пролетаријата који се ослања на сељаштво и притом га води. Међутим, кључна разлика у односу на Лењинов поглед била је сљедећа – Троцки је увидео да се пролетаријат након што проведе буржоаску револуцију и почне проводити задатке својствене буржоазији, неће ту моћи зауставити, него ће пријећи и на социјалистичке задатке. Тиме ће буржоаска револуција прерастати у социјалистичку дајући јој тако перманентни карактер. Другим ријечима, руски пролетаријат ослоњен на сељаштво у идућој револуцији провест ће социјалистичку револуцију. Потенцијалне приговоре да је Русија неразвијена и да ни у којем случају не може доживјети социјалистичку револуцију, Троцки је одбацио аргументом да је Русија можда као земља неразвијена, али да је капитализам као светски процес исцрпио своју хисторијску задаћу, односно да се довољно развио за социјалистичку револуцију, стога је мање битно из које земље долази тај први импулс. Уосталом, Русија је у себи садржавала јединство тенденција неразвијености кроз пусту и сиромашну пољопривреду те високо централизовану и крупну индустрију у градовима, с високом технологијом. И то је кључна ствар овде. Троцки је свој поглед на будућу револуцију проматрао једино на начин да је руска револуција импулс и увод у револуцију на Западу. Без ње, тврдио је Троцки, ни револуција у Русији неће се дugo одржати већ ће нужно пропasti.

Ова три погледа могу нам помоћи да схватимо и значење познатих Лењинових априлских теза. Након што је договорено да Лењин с још неколико десетак других бољшевика и мењшевика оклопним влаком кроз Њемачку уђе у Русију – Лењин и остали стigli су 3. априла (по старом календару) на финску станицу. Лењин је већ био разрадио тезе које ће изложити на партијској конференцији у априлу. Наиме, свјестан да велика већина водећих људи бољшевичке партије дјелује на темељу сад већ застарјеле бољшевичке формуле, коју је Лењин раније извео, он је партију желио усмјерити на пут социјалистичке револуције.

Дакле, прије Лењинова долaska, партија је подржавала Привремену владу и у складу са старим формулама припремала се за провођење буржоаске револуције и сазивање Уставотворне скупштине те даљи развој капитализма. Истовремено у советима двију пријестолница већину имају мењшевици, а бољшевици су мањина.

Борба за априлске тезе трајала је готово цијeli тaj мјесец. Сам врх партије је најприје тезе одбацио готово једногласно. Осим тога, били су у великој невјерици и Лењина стали оптуживати да је преuzeо неке анархистичке тенденције, да је постао троцкист па и чак да је полуudio. Треба имати на уму да је у то вријeme троцкизам био ознака за теорију да ће пролетаријат у Русији извршити и социјалистичку револуцију ослањајући се на сељаштво – ништа више. Битно је напоменути да је демократска расправа тих дана било врло интензивна, као и то да су постојала разнолика мишљења, што је итекако у супротности с каснијим службеним тумачењима стаљинизма где се априлске тезе приказују као нешто што се заправо подразумијевало и као да је уз пар мањих изнimanaka, Лењин ријешио ствар с партијом врlo лагано. Нема ништа лошег, срамотног или погрешног у томе да се призна оно што је заистa и било – да је бољшевичка партија била живи механизам

и да се одвијала велика борба мишљења прије него је усвојен смјер који ће партију водити према Октобру. Притом ће таквих борби бити још неколико прије саме побједе. И то је била у потпуности нормална ствар партијског живота.

Конечно, Лењин је својим ауторитетом и стицјем других околности успио придобити врх партије за своје тезе, па тако и за неке од сљедећих главних теза: главна парола мора бити „сва власт совјетима“; вријeme је за прелазак на социјалистичку револуцију која је тако стављена на дневни ред хисторије, совјети су нови органи радничке власти, руска револуција бит ће сигнал и први корак у смјеру светске социјалистичке револуције.

Априлске тезе

Важност априлских теза јест у томе што су оне окренуле смјер дјеловања партије за готово 180 ступњева и од једне партије која се борила у суштини за оно што и мењшевици само с више одлучности и с пролетаријатом као протагонистом, постала је партија која је на себе преузела прерастање једне револуције у другу, реализацију буржоаских задатака повезујући их са социјалистичким мјерама. Први и главни кораци били су борба за освајање већине у совјетима, као јединим органима будуће радничке власти, чисти раскид с подршком Привременој влади и отворено заговарање радничке владе на челу с бољшевицима као увод у диктатуру пролетаријата, повезивање с масама и пропагирање да једино путем социјалистичке револуције сељаци могу добити земљу, радници творнице, а Русија мир и излазак из рата.

Колико год је дијелу људи било јасно како је постојећа Привремена влада импотентна, масе ипак уче на искуству. А за то је потребно вријeme. Сретна околност у том смислу јест што у револуционарним раздобљима масе ипак уче најбрже будући да су тада врло динамични догађаји стиснути у кратак период и учинци брзо излазе на видјело. Дакле, док би у мирним временима требале проћи године да масе искусе сву лаж либералне буржоазије, ако и тада, у овим бурним временима оне су то искусиле током неколико мјесеци. Међутим, не треба мислити да је то било само од себе. Пресудну улогу при томе имала је бољшевичка партија која је неуморно, свакодневно и стрпљиво масама објашњавала сву динамику развоја, њене узорке и њене посљедице.

Први момент кад се масовно незадовољство почело претварати у политички покрет, догодио се почетком јула (по старом календару). Огорчене масе, посебно након демонстрација у јуну, почеле су увиђати како су од почетка револуције њихови животни увјети бивали све лошијима. Истовремено је руска влада покренула војну офензиву. Масовни просвједи у Петрограду циљали су на хитне промјене и оставку владе. За бољшевике је главни проблем сада био што су знали да још није вријeme за пресудну акцију, понајвише зато што у советима бољшевици и даље нису имали већину. К томе, њихов приједлог за раније мирне демонстрације совјет је одбио. Наравно, њихово чланство, а и масе притискале су спонтаношћу и ситуација је постала све деликатнија. Лењин и Троцки успјели су преузимањем просвједа донекле умирити просвједнике како демонстрације не би

прерасле у опћи каос и потенцијални грађански рат, с једне стране те су одлучно истакнули захтјев и нужност преласка власти на совјете, с друге стране.

Кључни захтјев преласка власти с Привремене владе на совјете не може се разумјети ако се нема на уму политички феномен који се појавио 1917. – дновлашће. Дакле, у Русији су постојале *de facto* двије власти, службена или буржоаска власт коју је утјеловила Привремена влада и неслужбена, народна власт коју су утјеловили совјети. Лењинова анализа указала је на нужну колизију те двије власти, након које ће само једна опстати и то ће бити заправо и резултат револуције. Нема везе што је совјет тренутно и даље подржавао Привремену владу, али то је било због тога што у њему бољевици још нису постигли већину.

Након јулских дана састављена је друга коалицијска влада, овог пута на челу с Керенским (који је био и потпредсједник петроградског совјета, као припадник социјал-револуционара). Бит ће то други догађај помоћу којег ће масе увидјети сву јаловост либералне буржоазије и њених савезника у извршењу хисторијских задатака револуције. Бољевици су пали под удар Владе, Лењин је морао побјеђи из Петрограда, а Троцки завршио у затвору.

Како су заправо умјерени социјалисти преузели власт, све конзервативне и антиреволуционарне снаге земље кренуле су у рушење Керенског, тако да су подржале генерала Корнилова којег је Керенски поставио за врховног заповједника. Међутим, слично као што ће се дододити, *mutatis mutandis*, и у Чилеу 1970-их с Allendeom и његовим генералом Pinochetom, Корнилов је Керенском окренуо леђа и отворено објавио рат влади те наредио својим трупама да најприје крену на Петроград.

Будући да је сама револуција била у опасности, Керенски се, увијајући да му треба што масовнија помоћ петроградских маса, обратио бољевицима. Иако је ово била деликатна ситуација за бољевике, у смислу да ли помоћи Керенском или ићи и против Керенског и против Корнилова, уз посебну улогу и ауторитет Троцког и Лењинов утјецај – бољевничка партија помогла је Керенском и успјела одголодити напад Корнилова. Двије ствари сада су ишли на руку бољевицима: све већи утјецај међу војницима и чињеница све већег наоружања радника, које је претходно Керенски наоружао.

Ситуација је сада напредовала у смјеру нове револуције. Након што је прошла опасност од Корнилова, Керенски је наставио тамо где је стао. Кренуо је разоружавати раднике, а на политичком плану преусмјеравати совјетски утјецај на службене институције у виду тзв. Претпарламента који је требао бити нека врста генералне пробе пред Уставотворну скупштину. Суштина је била политичким путем уништити совјете, наставити већ истрошену политику вођења рата и устрајати у игнорирању захтјева сељачких и радничких маса.

Бољевничко водство под утјецајем Лењина и на челу с Троцким, убрзо након његовог почетка напустило је Претпарламент или Демократску конференцију. Истовремено је почело припремати масе за устанак. Негде у то вријeme, бољевици по први пут освајају већину у петроградском совјету, а Троцки постаје његовим предсједником. Претпоставке за устанак почеле су се реализирати.

Под утјецајем све подлијих намјера Керенског да ослаби петроградски совјет, посебно због његове бољшевизације, тако што војне трупе наклоњене том совјету жели послати на фронту, ствар се почиње радијализирати. Изговор Керенског био је да су на фронту петроградске војне трупе итекако потребне због обране. Ствар је била у томе да би на овај начин петроградски совјет остао небрањен и врло лако ликвидиран. На приједлог лијевог есера, Лазимира, подржаног од стране бољевика, формиран је Војно-револуционарни комитет који је за циљ имао како обрану совјета од Керенског, тако и обрану од контарреволуције.

**Руски радници неће завршити
социјалистичку револуцију, али
ће је започети. Бољевици у то
вријеме нису ни мислили да се
совјетска Русија може одржати
сама без револуције на Западу.
Једино што су знали јест да ће
издржати колико год могу**

Дакле, након што је Троцки постао предсједник главног совјета, па тиме и главни ауторитет Војно-револуционарног комитета, цијела ствар је ушла у вишу фазу. Лењин је установио да је дошло вријеме за преврат и да партија више нема право одуговлачiti, а камоли пропустити тај повијесни тренутак. Такви тренуци, овде то не треба схватити дословно у облику једног дана или сата, више у овој револуцији неће бити могући и, каже Лењин, „сутра већ може бити касно“ и цијела ствар може бити уништена.

За бољевике, онда и за Троцког који је ушао у бољевнички ЦК у аугусту заједно с још једним дијелом межраонаца, питање преврата, устанка, свргавања Керенског и преузимања власти поставило се као коначно питање. И опет, ту је било размимоилажења. Лењин је био за шторанији устанак. Устанак који би се остварио изван совјета, невезан за совјете. Њега би извршила партија на препад. И потом предала власт у руке сверуском совјетском конгресу који је био заказан за 20.10. Дио бољевика, па ни Троцки с тим се није слагао. За њих је то била прерискантна опција будући да су за совјете ипак везане масе и да се то не може игнорирати. К томе, боља је опција, према Троцком, да Други конгрес совјета који ће ускоро бити сазван, одлучи, односно потврди преузимање власти. Лењин је био против тога јер је сматрао да мењевици и њихови савезници намјерно одуговлаче тај сазив до којег можда и неће доћи.

На крају је стицајем околности то учинио Војно-револуционарни комитет у име петроградског совјета који је предао власт сазиву конгреса за вријеме самог конгреса.

Како Лењин није био на лицу мјеста, а Троцки је свакодневно руководио и совјетом и комитетом, он је ипак имао бољи увид с терена. И основну ствар коју је успио урадити било је приказати скори напад на владу заправо као обрану петроградског совјета од њеног напада. Влада је кад-тад морала ићи према ликвидацији совјета, а то је значило и да се совјет мора бранити. И кроз те маневре и бриљантно дјеловање Троцког, све битне претпоставке за безболно преузимање власти у Петрограду биле су испуњене. У томе је јако помогла ситуација с оним петроградским гарнизоном који је био уз совјет, а којег је влада Керенског жељела послати на фронту. Након што је у тим драматичним данима, гарнизон одбио наредбу владе и ставио се на располагање совјету, побједа је у великој мјери била осигурана, само је требала формалну потврду у облику устанка и преузимања власти.

У идућим данима напетост је изнинмо расла и све је водило томе да ће устанак бити на сам дан сазива конгреса совјета па ће тако конгрес у случају успешног устанка ипак потврдити прелазак власти. Тако је и било јер је устанак завршио успешно с минималним бројем жртава. Приговори који иду за тим да је бољшевицима било лако јер противника практички није ни било у потпуности су промашени. Главни разлог зашто је устанак био изузетно учинковит управо лежи у политици коју је петроградски совјет на челу с Троцким волио. Управо због те политике дипломатских потеза и двосмислених изјава, највећи дио власти и непријатеља до задњег момента нису знали што се догађа и хоће ли устанка бити или неће.

Увод у револуцију

За крај треба рећи нешто о првотним намјерама бољшевика након долaska на власт. Прва совјетска влада била је вишестраначка и чинили су је бољшевици и лијеви есери. На другом конгресу након освајања власти, све остale политичке странке напустиле су конгрес и тако практички пресудно утјецале на то да владу чине само двије странке. Намјере бољшевика биле су непосредно реализацијати оне захтјеве због којих су и дошли на власт те их повезати са социјалистичким мјерама – то све као почетак или увод у европску социјалистичку револуцију. Нити су вјеровали да могу изградити социјализам, посебно не у једној земљи, нити су намјеравали провести свеопћу национализацију. Она је више била посљедица напада десетина војски на руски терен и одбијање домаћих капиталиста да сирађују с новим совјетским режимом.

Колико год некима изгледала недовољно, чињеница јест да су бољшевици, на челу с Лењином и Троцким, резонирали како ће совјетска револуција дати потицај и импулс за социјалистичку револуцију на Западу, која ће онда доћи у помоћ руским радницима. Руски радници неће завршити социјалистичку револуцију, али ће је започети. Бољшевици у то вријеме нису ни мислили да се совјетска Русија може одржати сама без револуције на Западу. Једино што су знали јест да ће издржати колико год могу како би, то су Лењинове ријечи, ако и буду поражени, оставили наредним генерацијама искуства и поуке. На исти начин као што су они свладали поуке Паришке комуне које је Маркс теоријски извео, а чију су цијену парижки радници платили својим животима.

А. Апст / Грађани! Дајте нам своје оружје! / Москва / 1919.

Основни је недостатак љевице на овим просторима при анализи октобарске револуције, што њу проматра или само као резултат објективних околности или само као дјело једног човјека, Лењина. У стварности социјалистичка револуција била је могућа јер су за њу постојале повољне претпоставке. Међутим, то нипошто не значи да је она била нужна. Она постаје нужна и реална тек и једино кад су се постојеће претпоставке претвориле у свјесно политичко дјеловање бољшевичке партије. Дакле, без свјесне политичке снаге која свјесно и одлучно интервенира о задане друштвено-политичке околности, свака револуционарна ситуација завршава побачајем.

Стога се можемо послужити ријечима Троцког како су за Октобар били потребни съедећи предувјети: пропадање стarih владајућих класа; политичка слабост буржоазије која није имала коријена у народним масама; револуционарни карактер аграрног питања; револуционарни карактер проблема потлачених нација; знатна друштвена тежина пролетаријата, револуција 1905., као генерална проба; империјалистички рат који је заоштрио сва протурјечја и галванизирао масе. Међутим, пресудан предувјет за социјалистичку револуцију била је бољшевичка партија. Без ње, сви наведени предувјети били би пуцањ у празно.

IMAMO SVE, OSIM NOVCA

ŠEJLA ŠEHABOVIĆ, DIREKTORICA SARAJEVSKOG MUZEJA KNJIŽEVNOSTI I POZORIŠNE UMJETNOSTI

Iste godine kad je osnovan Muzej, Ivo Andrić je dobio Nobela, pa je lani tom prigodom digitaliziran jedan od najvrednijih eksponata u Muzeju – originalni rukopis romana „Na Drini ćuprija“ koji je vlasništvo Muzeja od 1976. godine. Rukopis je navodno, zajedno s perom kojim je roman napisan, sam nobelovac želio ostaviti muzeju

PIŠE: Sanja Šakić

U krivudavoj baščaršijskoj ulici, onoj nazvanoj po pjesniku Simi Milutinoviću Sarajliji, nalazi se jedna od dragocjenih i malobrojnih kulturnih institucija koja se bavi predstavljanjem i čuvanjem građe iz dvaju umjetničkih oblasti – književnosti i kazališta. Visoki dvorišni zid skriva mali šarmantni atrij s fontanom u kojoj zatičem živahnu, radnu atmosferu i grupice ljudi na jutarnjoj kavi. Susret s Muzejom započinje veselo, preskakanjem kablova i reflektora na putu do prvog kustosa koji mi objašnjava da su u toku pripreme za večerašnju predstavu. Iako cijeli život posjećujem Sarajevo, ovdje sam prvi put.

Priča o Muzeju književnosti i pozorišne umjetnosti Bosne i Hercegovine počela je puno ranije – sredinom pedesetih godina kada je književnica Razija Handžić, buduća direktorka Muzeja, inicirala raspravu o njegovom osnivanju. Institucija nazvana Muzej književnosti Bosne i Hercegovine osnovana je 1961. godine, a nakon što je devet godina kasnije proširila djelatnost na kazališnu građu, Muzej od 1977. nosi sadašnje ime.

U prizemlju kuće se od 1992. godine nalazi multifunkcionalni prostor galerije MAK, mjesto na kojem se održavaju izložbe, književne večeri i umjetnička predstavljanja, a kako Muzej nerijetko „ugošćava“ konferencije, okrugle stolove i tribine, služi i kao prostor za javnu diskusiju. Autentična bosanska kuća u koju je od svojih početaka Muzej bio smješten nije samo mjesto u kojem je pohranjena književna baština nego i mjesto gdje svaki predmet priča neku priču. Naime, kuća je u 19. stoljeću bila vlasništvo obitelji Skarić, a kasnije je pripala pravoslavnoj obitelji Despić koji su dugo vremena važili za jednu od najuglednijih sarajevskih obitelji. U kući

Despića organizirane su 1870. prve kazališne predstave u Sarajevu, te je kuća desetljećima bila važno mjesto okupljanja sarajevske intelektualne elite. Utjecaj i bogatstvo ove trgovачke obitelji opadali su nakon Prvog i Drugog svjetskog rata, pa je Pero Despić, posljednji muški potomak obitelji, darovao kuću Muzeju grada Sarajeva prije nego što se zauvijek odselio u Belgiju. U depandansu Muzeja Sarajevo u Despića kući, u Despićevoj ulici, izloženi su eksponati koji su pripadali ovoj obitelji. Njihova kuća smatra se pretečom suvremenog kazališta u Sarajevu, a danas se u njoj mogu razgledati eksponati koji prikazuju kulturu stanovanja bogate, trgovачke obitelji. Obitelj je poklonila i kuću u paralelnoj ulici u kojoj je od godine nastanka smješten Muzej književnosti i pozorišne umjetnosti.

Muzejski arhiv je, barem donedavno, malo brige vodio o čuvanju ženskog stvaralaštva Bosne i Hercegovine. Međutim, saznajem da je ono ne samo obilježilo njegov nastanak, nego i da je neodvojivo od kuće i baštne. Fasada kuće dekorirana je reljefima koje je izradila Iva Despić, nekadašnja vlasnica kuće i prva akademска kiparica u Bosni i Hercegovini. Njezin se rad može pronaći i na zaštitnom znaku muzeja koji predstavlja stilizirane ptice koje piju vodu iz šadrvana okružene biljnim ornamentom. Zgrada muzeja, koja je danas kulturni spomenik prve kategorije, čuva sedamdesetak književnih i trideset kazališnih zbirk s više od dvadeset tisuća eksponata. Raznolika etnička i religijska pripadnost autora koji su se rodili ili stvarali na području Bosne i Hercegovine svjedoči prije svega o uzbudljivoj povijesti zemlje i jednakom uzbudljive književnosti, pa nije razdvojena po nacionalnom ključu.

Kustos me iz atrija odvodi do prizemlja muzeja u kojem je smještena *Radna soba Silvija Strahimira Kranjčevića* s radnim stolom, perom i mafstilom, piščevom bibliotekom, rukopisnom građom te knjigom utisaka. Kranjčević je u Sarajevu od 1895. do 1903. uređivao časopis za književnost i umjetnost „Nada“, a njegova je radna soba prva postala vlasništvo muzeja te je izložena već više od stotinu godina. Nakon njegove smrti 1908. godine gospođa Ela Kranjčević prodala je piščevu zaostavštinu za 3000 kruna, a upada mi u oči „priznanje“ da Muzej ne posjeduje dokaze da joj je novac ikad isplaćen: „Moguće je, dakle, da sada promatraste eksponate za koje Institut koji više ne postoji, a osnovala ga je država koja više ne postoji, porodici duguje novac, u valuti koja više ne postoji.“

**Zgrada muzeja, koja je
danас kulturni spomenik
prve kategorije, čuva
sedamdesetak književnih i
trideset kazališnih zbirki
s više od dvadeset
tisuća eksponata**

Penjem se škripavim drvenim stepenicama na drugi kat gdje se nalazi *Bosanska soba* s rukopisnom građom Petra Kočića, Isaka Samokovlije i Hasana Kikića. Na istom katu su izložena djela i osobni predmeti Kalmija Baruha, Maka Dizdara, Zije Dizdarevića, Hamze Hume, Branka Ćopića, Meša Selimovića i drugih. U vrijeme osnivanja, o profilu budućeg Muzeja održala se javna rasprava u kojoj su sudjelovali istaknuti bosanskohercegovački i jugoslavenski pisci i intelektualci te je postojao običaj da pisci i važni kulturni radnici pišu preporuke prilikom otvaranju institucija.¹ U Muzeju se čuvaju preporuke pisaca kao što su Meša Selimović i Ivo Andrić, a u preporuci za otvaranje Muzeja 1961. godine Branko Ćopić je izrazio želju da se izložba posvećena njemu zove „Živjeće ovaj narod!“

Iste godine kad je osnovan Muzej, Ivo Andrić je dobio Nobelovu nagradu, pa su prošle godine ta dva događaja obilježena zajedno projektom „55 godina Nobelove nagrade Ivi Andriću – 55 godina Muzeja književnosti i pozorišne umjetnosti Bosne i Hercegovine“. Tom prigodom digitaliziran je jedan od najvrednijih eksponata u Muzeju - originalni rukopis romana „Na Drini ćuprija“ koji je vlasništvo Muzeja od 1976. godine. Rukopis je naveden kao poklon zajedno s perom kojim je roman napisan, a navodno ga je sam nobelovac želio ostaviti ovom muzeju. U stalnoj postavci izložena su djela samo desetak autora, te vodstvo Muzeja želi omogućiti javnosti stalnu dostupnost eksponata u vidu digitalizacije

građe. Ovaj muzej posjeduje iznimno bogate i vrijedne zbirke, ali postoji problem nedostatka prostora gdje bi ih mogao izložiti te financijskoj potrebi, odnosno, nedostatku iste.

Dolazimo do manje lijepog dijela priče jer je ovo mjesto jedno od

¹ Iz monografije: A. Abdičević, T. Sarajlić-Slavnić, N. Mušović (2013). *Iz književnih i pozorišnih zbirki Muzeja*. Sarajevo: Muzej književnosti i pozorišne umjetnosti: 8.

sedam kulturnih institucija koje su već godinama bez riješenog pravnog statusa i sigurnih izvora financiranja. Zbog neriješenog statusa, nedostatka sredstava te nagomilanih dugovanja institucije poput Zemaljskog i Historijskog muzeja, Nacionalne i univerzitetske biblioteke, Kinoteke, Umjetničke galerije te Biblioteke za slijepa i slabovidna lica nalaze se pod stalnom strepnjom od zatvaranja vrata. Usprkos neizvjesnosti, a možda baš zbog ovakvih okolnosti, Muzej opstaje zahvaljujući entuzijazmu i energiji pojedinaca koji zaista vole ono što rade, kao i zajednici koja prepoznaje vrijednost vlastite književne i kazališne prošlosti.

Jedan dio stalnog postava čini izložena kazališna građa pa nastavljaju razgledavanje spuštajući se uskim spiralnim stepenicama na kojima susrećem lutke i kazališne postere, fotografije scenskih umjetnika, kostimografske skice i scenografske crteže. Zatvorila sam krug i opet se zatičem u atriju. Iako je prijepodne, dvorište je ispunjeno zaposlenicima, radnicima, turistima, ali i gostima koji su tu svratili samo na kavu. Odmah po izlasku susrećem Šejlu Šehabović, direktoricu Muzeja, koja mi veselo kaže da ovde uvijek vlada nered. Uz kavu (a kako drugo!) me je upoznala s poslom kojim se bavi, zakulisnim pričama, sadržajima koje Muzej krije i pričama koje tek želi ispričati. U nastavku donosim dijelove razgovora:

Prekarna pozicija u kojoj rukovodim institucijom koja baštini neke od najvažnijih dokaza o historiji jedne zemlje, a koju ta zemlja praktično ne priznaje, osim suza i neprospavanih noći, pružila mi je i neke od divnih momenata za koje vjerujem da ih ni ljudi sa mnogo dužom karijerom od moje nisu iskusili

Prije četiri godine došli ste na radno mjesto direktorice Muzeja književnosti i pozorišne umjetnosti, jedne od sedam kulturnih institucija od državnog značaja koje su nakon rata u Bosni i Hercegovini ostale bez riješenog pravnog statusa. Možete li mi ukratko opisati zbog kojih ste, profesionalnih i privatnih, razloga odlučili prihvati tu poziciju, te u kakvom ste stanju zatekli muzej? Budući da ovaj muzej nije samo mjesto gdje se izlažu književne i kazališne zbirke, nego i mjesto živih diskusija o relevantnim društvenim i kulturnim pitanjima, što Vas motivira prilikom osmišljavanja godišnjeg programa?

Šejla Šehabović: Ako ću biti posve iskrena, prihvatile sam ovu poziciju prije svega jer su šanse da nešto "pokvarim" bile minimalne. Drugi, važniji razlog, bio je izazov: htjela sam uraditi ono u šta cijeli život vjerujem – dati

sve što mogu u oblasti do koje mi je stalo. Ova prekarna pozicija u kojoj rukovodim institucijom koja baštini neke od najvažnijih dokaza o historiji jedne zemlje, a koju ta zemlja praktično ne priznaje, osim suza i neprospavanih noći, pružila mi je i neke od divnih momenata za koje vjerujem da ih ni ljudi sa mnogo dužom karijerom od moje nisu iskusili. Teško nam je, ali nam nije nemoguće. U opasnosti smo, ali naš je potencijal time mnogo veći. Za razliku od institucija kulture za koje se u Bosni kaže da su "na budžetu" mi imamo sve osim novca: potpunu naučnu i umjetničku slobodu. Kad osmišljavamo program rada krećemo od pitanja "Čiji je Muzej? Kome služimo?". Sve što radimo proizlazi iz ovih pitanja. Nesiguran pravni i finansijski status na neki je način probudio želju da se pozicioniramo. Mi dijelimo probleme kulturnih politika Evrope i svijeta. Nismo eksces – nego simptom. U Bosni i Hercegovini ovi problemi su vidljiviji, ali nisu neusporedivi sa problemima osmišljavanja kulturne politike u drugim zemljama. Po tome, mi smo dio svijeta. Duboko vjerujem da na ovoj poziciji svjedočim pokretanju ozbiljne rasprave o univerzalnim problemima.

Što se dogodilo da je sedam važnih kulturnih institucija ostalo bez izvora financiranja i što to znači za jedan muzej koji danas funkcioniра kao nevladina organizacija? Jesu li do današnjeg dana napravljeni neki

pozitivni koraci u rješavanju pravnog statusa? Kakvu su ulogu odigrale građanske akcije u spašavanju zajedničke kulturne povijesti koju političke stranke ne žele?

Šejla Šehabović: Desio nam se Dejton. U sporazumu koji je danas naš Ustav, a koji su, umjesto građana i građanki Bosne i Hercegovine, osmišljavali ratni zločinci i svjetski "eksperti" drugog reda, predviđeno je prenošenje vlasništva nad kulturnim institucijama sa jugoslovenske republike na današnju BiH. Ono što tamo nije rečeno je koji nivo administracije treba praktično preuzeti to vlasništvo. U rješavanju ovoga pitanja radilo se sve i svašta: od sudskih procesa koji godinama stoje neriješeni, do kratkoročnih rješenja koji traju do sljedećih izbora, a nekad ni toliko. Veliki korak u finansijskoj održivosti kojem sam svjedočila, bila je inicijativa Ministarstva civilnih poslova prije dvije godine: potpisani je Memorandum po kojem su različiti nivoi uprave, na dobrovoljnoj bazi, udružili sredstva da bi nam pomogli da opstanemo. Zanimljivo je da su neke lokalne zajednice pritom pokazale više odgovornosti nego naša ministarstva koja upravljaju milionskim budžetima. Što me vodi do posljednjeg dijela Vašeg pitanja: iako se, ako biste gledali vlasti, čini da muzeji u Bosni i Hercegovini nikom ne trebaju, među građanima ove zemlje mi imamo najbolje saveznike. Na dežurstvima u Zemaljskom muzeju bili su i fratri i radnice "Dite", kada je Historijski muzej organizirao čišćenje spomen područja antifašizmu "Vraca", došlo je pola Sarajeva, o studentima iz inozemstva da ne pričam. To je odgovor na pitanje: kome mi trebamo? Strašno je da do njega moramo dolaziti na ovakav način, ali i to je bolje nego šapatom propasti pred privatizacijom javnog prostora i stranačkim otimanjem državnih institucija.

Među građanima ove zemlje mi imamo najbolje saveznike. Na dežurstvima u Zemaljskom muzeju bili su i fratri i radnice "Dite", kada je Historijski muzej organizirao čišćenje spomen područja antifašizmu "Vraca", došlo je pola Sarajeva

Što takav odnos politike prema kulturnim institucijama govori o jednom društvu i njegovom odnosu prema zajedničkoj književnoj i kulturnoj tradiciji i pamćenju? Kako se muzej suprotstavlja „brisanju“ pamćenja?

Šejla Šehabović: Muzeji u Bosni i Hercegovini, barem ovi koji nisu "izmisljeni" od 90-ih na ovom, preživjeli su rat, krvavu tranziciju i partitokraciju najgorje vrste. Što je još opasnije, mi smo živi svjedoci zajedničkog života - što je našim političkim elitama gorak zalogaj. Da biste rasprodali "porodično blago" a ono što ostaje koristili kao resurs za stranačku mašineriju - vi morate biti u stanju da zaustavite proces učenja i sadašnjost pretvorite u ono što je zovem prepričavanje historije. Muzeji pritom smetaju. Naše se zbirke ne uklapaju u sužene i "prečišćene" etno-nacionalne narative. Kao i u

slučaju takozvanih "miješanih brakova" – samo naše postojanje je uvreda. Kad su muzejska vrata otvorena, to je već pobuna. Sve što čuvamo je dio tog neželjenog svjedočenja. Činjenica da održavamo i razvijamo produkciju je revolucija.

Prošle godine osmislili ste izložbu „Ratni dnevničari – svjedočenja o životu“ za koju su prikupljeni ratni dnevničari građana i građanki Bosne i Hercegovine iz perioda od 1992. do 1995. godine. U pozivu za prikupljanje dnevnika stajalo je pitanje „Sjećate li se osjećaja da radite nešto važno?“ – zbog čega je prezentacija takvih svjedočanstava o životu (a ne o ratu i smrti) važna za pamćenje zajednice? U kakvom je odnosu intimni dnevnički diskurs spram službenih narativa o ratu i nacionalnoj/im povijesti/ma?

Šejla Šehabović: Isprva smo bili jako iznenađeni interesom građana i građanki za ovaj projekt. S jedne strane – moj cilj, kao autorice, bio je da uključim veći broj ljudi, da demokratiziram proces pravljenja muzejske zbirke. Dobili smo toliko materijala do sada da nam volonteri pomažu u popisivanju građe. Zanimalo me postoji li neka zajednička nit među preživjelima, i kako je proces intimnog pripovijedanja u stanju da objedini neko iskustvo. Ljudi su, to je sada vidljivo, živjeli u ratu. Živjeli su i pripovjedali – a zajednička nit je vjera u vlastito iskustvo i vjera u taj osjećaj da oni sami vrijede, da zasluzužuju živjeti smislenim životom. Ovo nije prvi put da naša istraživanja pokazuju da je malodušnost u koju nas je dovela tranzicija gora od svakodnevne prijetnje smrću. Kada je naša kustosica Amina Abdićević pripremala izložbu "Sarajevski teatri pod opsadom" priča koju je iščitala iz dokumentacije pokazala je ljudi koji pate – ali koji vjeruju. Ljudi koji usmeno prenose datum i vrijeme premijere – kako ne bi izginali ako bi ubice znale kada će se publika nalaziti ispred pozorišta. Ta vjera u sebe koja vam dopušta da pohrlite na predstavu iako time dovodite u opasnost svoj život – to je nešto što treba rekonstruirati. Moramo se zapitati: kako i zbog čega smo tada vjerovali da smo vrijedni života koji ima smisao? Šta je to što nas sada ponizava u tolikoj mjeri da se sami sebe ne sjećamo? Ljudi pogrešno vjeruju da je u Bosni i Hercegovini problem postojanje tri različita službena narativa o ratu. Svaki narativ koji se zasniva na ratničkom patosu bio bi pogrešan. Pogrešni su – i možda je i bolje da su usitnjeni. Još bi gore bilo da postoji jedan naopak narativ koji se nasilno implementira društvu. Pogledajte Hrvatsku.

Primjetila sam da fond muzeja čine djela isključivo muških autora, ali i da muzej sve više radi na prezentaciji ženskog stvaralaštva i djela marginaliziranih društvenih skupina. Gdje su sve u muzeju prisutne žene i žensko stvaralaštvo? Kako se do sad zajednica sjećala svojih umjetnica i kulturnih radnica, te kako je muzej omogućio da njihov rad, s vremenjskim odmakom, dobije zaslужenu pažnju?

Šejla Šehabović: Na 55-tu godišnjicu Muzeja napravili smo prvu i jedinu izložbu o osnivačici našeg Muzeja, književnici Raziji Handžić. To neka nam posluži kao odgovor na pitanje kako se sjećamo svojih kulturnih radnica. Zbirku o Veri Obrenović Delibašić, koja je napisala prvu knjigu o ratu objavljenu poslije 1945. u Bosni i Hercegovini našli smo nepropisno skladišteno u hodniku Muzeja. Rukopisi Laure Papo Bohoreta koji se čuvaju u Historijskom arhivu Sarajeva nisu u potpunosti prevedeni sa judeo-španjolskog. Prema

mom uvidu u zbirke muzeja književnosti i pozorišne umjetnosti Bosne i Hercegovine, rad na građi koja je vezana za književnice u našoj zemlji uvijek je bio sporadičan i nesistemski, što je u skladu sa patrijarhalnim književnim kanonom našega jezika. Interesantno je da kada je pozorište u pitanju ova vrsta diskriminacije pri selekciji građe je mnogo manja: o pozorišnim radnicama imamo svjedočanstva čak i iz najranijeg perioda razvoja teatra u našoj zemlji. Odlučili smo intervenirati u kanon, a muzealizacija je važan dio kanona. Radimo istraživanja o autoricama i, moram vam priznati, sam proces istraživanja je uzbudljiv, o rezultatima da ne govorim. Postoji veliko interesovanje u akademskoj zajednici za ono što radimo na rasvjetljavanju uloge žena u kulturnoj historiji Bosne i Hercegovine. Sarajevski otvoreni centar, među nevladnim organizacijama, svake godine podrži barem jednu našu izložbu koja se bavi ženskim autorstvom. Feministička javnost sada je važan segment naše publike. Sve nas je više koje ne odustajemo.

“Ostavljenе” institucije postaju mjesto na kome se otvara pitanje javnoga dobra, vraćamo upravljanje kulturom onima koji su je i izgradili. Nazvala sam ovu opciju utopijskom – a ne nemogućom. Muzeji koji prežive granate, opsadu i više od dvije decenije bojkota nadležnih žilava su mjesta

Što se trenutno događa s lokacijom Tašlihana² u Sarajevu? Je li ovo još jedan kulturni spomenik koji će biti spašen zahvaljujući građanskom aktivizmu ili inicijativa „Spasimo Tašlihan“ može računati na političku podršku?

Šejla Šehabović: Postoji politička podrška za ovu inicijativu. Radi se o kriminalnoj djelatnosti koja potiče od najvišeg državnog vrha. Da bi se narušila i finansijski iskoristila arheološka lokacija u centru Sarajeva, prekršeno je nekoliko zakona, uključujući i aneks Dejtonskog sporazuma. U ovome učestvuju vodeće političke partije iz oba entiteta. Tašlihan je udžbenički primjer čerećenja historije i prodavanja baštine. Na strani građana i građanki je zakon, ekspertska mišljenje i javni interes. Politička opozicija, srećom, prepoznaje u ovom važnom pitanju mogućnost dobivanja političkih poena – a ovo sada uopće ne govorim u ružnom smislu. Lokalitet je već narušen prije nekoliko godina (za šta niko nije odgovarao) – i sada nezakonito postavljena Komisija želi na osnovu te činjenice izdati dozvolu za gradnju na

samom nalazištu. Ne morate biti stručni da biste shvatili da se radi o čistom kriminalu: umjesto da se kazne odgovorni za narušavanje arheološkog lokaliteta – taj kriminal se legalizira dalnjim rušenjem. Muzej književnosti i pozorišne umjetnosti Bosne i Hercegovine bio je domaćin rasprave o ovom važnom pitanju. Iako smo se okupili groznim povodom osjećala sam se te večeri kao da živim u normalnoj zemlji (što mi se rijetko dešava). Građani i građanke Bosne i Hercegovine gade se nad žderanjem naše historije i privatizacijom javnog dobra. Mi smo spremni stati pred bagere. Nadam se da naše vlasti to znaju.

Kako vidite budućnost ovog muzeja, ali i drugih muzeja u Bosni i Hercegovini – koji scenarij Vas najviše plaši? Znam da je ovo hipotetsko pitanje, ali kako bi se prema Vašem mišljenju mogao u idealnom slučaju riješiti pravni status Muzeja književnosti i pozorišne umjetnosti?

Šejla Šehabović: Dva su najgora scenarija: jedan je da nas nasilno počnu zatvarati ukidanjem svih javnih sredstava. To se već jednom desilo i stalno nam ta mogućnost visi kao mač nad glavama. Reći ću vam samo jedan primjer: na većini Javnih poziva različitih nivoa administracije koji dodjeljuju sredstva za oblast kulture u Bosni i Hercegovini lakše ćete dobiti novac kao humanitarna organizacija nego kao državni muzej. To je opcija u kojoj bismo “šapatom pali” – jednostavno, fizički ne bi bilo moguće održati sigurnost eksponata. Druga strašna mogućnost je da neki nivo administracije preuzme vlasništvo nad institucijom – a zatim “instalira” stranačke kadrove. To je opcija u kojoj možemo preživjeti – ali ne i raditi ono zbog čega postojimo.

Postoji i utopijski scenarij: “ostavljenе” institucije postaju mjesto na kome se otvara pitanje javnoga dobra, vraćamo upravljanje kulturom onima koji su je i izgradili. Nazvala sam ovu opciju utopijskom – a ne nemogućom. Muzeji koji prežive granate, opsadu i više od dvije decenije bojkota nadležnih žilava su mjesta. Nadam se što širem prepoznavanju ovog potencijala.

Možete li nam najaviti neke izložbe i događanja koje bismo mogli pratiti u idućim brojevima časopisa?

Šejla Šehabović: Pripremamo izložbu o Kalmi Baruhu, osnivaču hispanologije na Balkanu, čiju ličnu biblioteku i neke važne dokumente i svjedočenja baštinimo. U ovoj godini utovali smo sa izložbom o Maku Dizdaru i nastavljamo ovu priču tokom cijele godine, naredno predstavljanje je na susretima *Cum grano Salis* u Tuzli. Danas je izšao iz štampe novo izdanje našeg časopisa “Baština”, urednika Damira Arsenijevića – časopis smo pokrenuli poslije 23 godine neizlaženja prije dvije godine. Očekuje nas predstavljanje novog broja. Izdali smo vrlo vrijednu monografiju “Primadona” autora Jasmina Bašića – koja prati život i rad Gertrude Munitić i kako se veselimo budućem životu ove knjige. Radimo na velikoj izložbi o Reihanu Demirdžiću na pozorišnim scenama i televiziji. Gotovo sve bi se ovo trebalo desiti do kraja godine. Poželite nam sreću!

² Tašlihan je karavan-saraj izgrađen za vrijeme Osmanskog Carstva (u periodu od 1540. do 1543. godine) koji je služio za smještaj putnika i karavana. Ostaci Tašlihana nalaze se u blizini hotela „Europa“ i danas su turistička atrakcija Sarajeva i važan kulturni spomenik.

**BEOGRADSKI AVANGARDNI
KAZALIŠNI FESTIVAL BITEF**

ČUVARI VATRE

PIŠE: Bojan Munjin

Ovogodišnji 51. Bitef dramaturški se zbiva pod sloganom „Epsko putovanje“ što bi bila stanovita potreba, nakon svih historijskih promašaja, u životu, politici i umjetnosti, da se napravi određena civilizacijska rekapitulacija, što se sa čovjekom sva ta stoljeća zaista dogodilo

Uzdan „ah, taj Bitef“ predstavlja je decenijama u kulturnim krugovima bivše države simbolički znak da u Beogradu počinje kazališni festival novih tendencija, na kojem će se vidjeti ono što sigurno ni na jednoj prosječnoj pozornici u okolini nije moguće. Taj uzdan je u isto vrijeme značio neku vrstu simpatije prema nečemu što je toliko različito, a s druge strane je među konzervativnjom publikom imao i prizvuk odbojnosti – prema teatru u kojem lete cipele, gdje glumice trče gole po sceni i gdje se izgovaraju rečenice koje ne koriste pristojni građani. Taj prevratnički doživljaj i „loš glas“ koji je ovaj festival od starta stvarao u publici i stručnoj javnosti najbolje je definirala njegova prva direktorica Mira Trailović: „Samо da se piše o Bitefu, pa makar i dobro. Onog momenta kada ne bude više postojao nijedan negativni komentar, s Bitefom je gotovo.“

Ovaj festival osnovan je 1967. godine kada su se dvije okolnosti spojile u jednu: kazalište u svijetu pronašlo je svoju vlastitu avangardu a Jugoslavija se kao država etablirala kao neka vrsta bescarske zone između Istoka i Zapada. Koliko god je jugoslavenska partija na vlasti trenirala strogoču prema neprijateljima socijalizma, toliko je ona dopuštala cvjetanje stotinu cvjetova u kulturi i pozivala je umjetničke zvijezde iz bijelog svijeta, da bi pokazala da Jugoslavija nije staljinistička baba-roga nego da ipak gaji socijalizam s ljudskim likom. Na krilima takve otvorenosti nastao je BITEF a glad za novom vrstom kazališta preplavila je gledalište.

Festival novih tendencija, kako je glasio podnaslov Bitefa, predstavlja je kazalište koje se željelo odmaknuti od drame građanskog salona i od te sladunjave rečenice „gospođa je izašla u šetnju oko pet“, kao i od teatra dotadašnje moralne strogosti i herojske patetike. Šezdesete godine su bile vrijeme pobune, građansko društvo je postajalo sve dosadnije i sve lažljivije, a s Vijetnamom je došlo i ono čuveno generacijsko pitanje: Što si radio u ratu, tata? Najbolja kazališta i prvorazredni redatelji izrastali su u to vrijeme na poetici teatra apsurda, rušenju dotadašnjih kazališnih konvencija i proboju dotad neviđene slobode na daske koje život znače. „Ne želimo glumu u životu, želimo život na pozornici“, govorili su tadašnji prvoborci novog kazališta. Tada su u Beograd zaista dolazili bogovi teatarske umjetnosti i ludi veseljaci avangarde; redatelji i pisci kao što su Jerzy Grotowski, Ingmar Bergman, Samuel Beckett, Peter Brook, Eugene Ionesco, Bob Wilson i mnogi drugi i kazališta takvog ranga kao što su Living Theatre, La Mamma, Teatr на Таганке, Berliner Ensemble, Théâtre du Soleil...

Bitef je tih godina bio obožavano mjesto za sve one kojima su sloboda, prkos i neobuzdanost bili preduvjet svakog artizma a mnoge od tih predstava („Bjesni Orlando“, „Dionis 69“, „Heretici“, „Kosa“, „Einstein na plaži“ i druge) smatrali su se trenutkom gotovo božanskog nadahnuka. O fascinaciji ranim Bitefom vrlo uvjerljivo govori renomirana beogradска dramaturginja Jelena Kajgo: „Moje prve asocijacije u prošlosti vezane za Bitef uvek su bile neobične, snažne slike, prizori koji se urezuju u sećanje kao neki arhetipski simboli koji pripadaju više podvesti nego svesnoj strani uma. I kada sam kao veoma mlada gledala predstave, ne znajući biografije autora koji su ih kreirali, utisci koje su oni ostavljali na mene stvorili su fascinaciju teatrom koja nije mogla da se uporedi sa bilo kojom drugom.“

**Festival novih tendencija,
kako je glasio podnaslov
Bitefa, predstavlja je
kazalište koje se željelo
odmaknuti od drame
građanskog salona i od te
sladunjave rečenice „gospođa
je izašla u šetnju oko pet“**

Prvih dvadesetak godina smatra se zlatnim vremenom BITEF-a i nekom vrstom pokretne historije moderne teatarske umjetnosti. Njeni osnivači Mira Trailović i Jovan Ćirilov putovali su po svijetu i birali najbolje od najboljeg, jer novca se u socijalizmu moralo naći, a riječ kultura pisala se masnim crvenim slovima. Na Bitef su dolazili podjednako umjetnički revolucionari sa Zapada i disidenti sa Istoka, a Beograd je bio idealno mjesto prijateljskog spoja ta dva svijeta. Ili kako je to jednom rekla direktorica Centra za kulturnu dekontaminaciju u Beogradu, Borka Pavićević i vjerna pratilica Bitefa od prvih dana: „Na Bitef se nije dolazilo samo da biste igrali predstave. On je bio i veoma snažna politička scena na kojoj se događao stalni susret različitih svetova.“

Olimp u slavu kulta tragedije

Dolazilo se i zbog toga da bi se video – to je naročito važilo za Nemce posle 1968. godine – može li Jugoslavija sa svojim posebnim i drugačijim socijalizmom uspeti kao njihova nada.“ Atmosfera na Bitefu i oko njega odgovarala je entuzijazmu i poletu tih godina: bilo je guranja na ulazu, ulaženja u dvoranu ‘na foru’ ili na indeks, stajanja na jednoj nozi u prepunom gledalištu, sjedenja na hladnim tribinama, na stepenicama ili na zemlji... Događalo se i da se demonstrativno izlazilo s predstava, uz lupanje vrata i kasnije užarene diskusije, u kojima su jedni tvrdili da je ‘inkriminirana’ predstava genijalna a drugi da uopće nije trebala doći na Bitef. Svi ti zadimljeni razgovori spadali su u čari neobuzdanog festivala koji je jurišao na nebo i koji je više od svega želio da svoju publiku – kako to kažu u Beogradu – izbaci iz cipela.

Ratovi na prostoru nekadašnje Jugoslavije su taj bitefovski krik slobode presjekli na pola, a ratni užasi, sankcije i egzistencijalna bijeda doveli su do toga da se ovaj radikalno estetski festival uvukao sam u sebe, prikazujući jedino predstave nastale u radiusu od sto kilometara oko Beograda. Dok su svjetski mediji rigali vatru pokazujući prstom u Srbiju kao jedinog krivca za ratove na Balkanu, nikome više nije bilo do umjetnosti, a Bitef je ozbiljno razmišljao o vlastitom samoukinuću. Spasenosno rješenje u tih nekoliko sezona početkom devedesetih pronašlo se u Ljubiši Ristiću, poverniku angažiranog jugoslavenskog teatra u 80-ima, no čar nekoliko njegovih eksplozivnih predstava s kojima je popunio crne rupe Bitezovog repertoara, ubrzano je gasnuo, odlaskom Ristića u krug politike bliske Slobodanu Miloševiću. Bitez je nekako preživio mračne devedesete i u vrijeme premijera Zorana Đindjića ovaj festival se ponadao novom uzletu, vjerujući u pedigre jedne drugačije Srbije koja se želi pridružiti Evropskoj uniji. Ali, proevropski premijer Đindjić je ubijen u atentatu a put Srbije prema Evropi se zakomplicirao...

Na Bitezu je početkom novog milenija sve nekako postalo prilično oficijelno, počele su se naplaćivati skupe ulaznice, a evropski redatelji prvog ranga stizali su na festival u limuzinama i odsjedali u beogradskim hotelima sa pet zvjezdica. Nekadašnje optužbe koje su hranile ovaj festival, kako je Bitez previše radikalni, sada su zamijenjene kritikama kako je on postao glamurozan, estetski beskrvan i kako se utopio u tzv. teatru srednje struje. Ali, na Bitezu je bilo glamura dok je bilo para. Od 2008. godine i početka svjetske ekonomske krize novca je svake godine bilo sve manje, uz dodatni problem da je kultura čak i u bogatijim evropskim zemljama sve više gubila na snazi i pretvarala se u manje-više komercijalno isplativu industriju zabave. U takvoj situaciji i u redovima Bitefa je nastupio zamor i kreativna energija nadomeštala se kombinacijom ne baš najboljeg sadržaja: spektakularnim predstavama koje su otvarale Bitez i koje su glumile stari sjaj i jeftinijim naslovima, često puta pokupljenima po bivšim republikama, koji su trebali biti avangarda, a to često nisu bili. Sa siromaštvom u Srbiji i sa krizom kulture globalnih razmjera, Bitez je dogurao i do novijih vremena. Smrt jednog od njegovih osnivača, umjetničkog direktora Jovana Ćirilova 2014. godine, poklopila se sa potrebom da se Bitez pokuša vratiti misiji zbog koje je stvoren i svojim izvornim korijenima koji su ga učinili slavnim. Tako se prošlogodišnji 50. Bitez i ovaj ovogodišnji odvija pod palicom novog umjetničkog direktora Ivana Medenice, respektabilnog mlađeg profesora na beogradskoj kazališnoj akademiji i vrlo dobrog poznavaca suvremenog evropskog teatra. Taj jubilarni 50. Bitez otvorio je legendarni redatelj Bob Wilson riječima „ako izgubimo kulturu, izgubit ćemo i vlastito sjećanje“, čime se jasno željela podcrtatiti nova globalna opasnost, kao i namjera festivala da ostane u životu te da u poplavi raznih jeftinih šljokica bude dosljedan sebi kao mjestu istraživanja, fantazije i slobode.

Carstvo nebesko – proba

**Ono što je u današnjem
apatičnom svijetu jedina
izgledna misija onih koji
smišljaju i organiziraju program
festivala kao što je Bitef, jest da
budu čuvari njegovog imena i
njegove vatre. Do nekih novih
prevratničkih vremena i nekog
novog zahtjeva za slobodom**

Ovogodišnji 51. Bitef, koji upravo traje (ili je završio dok budete čitali ovaj tekst) dramaturški se zbiva pod sloganom „Epsko putovanje“ što bi bila stanovita potreba, nakon svih historijskih promašaja, u životu, politici i umjetnosti, da se napravi određena civilizacijska rekapitulacija, što se sa čovjekom sva ta stoljeća zaista dogodilo. Predstave gotovo kataklizmičkih naziva raspoređene su na ovogodišnjem Bitfu poput historijskog klatna sudbine; recimo „Olimp u slavu kulta tragedije“, Iana Fabra traje nevjerojatnih 24 sata (dobro ste pročitali) i bavi se, preko grčke mitologije, kozmognijskom vizijom nastanka svijeta, sa svim užasima, strahovima, nadama i ushićenjima koje je ona sobom nosila. Utjehe radi, publika za trajanja predstave ima

priliku i da malo drijemne na improviziranim ležajevima u okolnim holovima beogradskog Sava centra. Nadalje, predstave „Biblija, prvi pokušaj“ i „Carstvo nebesko“, u režiji slovenskog redatelja Jerneja Lorencija, bave se, vrlo provokativno, s jedne strane mitovima zapadne civilizacije, odnosno, na primjeru srpske narodne poezije, narodnim epovima i legendama koje su predstavljale okvir jednog načina života, političkih odluka i državnih ciljeva. Bitef ove godine završava izvedbom „Istrebljenje“ iz Berna koja, opisujući zapadno društvo kao lažno i duboko trulo, predstavlja mučno i dekadentno finale svijeta u kojem upravo živimo. Da zaključimo: u svojim boljim danima Bitef je trajao po tri tjedna i znao je imati preko dvadeset predstava i više nego raskošan popratni program, uz gomilu okruglih stolova i neformalnih druženja. Danas on traje sedam dana, sa sedam predstava u konkurenciji i s tek jednom panel diskusijom. Predstave koje on ove godine nudi bez sumnje su polemične i intrigantne, i po temama i po dužini trajanja, ali to, kako priznaje i njegov umjetnički direktor Medenica, nije više teatar „novih tendencija“. Naprsto, vrijeme u kome živimo, sa poplavom jeftinog sadržaja i s digitalnom gotovo besprizornom agresivnošću, postalo je potpuno indiferentno na pitanja pobune u teatru i osvajanja slobode u životu, što su bile centralne teme najboljih Bitfovih godina. A onda, podrške i novca za takvu vrstu fantazije svake godine ima sve manje ili nimalo. I ključno, potreba za promjenom na mnogim nivoima svugdje u svijetu više je nego evidentna ali energija za to „novo“ kao da je usahnula. Nastupilo je vrijeme civilizacijske apatije, kako kaže Boris Buden. Stoga, ono što je u takvom svijetu jedina izgledna misija onih koji smišljaju i organiziraju program festivala kao što je Bitef, jest da budu čuvari njegovog imena i njegove vatre. Do nekih novih prevratničkih vremena i nekog novog zahtjeva za slobodom.

**SLOBODA JE NAJSKUPLJA KAPITALISTIČKA RIJEĆ,
OLGA DIMITRIJEVIĆ I MAJA PELEVIĆ,
PRODUKCIJA BITEF TEATAR, 2017.**

LAŽ SLOBODE I ISTINA KAZALIŠTA

PIŠE: Igor Ružić

O dvojbama slobode ova predstava jasno zauzima stav, ali ga izriče oprezno, kada si sama vjeruje da to što treba reći, paradoksalno, više ni ne treba govoriti jer je pametnima i obaviještenima sve jasno, a one druge teško je privesti i pameti i kazalištu. Tome, nažalost ili na sreću, neće pomoći još jedno zapadnjačko „širenje demokracije“ nuklearnim sredstvima

Dok još postoji Sjeverna Koreja, prije nego što se žestoka retorika pretvori u žestoku paljbu, a na valu posljedičnog interesa za već proverbijalno „najizoliraniju zemlju na svijetu“, treba joj dati šansu. Barem u kazališnom smislu, ako već nikako drukčije. Upravo to učinile su Maja Pelević i Olga Dimitrijević predstavom „Sloboda je najskuplja kapitalistička riječ“, u produkciji beogradskog Bitef teatra premijerno odigranom u sklopu 50. izdanja Beogradskog internacionalnog teatarskog festivala.

Predstava specifična po mnogočemu nije našla na potpuno odobravanje kritike, iako gradi svoj put i reputaciju gostovanjem na specijaliziranim festivalima, izvan međnstrimovskih preklapanja programa i bez namjere ulaska u tu arenu prodaje ugleda i rasprodaje ideja. Riječ je o maloj predstavi, faktički duodramskom autorskom performansu čije potrebe stanu u nekoliko kartonskih kutija, a produkcijska se zahtjevnost iscrpljuje rudimentarnom tehnikom i publikom voljnom da ne „uživa“ i bulji romantično nego da misli. Po mogućnosti, još neko vrijeme nakon izlaska iz kazališne dvorane.

Gotovo sve u vezi s njom je problematično ili jako želi takvim biti. Olga Dimitrijević i Maja Pelević poznate su i prepoznate, u nekim krugovima čak i notorne po svojoj izrazitoj političnosti i entuzijazmu s kojim je iznose, a pri tom su i uspješne i nagrađivane autorice s velikim brojem izvedbi i širokim krugom poštovatelja. Umjesto biografije, dovoljna su samo dva naslova: „Radnici umiru pjevajući“ u kojem je Olga opisala kako izgleda tranzicija iz vizure njezinih žrtava, ali u melodramskom ključu, te „Oni žive“, projekt kojim su Maja Pelević i Milan Marković Matis srpskim političkim strankama podvalili tekstove Josepha Goebbelsa i zauzvrat dobili ponudu za članstvo i visoke funkcije u njihovim propagandnim odjelima. „Sloboda je najskuplja kapitalistička riječ“ tako je, već i u samoj najavi, predstava koja je daleko od putopisno-turističkog infotejnmenta.

Naslov je provokativan koliko i subverzivan, s obzirom da je većina milijnih ljudi u ovim krajevima shvatila, nakon dva i pol desetljeća suživot s kakvim-takvim kapitalizmom, da je narativ koji te dvije riječi dovodi u proporcionalnu vezu s pozitivnim nabojem u najmanju ruku problematičan, ako ne i potpuno pogrešan. Činjenica da je riječ o predstavi, ali da je izvode dvije dramaturginje, koje pritom ni ne kriju da im je izlazak na scenu tek jedan, nipošto primarni način izražavanja i stvaranja, daje dodatni ton samoj izvedbi. Ona je pak opuštena, djelomično nemamjerno upravo zbog neprofesijskog, u izvedbenom smislu, potencijala izvođačica, ali većinom ipak programski i strukturno zadano jer riječ je o mješavini parodija nekoliko popularnih forma: od putopisnog predavanja, preko TV prodaje i humanitarne akcije do

reklame. Diskurs svake od pojedinih vrsta, koje dramaturginje vješto spajaju u predstavu na granici laganog tok-šoa i reportaže uživo, prirodno je lagan ali ne i nemetljiv, pa je predstava i ironično interaktivna. Svi njezini prvotni trikovi na kraju se i otkrivaju, ali samo zato da bi onaj suštinski ostao neizrečen, iako suptilno, u sasvim promijenjenom registru finala, i više nego naznačen.

Naslov je provokativan, s obzirom da je većina ljudi shvatila, nakon dva i pol desetljeća suživota s kakvim-takvim kapitalizmom, da je narativ koji te dvije riječi dovodi u proporcionalnu vezu s pozitivnim nabojem u najmanju ruku problematičan

Konkretnije, „Sloboda je najskuplja kapitalistička riječ“ započinje predstavljanjem izvođačica, u svakodnevnoj odjeći i pomalo neformalnog pristupa, o čijoj izvještačenosti ipak ponešto govore bubice kojima su ozvučene. U relaksiranoj atmosferi saznaće se da su njih dvije, iz radoznalosti pobuđene ne samo simpatijom za ostatke komunističkog raja na zemlji nego i neumoljivom sotonizacijom istog u medijima gotovo cijelog ostatka planete, odlučile turistički otpovjetati u Sjevernu Koreju. Uz grafički dokazni materijal, rudimentarno prikazivanje tipičnih turističkih motiva i poza na amaterskim fotografijama, priča slijedi uobičajene: od sveprisutnih čuvara-vodiča bez kojih turist ne može i ne smije, preko hotela za strance strateški izoliranog lokacijom na sredini rijeke koja prolazi Pyongyangom, do sumorne urbane atmosfere koju prekidaju samo i previše entuzijastične masovne procesije ili očito dirigirana slavlja. Graditeljska čuda, monumentalna spomenička plastika, čistoća ulica i minimalistički funkcionalni kockasti višekatnici spavaonica, geometrijski raspored zelenih površina i prometnica, uz uvijek pomalo sablasnu odsutnost vreve kakva bi se očekivala od dvoipolmilijunske metropole dvadesetpetomilijunske zemlje, dio je šire slike, ali autorice se fokusiraju na onu turističku, ali i na „ideju“ koju o Sjevernoj Koreji ima svaki korisnik interneta. Njihovi komentari u suigri koja je naizgled improvizirana ali je zapravo riječ o suptilnoj koreografiji Igora Koruge, pritom nisu začuđeni ili iznenađeni jer one sjevernokorejsku zbilju uzimaju antropološki činjenično, s tek ponekim ironičnim žalcem. Takav je, na primjer, Majin odlazak frizeru ili Olgino inzistiranje da ritual posjete i obaveznog naklona balzamiranom tijelu Velikog vođe ponovi do savršenosti s volonterima iz gledališta.

Kao i svaki televizijski program, i ovaj ima takozvani komercijalni predah, ali u ovom slučaju to je aukcijska prodaja suvenira: od podložaka za čaše, preko kupaćeg kostima do sjekire kojom je sjevernokorejski vojnik, prema legendi, svojedobno obranio svoju zemlju od američke provokacije u čuvenoj demilitariziranoj zoni koja već pola stoljeća dijeli nekada jednu zemlju.

Sredstava prikupljena prodajom suvenira navodno su namijenjena djevojčici koju su autorice i izvođačice srele na svom putovanju. U tom trenutku predstava, koja je započela i trajala kao možda duhoviti performans ali i polupravljena šala postaje nešto ozbiljniji, jer se počinju nazirati pukotine u tretiranju i publike i izvedbe. Kontekst je, kao i u svakom kvalitetnom narrativu, zadan, dramska struktura također u redovitoj izmjeni pripovijedanja i prikazivanja, ali sve naglašenija postaje činjenica da artificijelnost i narrativa i izvedbe skriva nešto više. Rez između tog dužeg prvog i bitno kraćeg drugog dijela čini snimka običnih ulica Pyongyanga, navodno snimljena skrivenim mobitelom iz turističkog autobusa, koja otkriva urbanu pustoš betonskog i aseptičnog rastera u kojem živi ljudi kao da smetaju. Snimka završava na brežuljku Mansu, spomeničkom kompleksu najpoznatijem po ogromnim statuama osnivača sjevernokorejske vladajuće dinastije i njegovoga sina, Kim Il-sunga i Kim Jong-ila, ali završava dramatičnim kadrom klasičnog, ali ipak upečatljivog, primjera grupnog herojskog reljefa sa zastavom nazvanog Spomenik socijalističkoj revoluciji. Drugi dio predstave konfrontira autorice sa svojim video –dvojnicama, pri čemu su ove „žive“ u uniformama, a one na snimci ponavljaju njihovu pojavnost iz prvog dijela predstave. Sumornost tog susreta razgrađuje njihov dijalog o pravim razlozima posjeta Sjevernoj Koreji, ali otkriva i mnoge tajne same predstave i kao i inicijalne želje da se o zemlji koja je „babaroga Zapada“ promisli i progovori na drukčiji način.

Diskurs svake od pojedinih vrsta, koje dramaturginje vješto spajaju u predstavu na granici laganog tok-šoa i reportaže uživo, prirodno je lagan ali ne i nemetljiv, pa je predstava i ironično interaktivna

Igračka u rukama zapadnih medija, a kojom je, nažlost, stvoren svijet, drukčija je i rasuta u svojoj uspravljenosti – ukrivo. Bilo kome inteligentnom tko nije nikada posjetio Sjevernu Koreju ne pada na pamet suditi o pravom stanju stvari i svakodnevnom životu u njoj. Onima koji imaju turističko ili novinarsko strogo kontrolirano iskustvo to, logično, žele još manje. I zato na koncu nitko ni ne zna što je to i kako je to tamo, i jedino što se zna jest da se rakete ispaljuju, i da ih navodno ne kontrolira nijedan od globalnih strateških polova, nijedna od dvije jedine sile koje imaju monopol na iskazivanje svoje volje i beskompromisnu zaštitu svojih interesa. Retorika kojom cijeli svijet danas odbacuje Sjevernu Koreju kao zemlju koja je na rubu očaja i gladi, tamanica naroda u rukama okoštale partijske strukture kojom despotski vlada ne potpuno odrastao i zdrav čovjek osnažuje kampanju da ju se zbrise s lica Zemlje. Pritom, treba biti iskren, njezino provociranje susjeda lansiranjem raketa lijevo i desno nimalo ne pomaže. Diplomatski jezik odavno je preraстао u otvorene prijetnje, a zvečkanje oružjem čuje se i na obalama koje Pacific ne oplakuje, ali ova predstava se ne bavi aktualnostima, niti se zapravo bavi Sjevernom Korejom.

Izvan medijskog senzacionalizma, izvan aktualnopolitičkih trzavica i prijetnji, izvan rasprava koja društveno uređenje svodi na isključivo binarnu podjelu, Olga Dimitrijević i Maja Pelević ispod znakovitog naslova propituju upravo pojam slobode u onome što se, s više ili manje uspjeha i s minimum, a ponekad i bez njega, istinitosti, naziva „slobodnim svijetom“. Svjesno se pritom izlažu svakoj vrsti kritike: od one da su njihovo putovanje i predstava zapravo neokolonijalno, radikalnom ideologijom uvjetovano i zlatnim padobranom udobne autorske i ljudske pozicije u donekle kapitalističkom sustavu današnjeg južnoslavenskog prostora zaštićenom, izrabljivanje i prosipanje naknadne pameti, do banalnijih koje se tiču njihovog izvođačkog umijeća pa posljedično i „uvjerljivosti“ nastupa. A sve što rade jest ono što bi kazališno ogledalo i trebalo raditi jer prikazuju naličje jednog licem drugog, govore istinu kroz laž i pritom od gledatelja očekuju da i sam u gledanju bude kritičan, najprije prema samome sebi.

Ono što autorice ne načinju u svojoj predstavi, ali što je njezin integralni podtekst, direktna je asocijacija na domaću davnu ali i ne samo tako davnu prošlost. Čak i ako se zaborave nesvrstani ili pomalo kulturni YouTube klip s korejskom djevojčicom koja pjeva „Živio nam maršal Tito“, već i sama činjenica nastanka predstave, profili njezinih autorica i produkcije koja ih je podržala, ne mogu ne prizvati asocijaciju na domaćeg „najvećeg sina“. U poplavi revisionizma na ovdašnjoj ne samo političkoj sceni, sličnost je retorika koja već dva i pol desetljeća javno i agresivno, a bitno duže tajno, ali jednakag agresivno, pokušava uvjeriti ljude da nisu živjeli život koji su živjeli. Retorika je gotovo ista: od tamnice naroda na brdovitom Balkanu do one na Korejskom poluotoku, ili od krvnika koji ne zaslužuje trg do karikaturalnog monstruma s prstom na nuklearnom obaraču. Od Sjeverne Koreje danas, ali možda ne i sutra, do Jugoslavije jučer, marš propagandističkog beščašća zapravo uopće nije toliko dug koliko bi stvarna kilometraža nagovijestila.

**Izvan medijskog senzacionalizma,
izvan aktualnopolitičkih trzavica
i prijetnji, izvan rasprava koja
društveno uređenje svodi na
isklučivo binarnu podjelu, Olga
Dimitrijević i Maja Pelević ispod
znakovitog naslova propituju
upravo pojam slobode u onome
što se, s više ili manje uspjeha i s
minimum, a ponekad i bez njega,
istinitosti, naziva „slobodnim
svijetom“**

O dvojbama slobode koje je bilo i koje nije bilo, kao i slobode koju danas mnogi neslobodno žive, odluke da se socijalizam s ljudskim likom polupravnih džepova zamijeni kapitalističkom slobodom koja slobodu nudi isključivo kapitalu, internetskoj pornografiji i pokojem ratnom zločincu, ova predstava jasno zauzima stav, ali ga izriče oprezno, kada si sama vjeruje da to što treba reći, paradoksalno, više ni ne treba govoriti jer je pametnima i obavještenima sve jasno, a one druge teško je privesti i pameti i kazalištu. Tome, nążlost ili na sreću, neće pomoći još jedno zapadnjačko „širenje demokracije“ nuklearnim sredstvima.

SITUACIJA U KULTURI SNAŽNO PODSJEĆA NA ONU U JUGOSLAVIJI

HRVOJE TURKOVIĆ, FILMSKI TEORETIČAR I KRITIČAR

Kao što si u socijalističkoj Jugoslaviji u svakom trenutku mogao biti "prozvan" kao anarho-liberal, neprijatelj samoupravnog socijalizma i slično, ako si bio odveć kritičan, tako te danas svaki zajapuren, samoproglašen "ljubitelj Hrvatske" može prozvati kao "jugonostalgičara", "mrzitelja Hrvatske" i slično ako mu zapneš za oko svojim – po njegovim "patriotskim" gabaritima – "nepočudnim" javnim djelovanjem

PIŠE: Srđan Sandić

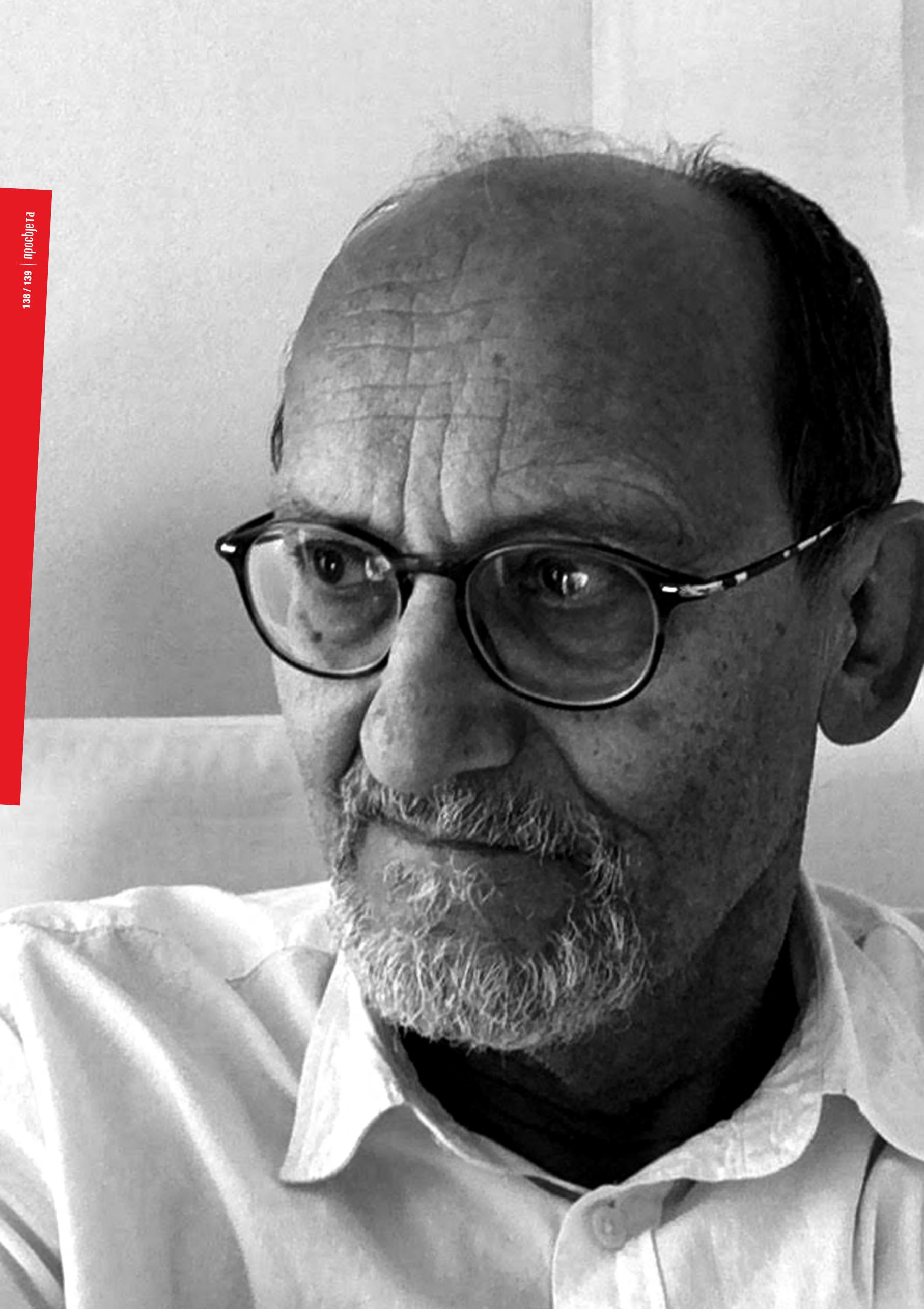
Hrvoje Turković, zasigurno naš najznačajniji filmolog, prisjeća se s nama svojih karijernih početaka, ali i osvrće na naš suspektan politički okvir, pitanja kritike, kulturnog politikanstva, a sve povodom izdanja zbirke tekstova „Politikom po kulturi“ (Meandarmedia, 2016.) koja djeluje aktualnija nego ikada. Zbirka je to napisala što su objavljivani u novinama, revijama i časopisima tokom tridesetak godina, od konca šezdesetih, za vrijeme socijalističke Jugoslavije, te u prvom desetljeću samostalne, tranzicijske Hrvatske. Tekstovi su to polemičke motivacije i naravi kojima se neprestane bori protiv intervencija političara u film, i, općenito, u kulturne stvari, političara koji od prilike do prilike smatraju posve legitimnim arbitrirati u stvarima kulture. No, tekstovi su pisani i protiv ponašanja ponekih kulturnjaka (kritičara, novinara, kolega kulturnjaka i umjetnika) koji prihvataju logiku političke intervencije na štetu svoje djelatnosti.

Gospodine Turkoviću, krenimo u ovaj razgovor s vašim karijernim počecima. Bio je to MM centar. Kakva su vam sjećanja na taj period? S obzirom na već dulje vrijeme problematičan status kulture unutar SC-a, pokušaje sabotaže njihova rada....

Hrvoje Turković: Zapravo i ne – MM centar nije bio početak moje "karijere". Početkom smatram objavljivanje mojih tekstova u ondašnjem *Telegramu* sredinom 1960-ih, potom u *Studentskom listu*, a onda pisanje i

urednikovanje u revijalnom *Poletu*, *Studentskom listu*, *Prologu...* Zapravo, iako to onda nisam uopće smatrao svojom "karijerom", to rano publicističko i uredničko sudjelovanje u kulturnom životu postalo je mojim temeljnim životnim opredjeljenjem, pa je poziv da vodim i artikuliram MM centar bio motiviran mojim dotadašnjim javnim radom.

Za mene je to, naravno, bilo vrlo poticajno razdoblje. Šezdesetih (u sedamdesete) bio sam u razdoblju svojeg intenzivnog misaonog i spisateljskog formiranja, a kultura je, uglavnom, vrlo dobro stajala u to vrijeme. Izlazio je kulturni tjednik *Telegram*, kojeg sam od prvog broja redovito čitao i u njemu sredinom 1960-ih objavio prve tekstove, *Vjesnik* je imao jake kulturne stranice, a kasnije i poseban prilog "Kultura utorkom" (u kojem sam, početkom sedamdesetih, i sam povremeno surađivao na poziv njegova urednika Dalibora Foretića), dostupni su bili listovi, mnogi s jakim kulturnim rubrikama, odasvud s jugoslavenskog područja, a bilo je i jako puno časopisa, mnogi s važnim prijevodima (a gotovo su svi bili na ponudi u većim knjižarama u centru Zagreba; npr. u knjižari Prosvjeta, Mladost, knjižara Akademije...). Nekako tada je osnovan Treći program Radio Zagreba s jakom filmskom emisijom (pod uredništvom Hrvoja Lisinskog, poslije na Prvom programu Petra Krelje) i bogatim kulturnim i glazbenim emisijama. Po brojnim Narodnim sveučilištima po Zagrebu vrtjeli su se probrani umjetnički filmovi koji se nisu mogli vidjeti u kinima, s uvodnim riječima tada

uglednih filmskih publicista (npr. Vladimira Vukovića, Zorana Tadića, Ante Peterlića, Hanibala Dundovića i dr.), djelovala je Kinoteka (u Ilici na izlazu iz Frankopanske), a kasnije u Kordunskoj) s bogatim programom, a kinorePERTOAR je bio krcat filmovima iz raznih zemalja, a povremeno i s istaknutim modernističkim "umjetničkim filmovima". Kinoklub Zagreb (kojeg sam bio članom) tada je bio sjedište eksperimentalističkih (meni važnih) tendencija, a kao nastavak klupske aktivnosti iznimnim je događajem bio bienalni festival eksperimentalnog filma GEFF. A, potom, ondašnji jugoslavenski film je počeo nastupati snažno (identificiran kao "novi jugoslavenski film", odnosno "autorski film"). Kulturni život je bio bogat likovnim izložbama, poantiran velikim izložbama moderne svjetske likovne umjetnosti (SAD, Njemačka..., Novim tendencijama), Muzičkim bienalom, nastupima naših nekoliko jazz orkestara. Obilno se izdavalо knjige – u Hrvatskoj, ali posebno u Srbiji – domaćih i prijevodnih, i to ne samo beletristike, nego i studijskih o različitim umjetnostima, iz teorije likovnih umjetnosti, književnosti, lingvistike, filozofije, filma. Brojne su bile intrigantne javne tribine posvećene književnosti (Književni petak), politici (Tribina pet minuta poslije osam), a povremeno i filmu. Teško je čak i nabrojati što je sve (meni) onda bilo važno, što sam "hvatao" po raznim stranama, a bilo je javno raspoloživo... lako je Jugoslavija onda još uvijek bila – za putovanje u inozemstvo – razmjerno zatvorena (nije bilo finansijski lako, a ni administrativno – s odobrenom vizom – otići van), bila je tada vrlo otvorena suvremenoj svjetskoj kulturi, sa poletnim vlastitim modernističkim trendovima.

**Iako je Jugoslavija onda
još uvijek bila razmjerno
zatvorena, bila je tada vrlo
otvorena suvremenoj svjetskoj
kulturi, sa poletnim vlastitim
modernističkim trendovima**

Vođenje MM-a sam preuzeo entuzijastički, isprva bez neke jasne ideje koja bi njegova posebnost mogla biti, ali ubrzo sam razbistrio da bi MM trebao prikazivački (pa i producijski) popunjavati kulturne «rupe» na filmskom i rubno filmskom području. Pa sam uz preuzimanje koproducijskih uloga u predstavama koje su bile multimedijalne (obuhvaćale videotehnologiju), pokrenuo sustavno prikazivanje eksperimentalnog filma (ondašnjeg hrvatskog i jugoslavenskog, ali i inozemnog), pokrenuo sam otkrivačku retrospektivu iz povijesti hrvatskog filma, te proizvodnju eksperimentalnog filma. Kako sam nakon nepune godine dana napustio to mjesto i prešao na Akademiju dramske umjetnosti, vođenje MM-a briljantno je preuzeo pokojni Ivan Ladislav Galeta.

Tzv. "kulturni sektor" Studentskog centra u Zagrebu bio je tada jedan od najjačih rasadišta modernizma – likovnog, kazališnog, glazbenog, plesnog, ali i knjižnog i časopisno izdavačkog, a, pokretanjem MM-a i filmskog

i videoumjetničkog, a sva je ta djelatnost onda imala jaku podršku vodstva Studentskog centra. Pa iako je tokom vremena oslabila ta njegova uloga, ipak je zadržao trend inovativnog djelovanja na različitim umjetničkim i izdavačkim područjima, ali čini se sa sve većim distanciranjem vodstva Studentskog centra od toga. Ovo što se sada dešava ne poznajem dovoljno, ali prema onome što je doprlo u javnost čini se da vodstvo Studentskog centra hoće ukinuti kulturu kao autonomni sektor Studentskog centra koji djeluje na osnovi vlastitih prerogativa i programa i pridružiti je administrativnom odjelu kao tek jedno od područja administrativne kontrole, time zapravo ukinuti autonomiju kulturnog sektora, a ona je preuvjetom kompetentne i slobodno inovativne kulturne djelatnosti.

Objavili ste više od 700 članaka o filmu, televiziji i kulturnim problemima u novinama, časopisima, katalozima, na radiju, u zbornicima te 13 knjiga. I kažete mi, u pripremi ovog razgovora, da je uvijek isti strah prisutan pred praznim papirom... Kako je to moguće?

Hrvoje Turković: Nije baš posrijedi strah, nego više – suočavanje s teš-

kim problemom. Svako pisanje suočava me s jedinstvenim problemom kako postaviti i razviti članak i jedino što se tokom vremena donekle smanjilo jest – traumatičnost tog procesa. Naime, pišem članke (bili oni mali ili velike rasprave) paragraf po paragraf, uz višestruko pročitavanje i prepravljanje prethodnog paragrafa, uz provjere i popratno čitanje vezane literature... I to je pravi težački posao. Sada mi je, primjerice, problem kako – nakon nabaždarenosti na definicijski sažete forme rječničkih natuknica – ponovno postaviti dužu i razvijeniju argumentaciju u studijskom članku kojeg sam uzeo pisati. To je kao i kod sporta – svaka disciplina (ako prakticirate više njih) traži različite redovne kondicijske treninge, traži stalnu praksu u njoj, i ako jednu disciplinu niste prakticirali duže vrijeme problem je vratiti se u prikladnu "kondiciju" za nju.

Koliko je postojanje autonomije stvaralaštva krhkog stvar, pokazuje kratkotrajna, ali destruktivno vrlo djelotvorna vlada Karamarko-Hasanbegović, kojoj je glavna ideološka kulturna politika bila u "raščišćavanju" kulturne situacije od ideoloških nepoželjnika

Bili ste predsjednikom Hrvatskog društva filmskih kritičara pa možda prikladno je pitati vas, kako vidite izostanak prave filmske kritike u mainstream medijima? Uglavnom dobivamo impresije, subjektivne ocjene, ali nije to jedina funkcija kritike. Što kritika po vama mora zadovoljiti?

Hrvoje Turković: Pa nije baš da je filmska kritika danas posve izostala iz dominantnih medija, ali je njezina prisutnost sigurno drastično reducirana na samo par medija (npr. *Jutarnji list*, *Novi list*), uglavnom izostaje iz emisija nacionalnih televizija, osim kao povremeni kratki prilog nekoj emisiji. Svojedobno – šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog stoljeća kad sam se uključivao i bio dijelom filmskokritičarske aktivnosti – sve su glavne dnevne i tjedne novine imale obavezno i filmsku kritiku (uz obavezne kritike i drugih umjetnosti), ali to nisu baš uvijek bile kritike koje smo držali "uzornima". Najvrjedniju kritiku moglo se naći u manje-tiražnim, "marginalnim" listovima i časopisima (bilo u kulturnim listovima, studentskim, omladinskim i dr.).

Osamdesete su bile "zlatno doba" dobre novinske kritike jer su ih njezine gotovo sve novine i u njima su pisali vrijedni kritičari (npr. Nenad Polimac, Jurica Pavičić, Delmar Rešicki, Aldo Paquola, Diana Nenadić i dr.), a Zagrebačka je televizija imala vrijedne filmske emisije.

Sad, dvojbeno je što bi "prava kritika" trebala biti, ali ako uzmem da – bez obzira na kritičareve dosege – to podrazumijeva predano čitanje i gledanje, analitičnije podupiranje vrijednosnog suda i neki stilski trud u arti-

kulaciji članka, onda tako nešto čovjek doista teško pronalazi u *mainstream* medijima, pa je to teško naći i na internetskim portalima koji su preuzele dominaciju u donošenju filmskih kritika.

No, to ne znači da nemamo vrijednih kritičara, samo je njihova vidljivost manja, jer su rasuti po časopisima i portalima. Kad bih isao pobrajati koji su mi dobri kritičarski pisci bili svojedobno na raspolaganju u priličnom razdoblju mojeg urednikovanja po listovima i časopisima (od kasnih 1960-ih do u 2000-e), a koji bi mi danas mogli biti na raspolaganju kad bih bio aktivan urednik, vjerujem da bih danas imao veći izbor dobrih kritičara za suradnju, nego što sam imao onda.

Dugo radite na *Filmskom enciklopedijskom rječniku*. U kojem je stanju rad na tom enormnom projektu?

Hrvoje Turković: Rječnik prolazi posljednje redakture unutar Leksikografskog zavoda *Miroslav Krleža*, nakon čega slijedi lektura i finalizacijske obrade. To će biti vrlo obuhvatan rječnik. Obuhvaća i filmske i televizijske pojmove, od vrlo tehničkih pojmoveva, preko onih temeljnih do teorijsko ekskluzivnih, od povjesnih termina do najnovijih iz digitalnog razdoblja. Na pisanju natuknica surađivala je velika skupina stručnjaka, šezdesetak njih. Čvrsto se nadam da će Rječnik, plod zahtjevnog i dugotrajnog rada, izaći u javnost 2018.

Povod ovomu razgovoru je knjiga *Politikom po kulturi* koju ste objavili kod Meandra. Tekstovima u toj knjizi ste razrađenom argumentacijom pokušali i nerijetko uspjeli delegitimizirati političarsku logiku u kulturi. Kako vidite današnje kulturno politikanstvo?

Hrvoje Turković: O tome kako vidimo današnje kulturno politikanstvo može se dobiti dojam u drugom dijelu te knjige mojih svojedobnih polemičkih, društvenokritičnih članaka, u onom dijelu u kojem pratim suvremenu situaciju po osamostaljenju Hrvatske. Tamo upozoravam – i demonstriram – da nova situacija u kulturi snažno podsjeća na onu u socijalističkoj Jugoslaviji – prethodno razmatranu u prvom dijelu knjige. Da njezin višedesetletni kritički sudionik i pratilac stalno ima *déjà-vu* osjećaj, osjećaj da se stalno obrće u već odavno viđenoj situaciji.

Recimo, kao što su onda predstavnici veteranskih organizacija (NOB boraca) organizirali svoje skupove, sazivali konferencije za novinare, izdavali "saopćenja" protiv filmaša i filmova koji su "iskriviljeno" prikazivali partizansku borbu i ratnu situaciju u našim krajevima tokom Drugog svjetskog rata, ali i one koji su – po njihovu mišljenju – svojim filmovima "ugrožavali socijalističke tekovine" za koje su se oni tobože borili u ratu i koje teže provoditi u suvremenosti, pa su čak i na sudove vukli predstavnike "crnog vala", tako danas svjedočimo kako, često samozvani, predstavnici veteranskih organizacija (branitelja) atakiraju na filmaše, na HAVC, hoće cenzurirati filmove (jer ne prikazuju "istinu" o Domovinskom ratu), rade (uspješno) na uklanjanju sebi nepočudnih filmskih ljudi s odgovornih mjesta, tragaju za "izdajicama Hrvatske" – te općenito, od vremena do vremena ali postojano, stvaraju pogromašku atmosferu u našem društvu.

Kao što si u socijalističkoj Jugoslaviji u svakom trenutku mogao biti "prozvan" kao anarho-liberal, neprijatelj samoupravnog socijalizma i sl. ako si bio odveć kritičan (a to nisi bio s "platforme Saveza komunista"), tako te danas svaki zajapuren, samoproglašen "ljubitelj Hrvatske" može prozvati kao "jugonostalgičara", "mrzitelja Hrvatske" i slično ako mu za-

pneš za oko svojim – po njegovim "patriotskim" gabaritima – "nepočudnim" javnim djelovanjem (koje se, recimo, ne poziva na "svetinje" i ne služi "svetnjama"). A ono po čemu je ova situacija gora od one jest činjenica što su te u socijalističkoj Jugoslaviji uglavnom napadali "oni odozgo", višerangirani političari i njihovi publicistički "eksponenti" (novinari u službi politike) što najčešće i nije imalo nekih posljedica po tvoj dnevni život niti po odnos sugrađana prema tebi, a danas te – ako si kojim slučajem javno denunciran kao "nehrvat" – može i tjelesno, ali svakako verbalno, osobno napasti čovjek na cesti, u tramvaju, u trgovini, ostaviti ti prijeteće poruke u sandučiću, na nekom portalu, razbiti prozor, ošteti auto... A političari će ti preporučiti da odeš iz Hrvatske (kad već nemamo svoj "Sibir" za takve). Moguća osobna ugroženost – ako si javno obilježen po "nacionalnoj liniji" – danas je sa stajališta dnevnog života daleko opakija. Sigurno je da dosta ljudi odlazi iz Hrvatske i iz tih razloga.

Nedostatak funkcionalne kulturne politike? Naši kulturnjaci su polusvesni tog termina, možete li ga pojasniti?

Hrvoje Turković: Postulat dobre (državne) kulturne politike uglavnom se općenito podrazumijeva kad se govori o njoj: osigurati institucionalne i finansijske uvjete za razvoj stvaralaštva, i to *autonomnog*, a time i *pluralnog*, perspektivno otvorenog stvaralaštva na svim kulturnim područjima. Problem je u nas uvijek bio taj što je kulturna politika u priličnoj mjeri u krilu službene državne politike, a ova je, već prema njezinoj naravi, uvijek mogla svaku od ovih stavaka – gospodarske uvjete, autonomiju, pluralnost – dovesti u pitanje.

Na primjer, novouspostavljena komunistička vlast Jugoslavije je odmah po Drugom svjetskom ratu krenula u programsko osiguravanje institucionalnih i finansijskih uvjeta za razvoj svih područja kulture. Npr. na području kinematografije krenula je u kinifikaciju (otvaranje kina posvuda po državi), utemeljivanju filmskih poduzeća, zapošljavanju i obrazovanju filmskih kadrova, alokaciji priličnih budžetskih sredstava za sve to i na samu proizvodnju filmova – što je bio temelj kontinuiranog razvoja filmskog stvaralaštva na cijelom području države i izvrstan primjer perspektivne kulturne politike. Restriktivna strana te politike je bila u tome što je ona imala i restriktivnu ideološku stranu, sorealističku doktrinu koja je propisivala kakvo bi stvaralaštvo trebalo biti, pa je na autonomiju stvaralaštva uvijek gledala sa sumnjičavošću. U prvom razdoblju dominacije sorealističke doktrine, tj. razdoblju proglašavane "diktature" ("proletarijata", odn. komunističke partije), autonomija stvaralaštva i nije bila nekom opcijom, ali je poslije raskida sa Staljinovim Sovjetskim Savezom i njihovom doktrinom, postupnom liberalizacijom, "sloboda stvaralaštva" postala općim mjestom. Dakako, stalno je politika (Saveza komunista), još uvijek pokušava u cikličkim nälitima kulturu, pa i film, držati pod nekim nadzorom, te se film povremeno radio uz nos tim pokušajima političara da se filmsko stvaralaštvo dovede pod stroži nadzor. O pokušajima ideološkog "zauzdavanja" filmskog stvaralaštva i borbama protiv toga svjedoči niz mojih svojevremenih polemičkih istupa okupljenih u knjizi.

Slično se ponavlja u suvremenosti. Kad je kinematografija u pitanju, izvrstan je bio primjer dalekovidne kulturne politike u osnivanju HAVC-a kao samoregulativnog tijela, što je zasluga ondašnjeg HDZ-ovog ministra Bože Biškupića i, osobito, njegove ondašnje pomoćnice Nine Obuljan Kor-

žinek koja je vodila proces zakonskog utemeljivanja HAVC-a. Iako HAVC nije odmah poboljšao stvaralačku situaciju i opće funkcioniranje kinematografije, postupno je, osobito dolaskom na ravnateljski položaj programski dalekovidnog Hrvoja Hribara, učinio da se kinematografska situacija načigled razvije, dobije na pluralnosti, plodnosti, a i, neizbjježno, na vrhunskim dosezima na svim disciplinarnim područjima. Ali, koliko je postojanje autonomije stvaralaštva krhka stvar, pokazuje kratkotrajna, ali destruktivno vrlo djelotvorna vlada Karamarko-Hasanbegović, kojoj je glavna (ideološka) kulturna politika bila u "raščićavanju" kulturne situacije od ideoloških nepoželjnika, pa se pokušalo autonomiju reducirati tako da se pod izravnu kontrolu ministra kulture, odnosno vlade, dovedu sve ključne odluke – o statusu, ustrojstvu, financiranju te, ponajviše, kadroviranju institucija kulture (ponajviše HRT-a i potom HAVC-a). A tamo gdje su se službeni kanali pokazali odveć tromi (npr. u slučaju HAVC-a) – posao su preuzele odgovarajuće grupice građana i odgovarajući mediji da napadima, blaćenjem, denuncijacijama, tužbama i sl. ubrzaju proces i dovedu filmsko područje pod ideološku kontrolu.

Zašto je kultura toliko irelevantna ovoj vlasti? Budžet je i dalje presmiješan. Samo nas navika na malo odvaja od grohotu smijeha, ili suza...

Hrvoje Turković: Ponekad čovjek ne zna što je povoljnije – da je kultura vlasti irelevantna, pa je ostavlja sebi samoj da preživljava po svojoj volji (dakle autonomno, ali jedva), ili joj je relevantna, pa je želi učiniti svojom hagiografskom sluškinjom.

No, po strani od ove pojednostavljene alternative, kultura, odnosno ono što držimo "visokom kulturom", uvijek je u nas ovisila o vlasti i po vlasti uređenim institucijskim uvjetima. Mala država podrazumijeva mali broj pratitelja kulture, a često i mali broj regionalnih područja gdje uopće ima pratitelja kulture, pa zato nije (finansijski) samoodrživa i ovisi o onome što joj osiguravaju vlasti. Kad je politika vlade bila natopljena prosvjetiteljstvom, kako je to bila polazna komunistička vlast po Drugom svjetskom ratu (a tako je bilo i u prethodnom kratkom razdoblju NDH), pa se nastojalo na "općenarodnom" prosjećivanju (i ideološkoj indoktrinaciji), kultura je tada doista bila važna vlasti. No, kako su se kulturne institucije uspostavile i ustalile, kako se uspostavio široki obrazovni sustav – gospodarsko-političko vođenje kulturne politike postalo je pretežito administrativnom rutinom, pa se tek povremeno, kad bi živnuli nadzorni impulsi vlasti, javljali "znakovи brige" za kulturu, ukazalo se da kultura može biti i državno važna.

To ostavljanje kulture administrativnoj rutini – koliko je nje bilo još ostalo – postalo je standardno osamostaljenjem Hrvatske. Tada su sve druge brige vlasti bile preće: privatizacija, rat, tranzicijska recesija, bitke stranaka za vlast i privilegije, ekonomska kriza... Kultura je postala i ostala najzadnjom budžetskom stavkom. U većini područja visoke kulture pragmatično javljani problemi rješavani su prigodno, ad hoc, niti jedna stranka nije baš imala neku viziju što činiti na razvoju kulture. Ovisilo je, uglavnom, o pojedinačnom ministru kulture i njegovim nastojanjima, o pojedinim gradonačelnicima i njihovim suradnicima, te o njihovu političkom utjecaju ("jakosti") hoće li se što razvojno pokrenuti ili ne, hoće li se što promijeniti u uvjetima opstanka kulture ili ne. I ne vjerujem da ima izgleda da se u takvoj situaciji išta ubuduće promijeni.

СРПСКИ ПЕВАЧ ГРЧКОГ МЕЛОСА НА СПЛИТСКОМ ФЕСТИВАЛУ

О ЈЕДНОМ НЕОБЕЛЕЖЕНОМ ОДЛАСКУ

пише: Душан Весић

Мики Јевремовић ће остати запамћен по лепим песмама и моћној, али топлој интерпретацији. Као певач, био је упадљиво надмоћан, можда је у југословенској популарној музици само Вице Вуков имао надмоћнији глас од њега. Мики је без напора могао да истера распон од три октаве, да акцентује на правом месту, да промени боју таман кад треба. Имао је у себи сваки детаљ аутентичне певачке писмености

Миодраг Мики Јевремовић (1941.–2017.)

1.

Миодраг Јевремовић је био човек тако неестрадног имена и презимена, као да је какав обичан чиновник из неког малог града у Србији – макар то било и Ваљево, одакле је 1959. године пошао у Београд да изучи за машинског инжењера. Срећом, тамо су приметили да добро пева и скратили му име у Мики. То је већ било много боље. Имали смо већ једног популарног Микија, презивао се Маус, и све што би се звало као он мамило је осмех на лице.

То – додуше – није био први Микијев сусрет с Београдом: он је већ имао тај усуд да је рођен у Београду, и то баш на историјски

дан – 27. марта 1941. године. Видоје Јевремовић био је довео своју жену у Београд само да се породи. Срећом, на порођају је све прошло добро, па је већ после неколико дана Видоје поново дошао да води Ангелину и Миодрага натраг у Пожаревац, где је имао малу трговачку радњу. Јер, само још неколико дана касније, болница је изгорела под немачким бомбама.

Изгледало је да је тај исти Београд осамнаест година касније дочекао Миодрага Јевремовића раширених руку: свуда су му честитали због добrogгласа. Њему је, пак, изгледало да је његова будућност довољно светла да може да запостави каријеру инжењера и посвети се каријери певача. Али, није било одмах тако. Две године је чекао на ред у ПГП РТБ-у да сними прву плочу, и није дочекао. Неки други певачи, који му ни у чему нису били равни, снимили су их неколико док је он стрпљиво извиривао из реда. Кад је Бог изгубио стрпљење, послао је Драгомира Ристића да га одведе у „Југотон“. Тамо је чекао три дана.

Мада ће Синиша Шкарица свакако тврдити другачије, није „Југотон“ тада још био издавачка кућа у правом смислу речи, исто као ни ПГП. То су, у ствари, биле фабрике плоча које су издавале само зато да би нешто могле да производе. Неки озбиљан издавачки ангажман само се назирао и композитори су још водили главну реч. Нису постојали уредници у оном значају у ком ће их дискографија препознати као потребу – тек крајем седамдесетих година. Ипак, у Загребу је увек било више слуха за таленат него у Београду. Кад је двадесетједногодишњи Миодраг „Мики“ Јевремовић громко заплакао за „Мамом“ и показао раскошни тенор који је у једном даху лако изнео један озбиљан вокални комад, у ПГП-у су лако могли да увиде да су починили грешку.

Али, нису то учинили. Вероватно су, напротив, одахнули што им „онај мали“ неће више досађивати питањима кад ће више та плоча. И неће исправити ту грешку још осамнаест година, мада је Мики – стицајем околности да је ПГП добио право да објави најуспешније бројеве „Песме лета 67“ – управо за њих објавио свој ултимативни хит „Пијем“.

2.

Било је много занимљивости око те песме. Прво, данас је незамисливо да је могућ хит таквог интензитета какав је „Пијем“ био те 1967, па и наредних неколико година. То је био монстер-хит, кажу, чак и међу псима. На пример, доведу Јевремовића у Карађорђево, траже му да пева „Пијем“, а Титов пас скочи на бину и „пева“ с Микијем. (Итако безброј пута, сведок неко не схвати да је понижавања било довољно.) Друго, грчки мелос је на велика врата ушао у нашу забавну музику. Било је и других покушаја пре Јевремовића, али ниједан није тако успешно повезао грчки мелос с југословенском кафаном. Треће, оптужба да је Јевремовић – композитор и аутор стихова – преписао нешто од грчког композитора Јоргоса Замбетаса, остала је најзанимљивија од свих афера тог профиле. Четврто, они који верују мојој теорији да турбо-фолк није музички жанр него музичка бестрагија повезана агресивном емоцијом, разумеће да је Буца Јовановић, творац Шабана Шаулића, нашао озбиљну инспирацију баш код Јевремовића. Пето, пуштајући ту песму на сва звона, социјалистички режим и званично је признао да је пијанство инаугурисано као прихватљив начин друштвеног трежњења. После те песме, неке реалне цензуре више није могло бити.

**Они који верују мојој теорији
да турбо-фолк није музички
жанр него музичка бестрагија
повезана агресивном емоцијом,
разумеће да је Буца Јовановић,
творац Шабана Шаулића, нашао
озбиљну инспирацију баш код
Јевремовића**

То алкохоличарско безнађе, уосталом, нико није боље изнео од Микија. Као је певао, давао се сав. Ишло је толико далеко да је нерадо излазио на бис зато што би се у првом извођењу сасвим испразнио. Публика воли певаче који не калкулишу. Зато је његова дубока словенска душа брзо нашла места у Совјетском Савезу. Био је тамо огромна звезда, готово па близу неприкосновеног Ђорђа Марјановића. Та љубав је трајала дugo, све док је нису нагло прекинуле „политичке прилике“. Наиме, као је шаховски велемајстор Виктор Корчној емигрирао из СССР, требало је да игра против Анатолија Карпова за титулу светског првака. Микија – врсног шахисту – питали су на телевизији за кога навија, а он поштено рекао „за Корчноја“ – јер је Корчној у том часу био сам на свету. И отишао „под сибирски лед“, да више никада не изрони.

А опет, није Микију било први пут да тако страда од политike, и то уступут, у „пролазу“. Увек је страдао тако некако, „у пролазу“. Први

пут му се то десило кад се венчао у цркви, па су га на Радио Београду пуштали једном месечно, уместо три пута дневно, колико су га пуштали до тада. Додуше, није било само то. После плоче „Пијем“, Мики још није био схватио да је дошло време да се озбиљно позабави својом уметничком и/или естрадном личношћу (не мешати са каријером, она долази као последица). Одмах је начинио бесмислену грешку и снимио сингл с препевима. То је било разумљиво, јер се уплашио „компоновања“, а осећао је притисак ритма „један сингл у неколико месеци“. То је било зато што су му на концертима увек тражили „нешто ново“, а њему су конкрети били разлог да живи.

А живело се брзо. Данас, кад нема једног хита годишње, тешко је поворовати да је постојало време у ком су хитови настајали седмично, па су месеци изгледали дуги као вечност. Уосталом, ко је у то време још разумео да треба да се бави својом уметничком или естрадном личношћу, кад обе често немају везе једна с другом, и тек су их ретки ујединили у себи. Мики је у својој уметничкој личности учествовао у оној мери у којој је умео да се унесе у интерпретацију – а умео је. То је донекле покрило чињеницу да је његова естрадна личност остала знатно испод нивоа његове интерпретације.

3.

Шта се догодило? Пре свега, увек – чак и кад је био најпопуларнији – изгледао је некако *passé*. За разлику од, например, Мише Ковача, који је увек изгледао *passé*, али је у томе био спонтан и потпуно аутентичан, кад Микија је понекад и осмех за сликање изгледао вештачки. Затим, живео је под сталним стресом хоће ли имати хит или неће, погрешно верујући да га хитови одржавају на сцени, а не стална дрогадња личности. Све би отишло доврага врло брзо, али онда је Бог решио да дà Микију још једну шансу и послao му Бориса Бизетића. У тој сарадњи пало је неколико великих хитова („Ако једном видиш Марију“, „Више те заувек нема“, „С ким си сада кад је тужно време“), али кад је дошло време да се иде даље, Мики је то буквально схватио. Решио је да оде у Далмацију и постане певач „далматинског звука“. Био је обећао себи да ће победити на Сплитском фестивалу.

Зато је у развоју његове јавне личности наступио један чудан период у којем је било могуће чути како је лакше Серђу Ендригу да пева на хрватском – него Микију Јевремовићу. Ја бих се – кад би Мики отпјевao реч „мјесече“ у песми „Мјесече, ти стари друже мој“ – стресао на исти начин на који ме је ужасавао изговор Љубише Самарацића кад је играо Црног Рока. Као да ни један ни други немају комадића слуха. Дакле, то није помогло. Мада је отпевао неколико предивних песама Стјепана Михаљинца („Нека точе старо вино“, „У камену пјесма пише“), Мики није победио у Сплиту. Можда је ту и било закулисних радњи – као што се прича – али, свеједно, није победио у Сплиту. Прошле су године, а Мики није ни приметио – тако су брзо прошле. И, није се ниједног тренутка замислио над чињеницом да се Мишо Ковач никада није трудио да постане београдски певач. Мишо би дошао на београдску телевизију, отпевао београдски староградски бисер „Тихо ноћи“ да свима пођу сузе на очи, али онда се враћао кући и бивао то што јесте. Постојао је, дакле, период кад се за Микија није тачно знало ко је.

На крају – на измаку седамдесетих – љубав с „Југотоном“ је изненада пукла, нико не зна због чега тачно – и Мики се нашао на прекретници. Да је тад стао, направио паузу, размислио, пронашао нове сараднике и јавио се са новим, надграђеним изразом – све би било у реду. Вратио би се већи и сјајнији. Он се, пак, определио за најгоре од свих решења: отишао је у ПГП РТБ.

**Увек је страдао тако некако,
„у пролазу“. Први пут му се то
десило кад се венчао у цркви,
па су га на Радио Београду
пуштали једном месечно,
уместо трипут дневно, колико
су га пуштали до тада**

Наравно, боље би прошао да је једном недељно одлазио код неке гатаре на гласу: у ПГП-у никада није било никога да озбиљно посаветује, па и организује. У „Југтону“ су то већ увек умели, и то је направило пресудну разлику у корист „Југтона“. У Загребу се полако стварала „сцена“ на осовини Хуљић – Тутић – Дошћен, која је осавременила забавну музику и прилагодила је савременом звуку попа. Дујмић је још пре њих био у озбиљном залету. У Београду таквих људи напросто није било. Мики се вратио у Београд да ради с људима који су били сасвим *passé*. Не прихватам тезу да „није имао с ким“. Био је довољно велики да је *moraо* да нађе „с ким“. Било је безброј питања: с ким, како, кад, зашто, за кога. Мики ни на једно од њих није одговорио.

Све што се догодило после тога није вредно спомена, јер по томе неће остати запамћен. Неће, дакле, остати запамћен по плочама које је снимио за ПГП. Неће остати запамћен ни као српски шовиниста, мада има неразумних покушаја да постхумно постане – јер то није био. Неће остати запамћен ни по томе да је с места председника Удружења музичара jazz, забавне и rock-muzike покушавао да одржи „Београдско пролеће“, јер је било бесmisлено одржавати звук који је живео у мањем броју људи него било који други звук. Неће остати запамћен ни по томе да је јавно признао да је тукао жену, јер је у нашој култури то и даље сасвим нормално. Неће остати запамћен ни по спектакуларном разводу од те исте жене – за коју сам ја мислио да није за њега, а ето – из тог брака изродише се двоје дивне деце (из претходног има још једног сина). Мики неће остати запамћен ни по прослави педесетогодишњице уметничког рада – јер на њој није било довољно људи. Занимљиво је да су Мики Јевремовић и Мишо Ковач исте године издали прву плочу, а гле – свака појава Мише Ковача је појављивању каквог божанства, а Мики је пред крај живота

остао готово заборављен. То није нимало случајно. Мишо је стално радио на себи и стално је имао око себе круг људи који су радили на њему. Мики није.

4.

По чему ће, пак, Мики Јевремовић остати запамћен? Пре свега, наравно, по лепим песмама и моћној, али топлој интерпретацији. Као певач, био је упадљиво надмоћан, можда је у југословенској популарној музici само Вице Вуков имао надмоћнији глас од њега. Мики је без напора могао да истера распон од три октаве, да акцентује на правом месту, да промени боју таман кад треба. Имао је у себи сваки детаљ аутентичне певачке писмености. Умео је да импресионира улогом романтичара-губитника, да пусти сузу у директном преносу „Београдског пролећа“ певајући „Песникову гитару“ Војкана Борисављевића – и да се цела Југославија расплаче за њим. То није умео свако. Зато је тих година био један од најпопуларнијих Југословена уопште – а конкуренција је у том времену великих спортских и музичких успеха била огромна.

**Кад је дошло време да се иде
даље, Мики је то буквально
схватио. Решио је да оде у
Далмацију и постане певач
„далматинског звука“. Био је
обећао себи да ће победити
на Сплитском фестивалу**

Не смемо заборавити ни то да је значајан део Микијевог живота отишао на шах. Негде ће остати запамћен као певач, али на београдском Бановом брду Мики ће остати локална легенда шаха. Један шаховски клуб са пуно успеха носи његово име. И ко зна, можда неће на томе остати. Каква су времена дошла, можда нико неће никад предложити да нека улица у каквом романтичном кварту у Србији понесе име Микија Јевремовића.

На самом крају, да ли је Мики Јевремовић могао више? Могао је, исто као и што су сви други могли, и Иво Андрић је вероватно могао више. Нико не размишља о томе да ли је, можда, могао мање. У свету којем је он припадао, где свако налази разлога да сваком подметне ногу, можда је имао више среће него памети.

P.S.

Моја омиљена песма Микија Јевремовића: „Мој мали бели пас и ја“ Бориса Бизетића (Југотон, 1973). Прелепа шансона бескрајно талентованог Бизетића, Мики Јевремовић у пуној форми.

IZ RUSIJE S LJUBAVLJU I MRŽNJOM: IZLOŽBA PLAKATA POSVEĆENIH STOGODIŠNJICI OKTOBARSKE REVOLUCIJE, GALERIJA MATIJA, ŠIBENIK, 6. 9. – 13. 9. 2017.

POLET U BUDUĆNOST ILI NAJVEĆA TRAGEDIJA

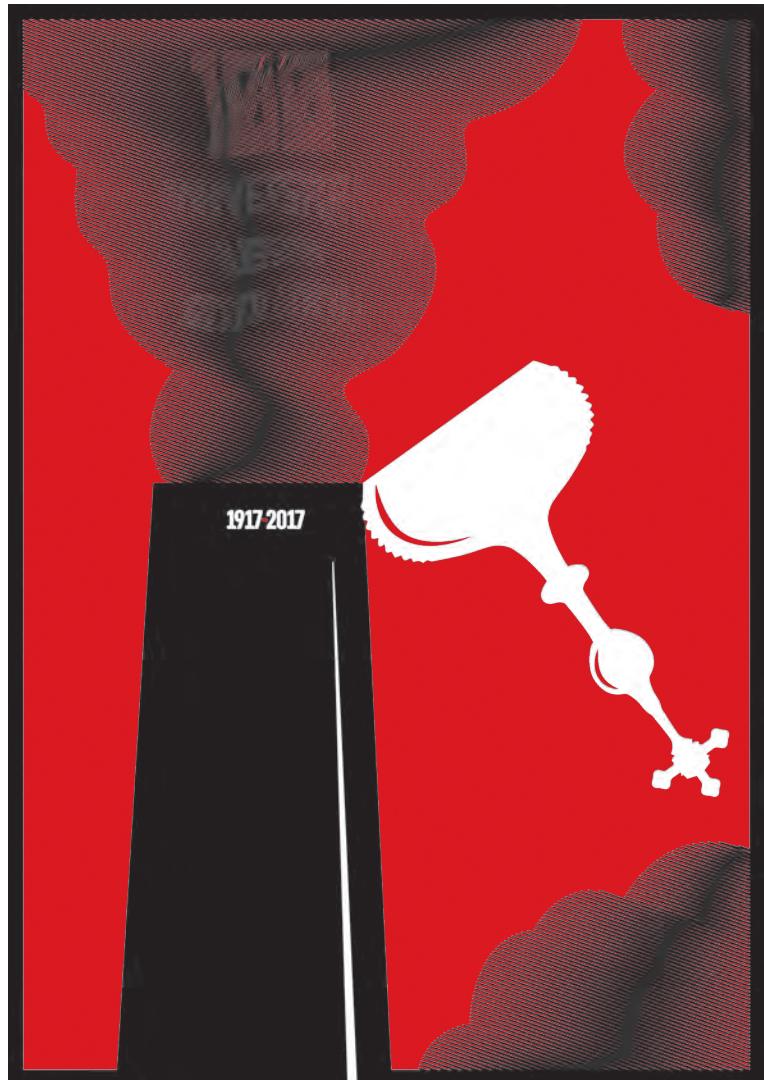
PIŠE: Goran Borković

Izložba je u Šibenik stigla direktno iz Moskve. Šibenik je, valja napomenuti, prvi grad u „ostatku Evrope“ gdje se mogla razgledati. Na čekanju je tako ostavio Njemačku, Veliku Britaniju, Češku, Crnu Goru i SAD

Dok svijet obilježava stogodišnjicu Oktobarske revolucije, taj je veliki povijesni događaj u Hrvatskoj praktički prešućen. Tek se tu i tamo pojavlji neki tekst u kojem se uglavnom prepričava što se dogodilo u Rusiji 1917. godine. Ambicioznih pokušaja da se sa stoljetnim odmakom i bez političkih emocija sagleda što se uistinu dogodilo – nema. A da se ima o čemu razgovarati dokazuje izložba u šibenskoj galeriji Matija „Iz Rusije s ljubavlju i mržnjom: izložba plakata posvećenih stogodišnjici Oktobarske revolucije“ kojom je otvoren ovogodišnji Fališ – festival ljevice i alternativne Šibenik. Tema ovog, petog po redu, Fališa bila je upravo stogodišnjica crvenog Oktobra.

Izložba je u Šibenik stigla direktno iz Moskve. Šibenik je, valja napomenuti, prvi grad u „ostatku Evrope“ gdje se mogla razgledati. Na čekanju je tako ostavio Njemačku, Veliku Britaniju, Češku, Crnu Goru i SAD, a kako stvari stoje evropske prijestolnice morat će sačekati i Zagreb, budući da se priprema njen postav i u glavnom gradu Hrvatske.

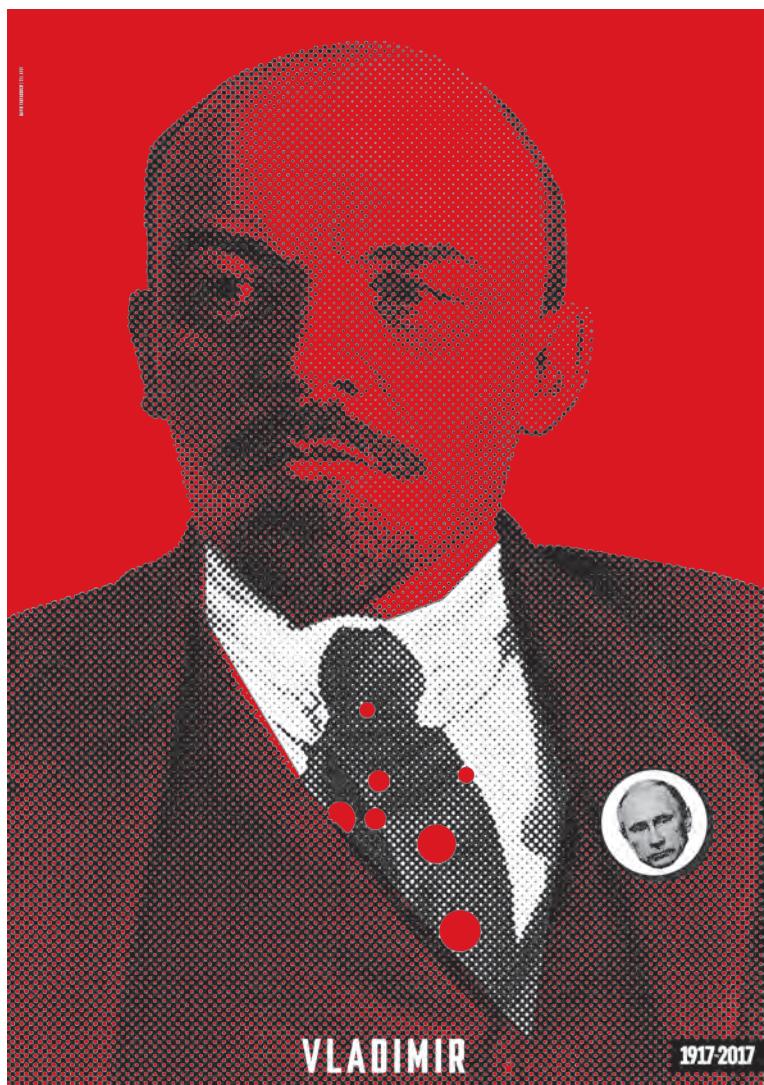
Izložba je autorski projekt Sergeja Serova, predsjednika Moskovskog međunarodnog bijenalna grafičkog dizajna „Zlatna pčela“, potpredsjedni-

Mario Fuentes, Ecuador

ka Akademije grafičkoga dizajna, profesora i predstojnika katedre Škole dizajna RANHiGS. Serov je krajem prošle godine pokrenuo projekt „1917. – 2017.“ pozavavši najistaknutije svjetske grafičke dizajnere da mu, kako je rekao, „grubim jezikom plakata“ daju osobnu ocjenu onoga što se dogodilo u Rusiji prije sto godina. Uz to je raspisao i otvoreni međunarodni natječaj. Cilj je bio da autori, bez ikakvih ideooloških tendencija, služeći se plakatima pokušaju prikazati što se dogodilo prije sto godina. Svako je, navode organizatori, osobno mogao odlučiti kako protumačiti „svemirski potres“: kao polet u budućnost ili najveću tragediju ruske i svjetske povijesti? Uvjet je bio jedan – na plakatima mogu biti samo tri boje: crvena, crna i bijela.

Na otvoreni natječaj predano je više od 1.500 radova iz 50 zemalja, od kojih je za izložbu bijenala „Zlatna pčela“ odabранo njih 100, s tim da je još 500 radova izabrano kao dio mogućih budućih izložbi. U Šibeniku je izloženo njih 49, među kojima su i oni velikih dizajnerskih imena poput Majida Abbasiya iz Irana, Petera Bankova iz Rusije, Lexa Drewinskog iz Njemačke, Miltona Glasera iz SAD-a (autor benda „I Heart New York“), našeg Amerikanca Mirka Ilića, Meksikanca Elmera Sose, ali i šibenskog dizajnera Ante Filipovića Grčića koji potpisuje sve Fališove vizuale i koji je najzaslužniji što je šibenska publika uopće mogla vidjeti plakate najvećih svjetskih dizajnера. Njegov plakat za treći Fališ s crvenom zvjezdrom i brojkom 1316

David Tartakover, Israel

Elmer Sosa, Mexico

koliko je Šibenčana poginulo na Sutjesci završio je na nekoliko izložbi u svijetu. Trenutačno je dio BiCeBé bijenala plakata u Boliviji, među 80 plakata političke tematike od ukupno 300 odabranih u konkurenciji od oko 6500 prijavljenih.

**Uvjet natječaja je
bio samo jedan – na
plakatima mogu biti tri
boje: crvena, crna i bijela
(...) Na otvoreni natječaj
predano je više od 1.500
radova iz 50 zemalja,
od kojih je za izložbu
bijenala „Zlatna pčela“
odabранo njih 100**

Filipović Grčić je poslao svoj rad Serovu koji ga je uvrstio među one izabrane. „Doznao sam za natječaj na temu Oktobarske revolucije i prijavio svoj rad. Kad je natječaj bio zaključen, predložio sam vodstvu Fališa da se javimo Serovu, pa nam možda pristane prepustiti dio radova. Dvanaest dugih sati smo čekali na odgovor, koji je na kraju, eto, bio pozitivan“, ispričao je Filipović Grčić na otvorenju izložbe.

Plakat, kao poseban oblik pamfleta, imao je uz novine ključnu komunikacijsku ulogu ne samo u Oktobru, nego i poslije njega. Bio je nešto nalik onome što se danas zove masovni mediji, pa nije čudno što je Serov baš plakate izabrao da putem njih pokuša dočarati emocije vezane uz proletersku revoluciju. Pokazalo se, međutim, da većina – barem ovih – dizajnera danas negativno doživljava i prevrat i njegovog vođu Vladimira Iljiča Lenjina. Analizom izložbe „Slike stogodišnjice revolucije u Rusiji i svijetu“ utvrdilo se da je tek četiri posto radova iz Rusije i osam posto iz drugih zemalja revoluciji dalo pozitivnu ocjenu. Organizatori u Moskvi izračunali su da 72 posto plakata iz Rusije i 57 posto iz drugih zemalja misli da je revolucija bila „užas“. „Kao što vidimo, broj revolucionarnih romantika u ruskom je društvu dvostruko manji nego u inozemstvu, no i tamo ih je začuđujuće malo. Ukoliko plakat u poopćenom obliku izražava duh vremena, onda je projekt ‘1917. – 2017.’ pokazao da idejama minulog stoljeća koje su potresle svijet nema povratka u 21. stoljeću“, objasnio je Serov. Prema

ukratko, da je temeljni problem izložbe – posve neovisno o dragocjenim individualnim razlikama uglednih umjetnica i umjetnika – taj što su skoro svi naslovnu temu '1917. – 2017.' shvatili jednosmjerno: kao poziv da iz privilegirane pozicije naknadne pameti, s udobne povijesne distance, presude socijalističkoj revoluciji. A ne da, eventualno, krenu suprotnom stranom historijske autostrade, pa pokušaju ustanoviti što nam to 1917. godina može reći o našoj današnjici. Izložba kustosa Sergeja Serova tako naponsjetku – mnogo više negoli o Oktobarskoj revoluciji – svjedoči o vremenu u kojem je nastala. Tupavo uvjerenom u vlastitu superiornost: glu-pavo nespremnom da je preispita".

**Organizatori u Moskvi
izračunali su da 72 posto
plakata iz Rusije i 57 posto
iz drugih zemalja misli da je
revolucija bila „užas“**

Jedan od onih koji je izložbu otvorio, teoretičar i praktičar dizajna Bojan Krištofić, tek se djelomično slaže s njim, posebno zbog toga što je Fališu ostavljena sloboda u izboru radova, pa su tako bili podjednako zastupljeni afirmativni i kritički. „Premda se čini da je izložba generalno kritična prema fenomenu Oktobarske revolucije, ne bih rekao da je to u potpunosti točno tumačenje. Puno plakata nalazi se u svojevrsnoj sivoj zoni. Radi se zapravo o refleksiji na jedan povijesni događaj koji je podložan različitim tumačenjima i interpretacija iz čega se može zaključiti da je revolucija itekako živa i da na nju, kao povijesni događaj, nije stavljen točka“, kaže Krištofić.

Prema njegovim riječima, dizajneri su se spontano ili namjerno odlučili na nekoliko pristupa koje možemo svesti pod zajedničke nazivnike. Neki su temi Oktobarske revolucije pristupali koristeći tipografske dizajnerske elemente, neki su se izrazili krajnje minimalističkim vizualnim jezikom, poput Mirka Ilića, a neki su se poigravali simbolom zvijezde i srpa i čekića, kao i Lenjinovom figurom.

Pitali smo ga koliko se doživljaj Oktobra razlikuje po recepciji gledano po državama iz kojih dolaze autori. „Nije svejedno otkud autori dolaze. Gledajući plakate vidi se razlika među autorima koji dolaze iz zapadnih država s drukčjom društvenom i političkom tradicijom, autora koji su se našli u tranziciji iz jednog konteksta u drugi poput Mirka Ilića, kao i onih koji stižu direktno iz Rusije te na kraju dizajnera iz zemalja koje nisu imale neposredno iskustvo socijalističkog uređenja, ali su imali iskustvo lijevih politika poput latinoameričkih država. Oni koji dolaze iz Rusije, a pogotovo iz bivših država SSSR-a, zauzeli su kritičnu poziciju prema revoluciji rugajući se njezinim ustaljenim simbolima poput Lenjina, srpa i čekića, dok su autori iz zapadnijih zemalja nastupali također kritično, ali su željeli prije svega ostvariti cjelinu estetske naravi koje posredno iznose stav prema Rusiji, dok autori iz Ekvadora i Španjolske izražavaju dozu kritike, ali i vjere u temeljna načela onoga što bi revolucija trebala biti“.

КАКО ЈЕ НАКОВАЊ ПРЕШАО ПУТ ОД ШВАБИЈЕ ПРЕКО КОРДУНА ДО КАНАДЕ

ЧАЈНИ КОЛУТИЋИ

Миле Радовић Ђиро

Давних, више гладних него ситих година оде мој покојни
тетак (лака му ћрна земљица) у Вргинмост платити порез.
Уз обавезну килу масти, штруцу б'јелог крува, донесе мени
и буразеру пун шканицњин чајних колутића. 'Ем ти сунац,
ја не знам шта би овој мојој мога' поклонити данас да осјети
приближну дјечју радост!

Помажући у суботу колеги који овде држи продавницу живежних намирница из бивших југославенских република, један помало заборављени кекс врати ме у дјетињство. Није то неки обични кекс, него брале чајни колутић! Ни дан данас му се боме не „пљује у брке“.

Ја сам био распоређен на стручне послове распакивања картонских кутија и слагања робе на полице. Тако налетим на "слаткиш" моје младости, само сад, 'ели, европски запакован. Би река' да га ни тако кицошки упакованог не јебе нико ни два посто.

Давних, више гладних него ситих година оде мој покојни тетак (лака му црна земљица) у Вргинмост платити порез. Уз обавезну килу масти, штруцу б'јелог крува, донесе мени и буразеру пун шканицљин чајних колутића. 'Ем ти сунац, ја не знам шта би овој мојој мoga' поклонити данас да осјети приближну дјечу радост!

Сам мирис шканицла помјешан са колутићима дав'о је чаробан окус који се не да описати. Тукли смо ми то без чаја, јер у то време су и липе слабо цвјетале. Јеби га, Бреговић се тек касније појавио. Нажалост, чаролија увијек кратко траје, тако смо се и ми морали на брзину вратити у стварност.

Након извесног времена буразера ћапи "носталгија", па развали дреку:

- Ја би ијооо онијееекексааа!!!

Па послије дерњаве удари у бугарење, враг га смирићи немере. Сва ујеравања да се порез плаћа у кварталима и да се у Вргинмост неђе за шканицљин чајних колутића нису уродили плодом. Тетка јадна, шта ће. Пролије пар јаја, зеру варен'ке и брашна па ће замјес'ти незаобилазне жличњаке. Ја их нисам нешто мириса'. 'Ајд, док су врући инекако, ал' кад се 'ладну мога си партију тениса одиграти шњима, пера му немош одбити .

Ево тетке са пуном здјелом жличњака, виче са врата:

- Ајд пробај јање, ево колача.

Буразер већ дехидрира од силног бугарења, кад је видио уштипке развали још јаче:

- Нећу те... Нећууу теее... Ја'б оније продтије... - Мислећи на колутиће.

Тетак већ подбрано попиздио узме један уштипак, проврти прстом рупу на средини:

- На, јеба те он. Сад је продрт!!!

Давно сам поставио ову причу и сад је са разлогом понављам.

У једном дијелу ове истините приче се спомиње мој покојни Тетак (лака му црна земљица) који ми је био замјена за оца кога никад нисам упознао. У доље постављеној причи спомиње се наоковањ који му је одранио фамилију и који је он из срушеног швапског авиона донио преко ноћи у Острожин. Наставак приче је невјероватан.

Прије пар година нађемо се у Србији ја и мој нетјак Зоки (минђушар) који је цијели рат провео на Кордуну и послије "Олује" отишао у Канаду и кад се снашао отворио Поршеов сервис у Хамилтону. Сједећи код Боснића, тукући алкохол и празну сламу, у једном моменту ја сам рекао (не сјећам се због чега) да би то (нешто) боље мој покојни Тетак на наоковању направио. Мало смо се насмијали а онда ме Зоки припита .... ујаче узорити (ујаче ме звао само кад ме зајебава јер смо имали и имамо однос ко да смо вршњаци) да л'ти знал ће је ћелов наоковањ? Реко, знал да знам, једва сам сазнао гдје се фамилија "угњездила" да би размишљао ће је наоковањ. Он се смијуји па ће ми рећи...Цики мој, ено га код мене у сервису у Хамилтону има почасно мјесто!!!! У први мах нисам повјеровао док ми није објаснио да је старој изричito поручио да у контејнер (приликом селидбе) обавезно мора да стави и наоковањ!!! Сад ти рачунај, друже мој, какву би причу тај наоковањ могао испричати да може. Одливен негде у Швабији колико је лемеша и сикира поклепао лонаца закрпио, кола оковао и онда на крају "смирај" нашао на сјеверу Америке....да не повјерујеш.....

Причо' ми покојни тетак кад се вратио са Петровца једино што је наша' на згаришту нагорјелу качицу. Ту навука' бујади и започ'о нови живот.

Вели, срушен на Петровцу 42. швапски авион (летећа радиона) ми сви нагар'ли да видимо чудо невиђено, сви се нешто ишћућавају, а ја угледа' наоковањ! Одшарафим га и с њим право за Острожин.

Замолио командира да га пусти да однесе кући наоковањ (на њему одливено 32 киле). Закопа га и до јутра се вратио на Петровац па ти сад рачунај. Ставити на леђа врећу брашна још некако јер се врећа мало обравна или улекне према рамену ал' наоковањ се слабо улекује. Да је позлаћен ја би га пометно на Биљегу! Једага ти вели још ми се 2 дана чинло да идем чућећи....чудно..

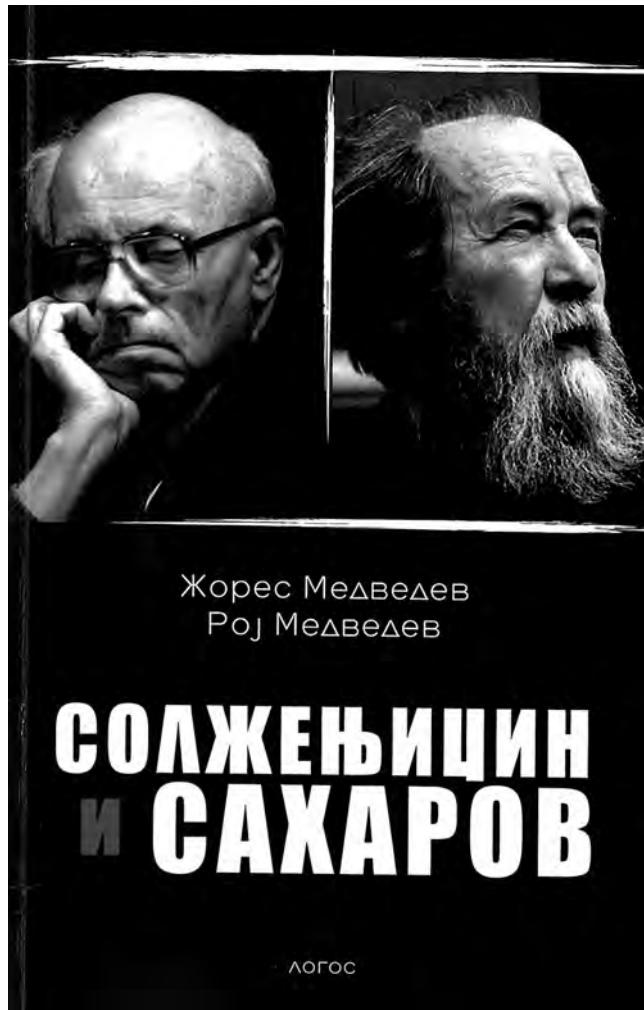
Без обзира што му је тај исти послије ранио фамилију клепајући лемеше и окивајући кола човјек да се запита која је то воља за животом била, то је по мојој слободној процјени преко 20 км у једном смјеру.

**ЖОРЕС МЕДВЕДЕВ, РОЈ МЕДВЕДЕВ: СОЛЖЕЊИЦИН
И САХАРОВ, ЛОГОС, БЕОГРАД, 2015.**

РУСКИ ТРЕЋИ ПУТ

пише: Чедомир Вишњић

Ова књига, већим дијелом посвећена
Солжењицину, нуди добар критички
преглед његових укрштених књижевних
доприноса и политичких идеја, све
од појаве на јавној сцени изласком
„Ивана Денисовича“ 1962. године, па до
много киселије примљених „чворова“
његовог романеско-публицистичког
циклуса „Црвени точак“ или отворено
политичких текстова којима се нудио за
руског националног пророка и спасиоца

Књига или књиге о Александру Солжењицину данас су вјероватно задња издања о писцима који су давали повода да се говори о посебној улози књижевности на јавној сцени руског друштва. У мјери политичког и културалног заједништва којег не треба ни прецијенити ни занемарити, такав је донос постојао и у српском друштву и у српској култури и дошао му је крај као и руском оригиналу. Тад проблем није новост, препознао га је већ Чернишевски у свом раду о гоголевском периоду руске књижевности: „Литература код нас засада концентрише у себи готово све интелектуални живот народа и зато на њој лежи обавеза да се бави и таквим интересовањима која су у другим земљама припада другим правцима интелектуалне дебатности“. Чернишевски хоће рећи, данашњим речником, да је руска литература колонизирана друштвеним, политичким, па и идеолошким питањима, али је као и многи послије њега радије задржавао овај стари оквир који је високо у очима савременика подизао књижевни посао, него да одговорност дистрибуира по хоризонтали и вертикални танке друштвене и интелектуалне сцене, на чији се слободарски дух много мање могло рачунати.

Оваквим је књигама дошао крај не зато што се нешто битно промијенило у развоју и трајању руског, односно, српског друштва, што су се она успјешно модернизирала и европеизирала, већ зато што је и тамо и овде изгледа неповратно завладао медијски хаос, непреврела медијска цијфра изливена на главе обеспуђеног свијета, али и зато што је реално дошло до крупне промјене у животу књиге као медија. Промјене изазване техничирањем

преношења искуства и информација, које сеже до промјена у физиологији људског опажања. Видјећемо, читајући ову збирку текстова браће Медведев, да је и Солжењицин на властитој кожи осјетио што се догађа и да је бранећи себе бранио и тад стари свијет књижевности одговорне за све, за идеје, за морал, за човјека.

Александар Исајевич Солжењицин је судбину токвог писца, по контексту и саморазумијевању изабраника, властитом биографијом испитао до самог kraja. Ова књига, заправо већим дијелом посвећена њему, нуди добар критички преглед његових укрштених књижевних доприноса и политичких идеја, све од појаве на јавној сцени изласком „Ивана Денисовича“ 1962. године, приповијести коју је тада поздравио и чувени Михаил Суслов, па до много киселије примљених „чворова“ његовог романеско-публицистичког циклуса „Црвени точак“ (код нас је преведен само први дио „Аугуст четрнаести“), или његових отворено политичких текстова којима се нудио за руског националног пророка и спасиоца. И он и Сахаров су били законита дјеца стаљинизма, рођени на различитим половима његове друштвене стварности и одбацили су га јавно сваки на свој начин. Логораш и велики писац је прихватао оно традицијско руско што је пробијало кроз њега, одлучно поричући сваки смисао и вриједност идеологије марксизма-комунизма, видјевши у њој извор свега зла које је снашло Русију. Аутори који су припадали истом или сродном дисидентском кругу идеја и људи и који су одлично познавали своје јунаке, сликају га као осамљеника и посвећеника који непрекидно ради гојен снажном унутрашњом енергијом, који по

колибама сам себи кува јело да не губи вријеме, устремљеног на циљ којег је сам себи одредио, али уједно и прорачунатог кад су у питању ефекти које жели постићи. Јер истина о Солжењицину је истина о логорашу који је много раније дошао до својих тешких закључака него што их је дозирало јавно обзнатио. Већ 60-их година за боравка у ССРУ настају прве верзије и „Црвеног точка“ и „Архипелаг Гулаг“. Читање ове књиге баца трак свјетла на мање познат дио стварности брежјевљевске ере, оно показује да је извјесни простор слободе у непрегледно великој држави постојао, да је понекад било довољно отпутовати и макнuti се са очију моћне политичке полиције, уколико се није дирао посвећени простор легитимитета и политичке власти Партије и њеног врха. Тако је и Солжењицин на захтјев Андропова, тада шефа КГБ-а, у кратком и брзом поступку прогнан из земље, након што је већ успио изнijети ван све важне рукописе. Рукописе у којима је бивши ЗЕК-а до краја пречистио односе са комунизмом, на којега је робијашко искуство тако снажно дјеловало да се цијели живот залагао за крајњи сибирски сјевероисток Русије као њену праву шансу, економску, колонизаторску, препородну. Тај за човјека крајње нељубазни простор он је видио као „чист, неизгажен, простран дом“ у којег млади Руси треба да уђу као у своју кућу. У земљу, након тачно 20-годишњег изгнанства, Солжењицин је, да нагласи властиту стјану тачку и поруку, слетио на писту аеродрома на Колими, у срцу некадашњег „архипелага“. Његова опсесија је била дио праведне казне за творце и извршиоце совјетског логорског система, то је чињеница коју ништа не може релативизирати.

Аутори, ипак, са много озбиљних разлога међу којима је, као што смо споменули, добро познавање самог човјека, истичу да је Солжењицин то јачи и увјерљивији што је ближи литератури, без обзира што материју за сва своја дјела црпе на истоме мјесту, а то даље од истине о садашњости и будућности, што више приближава повијесној и политичкој публицистици. Ријеч је о његовим идејама с којима је често добаџивао изазов цијеломе свјету, а које су биле мјешавина литерарне обраде стварности и робијашког осветничког пророковања. Упозоравао је он тако на опасности од брзе демократизације ССРУ-а због међународних и осталих протуречности, изражавао презир према Западу на којем је живио и његовим вриједностима, а понажише због попуштања комунистима, о обиљу информација и праву на њих којима је засут данашњи човјек говорио као о „лажној девизи лажног века“, залагао се безрезервно за ауторитарну власт у Русији.

Историјске ретроспекције му нису биле мање оригиналне. Темеље источних руских вриједности је налазио у предниконском православљу, у времену прије раскола са старовјерцима. У времену II светског рата, који је за већину Руса и совјетских грађана био и остао светиња, отворено је величја једино издајника генерала Власова и његову војску, као једини могући одговор на Стаљиново вођење земље и рата, оправдавао је руске колаборационисте и редовно дебело преувеличавао број руских жртава у XX вијеку, испостављајући рачун за то увијек бољшевицима. Преувеличавао у таквој мјери да је данас чувени тротомни „Архипелаг Гулаг“ могуће и упутно читати једино као литературу.

Све је ово довело до бројних киселих коментара на његов повратак и његову улогу у јавном животу руског друштва. Михаил Берг је за њега написао: „Његов тоболац је празан“. Коментатори су му спочитавали како жели бити нови Суслов. Брзо је заборављена његова велика ослободилачка улога, морална и политичка 60-их година, јер сам није схватио зашто људи воле Ивана Денисовича а Архипелаг, евентуално, поштују. Заборављена је чињеница да му је било онемогућено да живи међу својим читаоцима, да су 70-их из јавних библиотека повучене све његове књиге, па и часописи у

којима је објављивао, да је КГБ уочи политичких промјена успио уништити преко 100 обимних томова „грађе“ прикупљене о њему, сачувавши само сажетке и уопштавања припремана редовно за партијско водство. Унаточ у кратком року распроданих 100.000 примјерака „Архипелаг“, ништа се није помакнуло у земљи. Слобода је одмах наплатила свој долазак уништавајући и лице и наличје старог свијета и службене вриједности и дисиденте. Ускоро ће западни оцењивачи и њихови преводиоци почети проналазити и преводити ауторе и књиге какве су требали – у том тренутку неизbjежну истину је формулисао Василиј Сељуњин рекавши, како је гласност у земљи нарасла до огромних размјера, „али је чујност опала до минимума“.

Много су мање пажње аутори посветили Сахарову, вјероватно оцењујући како је његов уплiv на руској јавној сцени и реално и потенцијално много мањи, па утолико и безопаснији. И овдје аутори примјењују исти аутобиографски метод; дају топлу људску слику великог научника, бунтовника, скромног човјека подераних ћемпера и несрећених породичних односа, уједно оца хидрогенске бомбе, који није био кадар на вријеме уочити да већину тешких послова на њиховом полигону раде логораши, који је и сам озрачен приликом обиласка мјesta на којем су вршene пробе, који је све веће проблеме на пројекту rješavao са Беријом... Али који се касније оштро и квалифицирано противи развоју атомског наоружавања, знајући какве велике људске жртве доносе већ његове пробе. Којег је исто у свој вртлог повукао дисидентски политички антажман, па је гледајући једино на примарно непријатељство, стао на страну Пиночеа у Чилеу, јер је он знао с комунистима, Роналда Регана и сличних, који се залагао за снажнији притисак америчке политике на ССРУ и његове вође. А то је довољно ауторима да означе своју позицију и дају слику какву жеље.

Ова је књига поред осталог и једно закашњело својење рачуна у редовима малобројних или утицајних руских дисидената, при чему је, по логици професије, задња ријеч припада хисторичарима, браћи Медведев. Онима који су се више пута у свом раду знали срести с питањем, за кога ради, јер се нису одазвали отрцаном антикомунизму и русофобији. Њихова слика недавне прошlosti је мирна слика политичког безизлаза, јер излаз нису нудили ни Брежњев, ни Сахаров и Солжењицин, без обзира на значајне разlike међу овом двојицом. Рој Медведев је у вријеме изласка књиге о двојици дисидената већ објавио своју прву књигу о Путину и тиме назначио оно што сматра изласком из црне кутије прошlosti. Анализом руске друштвене и интелектуалне сцене задње три деценије власти КПСС какву нуди ова књига, аутори су се приближили нашем времену и његовим rješenjima. Rješenjima која су потпуно удаљена од идеала револуције претворених у хисторијску реторичку драперију погодну за изложбе ликовне авангарде и функционализираном у духу и смислу руских традиција, којима Стаљин значи нешто познато и своје, а Троцки нешто, у сваком случају, туђе.

Ријеч је о нашем времену утемељеном на тоталном тријумфу антикомунизма и десничара свих врста, на тешкој хисторијској незахвалности, нарочито Европе, према руском народу који је носио и плаћао општу европску алтернативу. И сад та Европа стражари над зидинама чувајући дуго скупљано благо од миграната из свијета и земаља, како ових из источног и јужног окружења, тако и оних прекоморских, које више не рачунају на могућност остварења глобално праведног друштва па се желе прикључити експропријаторима. Док зидине издрже. Изда „западњака“ Сахарова остаје његова бомба, изда „Руса“ Солжењицина „Иван Денисович“, „У првом кругу“, „Одјел за рак“... А књига браће Медведев представља својеврсни увод у „читање“ политike Владимира Путине и данашње Русије.

**SRĐAN V. TEŠIN: *GORI GORI GORI*,
BEOGRAD: ARHipelag, 2017.**

ZVIJER OD ČOVJEKA

PIŠE: Sanja Šakić

Iako sadržajno ambiciozan, roman *Gori gori gori* nije tek sito koje propušta stvarnost na potezu od terorističkih napada do „terorizma“ zdravog življenja, nego iznimno književno djelo duboko zaokupljeno književnim posredovanjem stvarnosti i različitim modelima pripovijedanja

Gori gori gori, novi roman kikindskog pisca Srđana V. Tešina¹, uvodi u suvremenu srpsku prozu nekoliko, kako naslov insinuirala, *gorućih* tema suvremenog društva. U njemu se sljubljuju politički aspekti prehrane s receptom za pisanje romana pri čemu se ova postmodernistička književna igra uvjerljivo hvata s kontroverznim društvenim, medijskim i identitetskim pitanjima. Počevši od gubitka individualnosti u *društvu spektakla*, roman vrtoglavu detektira degenerativne društvene procese koji su doveli do brišanja ličnosti te nas suočava s književnim tretmanom medijske stvarnosti. Iako bi se u prepričavanju mogao doimati kao galimatijas, Tešin uvjerljivo gospodari pričom o pojedincu lišenom identiteta u čijoj se potrazi za samim sobom reflektira dominantni osjećaj otuđenosti i usamljenosti suvremenog čovjeka – čovjeka čija se egzistencija svodi na prebivanje u svijetu društvenih mreža i medijskoj pornografiji svakodnevice.

Ovaj eklektični kolaž književnih modela pripovijeda naizgled trivijalnu i neozbiljnu priču o napadima „vegan ratnika“ na čevabdžinice i buregdžnice. Neimenovani junak romana doživio je potpunu amneziju i opekomine prilikom terorističkog napada molotovljevim koktelima na „hamburgernicu“. Dok se oporavlja u bolnici i rekonstruira priču o sebi uz pomoć doktora, psihijatra, policije i drugih žrtava nepoznatog napadača, „nevidljivom rukom teroriste“ stradaju popularni *fast food* restorani u gradu. Apsurdnu premisu romana prokomentirat će jedan od likova kada kaže da se junaku dogodilo nešto što se sreće „samo u filmovima B produkcije i trivijalnoj li-

teraturi“. Budući da ne može pronaći dokaz o vlastitom postojanju na društvenim mrežama, jedina spona s njegovim prethodnim životom bit će svojevrsni *pronađeni rukopis*, odnosno, tablet koji sadrži poruke od Nepoznate Niko, osobe koja je u virtualnom svijetu također lišena identiteta. Ključni junakov problem jeste kako ispričati priču o sebi kao o autentičnoj jedinki s jedinstvenom biografijom ako se ne može sjetiti ni vlastitog imena: postojiš li za sebe i za druge ako nisi prisutan na društvenim mrežama?

Roman uokviruje nedovršena rečenica „Zovem se, zovem se, zovem se...“ koju čitatelj može dovršiti sam za sebe. Crnohumorna premla prema kojoj ostali likovi (s jednako okrnjenim identitetima) očekuju od junaka da se sjeti vlastitog imena i biografije vodi ga u pisanje kao pomoćno sredstvo rekonstrukcije dekonstruiranog identiteta. Junakovo pripovijedanje postavlja se u romanu kao mimikrija pisanja, a bezimeni junak je u takvom svijetu simulakrum pisca koji u pisanje ulazi bez identiteta, pripadnosti i konfesije. S junakom lišenim identitetskih obilježja (njegova koža je i u doslovnom i prenesenom značenju spaljena), roman tematizira praksu pisanja i pripovijedanja kao sredstava osmišljavanja svijeta obilježenog raspadnutim uzročno-poslijedičnim vezama.

Svaki protagonist korak unaprijed u identitetskoj potrazi prokazuje se kao korak unatrag, vraćanje na isto i zatvaranje kruga opasanog bezimenim *ja* pa je roman moguće čitati kao osobit primjer romana detekcije. Naime, istražujući protagonistov identitet, njegova sjećanja i prošlost, su-

¹ Roman *Gori gori gori* odnedavno je dostupan i u izdanju zagrebačkog Sandorfa.

djelujemo i u igri detekcije otkrivajući kako nastaje ovaj roman, ali i kako bilo koji roman u praktičnom smislu može nastati – iz očista romana književni je tekst produkt eksperimentalne prakse pisanja koja se može savladati pridržavanjem pravila spisateljskog zanata. Ovaj sadržajni i formalni miš-maš iskorištava niz modela pripovijedanja kratke priče, ali ih na kraju povezuje u inovativnu romanesknu cjelinu putem metatekstualnog iskaza koji parodira protagonistovo književno poslanstvo. Kako je u konačnici niz tekstualnih fragmenata spojenih u kolaž postao jedinstveno i cjelovito prozno djelo neka bude povod potencijalnim čitateljima da se nagrade čitanjem Tešinovog romana.

**Hrana kao područje konflikta većih razmjera
dijeli svijet romana na sukob vegana i mesoždera,
koji se dade čitati kao sukob između zdravih i bolesnih, autentičnih i neautentičnih programa prehrane, ali i kao rodni sukob**

Gori gori gori dolazi desetak godina nakon autorovog posljednjeg romana *Kuvarove kletve i druge gadosti* (2006), s kojim dijeli određene tematske preokupacije, te nekoliko zbirki kratkih priča. Od svog prvog romana *Antologija najboljih naslova* (2000) Tešin je vjeran kratkim proznim oblicima i fragmentima koji su posljedično utjecali na genezu i oblikovanje duže romaneske forme. Tešinov interes za kratke prozne oblike ogleda se u formalnim aspektima ovog romana koji je podijeljen na četrnaest poglavlja koja prate četrnaest dana protagonistovog lječenja i deklinacije amnezije. Poglavlja su iscijepkana na 193 numerirana fragmenta, a svaki fragment označava svojevrsni prekid s junakovim tokom misli i upad novog, stranog i drugačijeg diskursa u njegov krhki svijet ispružen od pripadanja i identitetnih oznaka. Govor drugih likova s pripadajućom izmjenom fokalizacija (pacijentata, doktora, medicinskih sestara, istražitelja), poruke izmijenjene s Nepoznatom Niko preko računalne aplikacije i erotske priče koje joj piše u zamjenu za fotografije, detaljni opisi fotografija i video snimki, novinske vijesti iz crne kronike – svi ovi umetnuti fragmenti funkcioniраju kao kameničići na protagonistovom putu do sebe. Oni su i repozitorij različitih modela pripovijedanja među kojima se posebno ističu dijelovi koji naglašavaju

vezu između tiskanog književnog teksta i medija koji su tom djelu oslonac. Korištenje izraza tipičnih za crnu kroniku i senzacionalističko izvještavanja, upotreba tehnike ekfaze, dramskog dijaloga, crteža, znakova ili površine obojene u crno – sve su to postupci kojima roman problematizira postojeće karakteristike pojedinih medija upošljavajući ih u izgradnji priče.

Hrana je u romanu područje ideološkog konflikta koji se realizira nizom nasilnih terorističkih napada pa ga je moguće čitati u predvidljivom alegorijskom ključu. Hrana kao okidač terorističkih napada također omogućuje da se teme poput terorizma i medijske reprezentacije istog parodiraju i da im se pristupi s humorom. Antropologija hrane Svetlane Slapšak donosi brojne uvide o ritualnom značenju hrane i političkim aspektima prehrane kojih suvremena kultura možda više nije svjesna, ali to ne umanjuje njihovu djelatnost². Jedino autentično sjećanje i žudnja koju protagonist prepozna je jest želja za hranom, pa je njegov plan nakon izlaska iz bolnice poprilično konkretni: „Poješću veliki hamburger, reš pečen, s mnogo luka i tucane, ljute paprike.“ Hrana kao područje konflikta većih razmjera dijeli svijet romana na sukob vegana i mesoždera, koji se dade čitati kao sukob između zdravih i bolesnih, autentičnih i neautentičnih programa prehrane, ali i kao rodni sukob. Slapšak nam otkriva da se u globalnoj opsjednutosti hamburgerima i roštiljem krije izuzetna ritualna snaga, te da je meso oduvijek bilo privilegirano kao simbolička hrana muškosti, državljanstva i moći jer je bilo osnovna žrtva za bogove³. Macho aspekti hamburgera i roštilja kao simbola patrijarhalnog društva dobivaju u romanu tragikomični obrat jer su muškarci sprženi poput hrane koju jedu. Simboličkim upisom u hranu *Gori gori gori* obnavlja patrijarhalnu matricu, ali ide korak dalje i otvara mogućnost da se obrat interpretira i kao širi sukob između kulture kao sredstva prisile i divljeg čovjeka, zvijeri koja se osamila i u mraku proždire plijen.

Junak je odvojen od svijeta u doslovnom i prenesenom značenju, te je njegovo sjećanje na hranu jedini očuvani dokument koji mu nudi mogućnost da se samoopise u okolnostima koje su mu oduzele svako drugo sjećanje. Ideologija „vegan ratnika“ koji su spremni ubijati ljude za prava životinja širi se kao bolest na sve društvene aspekte sa zaključkom da nasilje uviјek proizvodi još nasilja. Opstanak u nesigurnom svijetu gdje čovjek može stradati samo zbog toga što jede ili ne jede određenu namirnicu, proizvodi zvijer koja će, za potrebe preživljavanja u svijetu terora, posegnuti za jednakim sredstvima i opravdanjima kao i onaj protiv kojeg se bori. Svođenje čovjeka na zvijer zauzeto pukim preživljavanjem roman interpretira i kao junakovo povlačenje iz jezika gdje se riječi drugog gube do nečujnosti, a njegov pokušaj komuniciranja se svodi samo na zamuckivanje u pokušaju da izgovori vlastito ime. Ova jezična čarolija da se jednostavno i pitko ispriča trenutak jednog brisanja identiteta do brisanja jezika junaka, a u konačnici i romana, zasigurno je najdojmljiviji aspekt ovog djela.

Iako sadržajno ambiciozan, roman *Gori gori gori* nije tek sito koje propušta stvarnost na potezu od terorističkih napada do „terorizma“ zdravog življjenja, nego iznimno književno djelo duboko zaokupljeno književnim posredovanjem stvarnosti i različitim modelima pripovijedanja.

² Svetlana Slapšak (2014). *Leteći pilav. Antropološki eseji o hrani*. Beograd: Biblioteka XX vek; Svetlana Slapšak (2016). *Preživeti i uživati: o antropologiji hrane*. Sarajevo: SPKD Prosvjeta; Svetlana Slapšak (2016). *Kupusara. Ogled iz istorijske antropologije hrane i seksualnosti*. Beograd: Biblioteka XX vek.

³ Usp. Svetlana Slapšak (2014). *Leteći pilav. Antropološki eseji o hrani*. Beograd: Biblioteka XX vek: 278-282.

LÁSZLO VÉGEL: *MEMOARI JEDNOG MAKROA, FRAKTURA*,
ZAGREB, 2017. / PREVELA: XENIA DETONI

SALINGER IZ NOVOG SADA

PIŠE: Neven Vulić

„Memoari jednog makroa“, pisani u obliku dnevničkih zapisa i objavljeni prije točno 40 godina, pokazuju nepokolebljivi šarm prvijenca i već vještu ruku nadarenog autora. Otkrivaju genezu značajnog pisca iz neposredne blizine, a koji dijeli isti identitetski otisak kao i Ottó Tolnai, Danilo Kiš ili Aleksandar Tišma – onaj vojvođanski

Šesnaestogodišnji Houlden Caulfield promolio je nos u svijet romana 16. srpnja 1951. godine, po originalnom objavljinju „Lovca u žitu“, J.D. Salingerova prvijenca. Otad se knjiga prodala u preko 65 milijuna primjera, a Caulfield je postao amblemom tinejdžerskog buntovništva, otuđenja i bespomoćnosti.

Premda je zamišljen kao roman za odrasle, „Lovca“ su upravo adolescenci počeli smatrati svojevrsnim priručnikom vlastitom pomalo iščašenom odrastanju i rado ga kupovali. U njemu su prepoznali autentičnu proživljenosć onoga o čemu autor piše, i pretvorili ga u kulturnu knjigu. Nepouzdani pripovjedač progovorio je, između ostalog, o licemjerju odraslih i lažnosti društva koje oni tvore.

Neke su škole taj roman svojim učenicima u kratkom roku svesrdno preporučivale, a u drugima su prerevni učitelji iz istog razloga dobivali otake, ovisno o saveznoj državi i konzervativnosti određene mikrozajednice. Nezadovoljnike je smetao pomalo nečist jezik i korištenje psovki. Primjerice, „goddamn“ se pojavljuje 237 puta. Kontroverza je utjecajnom romanu naravno dobrano marketinški pomogla.

U Hrvatskoj je sličan književni izraz proglašen „prozom u trapericama“, a pojavljuje se 1960-ih i 1970-ih. Prepoznatljiv je po mlađem i bescilnjom protagonistu iz urbane sredine koji se suprotstavlja svijetu odraslih, dok navedene traperice više nisu tek odjevni predmet, već i simbol njihova svjetonazora.

Od kronološki najranijeg značajnog romana „Kratki izlet“ Antuna Šoljana iz 1965. godine koji se može svrstati u jeans prozu, do romana Alojza Majetića („Čangi off' gotoff“, 1970.), Zvonimira Majdaka („Kužiš stari moj“, 1970.), Ivana Slamniga („Bolja polovica hrabrosti“, 1972.), započeti se niz nastavlja i nakon Branislava Glumca i njegove „Zagrepčanke“ iz 1975. godine.

László Végel (1941.) malo je istočnije, u Novom Sadu, u gotovo isto vrijeme, dvije godine nakon Šoljana, objavio prvijenac „Memoari jednog makroa“. Opći stav glavnog lika Buba dosta nalikuje Caulfieldovom, no urbana sredina po kojoj se Bub klatari je novosadska, a njegovi prijatelji su Olga, Tanja, Csicsi, N.G. i Merkurosz, dakle Mađari, Srbi i Hrvati.

Autor svoj prvijenac završava 1966. godine, objavljuje ga epizodno u časopisu, i odlazi u vojsku u Zagreb. Po kratkom povratku u Novi Sad, tokom služenja vojnog roka, glavni urednik izdavačke kuće Forum govori Végelu da je to mračna proza koja iskriviljava stvarnost, i radije bi da napiše novo djelo ukoliko želi biti objavljen. Végel tada, u svojoj 25. godini života, pomišlja kako se radi o tekstu za otpis.

Poznati mađarski pjesnik zatim u otvorenom pismu još neobjavljene „Memoare jednog makroa“ proglašava remek-djelom. Aleksandar Tišma autoru nedugo poslije obećaje da će prvijenac sâm prevesti i objaviti ga u srpskom prijevodu, kao prvi urbani roman o Novom Sadu. To je prijelomni trenutak za sudbinu ovoga romana. Zatim neuređenu mađarsku verziju

„Memoara“ brzinski izdaju u Forumu, a Végel svoj prvi primjerak mađarskog izdanja objavljenog 1967. godine preuzima u Zagrebu, još služeći vojni rok.

Predstavljeni svijet fakultetskih studenata i gimnazijalaca u „Memoarima jednog makroa“ nije laskav. Doba odvijanja radnje, kasne šezdesete, u ovom tekstu obilježavaju beznađe, besperspektivnost, okrutnost, zavist i pragmatičnost labava moralu.

Fakultet je tek zamorno mjesto prepuno trenutačnih poznanika i prijateljstava, klizavih neprijatelja i nepodnošljivih dosadnjakovića. Među istrošenim i licemjernim profesorima postoje i oni dobronamjerni, no to Bubu i njegovima ne znači previše. Primjerice, najprisutnijeg profesora u ovom romanu ismijavaju jer je, po jednoj priči, kao mlađi onanirajući „čitao ljubavnu poeziju“.

**László Végel, dvije godine
nakon Šoljana, objavio
je prvijenac. Opći stav
glavnog lika Buba dosta
nalikuje Caulfieldovom, no
urbana sredina po kojoj se
Bub klatari je novosadska,
a njegovi prijatelji su
Olga, Tanja, Csicsi, N.G. i
Merkurosz, dakle Mađari,
Srbi i Hrvati**

Pripovjedač Bub često markira predavanja na fakultetu i traži bilo kakav posao, govori u prvom licu, zna biti jako nezreo i osjetljiv, ali selektivnu neiskrenost i prividnu hladnoću koristi kao krinku.

Sve što se prozire ispod njegove površine pomalo uranja u mučninu, jer Bub se ispod svega ipak ne može pomiriti s onim što ga okružuje: predugo poznatim točionicama, pustim gradom ujutro i zapravo beskrajnom tišinom; također nezrelim i nesretnim mladim ljudima, njihovim odabirima sa kojima se saživio i prihvatio ih, a koji se uglavnom svode na komercijaliziranu seksualnost gdje dečki traže bogate cure, a cure nemaju ništa protiv podavati se ako im se to isplati ili ako im je dosadno.

Bilo kakva emotivna otvorenost može biti razlog za podsmijeh i porugu. Gotovo sve izvan svog intimnog kruga Bub smatra podmuklima, a i neke unutar njega, za što ima dobre razloge. Tema pobačaja spomenuta je već na samom početku romana, kad trudnu prijateljicu savjetuju da si nađe novog dečka i pravi se da je on otac, jer „bolje je imati priglupa muža nego iskrvariti“.

Naposlijetu Bubu prilazi jedan inženjer i nudi mu neobičan posao: da skriven fotografira njega i njegove ljubavnice, za vrijeme i prije samoga seksualnog čina. Bub pristaje raditi za plaću, kao nezainteresiranom stu-

dentu treba mu love. Opisuje: prva i jako mlada inženjerova ljubavnica imala je „krupne i mrtve volujske oči. Nisu joj se ni trepavice pomaknule dok ju je inženjer ševio.“

Naposlijetu, s fotoaparatom, vrebajući iz svoga skrovišta, zaključuje kako „u ovom svijetu još jedino meso, kosti i glatka, senzualna koža uživaju kreditibilitet. Što je čak i lijepo. Sve je ostalo pričam ti priču.“

Ovaj tekst nije nimalo jednoznačan već je prožet dirljivim, pa čak i romantičnim trenucima. Primjerice, ostvareni tjelesni odnosi do polovice romana uvijek se događaju kod drugih, a onda se prelijevaju i u život protagonista. Upravo će se s djevojkom Beom protagonist odvažiti razmišljati o promjeni, i možda je provesti u djelo. To znači otići iz grada, kao što je iz Bubova života isparila Csicsi u koju je možda bio zaljubljen, a za mjesto spaša odabrala je Trogir.

A grad iz kojeg treba pobjeći je Novi Sad, i premda se ovaj roman može čitati i posve izmješten iz ovih prostora, ono što mu daje posebnu toplinu jest lokalpatriotski moment koji se otkriva u toponimnom spominjanju autentičnih mjesta i lokacija.

Pripovjedač se odjednom prisjeti kako „treba pisati Erszi u Zagreb“, pa se povlači po Dunavskom keju, promatra „gimnazijalke iz Zmaj-Jovine“ ili sjedi u Dunavskom parku, odjednom ga je „dograbila ledena novosadska košava“. A kad se spominje Trogir kao mjesto bijega u bolji život nije se teško zapitati radi li se o fakciji, fikciji ili tek ondašnjem konceptu egzotike.

„Memoari jednog makroa“, pisani u obliku dnevničkih zapisa i objavljeni prije točno 40 godina, pokazuju nepokolebljivi šarm prvijenca i već vještu ruku nadarenog autora. Otkrivaju genezu značajnog pisca iz neposredne blizine, a koji dijeli isti identiteti otisak kao i Ottó Tolnai, Danilo Kiš ili Aleksandar Tišma – onaj vojvođanski.

Nije bez razloga sâm Péter Esterházy rekao kako je otac njegove „Male mađarske pornografije“ („Kis magyar pornográfia“, 1984.) zapravo László Végel i njegovi „Memoari jednog makroa“. I dan-danas njegov je prvijenac, nakon čak četiri desetljeća, suvremen u izrazu i porazno aktualan u besperspektivnom stavu mladoga Buba, koji, premda je usporediv sa Salignerovim Caulfieldom, direktno govorí o našoj suvremenosti.

Od 1967. godine naovamo objavljena su mnoga Végelova djela za koja je dobio niz priznanja, uključujući i Nagradu Lajos Kossuth. Sasvim nedavno ovaj je pisac romana, drama i eseja gostovao na Festivalu svjetske književnosti u Zagrebu. Govorio je kako su „Memoari“ u Mađarskoj, u vrijeme prvog objavlјivanja, bili tražena šverc-roba jer knjiga u to doba još nije bila tiskana u Pečuhu. A nekad krijumčareni roman izašao je na hrvatskom, u nadahnutom prijevodu Xenije Detoni.

Treba spomenuti kako me jedna sitnica, nevezana uz ovaj roman, mrvicu zasmetala. Na Wiki-stranici njegova rodnoga grada, Srboobra ili Szenttamás (Svetoga Tome), László Végel nije naveden kao jedna od najpoznatijih osoba koje su otamo potekle. Nije spomenut ni na mađarskoj, ni na srpskoj, ni na hrvatskoj, ni na talijanskoj, ni na francuskoj, niti na turskoj stranici Wikipedije grada Srboobra.

Ali barem se netko iskupio za tu nepravdu. Nijemci su ga jedini propisno naveli na svojoj Wiki-stranici grada koji zovu i Thomasberg. Végelovo se ime tamo koči uz pokojnog kemičara Franza Fehéra, i uz nogometnika rođenog nedavne 1991. godine, Ognjena Mudrinskog.

**АНА МАРИЈА ГРБИЋ: ЗЕМЉА 2.0,
БЕОГРАД: ARETÉ 2017.**

О ЗЕМЉАМА И ЉУДИМА

пише: Срђан Гагић

Земља 2.0 збирка је о једној земљи и једној генерацији – те као и оне, збирка у својој сржи носи искуство скорих ратова и судбину земаља и народа на Западном Балкану. Тако Земља 2.0, иако евоцира откриће Кеплера 452б, Земљиног близанца, из 2015. године, може бити схваћена и као земља после земље (државе) – оне у којој смо и ми и јунаци ове поезије рођени, која територијално-политички више не постоји, али чије тековине и разарање и даље генерацијски живимо, која терорише своју децу

Земља 2.0 трећа је песничка књига београдске песникиње Ана Марије Грбић. Њена прва збирка *Да, али немој се плашити објављена је, како је случај с већином релевантних песничких првенаца, посредством књижевног конкурса, у едицији Првенац СКЦ-а Крагујевац. Већ је друга песничка књига, поема *Венерини и остали дрегови*, нашла пут до култне издавачке куће ЛОМ и отворила ауторки могућности шире читалачке рецепције и изван граница Србије, различите песничке боравке и гостовања. Трећу песничку књигу Земља 2.0 објавила је 2017. године издавачка кућа Аreté која, током две године, колико постоји, акценат ставља на сарадњу са новим књижевним преводиоцима, те објављивање младих аутора.*

Већ у првој, а нарочито у другој песничкој књизи, примећен је, поред песничког, драмски таленат који Грбићева неоспорно

поседује, а који се испољава кроз полифонију и дијалогичност њених збирки-поема, грађењем поетских јунака, умножавањем лирских индивидуа, који добијају своје лирске, али и епске биографије, постају одељени субјекти с предисторијом о којој нам – у песмама као лирским монолозима – певају и приповедају. Њени су лирски субјекти као драмски јунаци; ова се поезија чита са присећањима на драмску технику, постојањем ликовна и радње, дидаскалијама, исказима лирских јунака које током читања доживљавамо аудитивно, призорима који имају квалитет филмских сцена. Такав нас доживљај прати кроз искуство читања Ана Маријиних књига, а дода ли се томе семантички потентна ликовна опрема Земље 2.0, илустрације Јане Вуковић, као и кратке видео форме које прате ауторкину поезију, онда говоримо о искуству које је мултимедијално и као такво оправдано. Интимност исказа њених лирских јунака и трауматичност искустава која их продукују, добијају овде универзални смисао – ова је поезија дубоко ангажована, проистекла из конкретних друштвених кретања, њима условљена и провоцирана онолико колико је и искуство о којем пева маркирано непосредном историјом, чије су последице конститутивне за живот *наших* генерација. Она је сама себе свесна и жељна да о ономе што има да каже у што бољем маниру комуницира с читаоцем којег се, како је Данило Лучић у предговору књизи приметио, ова поезија свакако тиче.

А кад смо на простору *nашег*, треба рећи да је поетика Грибићеве, иако би нам то на први поглед могло промаћи, дефинисана снажним осећањем генерацијског, заједничког – при чему то наше име транснационалне и трансгеографске оквире. Такво осећање повело је ауторку у истраживање могућности писања на нашим језицима, из перспектива које су – и кад припадају Другом – заправо *моје*, утолико што нам је новије искуство историје заједничко.

**Лирски субјекти су
као драмски јунаци;
ова се поезија чита са
присећањима на драмску
технику, постојањем ликовна
и радње, дијаскалијама,
исказима лирских јунака
које током читања
доживљавамо аудитивно,
призорима који имају
квалитет филмских сцена**

У *Венериним и осталим драговима* главни лирски глас био је глас мушкарца који говори ијекавским наречјем, хрватским језиком и у својим обраћањима дотиче се различитих ликова који постaju протагонисти његовог лирског исповедања. У збирци *Земља 2.0*, чини се да је све изведено још спретније и утемељеније. Два су равноправна лирска јунака *Земље* – Ахмо и Ања, као два гласа који, уз онај делимично откриvени, трећи, који нас уводи уз збирку фрагментом у форми пролошке прозаиде, чини тројство ове песничке књиге, које се претапа у јединство песничких простора и погледа што се са њих пружају на развалине неког претходног света. Овај јединствен песнички простор, именован као *Земља 2.0* сачињен је од, оквирно, три географски и физички удаљена локалитета – Београда, Сарајева и Осле, које сада дели цела једна историја, исписана независно или упркос животу и жељама оних који су у освите историје правили прве кораке у живот. Међутим, кроз збирку сви простори постепено губе своје конкретне карактеристике и топонимију, апстрахују се до нивоа елементарних просторних обележја, постајући тако знање о суштинској немогућности померања ван граница познатог лица света.

Стога је *Земља 2.0* збирка о једној земљи и једној генерацији – те као и оне, збирка у својој сржи носи искуство скорих ратова и судбину земаља и народа на Западном Балкану. Тако *Земља*

2.0, иако евоцира откриће Кеплера 452б, Земљиног близанца, из 2015. године, може бити схваћена и као земља после земље (државе) – оне у којој смо и ми и јунаци ове поезије рођени, која територијално-политички више не постоји, али чије тековине и разарање и даље генерацијски живимо, која *терорише своју децу*, стварајући осећај примораности да се трага за другим, новим, срећнијим стаништима и да се у коначници увек враћа местима која су нас обележила, која не можемо заборавити, а на којима смо ми увек они који су сувише лако заборављени.

**Ова је поезија дубоко
ангажована, проистекла
из конкретних
друштвених кретања,
њима условљена и
провоцирана онолико
колико је и искуство о
којем пева маркирано
непосредном историјом,
чије су последице
конститутивне за живот
наших генерација**

Ахмо и Ања долазе из различитих средина. Њихова географија уједно одређује два пола једног искуства: Ахмо је сарајевско, а Ања београдско дете. За њега је Београд место на које су ђаци некада ишли на екскурзију; Ања о Босни зна оно што јој је мајка причала: *да се тамо туку/ по двориштима/ колују свиње и жене истим ножем/ и да им је врхунац уметности телих*. Ахмо и Ања су део генерације која живи између мита о земљи које више нема, искуства генерације родитеља које је маркирано разарањем и дехонструкцијом једног и евоцирањем другог, патријархалног и националистичког поретка и унутарње, интимне жеље да превазиђе јас – не само онај што их дели од *Другог*, већ и онај унутар себе, који је последица изгубљеног упоришта, вредносног и идеолошког. То их чини странцима у разрушеном свету над којим би требало да изграде нови, не би ли на њему успели да изграде и себе.

Уместо тога – ови јунаци постају део оне масе младих који бирају емиграцију. У таквим околностима, емиграција није само економски мотивисано географско померање ка жуђеном реду и срећи, ка обећаној земљи. Она је бекство од немогућности да се овде буде и осећа човеком, на искуству и последицама рата што континуирано у себе усисавају сваку следећу генерацију. Унутар

тога одлазак се јавља с једне стране као одраз бунта и храбости, али са друге и као очајнички покушај да се преживи, као нужност самоодржања. Одлазак, ипак са собом повлачи и осећај да се ту – одакле се одлази – заправо трагично и до краја припада. Осло као симбол скандинавског, уређеног света, још једне потенцијалне Земље 2.0, јавља се међутим као простор нереализованости, досадних, површинских, уљуљканих људи са глупом потребом за далеким путовањима/ по сиромашним земљама. И Ахмов одлазак открива нам да је ахмо био глуп као је вјеровао да ће/ осетити живот ако се удаљи простором а/ не временом.

**Јединствен песнички
простор, именован као
Земља 2.0 сачињен је од,
оквирно, три географски и
физички удаљена локалитета
– Београда, Сарајева и
Осла, које сада дели цела
једна историја, исписана
независно или упркос животу
и жељама оних који су у освите
историје правили прве
кораке у живот**

То осећање, дакле, постаје извесно у некој далекој земљи, наравно, у кајању испред/ амбасада (...), а потом уредан посао од кога ћу имати хорса и дјеце суочава лирске јунаке Земље са дубоком овисношћу, мазохистичком приврженостшћу тулу које их је учинило бездомним. Тада свет може да добије свог близанца, али се не може лишити својих иманентних квалитета. Бекство је, стога, узалудно. Овога су свесни и они који одлазе и они који остају – попут Емине која зна да и вјетар мора да лети некуда/ а не да сједи и која Ахмин усуд објашњава стиховима: зато се и упропастио! зато што је ова земља/ свима исто дала; или жене са Балкана, Ахмове мајке (?!), која се разоткрива у прозаидама што попут лирских фрагмената деле збирку на мање целине и која представља својеврстан мост између једног и другог света, онај симболички процеп кроз који јунаци Земље 2.0 пропадају.

Увођењем ових фрагмената у структуру поеме ауторка постиже и ефекат мистерије. Развијањем приче од непознатог и неименованог, постепено је расветљујући и тек делимично откривајући, упоредо с Ахмином, и судбину жене која би могла бити Ахмина, али и било која жена која је пред крвави распад

Југославије напустила свој дотадашњи живот, Грибићева даје још један квалитет својој поезији. Паралелним грађењем фрагмената о различitim судбинама, она повезује своје јунаке у једну временско-просторну тачку, њихове појединачне приче у стецишту збирке разумемо као део једног истог, најшире схваћеног нашег времена и наше земље, а супротни „крајеви света“ спајају се у последњој песми Земље у некакав свељудски осећај апокалиптичног слома који се остварује у равни хуманистичких вредности.

Важан јунак ове поезије је и Ахмин брат Синад, погинуо у прошлом вијеку/рођен је прерано. Оне којих нема памте само они који су их волели – тако се још само Ахмо сећа свог погинулог брата, а љубав се јавља као једина вера која у Земљи 2.0 може да опстане (има нас који морају веровати да се/ сви на свету/ углавном воле и око тога свађају). У песми која је можда и једна од најснажнијих у поеми, младост жртвована у сврхе разарања и разградње пореди се са нечим прозаичним и сезонским као што је прерано брање кукуруза. За изгубљеном младошћу се све рјеђе плаче – она се прихвата као полог за будућност која не долази, јер за сваког Синада, Емину, Ахму и Ању нашег времена будућност је трајно укинута.

Кључно средство којим песникиња реализује свој ауторски концепт свакако је језик. Осим што дистинктивним обележјима језичких варијетета персонализује говоре Ахме и Ање, стварајући утисак да читамо аутентичне поетске исказе њених јунака, уочавају се ипак заједничке тенденције у оба ова говора. Језик функционише на два плана. С једне стране, то је језик који је својствен личним идиомима лирских јунака који га користе као средство исповедања, у том је регистру довољан, сликовит и потентан – његова снага је у колоквијалном, личном, жаргонском, урбаном, еспресивном, а у истом се простору успоставља и потенцијал драмског говора. С друге, он показује своју недовољност, немогућност да се искуство сведе на комуникативан текст, да се крајња инстанца тог искуства, она есенција животног и емоционалног садржаја пренесе у реч. На местима на којима је емоционална интонација висока, где причање или певање постају високоафектирани, рекли бисмо – где се епско сасвим повлачи пред лирским – ту логичке везе међу појмовима слабе, а поезија постаје интуитивнија и замагљенија, језик изневерава очекивања успостављена претходним говором, а његово разумевање тад је теже проходно и додатно изазовно.

Земља 2.0 озбиљан је и добро спроведен поетски концепт. Иако се, попут претходне збирке, и Земља 2.0 одређује од стране критичара као поема, могло би се даље расправљати о жанровском одређењу ове збирке и другим елементима, пре свега елементима драмског, дневничког и нарративног, што нас, очекивано, води и ка питању будуће генезе жанра у опусу Ана Марије Грибић. То пред ауторку ставља и очекивања и интересовање читалаца да се након ове књиге, у неким наредним стваралачким подухватима, храбро опроба и у другим врстама и формама.

**ANA KUZMANOVIĆ JOVANOVIĆ: JEZIK I ROD:
DISKURZIVNA KONSTRUKCIJA RODNE IDEOLOGIJE.
ČIGOJA ŠTIMPA, BEOGRAD**

RODNA IDEOLOGIJA IZMEĐU REDAKA

PIŠE: Virna Karlić

Knjiga Jezik i rod: diskurzivna konstrukcija rodne ideologije usmjerenja je na nekoliko središnjih pitanja: Kako promjena društvenog uređenja utječe na promjenu rodne ideologije?; Kako se mijenjaju dominantne predodžbe žene u javnom diskursu u odnosu na promjene rodne ideologije?; Kako jezik doprinosi stvaranju rodne ideologije?; Kako jezik može doprinijeti borbi protiv rodne ideologije?

Knjiga *Jezik i rod: diskurzivna konstrukcija rodne ideologije* Ane Kuzmanović Jovanović, vanredne profesorice hispanistike na beogradskom Filološkom fakultetu, posvećena je intrigantnoj temi odnosa između jezika, roda i ideologije. Riječ je studiji koja se bavi utvrđivanjem i analizom načina na koje određeni oblici javnog diskursa pozicioniraju rodne identitet (kreirajući time rodne ideologije), kao i otkrivanjem povezanosti između rodne ideologije i promjena dominantnog društvenog modela.

Rodna ideologija vs. kritička analiza diskursa

Istraživanje je provedeno u teorijskom i metodološkom okviru kritičke analize diskursa – suvremene analitičke discipline koja se fokusira na načine ostvarivanja funkcija diskursa, detaljno analizirajući konkretne primjere, obraćajući pritom pažnju ne samo na sadržaj nego i na njegove druge aspekte. Istraživanja u okviru ove discipline tragaju za ideološkim značenjem jezičnih izbora govornika, kao i za određenim obrascima u distribuciji tih izbora. Prema riječima autorice ove knjige, ključni predmet istraživanja kritičke analize diskursa način je na koji se društvene moći, dominacija i nejednakost u društvu pojavljuju i reproduciraju kroz pisani i usmeni

diskurs u određenom društvenom i političkom kontekstu. Osim toga, ona ispituje i načine na koji im se to isto društvo suprotstavlja. Utoliko je riječ o društveno angažiranoj disciplini koja promiče ideju socijalne pravde i jednakosti, ne skrivajući svoju poziciju borbe protiv (u ovom konkretnom slučaju rodnih) stereotipa. Autorica na jednom mjestu u knjizi ovu disciplinu naziva *analizom teksture teksta*, koja istovremeno uzima u obzir i sadržaj, i formu, i strukturu, i organizaciju teksta – jednakako kao i ono što je iz njega izostavljeno. Dakle, riječ je o disciplini koja se ne zadržava samo na analizi eksplicitno iznesenog sadržaja, već i sadržaja (svjesno ili nesvjesno) upisanog između redaka. A to upisano između redaka u najmanju je ruku jednako važno i močno koliko i ono „upisano u redcima“: „Diskurzivne, to jest jezičke prakse pozicioniraju i predstavljaju ljudi i događaje u društvu, što uzrokuje značajne ideološke posledice. Jezičke prakse mogu doprinjeti održavanju ili čak promeni određenih društvenih poredaka – otuda značaj njihovog analiziranja i promišljanja“ (str. 8).

Knjiga *Jezik i rod: diskurzivna konstrukcija rodne ideologije* usmjerenja je na nekoliko središnjih pitanja: *Kako promjena društvenog uređenja utječe na promjenu rodne ideologije?; Kako se mijenjaju dominantne predodžbe žene u javnom diskursu u odnosu na promjene rodne ideologije?; Kako jezik doprinosi stvaranju rodne ideologije?; Kako jezik može doprinijeti borbi protiv rodne ideologije?* U potrazi za odgovorima na navedena pitanja autorica je analizirala iznimno zanimljivu građu – obradila je korpus knjiga savjeta za trudnice objavljenih u Španjolskoj poslije Francove smrti, s ciljem identifikacije elemenata rodne ideologije španjolskog društva u posljednjih nekoliko desetljeća. Iako je u navedenom razdoblju uslijedila tranzicija te su nastupile dubinske društvene promjene, istraživanje prikazano u ovoj knjizi otkriva da se tradicionalni patrijarhalni model i dalje može prepoznati u dominantnom rodnom diskursu Španjolske. U uvodniku autorica ističe da je za predmet svojeg istraživanja izabrala španjolsko društvo jer ono predstavlja zanimljiv primjer tranzicije od patrijarhalnog i konzervativnog ka modernom, liberalnom društvu, koje na prvi pogled usvaja sa svim drugaćiju rodnu ideologiju. Ovdajnjem čitatelju ova će studija zasigurno biti

zanimljiva i korisna budući da je „zbog uniformišuće snage globalnog neoliberalnog ekonomskog i društvenog modela proširenog u poslednjim decenijama 20. veka, moguće govoriti o jedinstvenom zapadnom kulturnom i društvenom prostoru“ (str. 9), a to omogućava da se zaključci ovog istraživanja generaliziraju i da studija može poslužiti kao primjer za proučavanje drugih suvremenih zapadnih društava i njihovu usporedbu.

Zašto baš priručnici za trudnice? Autorica navodi nekoliko ključnih razloga: jer su napisani u okvirima društvenih normi; jer promoviraju standardne rodne uloge u društvu; jer je medicinski diskurs jedan od najprestižnijih i najautoritativnijih diskursa u svakom društvu (on oblikuje stavove o tome što je „prirodno“ i „normalno“); jer su sredstvo za daljnje prenošenje tradicionalnih stavova s mlađih majki na njihovu djecu.

Teorijska podloga

Knjiga *Jezik i rod: diskurzivna konstrukcija rodne ideologije* sastoji se od devet poglavlja. U prvom poglavlju pod naslovom *Rodni odnosi i rodna ideologija: hegemoni patrijarhat, otpor, transformacija* autorica uvodi čitatelja u temu kratkim prikazom rodnih odnosa kroz europsku povijest, ukazujući na to da se naša znanja o položaju žena u davnim povijesnim epohama često zasnivaju na pogrešnim pretpostavkama te da rodni odnosi kroz povijest Europe nisu bili ni jednostavnii ni linearni u razvojnom smislu. Posebna pažnja u ovome poglavlju posvećena je prikazu uspona patrijarhalne rodne ideologije u doba prosvjetiteljstva, industrijske revolucije i modernizacije, a potom slijedi kratak pregled razvoja pokreta emancipacije žena te razvoja feministizma kroz tri ključne faze.

U drugom poglavlju pod naslovom *Feminizam i jezička istraživanja* autorica prikazuje početke bavljenja odnosima „muškog“ i „ženskog“ jezika te zasnivanje studija roda, koji bivaju prepoznati kao relevantne akademske discipline sedamdesetih godina 20. stoljeća, iako je i ranije postojao interes za tu problematiku. Razvoj i učvršćivanje studija jezika i roda u drugoj polovici prošlog stoljeća poklapa se s porastom interesa za pitanja jezika i jezične upotrebe u okviru različitih društvenih i humanističkih znanosti: „Odnos jezika i roda deo je šire istraživačke oblasti odnosa jezika i društva, kojim se danas bavi spektar priznatih akademskih oblasti, kao što su analiza diskursa, sociolingvistika, pragmatika, konverzacijska analiza i lingvistička antropologija“ (str. 21). U nastavku poglavlja prikazan je razvoj feminističkih istraživanja jezika s počecima u klasičnom djelu lingvistice Robin Lakoff iz 70-ih godina, na temelju kojeg nastaje velik broj značajnih studija inspiriranih njenim zaključcima. Na koncu slijedi cjelina posvećena suvremenim konceptualizacijama kategorija roda i spola, prema kojima je rod „društvena kategorija koju čine odnosi kroz koje se definišu pojmovi „muško“ i „žensko“, „muževnost“ i „ženstvenost“ – a jezik je jedno od sredstava kojima se te kategorije stvaraju i održavaju“ (str. 24).

U trećem poglavlju pod naslovom *Kritička istraživanja jezika: kritička analiza diskursa i feministička lingvistika* autorica prikazuje teorijsko-metodološki okvir svojega istraživanja. Nakon prikaza predmeta istraživanja i središnjih ciljeva kritičke analize diskursa slijedi cjelina posvećena diskurzivnoj konstrukciji roda, s posebnim naglaskom na pojavama medikalizacije i konverzacionalizacije diskursa o trudnoći i porodu. Završna cjelina poglavlja posvećena je feminističkoj perspektivi i interpretaciji u teorijskom okviru kritičke analize diskursa, a predstavlja uvod u konkretno istraživanje – interpretaciju diskurzivnih praksi koje kreiraju rodnu ideologiju u knjigama savjeta za trudnice.

Ideologija „zapakirana“ kao savjet

Četvrto poglavlje knjige pod naslovom *Rodna ideologija u Španiji za vreme frankizma* posvećeno je društveno-povijesnom kontekstu u kojem je nastala građa obuhvaćena ovim istraživanjem. U nastavku slijedi prikaz djela španjolskog sociolo-

ga Jesusa de Miguela *Mit o bezgrešnom začeću*, znanstvene studije o predodžbi žene u španjolskim ginekološkim tekstovima iz prve polovice 20. stoljeća, koja je autorici ove knjige poslužila kao polazište za njeno istraživanje.

U petom poglavlju knjige prikazano je devet priručnika za trudnice analiziranih u okviru ove studije – njihov sadržaj, kompozicija i glavna obilježja. U narednom, središnjem poglavlju knjige slijedi detaljna kritička analiza pojedinih priručnika. Tekstovi iz korpusa analizirani su na temelju u njima iskazanih stavova o sljedećim pitanjima: fizički izgled i aktivnosti trudnice; prehrana i povećanje tjelesne mase; psihofizički aspekti trudnoće; postporođajna depresija; upotreba lijekova u trudnoći i na porođaju; seksualni odnosi tijekom trudnoće; uloga oca u trudnoći i na porođaju; priprema za majčinstvo; ideal dobre majke. Na temelju analize svake od navedenih tema autorica iznosi svoje zaključke te na koncu utvrđuje: „Očigledno je da se rodna ideologija savremenog španskog društva nakon pada Frankovog desničarskog režima menjala i prilagođavala novim društveno-istorijskim uslovima. Međutim, budući da je diskurs ne samo jezička praksa koja u sebi sadrži ideološke prepostavke na kojima počiva moć u određenom društvu, već i mesto produkcije moći, društvene elite mogu pribeci određenim manipulacijama kako bi moć zadržale i održale postojeće stanje u društvu. Tipično obeležje manipulacije jeste implicitno prenošenje vrednovanja i stavova, čime se smanjuju šanse da oni budu dovedeni u pitanje. Na taj način, kako je pokazala ova analiza, uprkos očiglednim promenama u predstavi i ulozi žene u savremenom rodnom diskursu u Španiji, tradicionalni kulturni modeli patrijarhata uspeli su da zadrže određenu snagu u oblikovanju rodnih odnosa u tom društvu“ (str. 192). Autorica nadalje ističe da se u suvremenom španjolskom društvu ženi ne odriče pravo da bude obrazovana, da radi izvan kuće, da odluči hoće li i kada će rađati, da kontrolira vlastito tijelo. Međutim, diskursna analiza provedena u ovoj studiji pokazuje da joj se sustavno, između ostalog, implicitno poručuje da je majčinstvo njezina najvažnija uloga, da liječnik najbolje poznaje njezino tijelo te joj se nameće zahtjevi i očekivanja: da bude vitka, njegovana, da uskladi svoje kućne poslove sa poslom izvan kuće i sl. – sve to „upakirano“ u obliku „dobronamernih“ priručničkih savjeta. Iz toga proizlazi zaključak da u posljednjih nekoliko desetljeća rodna ideologija nije nestala iz javnoga diskursa, već je poprimila nove oblike, koje prije svega valja utvrditi, a potom istražiti njihova obilježja i mehanizme; uzroke i posljedice.

U završnim, poglavljima knjige ponuđeni su rezime, zaključci te preporuke za daljnja istraživanja, koji nude vrlo korisnu sintezu cjelokupne studije.

Jezik kao oružje, jezik kao štit

Prema autoričinim riječima, „jezik kao sistem razmišljanja i oblikovanja znanja služi kao sredstvo za konstruisanje značenja i kulturnih praksi“ (str. 11). U tom smislu jezična praksa može imati značajne ideološke posljedice zahvaljujući načinima na koje predstavlja događaje i stvari te pozicionira ljudi u društvu. Ova knjiga ukazuje na važnost provođenja analize dominantnog javnog diskursa, koji često prikriva stvarno stanje u društvu, društvene vrijednosti i odnose. Moć koju jezik posjeduje iznimno je važno osvijestiti, a ovladavanje strategijama razumijevanja mehanizama jezične manipulacije te prijenosa ideologija putem jezičnih praksi predstavlja najučinkovitiji oblik njihova „razoružavanja“. Knjiga Ane Kuzmanović Jovanović važna je iz više razloga. Osim što nudi iznimno zanimljive podatke i njihove interpretacije, ona osvještava prisutnost (rodne) ideologije u javnome diskursu te ukazuje na važnost njezina prepoznavanja. Pored toga, ova knjiga predstavlja sjajan primjer uspješno provedene kritičke analize diskursa te ukazuje na značaj ove relativno mlade discipline, kojoj u domaćoj znanosti još uvijek nije pridano odgovarajuće mjesto.

Na koncu se nameće ključno pitanje: *Kako se društvo može oduprijeti dominaciji i nejednakosti u društvu koje se reproduciraju kroz pisani i usmeni diskurs?* Ova studija pokazuje kako se strategije ideologiziranih diskursnih praksi mogu prepoznati i osvestiti, dok na čovjeku ostaje odluka kako će (zlo)upotrijebiti moć jezika.

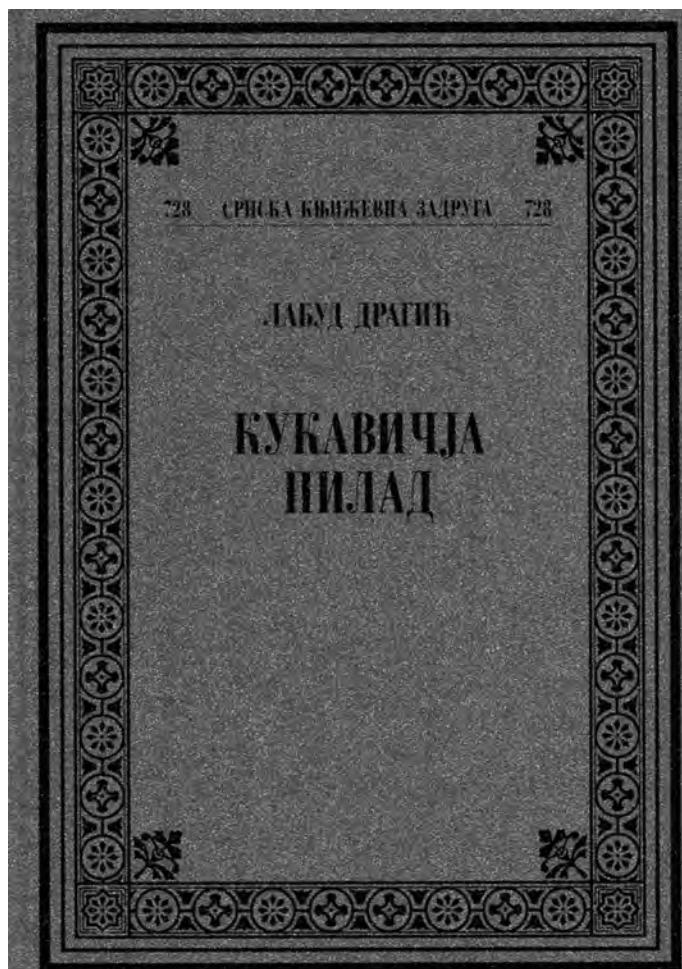
ЛАБУД ДРАГИЋ, КУКАВИЧЈА ПИЛАД,
СРПСКА КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА, БЕОГРАД 2016

О КРАЈУ ЕПСКОГ СВЕТА

пише: Младен Весковић

**Драгић познаје психологију
горштака и због тога његови
ликови нису пуки носиоци функција
и идеја у роману, већ пре свега
људи који се плаше и стрепе, који
верују, али и сумњају у сврху свога
наума, који баштине дух побуне и
самосвојности и онда када их он,
на kraju води до тужног сазнања:
„Да погибосмо од Турака, или
од Швабе, па ни по јада, да нас
оплакују и жале ко људе – но од
нашије, као изроди и лупежи“**

Досадашња историја српске књижевности учи нас да су нека од њених најзначајнијих дела, као и неки од њених најзначајнијих опуса настали на рубовима српског културног простора или су тематизовали дешавања везана баш за те рубне просторе. Дела Иве Андрића, Милоша Црњанског, Владана Деснице, Меше Селимовића, Борислава Станковића или Григорија Божовића, односно данас Драга Кекановића, Рајка Лукача, Мирка Демића, Ранка Рисовића или Берислава Благојевића, најбољи су примери за то. Баш због тога важно је да и данас усмеримо нашу читалачку пажњу и на ауторе који стварају ван етаблираних културних центара, односно који тематизују просторе и догађаје који немају (често из сасвим ванкњижевних разлога) тренутно привилегованији културолошки или медијски статус, јер можда сада баш та дела ослобођена „диктата центра“ говоре више и боље о времену у којем живимо, од дела која излазе у сусрет духу времена и очекивањима монденске нарави центара. Отуда из прошлогодишње романеске продукције треба издвојити

роман који, на свој особен начин, говори у прилог малочас изнетој констатацији. Реч је о роману „Кукавичја пилад“ Лабуда Драгића.

Један критички текст, све и да хоће, не може да промени статус неког писца и његовог дела, али оно што свакако може јесте да снагом аргумента барем подстакне на нова читања која би у крајњем исходу употпунила и дала објективнију слику о аутору и његовом делу. Не знам да ли ће овај, као и претходни моји текстови о Лабуду Драгићу у томе успети, али мислим да је свакако реч о књижевнику чије је дело вредно тога труда и који своје стваралачке врлине доказује из књиге у књигу, већ тридесет година. Та врста списатељске истрајности и дуготрајног озбиљног рада на свом тексту нешто је што је постало врло ретко у савременој српској књижевности. У мору жанровских дела и забавне литературе, оваква књижевност постаје изузетак. Међутим, као и увек када је реч о истинској уметности, дневна рецепција је само први, али не и најважнији, нити коначан елемент њеног процењивања, већ ће време и нови читаоци, као и увек, имати последњу реч.

Лабуд Драгић, изузетни прозаиста, с ванредним језичким сензибилитетом и необичном моћи гротескне имагинације, написао је свој први, условно говорећи, у целини историјски роман. (Његов први роман, „У затонима Лете“, објављен 2003. године, приповедачки је дотакао Мојковачку битку, али то је

био фрагмент једне шире слике, а не прича у целини посвећена историјском догађају или епоси.) Аутор се још једном вратио завичајном простору Црне Горе, овога пута причом о комитском покрету који је у годинама након Првог светског рата неко време водио локалну побуну против нове југословенске државе, с циљем да врати краља Николу Петровића на престо Црне Горе. Као прави мајстор приче и познавалац језика, Драгић уз помоћ архаизама и локализама гради уверљиву могућу слику простора и времена у којем се заправо зачело растакање класичног вишевековног црногорског идентитета. Драгићев приповедач укршта наративне планове дајући читаоцу ширу визуру епохе кроз неке од новинских наслова онога времена, а потом дајући и субјективне увиде кроз појединачне визуре актера дешавања о којима приповеда.

**Драгићева врста
списатељске истрајности
и дуготрајног озбиљног
рада на свом тексту
нешто је што је постало
врло ретко у савременој
српској књижевности. У
мору жанровских дела
и забавне литературе,
оваква књижевност
постаје изузетак**

Тај лични поглед на ствари посебна је вредност овога романа, јер он не полази од унапред задатих премиса у тексту и не жељи да буде историјска пресуда, већ само могуће тумачење догађаја чији коначни рефлекси сежу у време у којем ми живимо и чији су плодови, кукавичја пилад, данас толико евидентни. Зато су Драгићеви приповедачки увиди пре свега демистификаторски и демистификација је заправо главни творбени принцип овога романа. Тако када говори о настанку поделе на „бледаше“ и „зеленаше“ његов приповедач каже: „Ако ћете ви зелени биљет – ми ћемо бијели! А ако ћете ви бијели – ми ћемо зелени. И тако би: ријешисмо да узмемо бијели и другога јутра нас прозваше бледши. Ми њих истог трена зеленаши. Ка из руге то би у почетку, јер смо једнако ми могли бити зеленаши, а они бледши. Исто је то било. Али да видиш кастига, како се то извргну у велику пизму и зло!“ Тако трагедија започиње, налик на шалу, без дубљих корена, а наставља се неколико година касније убиствима која комити,

наоружани од стране Италије, чине у име бившег краља и бивше краљевине, а у којима страдају не само жандарми, већ и њихови рођаци. Потом, убрзо заборављени од оних који су их послали, дубоко у планинским врлетима Црне Горе комити настављају изгубљену битку не знајући више чему она води и не знајући чак ни да је краљ Никола у међувремену умро у туђини.

**Оно што је неизречено
у овоме роману чини
се страшнијим од онога
што је записано**

Драгић познаје психологију горштака и због тога његови ликови нису пуки носиоци функција и идеја у роману, већ пре свега људи који се плаше и стрепе, који верују, али и сумњају у сврху свога наума, који баштине дух побуне и самосвојности и онда када их он, на крају, пред многобројним пушчаним цевима војника и жандарма, води до тужног сазнања: „Да погибосмо од Турака, или од Швабе, па ни по јада, да нас оплакују и жале ко људе – но од нашије, као изроди и лупежи“. Тако Драгић показује како свака промена, а посебно она споља изазвана и нееволутивна, она која узрокује насиљно мењање идентитета, изазива отпор или незаинтересованост, изречену или прећутану, нарочито тамо где је памћење дубоко укорењено. У том смислу овај роман можемо тумачити и као прворазредни преображај есенције једног простора, најбољег и најгорег што је Црна Гора дала – од врхунске части и поноса (који често прелази у сујету и охолост), до најпримитивније нискости, од највишег јунаштва до ужасног кукавичлука. И то је слика дефинитивног краја епске Црне Горе која је, као и њен последњи господар, ушла у век који више није био њен и у којем је она зато закономерно морала нестати у свом старом облику. Некадашњи цар јунака и некадашњи победник с Вучјег дола, на крају свога животног пута отежали је и заборавни старац који стрепи над својим златницима које му чувају тршћански банкари и чији синови не маре нимало ни за земљу ни за круну, па тако 1916. година долази као логичан крај једне епохе и једне династије која је била њен творац. Историја се никада не понавља на исти начин, али прича о последњим годинама последњег црногорског господара и комитима који су на Божић 1919. године започели истрагу самих себе, својих братственика, постаје део посувраћеног симболичког лука чији почетак сеже до онога Божића на почетку 18. века који је Његошу дао подстицај за „Горски вијенац“, а завршава се братоубиством на почетку 20. века. А оно што је неизречено у овоме роману чини се страшнијим од онога што је записано.

NINA ČOLOVIĆ I TAMARA OPAČIĆ, *PROIZVODNJA DRUGOGA – SRBI U HRVATSKIM DNEVNIM NOVINAMA*, SRPSKO NARODNO VIJEĆE, 2017.

NASILJE RIJEČIMA

PIŠE: Goran Borković

Autorice su iznijele niz primjera tzv. „nacionalžurnalizma“, kako je citirajući čuvenog filozofa Petera Sloterdijka u svome predgovoru napisao Viktor Ivančić, objašnjavajući da je nacionalizam danas toliko ugrađen u novinarstvo da se njegov izostanak smatra većim prekršajem od izostavljanja onih čuvenih „5W“ elemenata od kojih, prema legendi, mora biti sastavljena pravilno sročena informacija. Nasilje riječima prije rata dovelo je do fizičkog nasilja na jednak način kao što ovakvo pisanje srednjostručkih medija dovodi do paljenja *Novosti*

Ne samo da Srbima spaljuju novine, kao što je to s tjednikom *Novosti* u više navrata – još uvijek nekažnjeno – napravio Dražen Keleminec sa svojim slijedžnjama iz A-HSP-a, nego ih spaljuju i u novinama, što su u svojoj izvanrednoj studiji pokazale Nina Čolović i Tamara Opačić. U knjizi „Proizvodnja drugoga – Srbi u hrvatskim dnevnim novinama“, izdalo Srpsko narodno vijeće u junu ove godine, njih dvije napravile su jednogodišnju novinarsku i lingvističku analizu pet dnevnih listova. Cilj pothvata bio je doći do odgovora na pitanje kako novinari i urednici nekih od najčitanijih novina u Hrvatskoj pristupaju temama koje su važne za srpsku zajednicu.

Izabrali su radove objavljene u *Večernjem i Jutarnjem listu*, zbog širokog nacionalnog dosega, *Slobodnoj Dalmaciji* koja je najvažnija dnevna novina u Dalmaciji, te *Novi list* koji je važan za Rijeku i Primorje kao i *Glas Slavonije* za Slavoniju i Baranju. Analizirali su njihovo pisanje u 2015., godini u kojoj je, kako kažu, nacionalistička, antimajinska atmosfera dosegla najveće razmjere od pridruživanja Hrvatske EU. Za referentne točke analize odabrale su važne događaje za Srbe u Hrvatskoj: 20. obljetnicu *Oluje*, dokidanje prava na

korištenje srpskog jezika i ciriličnog pisma u Vukovaru, afirmaciju Nezavisne Države Hrvatske i dva izborna procesa – za manjinske predstavnike i zastupnike u Hrvatskom saboru.

Rezultati do kojeg su došle su poražavajući. Od 1.154 članka, koliko je obuhvaćeno analizom, Srbi u Hrvatskoj spominju se u svega njih 255, iako se sve teme izrazito tiču uvjeta u kojima Srbi žive ili u kojima će živjeti. Ninu Čolović i Tamaru Opačić zabrinjava i podatak da je samo 13 posto članaka najavljeno na naslovniči novina, što dokazuje da urednici ne pridaju poseban značaj manjinskim temama. Većina ih je objavljena u rubrici Događaji dana ili Novosti (58%), a najmanje u kulturnim rubrikama (0.4%) i na gradskim stranicama (0.8%) te u rubrici Vanjska politika (0.8%). Još je važnija činjenica da se, mada pišu o njima, novinari Srbima u Hrvatskoj i njihovim predstavnicima uglavnom nisu obraćali. U više od polovice članaka njihovo mišljenje je izostavljeno, a samo u četvrtini govorili su pojedinci ili organizacije koje potječu iz srpske etničke manjine, pri čemu gotovo u pravilu muškarci.

Autorice su iznijele niz primjera tzv. „nacionalžurnalizma“, kako je citirajući čuvenog filozofa Petera Sloterdijka u svome predgovoru napisao Viktor Ivančić, objašnjavajući da je nacionalizam danas toliko ugrađen u novinarstvo da se njegov izostanak smatra većim prekršajem od izostavljanja onih čuvenih „5W“ elemenata od kojih, prema legendi, mora biti sastavljena pravilno sročena informacija. Nasilje riječima prije rata dovelo je do fizičkog nasilja na jednak način kao što ovakvo pisanje srednjostručkih medija dovodi do paljenja *Novosti*. „lako je rat službeno u međunarodnim ugovorima i sporazumima zamro još sredinom devedesetih, mržnja iz koje su iznikle današnje nacionalne

države postaje sve smjelija i glasnija ne obazirući se previše na posljedice koje ostaju za njom", napisale su autorice.

Primjer prvi: Jadovno. Za razliku od prethodnih godina, o komemoraciji u Jadovnom izvijestile su sve analizirane novine, ali s naglaskom na govor srpskog ministra Aleksandara Vulina čime je senzacionalističko izvještavanje zasjenilo pisanje o žrtvama Drugoga svjetskog rata koje, iako se spominju u 43.4% članaka, postaju glavna tema u samo njih 3.8%. Od 58 članaka svega su tri sadržavala nešto više o Jadovnu od puke napomene da je to bio ustaški koncentracijski logor.

**Analiza je pokazala da mediji
Srbima i Srpskim u Hrvatskoj
u najvećem broju slučajeva ne
pružaju priliku da izraze svoje
stavove, već da su objekt o
kojem se najčešće izvještava u
formi novinarskih komentara**

Primjer drugi: proslava dana ustanka u Srbu. O tom skupu moglo se pročitati uglavnom kratke članke, koji su činili 43% korpusa. Uredništva su očito indiferentna prema antifašističkoj nasljeđu ustanka, i to usprkos sve raširenijim tendencijama negiranja zločina ustaškoga režima. Prijetnje koje su organizatori prosvjednoga okupljanja, A-HSP, uputili srpskome predstavniku da mu je to "zadnja proslava u Srbu" i da je "prije Srbin kojeg treba protjerati" zabilježene su u svim novinama, osim u *Glasu Slavonije*, no izravna osuda nasilja dosljedno je izostala. Uzvici "Za dom spremni!" prešućeni su u potpunosti u *Večernjem i Jutarnjem listu*, a samo je u *Novome listu* i *Glasu Slavonije* naznačeno da se radi o ustaškom pozdravu. U Slobodnoj Dalmaciji čitatelju je prepusteno da sam dođe do toga zaključka.

Primjer treći: *Oluja*. U više od polovice članaka o Srbima se u Hrvatskoj uopće ne govori, unatoč onome što se dogodilo u *Oluji*, a od 38.6% članaka u kojima su spomenuti (preostalih 5% nije bilo određivo), u 57.5% slučajeva nije ih se pitalo za mišljenje. U 20.7% članaka umjesto njih je govorio netko drugi, i to najčešće novinari i pripadnici HV-a. Srbi koji su prognavi ili ubijeni spominju se u svega petini članaka, pri čemu se u 43% članaka nitko nije zauzeo za njih.

Analiza je pokazala da mediji Srbima i Srpskim u Hrvatskoj u najvećem broju slučajeva ne pružaju priliku da izraze svoje stavove, već da su objekt o kojem se najčešće izvještava u formi novinarskih komentara zbog čega, a to je i zaključak autorica, trebaju osvijestiti da o manjinskim grupama nije moguće govoriti bez manjina samih. One su jedini autoritet za svoje živote i jedine koje mogu reći što im je potrebno u nekome trenutku. Životi manjina podjednako su kompleksni i slojeviti kao i životi onih uljuljkanih u konstrukt većine pa bi novinari trebali imati na umu heterogenost grupe o kojoj izvještavaju, odnosno heterogenost oblika koje njihova iskustva mogu zadobiti.

NOVA IZDANJA

SKD PROSVJETA

VREME SPORTA I RAZONODE TITINA HRVATSKA I NJENI SRBI 1951–1971

HRONOLOŠKI NASTAVAK „PARTIZANSKOG LJETOVANJA“ I ZAVRŠNI SVEZAK NEPLANIRANE TRILOGIJE O ODНОСУ SRBA IZ HRVATSKE I KOMUNISTIČKOG POKRETA

- Priča o sudbini Države i Partije, te o razvoju hrvatsko-srpskih odnosa u Hrvatskoj i Jugoslaviji
- Hronika preživljavanja Srpske pravoslavne crkve i Srpskog kulturnog društva „Prosvjeta“ u SR Hrvatskoj 50-ih i 60-ih godina XX vijeka
- Srbi u Hrvatskoj i njihov odnos prema zajedništvu, Federaciji i Republici; njihov odnos prema svojoj crkvi i nacionalnoj kulturi
- Junaci jednog vremena: Vladimir Bakarić, Simeon Zloković, Rudi Supek, Nikica Rapajić, Branko Ćopić, Stanko Parmač, Stanko Korač...
- Bakarićev odnos prema Srbima u Hrvatskoj i prema Beogradu
- Priča o akterima Hrvatske 1971. sa druge strane; priča o privremenim pobjednicima i konačnim gubitnicima, komunistima Hrvatima i Srbima, koji su stvorili sve, pa i one koji su ih uništili

ORGANIZAM POHLEPE

Aleksandar Gavranić

Aleksandar Gavranić, (1988.) je crnogorski glumac i pjesnik. Zaposlen u Crnogorskom narodnom pozorištu. Uređivao je emisiju *Hermanova sonata* na radio Kršu. Objavljuje poeziju u časopisima *Agon*, *Beton*, *Zarez*, *Kritična masa* i *Ars*. Dobitnik je nagrade za neobjavljenu knjigu poezije na *Ratkovićevim večerima poezije* 2015.

2.

Zastava se diže	na kojima se trpa
i zvuk izlazi	na kojima se guzi
BARF	i Isus je lubrikant
BARF	i Hitler je lubrikant
BARF	i Papa je lubrikant
tupost udara	WE ARE THE CHAMPIONS
po glavi	u ušima
po ušima	u kapilarima
po stomaku	u hemoroidima
ORGANIZAM POHLEPE	filozofija na štapiću
u kojem je sve u marketu	kultura u kornetu
nacionalizam	intelektualci na točenje
seksizam	gomile stenju
šovinizam	himna zavija o ratu
kanibalizam	i mi skačemo
rasizam	i dahćemo
REVOLUCIJA JE U AKVARIJUMU	i psujemo
popovi u gomili	i svetimo
pederi u gomili	AUU AU AUUU
fašisti u gomili	gazda
darwinisti u gomili	koska
ateisti u gomili	povodac
KRASTAVAC SIMPOZIJUMI	i kućica sa natpisom
na kojima se orgija	ČUVAJ SE (POŠTENE) STOKE.

3.

ZGOVORITI ZNAČI KAZATI
 RAZUMJETI
 DODIRNUTI SE SIMBOLIMA
 povezivanje je nestalo
 pretvorilo se u čorbu
 od plastičnog povrća
 i ugljenisanih začina
 u kuvara koji je pojeo glavu
 kao što smo pojeli etiku
 oglodali je kao ugojeni pacovi
 koji imaju automobile
 i zalizane dlake na trbušu
 koji piju sok
 koje se dobija od đubreta
 koje se dobija reciklažom knjiga
 i pohovanjem frazeologija
 i ovo čitanje koje nije
 i ovo stvaranje koje nije
 i umjetnost koja ne može
 i jezik koji mekeće
 i nakurčeni kanoni
 i erudicija koja je sendvič
 i neprestano štediš
 ne maziš se
 ne voliš se
 pljačkaš pokojne roditelje
 diviš se nalazima o holesterolu
 kupuješ digitron koji računa
 kakve su nam impresije
 kakve su nam depresije
 kakve su nam represije
 nema integriteta
 nema identiteta
 ostali samo posteri
 reklame
 mirišljave sličice
 i ove potkupljene guzice
 koje su svemu okrenule leđa.

7.

Kada ti neki matori mudrac
 bude govorio kako nešto da uradiš
 uradi sve potpuno suprotno
 i sve će izgledati kao da si se zajebao
 nećeš imati para
 nećeš imati prijatelja
 nećeš imati ništa
 osim osjećaja
 da si se bar na trenutak
 sudario sa čitavim kosmosom
 i sve je nekako pokleklo pred tobom
 čak se i bog upišao u gaće.

14.

Ovo je pjesma o debeloj ženi
 koju sam iznenadio dok se saginjala
 na samom kraju nebitne ulice
 u namjeri da dohvati novčanik
 koji je na moju sreću ispaо.
 Prolazio sam pored trafike
 na kojoj nikada nije pisalo ništa
 i čim sam osjetio miris
 te nepregledne gospođe
 nisam želio da sačekam ni trenutak
 odmah sam skočio na njena leđa
 i duboko zario mamuze u njeno meso.
 Sve je trajalo nekoliko sati
 ona je pokušavala da me skine
 trzala se
 stenjala
 prijetila svojim debelim ustima
 molila prolaznike da me zaustave
 i kasnije se ispostavilo da smo bliski rođaci,
 ona mi je pokazala fotografije svoje djece
 koja su na njenu žalost još deblja
 pa smo se dogovorili da odem na večeru
 u njihovu debelu kuću
 da malo isprobam debelu djecu
 i odnesem im potkovicu na poklon.
 Na kraju smo se nježno poljubili
 ja sam je izvrijeđao za srećan put
 a ona mi je ostavila novac za taksi
 i dok sam gledao kako se njena guzica
 nespretno tetura preko ulice
 neka tuga iznenada ispunji moju dušu
 i moram da priznam da mi je bilo žao
 što je nisam jahao duže
 jer stvarno sam imao priliku.

21.

Često mi se dogodi
da čitav dan prođe
a da ja uopšte nisam uključen
da me nema skoro nigdje
da se satima vodim kao nestao
eto recimo ovog jutra
probudio sam se kao Šekspir
krenuo u šetnju kao Džojs
smijao se kao Fokner
kupio novine kao Kami
i sve to vrijeme
nisam prestajao da se čudim
GDJE SAM PONOVO IŠČEZAO?
Prolazio sam gradom
pokušavajući da se pronađem
raspitivao se po čoškovima
parkovima
trčao za prolaznicima
prosjacima
zaustavljao svakoga
ko bi nešto mogao znati
uporno ga pitajući:
DA LI STE ME SLUČAJNO VIDJELI?
MOŽDA ZNATE KUDA SAM OTIŠAO?
Vratio sam se kasno te večeri
otvorio vrata kao Prust
ušao u sobu kao Flober
vrištalo kao Dostojevski
plakao kao Puškin
bacio se na krevet kao Kafka
i glasno počeo da hrčem kao Turgenjev
a što se tiče onog pitanja
koje se ipak logično nameće,
STA SE DOGODILO KADA SAM SE PROBUDIO?
e to još uvijek niko ne može znati
čak ni gospodin koji je zaspao.

24.

HUMANOST KAO H
Odeš na mjesta
gdje ima ljudi
koji su previše kulturni
i nemaju hrabrosti
za običnu svađu
odeš na takva mjesta
kada izgubiš razum
uhvatiš nekoga
uz osmijeh
i govorиш satima
ne puštaš ga
dok ne izbacиш sve
svu dosadu
sav očaj
govorиш bez prestanka
bez pardona
bez savjesti
govorиш dok ga ne ubiješ
ne misliš
ne zahvaljuješ se
ne radiš ništa drugo
samo govorиш
dok ne osjetiš olakšanje
a onda se jednostavno okreneš.

TRIPOVETKE

Nemanja Jovanović

Tripovetka o Igoru A.

Uobičajen sat pred večeru. Igor A. sedi u velikoj fotelji uz prozor. Pogleda na časovnik. Sedam i petnaest je. U poslednje vreme žali se ženi na bolove u grudima. Danas je to malo popustilo. Možda zbog vremena. Soba u kojoj sedi je uska, dugačka, s teškim tamnim zavesama preko celog jednog zida. Iza njegovih leđa je prozor, a u dnu su vrata koja vode u kuhinju. Kroz pukotinu u dnu tih vrata nazire se svetlost s druge strane. Odatle dopire šum pucketanja ulja i miris jela. Igor A. na kratko oslušne taj zvuk, potom stegne grudni mišić, pa vrati pogled na knjigu.

Čita priču o čoveku koji se kroz mrak zapuštenog dvorišta prikrada svetlosti prozora na oronuloj kući. Rukom je oslojen o jedno drvo i steže dršku noža koji mutno svetluku u vlažnoj noći. Diše teško, dok vazduh škripi u njegovim napetim nozdrvama. Zadnji delovi nogavica, kao i donovi njegovih mokrih cipela, prekriveni su blatom. Potom se ta senka noći, trkom preko baštenske staze, hitro dokopa zida blizu prozora.

Igor A. uvek oseća nelagodnost dok čita ovakve priče. Opeta rukom kreće ka licu, pa zglobom prsta podigne naočari i protrlja levo oko, spustivši knjigu na koleno. Potom se zagleda u vrata u dnu sobe. Osluškuje. Zamišlja svoju ženu oslonjenu o štok s druge strane vrata. Pomisao na njen glas tera ga da proguta pljuvačku i udobnije se smesti u fotelji. Čitavog dana nije osetio bol u grudima. Nije znao kako to da tumači. Čuo je da bolesni od teških bolesti osećaju izvesno olakšanje pred smrti. Ali, nije mogao sebe tek tako da svrsta u tu grupu. Ovo njegovo je sigurno beznačajno, misli on, i opet podiže knjigu i nastavlja da čita.

Čovek prikriven mrakom steže vilice teško dišući, pritajen blizu prozora.

Igor A. ponovo diže pogled s knjige. Teskoba koja se hvata oko njegovih grudi dok čita ovakve stvari je neizbežna. Blago se mršti i ponovo potraži pogledom vrata u dnu sobe. Teška tamna zavesa miruje s njegove desne strane. Oduvek mu je ulivala sigurnost. On sleže ramenima i još više uleže u naslon fotelje, mada pomisao na smrt ne prestaje da ga opseda. Igor A. tada sklapa oči, stiskajući kapke i okreće glavu u stranu. Za ovakve misli mu je potrebna koncentracija. Zamišlja neku fatalnu bolest na svom plućnom krilu. Ona mora biti fatalna, jer ga samo strah pokreće, i sledećeg trenutka naglo otvara oči i po treći put, mada sada žustrije nego pre, podiže knjigu s krila i nastavlja da čita.

Mračna senka s nožem u ruci primakla se sasvim blizu prozora. Prljavim noktem palca desne ruke guli plastiku na držaću noža. Pošto pogleda u mesec, polako se okrene ka prozoru. Nestrpljiv je i gotovo uplašen. Donovi umazani blatom primiču se bliže svetlosti. Gleda unutra. Vidi zavesu namaknutu do pola prozora i unutrašnjost uske, dugačke sobe. Zatim muškarca koji ustaje iz visoke fotelje, odlažući knjigu u stranu. Obraća se ženi koja stoji iza otvorenih vrata. Ona nešto govori, a on sluša. Potom podiže šaku, žali se na nešto, i oslanja je na mesto na grudima gde će još iste večeri biti proboden.

Procep

Sonja sedi u fotelji preko puta mene. Obuhvatila je rukama kolena, a na njih oslonila bradu. Nije hladno, ona tako već godinama gleda televiziju.

Posmatram njene noge koje vire ispod plave kućne haljine. Nema više onih oštrih crta koje su pravili njeni mišići. Sada je sve nekako okruglo i tromo. Ali to još uvek nije ono najgore. Još smo u godinama kada se stvari koliko-toliko drže na svom mestu.

Na televizoru se smenjuju crno-bele slike nekog starog filma. Kadar se premešta s lica na lice dvojice ljudi koji sede jedan naspram drugog. Onda se jedan nagnje ka drugom i govori nešto preteći, podupirući se rukama o sto. Drugi, kom se kosa presijava od briljantina, ostaje miran, pušeći ležerno svoj veliki tom-pus.

Sonja primiče kolena bliže grudima. Haljina joj se zadiže visoko i iz tamne senke njenih butina blesne belina gaćica. Krišom se zagledam u njeno lice. Ona to oseti i neznatno podigne bradu skupivši kapke. S njenih kolena se polako spušta ruka koja povlači haljinu na dole.

Već tri noći spavamo u odvojenim krevetima. Pre četiri dana me uhvatila kako drkam u kupatilu. Ništa nije rekla, ali je zato zalupila vratima da se ogledalo sručilo u lavabo pun štipaljki.

Tip sa briljantinom u kosi opet je u kadru, ali sada s nekom ženom. Prvo tiho razgovaraju, a zatim se ljube.

„Ha, znala sam“, izleće Sonji najednom, ali se odmah sabere, stisnuvši bradu prstima.

Zatim je on nežno odmakne od sebe držeći je za ramena i progovara basom od kog trešte slabašni zvučnici na našem televizoru.

Ćutimo već više od tri sata. To ranije ne bi išlo tako. Ako ništa, izbila bi svađa. Ili bih se ja izdraelo, a ona besno čutala. Od tog ranije, očigledno, puno se promenilo.

Sve troje se sada nalaze u jednoj sobi, u istom kadru. Dva muškarca i žena. Ona plače lica uronjenog u čošak sobe. Ramena joj se tresu i rukama je oslonjena o zid, dok nervozni tip iz separa krošecom obara svog sagovornika na pod.

Sonja grize donju usnu i klima glavom. Njene tanko počupane obrve se mršte i između njih se ukopava jedna tamna brazda čineći je starijom bar za pet godina.

Žena iz čoška se uplašeno okreće.

Sonja češe kažiprst desne ruke, očigledno nezadovoljna onim što vidi.

Potom smrknuti tip najedanput omeša i strasno prigrli ženu. Ona se izvija u njegovom zagrljaju, zarivajući nokte u štof njegovih naramenica.

Sonja se polako pridiže iz fotelje. Umesto brazde između njenih obrva sada joj se na licu ocrтava dosada i pospanost. Polako ustaje, gasi svetlo i vukući noge po zelenom tepihu nestaje u mraku dovratka. Film se završava.

Nakon nekoliko minuta ustajem i koleno mi jako škljocne, zakopavši me u mestu. Ostajem ne-pomičan i povijen ka napred. Razvučem fotelju i, pošto legnem, kratko se meškoljim izbegavajući federe; slabašno pomislim na to kako da izgladim odnos sa Sonjom; zaključujem da sam ipak ja kriv za sve i ubrzo zaspim, znajući nekako da će na kraju sve biti u redu.

Barem je do sada uvek tako bilo.

Sumrak

Nedelja. Kasno popodne. Čovek u sivom izbledelom ogrtaču sedi na krevetu. Ispred njega, na niskom drvenom stočiću, nalazi se polovina hleba i poveći komad kobasice. Nekoliko trenutaka kao da se premišlja, zatim počeša vrat, visoko podiže bradu i u tom trenutku zazvoni telefon. Zvuk na koji nikako nije mogao da se navikne.

„Da!“

Podigao je slušalicu levom rukom. Prstima desne ruke vrteo je jedan kraj kobasice.

„Srđane...“

„Da?“

„Sonja ovde.“

„Da...“

„Kako si?“

„Dobro“, reče on, izbacivši jednu nogu pod drveni stočić, „Evo, upravo se spremam da večeram.“

„Da zovnem kasnije?“

„Ne“, gotovo se prenu, „Ne. Šta radiš?“, sada izgovori to tiše.

Njegovi prsti, već umašćeni, spustiše kobasicu pored hleba. Zatim se uspravi, ušmrknut malo vazduha i tih ga ispusti kroz nozdrve.

„Evo... Danas je lep dan, zar ne?“

Zbog načina na koji je to rekla učinilo mu se da se osmehnula. On obrisa prste o kruku kojom je bio prekriven sto i prikupi okovratnik ogrtića.

„Da, jeste, čitavo popodne sam šetao. Juče je bilo strašno, ceo dan nisam mogao da izađem iz stana od onih demonstranata...“

„Ne pominji mi. I ovde je bio haos.“

„Tumarali su ovuda, palili kontejnere, urlali. Grozno. Samo se pitam gde je milicija bila. Danas ih je pun grad. Juče ni jednoga...“

„Iza čoška“, reče i to mu se učini kao dobra šala.

Zavladala je tišina. Čovek malko sagnu glavu i pogleda u dan koji se gasio ispod žaluzina, zatim pruži ruku, otkinu parčence hleba i gurnu ga u usta.

„Znaš zašto te zovem“, prekinu ona tišinu. Čovek je čutao, jedan kraj slušalice držeći prislonjen uz uho, drugi odmakavši visoko u vazduh. Brzo je žvakao komad hleba, trepćući ispod naočara s tankim metalnim okvirom. „Sećaš se Bojana Đorđevića? Primili smo ga pre dve nedelje, ti si bio dežuran kada su ga dovezli...“

„Da, da, sećam se...“, reče on progušavši komad hleba, „...Momak kog su dovezli iz stacionara u Herceg Novom. Šta s njim?“

„Znaš šta je danas uradio?“

Čovek nabrava obrve i iskrivi glavu u stranu, premestivši slušalicu na drugo uho.

„Napao je čistačicu govoreći joj kako nije smela da ulazi u njegovu sobu. Jedva smo ga odvojili od nje. Malo je nedostajalo da je udavi...“

„Kako?! Kako se to dogodilo?“

„Ne znam tačno. Koliko sam shvatila iz onoga što je uspela da kaže, on je stajao na hodniku i svađao se s nekim iz susedne sobe. Onda je ona naišla...“

„Šta je sada s njim?“, pitao je oslonivši šaku slobodne ruke o sto.

„Pod sedativima je. I pod ključem. Vezan je, leži u četrnaestici. Neprestano ječi. Razmišljam šta da radimo, pa sam htela prvo da se čujem s tobom.“

„Hm!“

„Koliko znam uzimao je litijum. To si mu ti prepisao?“

„Da... jesam“, reče čovek namakavši prstom naočari na nos, „U stvari, to je bila terapija s kojom je došao. Ja sam mu samo malo pojačao dozu.“

Žena s druge strane ispusti jedva čujan uzdah koji se meko odbi od slušalice. Onda je začuo njene klompe. Poznavao je sobu u kojoj je bila. Zamislio ju je kako korača do ormarića s lekovima, kako nagnuta posmatra kutijice iza tankog stakla, pridržavajući mantil na grudima. Često je to radila.

„Ja bih mu još pojačala terapiju.“

„U redu“, reče on stisнуvši usne.

„Šta misliš?“

„Mislim da smo pogrešili što smo ga stavili u *otvoreni*. Trebalo je da budemo oprezniji“, u kratkom nastupu ljutnje on utisnu nokat palca u kobasicu, potom je odgurnu kažiprstom na drugi kraj stola. „Ne znam... Sada treba biti budan, neprekidno paziti na njega. Znaš kako je s takvima, ako nemaju objekat na kom bi iskalili svoj bes, onda ga okreću ka sebi. Ko je dežurni doktor?“

„Ilić. Ali htela sam prvo tebe da pozovem, pošto si ga ti primio. Stvarno ne znam... taj momak kao da je

počeo da se popravlja, ne čini li ti se tako?"

"Da, jeste. I meni se činilo. Kako je ta žena koju je napao?"

"U šoku je. Dali smo joj bensedin i odvezli u ambulantu. Sada je kod kuće. Mislim da ta jadnica ne zna šta ju je snašlo!"

On pruži ruku ka drugom kraju stola gde je stajala kobasicica. Ispod podvrnutih krajeva ogrtača provirivale su njegove jake butine. Potom otkinu još jedno parče hleba, stavi ga u usta, sputi slušalicu na krevet i zagrise kobasicu. Žvakao je snažno i brzo, zatim proguta zalogaj i ponovo podiže slušalicu.

"Kako si ti?"

"Misliš posle ovoga?"

"Ma ne, kako si ovako, jesli dobro?..."

U iščekivanju odgovora zavalili se u naslon kauča. Krajevi izlizanog ogrtača poviše se još više i otkriše njegovo telo sve do pojasa. Bio je go, raskrećenih nogu, da bi ih odmah potom prekrstio i uvukao šaku među butine. Voleo je da sluša njen glas, voleo je kada je uznemirena. Tada bi njene oči dobijale neki naročiti sjaj, a usne postajale vlažne i nežne. Opet je začuo zvuk njenih kloplja. Zatvorio je oči očekujući odgovor. Zamislio ju je kako odlazi do prozora i seda na ivicu stola.

"Dobro. Stvarno dobro... znaš, nedostaješ mi."

"Znam, i ti meni... Nećeš verovati, minut pre nego što je zazvonio telefon pomislio sam na tebe."

Ona uze vazduh i naglo ga ispusti u male otvore zelene slušalice: „Da, ali isto tako razgovori, kao naš poslednji, ne vode nikuda.“

On otvorio oči, mrdnu zenicama udesno, kao da traži nešto, pa ih ponovo zatvorio: „Sonja, osećam prevelik pritisak, odlično znaš kakve mi se stvari događaju. Slona bi oborile. Nemaš pojma koliko mi sve s tobom znači; naišla si u pravom trenutku... moj život...“ Palčevi nogu su mu poigravali u kućnim papučama. Jedan kraj ogrtača mu propade između nogu. Usta mu se počeše puniti neizgovorenim rečima, kojih odjedanput poče da se plaši. Zatim njeno čutanje. Ponovo strah. Osećaj koji je gotovo zaboravio natera ga da se uspravi u krevetu i otvori oči.

"Sonja?"

"Da, tu sam. Razmišljam... Htela sam da te pitam kako stoje stvari sa Oljom?"

"Dobro, mislim... dobro. Valjda će se sve to završiti u četvrtak. Razgovarao sam sa advokatom... Ma, nije ni bitno, bitno je da rešim to konačno. Jedino to što... Aleksa ide njoj...“, potom je opet zatvorio oči kako stisnuvši kapke, „Užasno mi je u ovom iznajmljenom čumezu. Želim da ponovo živim kao čovek, razumeš, želim da budem s tobom, Sonja... Ne izbjigaš mi iz glave.“

Slušalicu je pribijao uz obraz, dok mu je glava pala ka grudima.

"Znam Srđane, zaista znam, ali mislim da sada nije vreme. Brinem kako si?"

Čovek se ugrize za usnu namakavši dlanom naočari na nos.

"Dobro... U stvari, loše. Eto!", reče i sve ono što mu se gomilalo u ustima i grlu ispusti kroz jedan snažan izdah. Opet je odmakao slušalicu od lica, ali sada da bi protrljao oči.

"Proći će, videćeš, iz ovoga učimo da budemo jači, mora tako, sve ima svoje... Srđane?"

"Tu sam, Sonja."

"... Nema dobrih stvari bez ovoga, i sam znaš, samo treba proći..."

"Da, znam, hvala ti... ali bih voleo da me razumeš... moje strahove. Sonja, ja više nemam kontrolu nad svojim životom. Ne mogu da zamisljam noć bez tableta. Bude me najmanji šumovi, svetlost, Sonja, svetlost me budi, toliko sam razdražen... i ništa ne pomaže, ništa!", sitne, nervozne trzaje mišića oko očiju pokušavao je da primiri stiskajući ih prstima i ubadajući ih noktima, „Moja glava Sonja, to je nepodnošljivo. Ne mogu da pobegnem od nje, to je postala pokretna soba za mučenje. Dani...nepodnošljivo..."

"Ja sam tu", ubaci se nekako oprezno, prstima dodirujući usne, kao vodeći računa da iz njih ne izađe nešto što ne treba, „Zajedno ćemo kroz ovo, samo ne bih volela da se previše brineš. Znaš kako si mi ranije govorio da čovek mora u teškim situacijama..."

„Ranije, uvek je lakše to ranije. Gotovo da se stidim sebe kako sam olako shvatao stvari, tuđe živote... uvek je lakše kad ti je guzica na sigurnom... „

„Mislim da neko ide.“

Spusativši slušalicu na grudi izgovori jedno kratko i prodorno „Da.“ Kroz vrata ordinacije promoli se glava devojke, prstima je nervozno pokušavala da zabaci za uvo jedan prekratak pramen kose:

„Doktorka, momak u četrnaestici... mislim da je pokidao utege. Da ponovo zovemo obezbeđenje?“

„Samo trenutak“, reče žena u belom mantilu i vrati slušalicu na uvo, „Srđane! Izgleda da nije dobro. Pokidao je utege. Ne smeju da uđu kod njega!“

„Zovite obezbeđenje!“, reče pridigavši se s naslona. Vrhom jezika strugao je po bradi ispod donje usne. „Neka mu odmah daju injekciju valijuma.“

„U redu, čućemo se večeras. Srđane...“

„Da.“

„Budi dobro!“

„Sonja...“

Jedva čujan šum dopirao je kroz plastičnu šupljinu do njegovog uha. Onda se začulo jedno *klik* i veza se prekinu. Čovek s bradom starom dva dana, u iznošenom kućnom ogrtaču, kratko je buljio u slušalicu kroz tanko staklo na svojim naočarima. Na krevetu s njegove desne strane ležale su cigarete i upaljač. Izvadio je cigaretu iz paklice i stavio je u usta. Onda se podigao sa utonulog sedišta kauča i vratio slušalicu u ležište aparata.

„Živci...“, jedva čujno prostrujalo je kroz njegove stisnute zube. Protrljaо je šakama ramena i otišao do prozora. Senke mraka već su počele da prekrivaju ulice, mešajući se sa uličnim svetлом. Deo dana kada su njegove oči najviše patile. Čkiljeći, upinjao se da razazna siluete ljudi koji su stajali na stanici s druge strane ulice, zatim se odmakao od prozora, spustivši čelo na otvoreni dlan. Cigaretu se odvoji od suvih usana i nečujno pade na tepih. Soba za njegovim leđima polako se prelivala u jednu veliku, nepomičnu tamnu senku. U jednom trenutku kao da reši nešto, spusti šaku, pogleda ka vratima i napravi nekoliko nervoznih koraka. Negde na sredini tepiha stopala se zaustaviše, krenu nazad, htede ponovo da stavi šaku na lice ali se okrenu i šutnu drveni stočić koji je stajao uz krevet. Parče kobasice prelete preko sobe, udari u zid i završi u plavom lavoru u kom je stajala kesa s prljavim čarapama. Sledećeg trenutka on se sruči na patos jedine sobe u iznajmljenom stanu, grizući se za jezik.

Na drugom kraju grada, u sobi obloženoj zelenkastim pločicama, dvojica u raskopčanim belim mantiliima obuzdavala su bes mladića. Plastičnim kaiševima pritiskali su njegovo telo o tanki dušek kreveta. Treći je stajao po strani. U šaci podignutoj u visinu lica držao je špric. Na vratima sobe, jednom nogom u hodniku, stajala je doktorka. Vlažnih usana, treptala je uz nemirena onim što vidi. Ugrabivši pravi trenutak, treći pritrča krevetu. Mutna tečnost se sjuri u meko meso slabina i ubrzo sve prestade. Kao da je neko zatvorio prozor usred oluje. Osećanje sigurnosti vrati se na njeno lice.

„Biće to dobro“, reče jedan držeći otvoren kapak mladićevog oka. Zatim namignu doktorki pored koje je prošao izlazeći iz sobe. Za njim izađe i drugi. Treći se kratko muvao oko kreveta, prislanjao dlan na mladićevo čelo, gladeći mu kosu u stranu:

„Bilo bi dobro da neko bude tu kada se probudi.“

„Obilaziću ga ja“, reče ona naslonivši se ramenom na okvir vrata. On sporim

hodom zaobiđe krevet, posmatrajući telo oko kog je kružio, a onda podiže glavu ka njoj. Usne joj postađoše još vlažnije.

„Sonja, kako si?“

Mišići noge počeše da poigravaju kada joj je prišao blizu.

„Misliš... posle ovoga?“

„Ne, uopšte, kako si?“

Čovek koji je možda nosio brkove

Repcioner mu je dao ključ s plastičnim priveskom na kome je pisao broj 34. To je bilo u subotu popodne. Repcioner koji ga je razdužio uzeo je natrag ključ od sobe u nedelju pre podne. Oba recepcionera su dala gotovo identičan opis čoveka koji je prespavao u hotelu u noći između subote i nedelje. Policajce je zbunjivalo to što njih dvojica nisu mogla da se slože u tome da li je dotični nosio brkove ili ne. Taj podatak je bio bitan, jer se u noći između subote i nedelje, u tom istom hotelu, dogodilo ubistvo. Glavni osumnjičeni bio je čovek od oko pedeset godina, srednje visine, crn, koščatog lica i s velikim plastičnim naočarima za vid. Podaci upisani u hotelski registar nisu bili od pomoći. Ime, kao i svi ostali podaci, bilo je lažno. Drugim rečima, taj čovek nikada nije postojao.

Subota. Četiri i petnaest popodne. Prešavši veliku, osunčanu raskrsnicu, čovek u lakom, prolećnom mantilu, s velikim plastičnim naočarima za vid, uđe u hotel noseći u ruci mali kožni kofer, priđe recepciji i pruži ličnu kartu preko recepcijskog pulta.

„Soba broj trideset i četiri, gospodine Đukić“, osmehivao mu se dežmekasti recepcioner. Čovek ničim ne pokaza da mu je stalo do recepcionerove ljubaznosti, podiže torbu s poda i ode niz hodnik, u pravcu lifta. Malo zatim, zaključan u sobi broj 34, samo u gaćama, sedeo je uz prozor i posmatrao odbleske svetlosti u rupama burenceta svog revolvera. Radio je to dugi i polako, pregledajući rupu po rupu. Potom napuni burence mećima, vrati ga u ležište i spusti revolver na krevet. Onda je dugi stajao uz vrata, osluškujući hodnik. Negde oko osam uveče iz torbe izvadi sendvič umotan u tanki najlon, odmota ga, sede na krevet i pojede ga u tišini. Nakon toga leže na krevet. Držao je otvorene oči do deset uveče, kada se brzo obukao, zapasao revolver za kaiš pantalona i oprezno izašao u hodnik.

U to vreme u sobi broj 51 punija gospođa, od oko pedeset godina, spremala se za spavanje. Taman je tapkala rukom po velikom, tvrdom jastuku, kad neko zakuca na vrata. Ona iznenađeno trgnu glavom i tiho zakorači po mekanom tepihu. Potom zastade ispred vrata osluškujući, pa upita:

„Ko je?“

Neko se predstavio kao recepcioner. Želeo je da mu se otvore vrata, govoreći da je hitno. Žena, prihvativši okovratnik bade-mantila desnom šakom, polako otključa vrata i otvori ih poduprevši ih stopalom. U hodniku je stajao naš čovek, poduprevši vrata sa druge strane. Žena krenu da vrisne ali njegova ruka je zgrabi za usta, gurnu je unutra i pogledavši niz hodnik uđe za njom u sobu držeći u ruci revolver.

Da je narednog jutra bila u stanju da govori, slučaj bi lako bio rasvetljen. Sigurno bi je veoma začudilo to što recepcioneri nisu mogli da se slože u tome da li je dotični Đukić nosio brkove ili ne. „Pa moj bivši muž nikada nije nosio brkove“, razjasnila bi ona brzo, kao da je stvar tako očigledna da je glupo o njoj uopšte i raspravljati.

NEMANJA JOVANOVIĆ (Čačak, 1974.) je srpski pisac i ilustrator. Objavljivao je kratke priče u časopisima *Severni bunker*, *Ulaznica*, *Yellow cab*, *Student*, te je zastavljen u zbirkama kratkih priča *Da sam Šejn* (Konzor, 2007.) i *Van ograde* (Beograd, 2016.). Prvi roman *Milka zbogom, vidimo se sutra* (Kikinda: Partizanska knjiga) objavio je 2016.

UNDO

Nikola Nikolić

Okruženje podražava naša emocionalna stanja. Čekajući je, došao sam baš do tog zaključka. Povod je učinio svoje. Bio je to jedan od onih događaja za koje se dugo pripremamo. Onda nam prifali sigurnosti, pa nagovještaje podrške tražimo u zvijezdama, kretanju talasa, čak i u položaju predmeta. I sve se nekako poklapa. Ipak, večeras od toga nemam neke vajde. Izdajnik je na sigurnom. Srce tutnji, nemoguće ga je zavarati. U njemu se očitavaju i najmanji potresi. Ono je nepogrešiva seizmička naprava, aktivna i kad nam se čini da sve miruje.

Konobar prinosi limenu posudu s bocom šardonea. Zapisuje porudžbinu. Naručujem školjke, ona račiće. Gleđa me s nekim prikrivenim zanosom. Imao sam utisak da se nalazim usred davnašnje zagonetke, otežale od vremena, koja se ponovo nudi i u kojoj svaki gest mora biti proračunat. Zbog toga sam već tada počeo da vrebam njen uvodni znak. Ono što će nas usmjeriti.

Obrve su joj uzdignute na krajevima, oči prate moje ne baš najspretnije pokrete. S jednako suzdržanim osmijehom posmatra kako čačkam ostrige. Kosa joj je i dalje riđa, ali je vremenom poprimila tamniju nijansu koja pristaje njenoj sazreloj ženstvenosti. Dugo se nijesmo vidjeli. Čitavu deceniju, još od apsolventske večeri koja se odigrala baš na ovom mjestu, a koja je ostala zabilježena samo u sjećanju zbog neke generacijske odbojnosti prema fotoaparatu, prema obaveznoj usiljenosti pred njegovim blicem. Pribojavao sam se da će u mom izboru odmah prozreti i ono krajnje, ono čemu su nostalgične aluzije bile samo maska. Zasad, međutim, nije pokazivala nikakvu sumnju. Samo se osmijehnula uz blagu ironiju, protutnjavši sjećanjem.

Tad opazih priliku da počnem izokola. Pitao sam je sjeća li se bibliotekarovog nastupa sa pločnika; ličio je na klovna onako raštimovan i zasut salvama aplauza. Naravno da pamti: nije zaboravila ni da je tu tačku nazvala *knjiški fokstrot*. Već tada je, reče, znala da će se čitavog života nositi sa frazama.

„Grijeh prošlosti. Ko ti je kriv, preletaču“, kaže, ona prevrće očima.

Podsjećanja na fakultetske dogodovštine imala su koristan učinak – začas su razbila ono početno ustezanje. Bila je to nužna tema, nešto poput asure bez koje zaljubljenik u jogu ne može ispravno izvesti asanu. Na njoj smo se kratko zadržali, a potom došetali do neizbjegnog *šta je bilo nakon*.

Govori o iznenadnom samootkrivanju. Nedugo nakon razlaza dramaturgiju je zamijenila književnost. To je, kaže, karika koja je nedostajala. Priča i kako je nekoliko godina provela u Londonu, na magisterskim studijama. Nije joj u početku bilo lako, kako to obično i biva. Otežavajuća okolnost bila je bratova smrt u saobraćajnoj nesreći, tek što se privikla na tuđinu.

„Žao mi je, nijesam imao pojma...“

Kaže da je u redu, jer mladića su tih oplakali, bez pompe kakva prati tragične odlaske. Mada je očekivala da će pokrenuti govorkanja ili možda režirati kakvu neprljatnu situaciju, nije željela da njegove oči krase stubove rasvjete. Roditeljima je bilo svejedno, pa je mnoga dokona lica sačuvala sažaljivih grimasa: u novinama nije osvanula niti jedna čitalja. Za njim nije mogla ni nositi crninu, nijesu joj to dopuštale njegove godine. Tada je, reče, spoznala značenje onog nastranog zadovoljstva – zaista je bilo nečeg uzvišenog u tome što će njegov lik zauvijek ostati mlad.

Prinuđen sam da je slušam; za mene se to nameće kao neočekivana prepreka. Solidarišem se, ali već sad pomišljjam da sam izvisio. Čini mi se nemogućim da nakon ovako mučne ispunjedi možemo nastaviti. Nakratko jedemo u tišini. Onda ona uzdiže čašu, zove da nazdravimo.

„Počast pokojnima, pažnja živima!“, kucamo se, otpijamo, ona dodaje: „Kako si ti ispunio ovaj vremenski jaz?“

Govorim živo, katkad teatralno (par puta sam joj u priopjedačkom zanosu dotakao golo rame), srećan što se nijesmo zadržali u tunelu. U kratkim crtama upoznajem je sa zavidnom karijerom pozorišnog glumca, ali

zaobilazim prilično nezavidni ostatak. Strahujem od pomisli kakav bi tok dobilo veče ukoliko bih izložio bore potrošenog idealiste. Bištem prošlost kao hrpu pirinča, odstranjujem kvarno, koristim ono što iole vrijedi. Ne tiče me se trenutni efekat, bitna je cjelina. Molim Boga za uvjerljivost. U privatnom životu nesvesno pribjegavamo poslovnim alatkama.

„U *Vazdušnom pješaku* si briljantan“, kao da me je pročitala, namiguje, pali cigaretu.

U njenom tanjiru su, pored gomile koščica, ostala dva nešto veća raka.

„Zar si me gledala?“

„Zar tu ima nešto čudno? Najbolja predstava u posljednjih nekoliko godina. Oprostićeš mi, ali odudara od avangardnih tripova koji guše repertoar.“

„Ah, nedodirljiva politika kuće“, kažem komično utanjenim glasom, malčice uvrijeđen, ipak me i u tako pretenциjskim pokušajima gledaoci mogu vidjeti, reditelju se u marifetluk ne gleda. A čak i osrednjeg reditelja veliko djelo može preobraziti, navesti ga na neočekivan izliv umijeća; pa da – i čorava kokoška ubode poneko zrno.

Kada je tačno bila? Imam ja svojih boljih i lošijih izdanja, sve je do raspoloženja. Nekada bih najradije po njemu krojio redoslijed komada u kojima nastupam.

Gledam je, priprema odgovor zagledana u mrak. Vrijeme kao da se zgušnjava. Vrijeme umanjuje razdaljinu.

Nestrpljiv sam, šta li ju je to tako zadivilo?

„Biću kratka“, konačno kaže. „Sposobnost transformacije – iz glumca u čovjeka, iz nosioca zadatka u aktera trenutka. Iz luckastog komičara u zagonetnog gospodina zagledanog u sutor.“

„Opa – slutim da me je neko posmatrao iz prikrajka“, mamim joj osmijeh.

„Više puta, što je različito od situacije kad glumca imaš samo za sebe. Tu je odnos nesrazmjeran.“

Da li želi da kaže kako već godinama dolazi na moje predstave?

„Često sam ja tamo, u tihoj gomili svrhe. Tako je, možda vi na sceni ne uviđate to. Gledaoci su ti slični logorašima: nepokretni i poslušni, spremni na iznenadenje, zbijeni kao svrha postojanja razularenih gospodara. Mi smo vaši podanici, to je prirodan odnos unutar pozorišnog poretka. Što možeš shvatiti i bukvalno u slučaju već pomenutih predstava. A Jonesku sam, priznajem, robovala s velikim zadovoljstvom.“

„A nije te golicala moja blizina? Nije te spopala želja da pronađeš tlačitelja i njegov blef izvrgneš ruglu? Tu, na licu mesta?“, pitam se da li sam pretjerao.

„Mora da se šališ. Zar da zbog nečeg tako jeftinog unaprijed obezvrijedim ovakav susret?“

Slično sam razmišljao, premda nijesam bio siguran da li je njen upitni odgovor cilja dublje. S moje tačke gledišta, ti slučajni susreti nikako mi ne bi koristili. Računao sam na plan. Zavisio od njega. Tako dođe vrijeme da se i ja jadam, da se odrekнем lažne prednosti. Završetak svake predstave ispunjavao me je bezvoljnošću. Iskliznuće iz imaginarnog svijeta u realni, iz onog kojeg stvaram na licu mesta u onaj kojem bespomoćno pripadam; nikada nijesam uspio ostati imun na tu bolnu teleportaciju, na silu teže koja vreba iza scene. Da stvar bude još gora, kod većine kolega prepoznavao sam potpuno suprotan utisak. Oni su se radovali kraju, oni su sa nestrpljenjem iščekivali naklon kako bi se što prije slili u kalupe. Iskreni su bili samo kad bi se klanjali. Povratak sebi za mene je bio poraz, a za njih užitak s kojim se мало koji drugi može mjeriti. Prezirao sam njihovo jeftino, izbjegličko zadovoljstvo, njihovu lažnu umjetnost. U džepu me uvijek čeka pljoska; tako ih lakše podnosim. Zahvaljujući alkoholu igram dodatni čin, okružen grotesknim maskama. Ko zna kakvu bi mi reakciju, usred rastrojstva, izmamila njena pojava. Znajući sebe, bio bi to impuls krajnosti. Uzeo bih je ili pobjegao glavom bez obzira, granica je bila neznatna.

Svjedočanstvo, ipak, zadržavam za sebe. Moj snuždeni stav dovoljno govori. Opet smo u egalu.

Misli su me odvukle od razgovora. Svjesna je da me je sama gurnula u nečujna tumačenja. To je, očito, i htjela – sada gleda u mrak, dok joj se iz ruke naslonjene na ogradi pruža tanak dim. Kao da je cigareta bila kičica kojom je u nekoliko poteza oslikala prostor oko nas.

„Sjećaš li se kako sam te kritikovao zbog toga, nekad davno? Kako sam te plašio da će ti prsti postati žuti, a donja usna izdubljena?“

„A ja sam, naravno, ostala nepokolebljiva.“

„Opravdano. Koliko vidim, prsti su ti i dalje vindzorski bijeli, a usne džoljevski punačke.“

Smijemo se, ona dodaje:

„A pluća siva kao fotografija kojoj ne pomažu retuširanja.“

Pogled mi klizi niz njen vrat, ka dekolteu. Privezak sa lanca gnijezdi se u ulegnuću između uzdignutih grudi. Gutam knedlu i u maniru nevinčeta se penjem natrag, gdje me čekaju podsmješljive oči.

„Daj, nećeš mi valjda saopštiti da te je ispalila rendgenska sposobnost?“

„Eh, jedan je Superman“, odgovaram, dječački ponosan na ovo zakulisno razumijevanje.

Epizoda iz koje je nastala primisao o tjelesnosti uspela nas je za još jedan stepenik. Drugoj boci vina nazire se dno. Ja, da budem iskren, makar dvostruko brže pijem od nje, ali učinak je isti – bila je jedna od onih koje piče vežu samo za rijetke prilike. Osjećam se privilegovanim, ona noćas definitivno ne preza od piganstva. Nema sumnje da joj ovako raspoložen i zajapuren ulivam povjerenje. Moji dodiri, kojima navodno podupirem misli, sve su učestaliji. Odvija se onako kako želim, neometano, klupko klizi između špalira prstiju. Svijeće podrhtavaju. Vazduhom se izvija miris voska, kao dah jednosmrjerne neizvjesnosti.

„Kad već pomenuh fotografiju, šta misliš o tome da malo prekršimo zavjet?“, pita ona i već pali fotoaparat. „Isuviše toga prepustamo sjećanju. Svašta je tamo, i dobro i loše. Ovako se slike barem neće miješati. Priđi, bardu!“

Grlim je, pod dlanom osjećam toplinu njene kože. Slika nas konobar, oduševljava je naša fotogeničnost. I odmah me, kao u nenajavljenom napadu, pita da li bih – ako bi postojala tako volšebna mogućnost – otrčao do prošlosti i izmijenio neke stvari. Za početak, da li bih pozvao kolege da se manu pametovanja i pristanu na fotografisanje? Polako uvidam da prelazimo na lični teren. Dosad smo se čuvali, uglavnom premećući vrijeme sa studija i problematiku naših karijera. Sada smo, pak, u predvorju absolutne nepoznanice. Žarko želim natrag. Uzalud pokušavam da prikrijem opreznost u glasu. Postajem elegičan. Kažem da bih svakako volio imati jednu zajedničku sliku. Priznajem i da bih imao štošta promijeniti, ali s tugom zaključujem da je život nalik na glinamol – ukoliko ga ne oblikujemo na vrijeme, sve što kasnije možemo učiniti jeste da ga razbijemo u paramparčad.

„A šta je alternativa? Da ostanemo okamenjeni?“, primjećuje ozbiljnijim tonom.

„Ne baš, ali umjesto da biramo – nâs biraju. Biraju nas bolesti, nevolje, sitne radosti koje ne znače ništa. Stvrdnjavaju nas okolnosti, sužavaju nam mogućnost otpora. Ne preostaje mnogo izbora.“

„Ne misliš da prošlost može iznenaditi? Možda ne baš u obimu u kojem bi je ti izmijenio, možda čak i sa nekim naknadnim teretom, ali ispunjenim onim što ti nedostaje?“

Da li smo se to našli na raskršću? Imam utisak da plutam površinom, dok me ona uporno vuče u dubinu.

Ispustih osmijeh, zamišljen pred očiglednom dvosmislenošću. Na momenat želim da je pitam na šta konkretno misli, da razobličim ovo flertovanje s duhovima i razotkrijem čitavu scenu, do kraja. Ali, nešto me tjera natrag. Gledam je u oči koje isijavaju čvrstinu i postaje mi jasno da će bilo kakvo propitivanje zarotirati veče. To mi nikako ne odgovara. Ne želim da gubim kontrolu. Pravim nekakav šašavi izraz lica, kao da sam van tih tokova. Potežem gutlijaj i pogledom u kojem zjapi želja poručujem da je bila u pravu – ja sam čovjek trenutka; šansa je iskliznula nekada davno, ali oko nas je sadašnjost, jedino što nam zaista pripada, sfera u kojoj se privlačimo i saosjećamo. Ona nas vodi trenutku koji mora biti blizu, u kojem želim da je imam.

Alkohol ubrzava stvari. Piće je čini odlučnjjom. Opuštena je, ali kao da je sustiju neke goleme dileme. Kao da je to za nju normalan razvoj zbližavanja – ako u startu zadovoljiš, čeka te složeniji izazov, izlaziš na crtu Sfingi.

„Pa, da li si zadovoljan ovom *reunion* večerom? Kako, iz vizure inicijatora, doživljavaš minulu deceniju: kao istrajnog negativca ili, šta znam – možda nekog strpljivog vizionara?“

Očekuje podstrek, jasno mi je. Postavlja novo neočekivano pitanje te, znajući da je vrijedno zadrške, prinosi čašu usnama i nadinje za još jedan gutlijaj. Međutim, slijedi mala neprijatnost: ruka, pri povratku stolu, narukvicom kači lanac i ovaj ostaje da visi u dubokom izrezu njene haljine. Ona glumi sramežljivost:

„Do toaleta. Brzo ču“, i namiguje.

Zagledan u njen zavodljivi hod pomišljam da je kucnuo čas. Dala mi je znak. Ili ona, ili sitna slučajnost, nije važno – moje je da ustanem i smjesta pođem za njom. To i činim. Dovoljno sam pijan da ne prezam od ženskog obrisa na vratima: ulazim i zatvaram ih – stavljam rezu. Ona je pred ogledalom. Ne osvrće se, mada zna da je neko ušao, ne gleda me, mada zna da sam tik iza nje. Pognute glave pokušava da okači lanac. Dotičem joj prste.

Uzimam lanac i kačim ga iz drugog pokušaja. Potom joj spuštam ruke na ramena. Osjećam uzdah. Ona podiže oči. U ogledalu vidi moju siluetu, moje prste što joj pomiču vlasi i otkrivaju vrat, moje usne što joj prianjaju za kožu. Naglo se okreće i hvata me za lice. Preokret koji poput malja razbijala nataložene nedoumice. Osjećam kako se prošlost rastavlja i ponovo sklapa, prateći amplitudu naših pokreta. Jezici nam se spajaju. Osjećam ukus vina, ali s nekom slatkom, blaženom aromom. Gnječim joj sise, dok se ljubimo; među prstima osjećam čvrstinu bradavica. Njen dah mi bježi niz vrat. *Prestani*, šapuće, ali nastavlja da me ljubi. U dva spojena koraka stižemo do lavaboa. Hvatom je odozdo, desni dlan klizi ispod haljine i napipava čipkanu traku. Prsti su mi već ispod. Krećem da je podignem; tada ona ispušta jecaj, kao da je u bunilu, hvata me za ruke i gura od sebe. Stojim pred njom, razdrljene košulje, raskopčanog šlica, gledam je staklastim očima. U tom trenutku otvaraju se vrata – uporni pokušaji smaknuli su traljavo spuštenu rezu; ona istovremeno promiče pokraj mene. Čujem šapat, koji je kao u mjehuru ostao lebditi do moje glave.

Izvini.

Zakopčavam se. Namještjam kragnu i rukave. Gospođa frenetično trlja ruke, valjda u želji da što prije pobegne od uljeza. Umivam se, vrelina mi napušta lice.

Izašao sam vani i odmah zapazio da je nema. Iz njenog tanjira začuđeno su me posmatrala dva raka. U telefonu me je čekala poruka:

Ni ja ne mogu da izmijenim prošlost, ali ne mogu ni da pobegnem od nje. Biću na predstavi. Sve će ti biti jasnije.

*

To je bilo idućeg vikenda. Čekala me je premijera predstave „Undo“, smjeli debi diplomca čiji poziv nijesam mogao odbiti. Ubijeđen sam da je to bila moja najgora uloga otkako sam dio ansambla, iako sam (kao jedan od glavnih likova) izmamio ponajviše aplauza. Naravno, druge misli lutale su mi glavom, scenario je mehanički tekao od mozga ka ustima. Kao nikada dotad komunicirao sam s publikom, uloga mi je to dopuštala. Biće da me je to izvuklo. Ugledao sam je već prilikom prvog izlaska na scenu. Iako je sjedila u sredini krcatog gledališta, pored nje je bila prazna stolica. Takav prizor me je obradovao. Nijesam se mogao oteti utisku da je to proizvod namjenske dosjetke, poziv za iskupljenje. Kad je predstava okončana nijesam poput ostalih pohrlio u garderobu, nijesam ni pomislio na koktel koji je slijedio u bifeu. Sišao sam sa scene i posmatrao gomilu koja se gurala na izlazu. Mnogi su me znatiželjno gledali, misleći da spremam neko iznenađenje. Nje nije bilo. Ukočen od iščekivanja, isprva nijesam osjetio da me neko vuče za rukav. Pogledao sam dolje. Odozdo me je *njenim* očima gledao dječak. Nije mu moglo biti više od pet godina. Iz ispružene ručice visila je koverta.

Čim sam je uzeo, dječak je odjurio ka izlazu i izgubio se u masi.

Stajao sam u svježe napuštenoj sali, vazduhom se kretala sumaglica prašine i izmiješanih parfema. Otvorio sam kovertu. Unutra je bila naša fotografija. Doista smo bili fotogenični, kao srećni par s nekog kataloga. Pozadi je ispisala poruku.

Bilo mi je dragو što je izbjegla sentimentalnost, što nije dočrtala ni smajli, da ublaži. Hladna ironija udarala je tačku.

I baš Undo? Kao da smo mi nadahnuli debitanta, mora da se sakrio u neku od onih tvojih školjki. Nećeš me više vidjeti na radnom mjestu, ali ne brini – biću gore, u galeriji. Za obostrano dobro. Šta je za nas još jedna decenija.

NIKOLA NIKOLIĆ je rođen u Podgorici 1989. godine. Završio je Fakultet političkih nauka, gdje je i magistrirao na temi o kvizlinškim režimima. Objavio je romane „Čvor“ (2011) i „Meandar“ (2014), kao i zbirku priča „Atakama“ (2016). Piše književne prikaze za portal Glif, a autor je i bloga na portalu Vijesti. Dobitnik je nagrade „Bihorska Venera“ za kratku priču. Priče su mu prevođene na albanski jezik. Umjetnički je direktor Međunarodnog podgoričkog sajma knjiga i obrazovanja.

IN MEMORIAM SLAVKO GOLDSTEIN (1928 – 2017)

ODLAZAK JEDNOG OD POSLJEDNJIH ISTINSKIH INTELEKTUALACA

Iako nas je Slavko Goldstein napustio u dubokoj starosti, vijest o njegovom odlasku zatekla je sve one koji su ga, bilo osobno poznавали, bilo pratili njegov rad. Tome je tako jer su se njegova vitalnost, neumornost u borbi za bolje društvo i radna energija, zahvaljujući kojoj je posljednjih godina napisao neke od najboljih publicističkih knjiga u ovim društvima, doimale neiscrpniima. Kad se pobroje sve stvari koje je u kulturnom, političkom i društvenom životu zemlje radio, lako se dođe do zaključka o tome da je sam napravio puno više od čitavih zavoda i instituta. No, čak je i važnija od toga činjenica da je uvijek odlično razumio vremena u kojima je živio, nepogrešivo izabirući ispravan put javnog i ljudskog djelovanja. To vrijedi za sve faze njegovog života, od odlaska u partizane, preko borbe za demokratizaciju jugoslavenskog društva i ključne uloge u organiziranju višestranačja u Hrvatskoj, do studioznog opovrgavanja sve raširenijih revizionističkih nastojanja u historiografiji. Imamo li u vidu da je sve ovo radio kao pripadnik gotovo u potpunosti izbrisane židovske manjine, koji je mogao s punim pravom prekinuti sve veze s Hrvatskom, jasno je u koliko mu je mjeri bilo iskreno stalo da ova zemlja bude bolja i koliko ju je istinski volio. Pratimo li kompletan njegov opus, otkrit ćemo da je zahvaljujući fascinantnom knjižarskom i publicističkom nasljeđu, nepravedno zanemarena činjenica kako je riječ o čovjeku koji je autor nekih od najboljih filmskih scenarija u jugoslavenskom filmu. Slavko je napisao scenarije za 'Signale nad gradom', 'Prometeja s otoka Viševice', 'Četvrtog suputnika' i 'Akciju stadion'. Ta svestranost, pogonjena sposobnošćima, talentom i snažnim impulsom za izgradnjom pravednijeg društva utjecala je na činjenicu da je Goldstein bio jedan od posljednjih intelektualaca starog kova, iz vremena koje je podrazumijevalo da javni intelektualac bude uvijek angažiran kontra sistema i na pozicijama pravednosti. Za suvremeno hrvatsko društvo je, pored neposrednog javnog intelektualnog angažmana, najviše napravio kroz svoju izdavačku kuću Novi liber i vlastite publicističke knjige. Objavivši u Novom libru neke od ključnih studija za razumijevanje današnjeg društva i njegovog povijesnog nasljeđa, poput drugog izdanja Čulićeve knjige o Tuđmanu, Matijanićeve studije o usponu Željka Keruma, Jergovićeve i Lovrenovićeve budućnosti nezavršenog rata, o Bosni i Hercegovini, čovjeka iz Kraljevine mape i Stepinca u Lepoglavi, Goldstein je otvarao tabu-teme i aktivno pridonosio ozdravljenju društva od sveprisutnog nacionalizma. No stvar koja najviše fascinira je ta da je vrhunac svoje kreativne i autorske zrelosti dosegao posljednjih godina, ispisavši tri fascinantne knjige: "1941. godina koja se vraća", "Jasenovac: tragika, mitomanija, istina" i "Tito" zajedno sa sinom Ivom. Svaka od ovih knjiga se na svoj način razračunala s mitologizacijama svih vrsta i sveprisutnim revizionizmom, ponudivši nevjerovatno upečatljivu kombinaciju studioznog historiografskog rada i gotovo prozognog teksta, koja je vrhunac dosegnula u "1941. godini koja se vraća" i dijelovima biografije o Titu. Slavko Goldstein je bio čovjek koji nikad nije zapadao u kolektivne euforije, koji je bio savršeno svjestan društva u kojem živi i koji je s nevjerovatnom strpljivošću objašnjavao jednostavne i lako provjerljive činjenice, čak i onima za koje je znao da njegova argumentacija do njih ne može doprijeti. Pojednostavljeno govoreći, bio je čovjek daleko ispred svoga vremena i toga je bio savršeno svjestan, ne dopuštajući da mu se niti u jednom trenutku zbog te svijesti naruši urođena skromnost i istinsko poštovanje sugovornika.

Imajući sve ovo u vidu, ne čudi da je način na koji su se službena vlast i Katolička crkva oprostile od njega bio upravo ovakav. Dijelom ignorantski, dijelom ciničan, a dijelom trijumfalističan. Tko god je pročitao Goldsteinove knjige, mogao je razumjeti zbog čega je tome tako.

Dragan Markovina

IN MEMORIAM LJUBIŠA SAMARDŽIĆ (1936 – 2017)

DVIJE STRANE ISTOG VELIKOG GLUMCA

Svaki veliki ili bitan glumac trebao bi u svome rasponu po definiciji imati sposobnost da u karakterizaciji lika kojega tumači uvijek donese i pomiri njegove suprotnosti. Ali veliki glumci uspijevaju i u nečemu težem: oni imaju sposobnost da igraju suprotnosti u više likova međusobno potpuno različitim, ljudi suprotsavljenih unutarnjih svjetova i nazora, pogleda, misli i gesti. Čak i fizionomija – u stvaranju iluzije različitih tjelesnih osobina koje će sve dočarati jedno jedino glumačko tijelo pred kamerom ili na sceni.

U tom smislu: iako je Ljubiša Samardžić – baš kao i njegov vječni parnjak Bata Živojinović, kao "druga polovina istoga" – najčešće bio vezan uz takozvane partizanske filmmove, dvije su mu ključne uloge bile u cijelosti drugačije od tipskih likova žanra. I obje napravljene po gore spomenutom "zakonu" o kapacitetu da se igraju suprotnosti.

Sve češće tako, obezglavljeni i obesramećeni bivši Jugoslaveni, s osmijehom što liči na ljubav, ali je u stvari tipičan za one nišće *duhom*, spominju Ljubišinu ulogu domaćeg ekscentričnog *jedermann*a Borivoja Šurdilovića – Šurde, iz serije *Vruć vetrar*. S druge strane, na pozitivnom rubu, za svjesniji dio gledalaca stoji – uz Bekimovog "Belog Boru" – krajnje ikonični, krajnje ambivalentni Crni Rok iz Štivičić-Hetrichove *Kuda idu divlje svinje*. Reklo bi se da Ljubiša Samardžić nije imao dva različitija lika: s jedne strane slabunjavi, provincijalni, socijalistički hipohondar i neradnik, a s druge, kao kakva jungovska "sjena", kao depozitorij tamnih strana – odrješiti ratni švercer i cinik, noarovski karizmatični (naizgled) negativac u crnoj kožnoj jakni i pod borsalino šeširom.

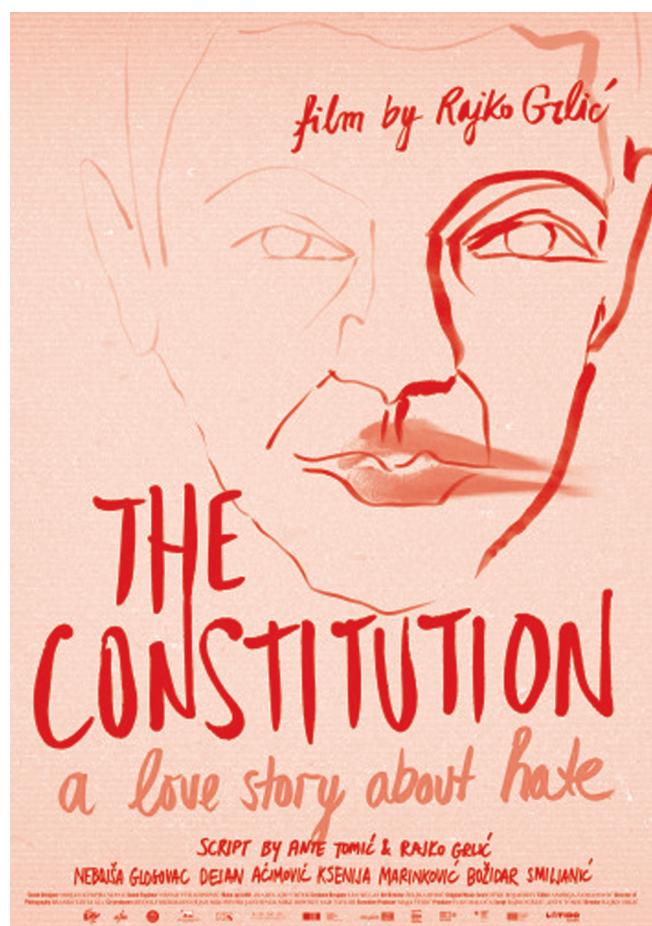
No, sve je još komplikiranije bilo, izgleda: jer, što ako su ispod površine, duboko ispod kože obojica, oba lika, uza sve razlike, zapravo dvije strane *jednoga* – slike i verzije razočaranog idealiste koji se gradi nihilistom? Ili možda čak i obrnuto? Nije li tu, u dva lika, u dva gruba poteza bila i individualnost cijele nestale zemlje, uostalom?

Samo je veliki glumac mogao donijeti takve ambigvitete, razliku u sličnostima i sličnosti u razlikama. Ljubiša Samardžić bio je veliki glumac.

Đorđe Matić

PANOPIKUM

Goran Borković

TRIJUMF GRLIĆEVOG „USTAVA“ U LONDONU

„Ustav Republike Hrvatske“, film Rajka Grlića, proglašen je najboljim filmom na 25. Raindance Film Festivalu u Londonu. Osim te najveće nagrade na festivalu, „Ustav“ je osvojio još dvije važne nagrade – za najbolji scenarij, koji redatelj potpisuje s Antom Tomićem i za najboljeg glumca, za ulogu koju je ostvario Nebojša Glogovac. Grlićev film je na londonskom festivalu, održanom od 20. septembra do 1. oktobra, imao svoju englesku premijeru i pokupio najveće dosadašnje nagrade. Osim njega, prvi put su britanskoj publici prikazana još tri regionalna naslova „Transmania“ skupine autora, „Oslobođenje Skoplja“ Danila i Rade Šerbedžije te „Roumena“ Zornitse Sophije. „Ustav“ prati živote nekoliko susjeda koji, osim zgrade u središtu Zagreba u kojoj žive, nemaju ništa

zajedničko. U središtu priče je profesor Vjeko, koji noću odlazi u šetnje gradom odjeven u ženu, a živi s bolesnim ocem, nekadašnjim ustaškim časnikom. Nakon što ga jednom prilikom pretuće skupina mladića, počne ga njegovati susjeda, medicinska sestra čiji je muž policajac Srbin, dragovoljac Domovinskog rata. Uskoro preuzima i brigu oko Vjekina oca, no zauzvrat želi da on pomogne njezinom suprugu pripremiti ispit iz Ustava Republike Hrvatske.

Ta „ljubavna priča o mržnji“ pobijedila je u glavnoj konkurenciji londonskog festivala, a od prošlogodišnje premijere u Montrealu, odakle se vratila s glavnom nagradom, osvojila je više od dvadeset nagrada na raznim međunarodnim festivalima. Filmski festival Raindance već četvrt stoljeća okuplja ponajbolja nezavisna filmska ostvarenja iz cijelog svijeta. Ove godine imali su filmove iz 120 zemalja, što je rekordni broj.

IZBJEGLICE I DOMAĆI KOJE NEMA TKO DA SLUŠA

Centar za kulturnu dekontaminaciju (CZKD) predstavio je on-line izložbu „Nesaslušane priče“ sa fotografijama iz izbjegličkih kampova i sa radionicama održanim u okviru projekta „Sokak“, posvećenih integraciji migrantskih i lokalnih zajednica duž „balkanske rute“. Izložba je predviđena za otvaranje u EU info centru u Beogradu, uz panel diskusiju o migrantskoj krizi sa predstvincima civilnog sektora koji se bave pitanjima izbjeglica.

Fotografije Projekta o različitosti i znatiželji - Sokak prikupljene su tokom 2017. godine na terenu u izbjegličkim kampovima, a dio je nastao u okviru radionice digitalne fotografije realizirane u Domu omladine Beograda. Centar tim projektom želi otvoriti prostor za dijalog i integraciju migrantske i lokalne zajednice kako bi se podigao nivo svijesti u lokalnim zajednicama o njihovim mogućim susjedima.

Izbjeglice pritom nose sa sobom teret rata, genocida, siromaštva, političkog i društvenog prevrata, ali i svoje uspomene i svoju kulturnu baštinu. U prošlosti su, baš kao i naši ljudi, putovali s koferima, a danas putuju noseći mobilne telefone, kao nekom vrstom digitalne prtljage. Barem mogućnost da se predstave i kaže što ih muči od presudne je važnosti u borbi protiv rasističkih, ksenofobičnih i sklerotičnih stavova, ističu autori projekta.

„U svojoj zemlji se nisam osjećala sigurno ni za sebe ni za svoje dijete, nisam mogla raditi... Mjesto u kojem sam živjela nije bilo sigurno. Živjeti je postajalo sve teže. Bilo je trenutaka kada nisam mogla da dišem. Osjećala sam se samom, bespomoćnom, sve više padala u depresiju, i sve to me mučilo silno. Shvatila sam da ne mogu više da živim tamo. Odlučila sam da odem iz svoje zemlje. Putovali smo godinu dana do Srbije (Mariam, 34 godine, Avganistan).“

TRIJUMF FABREOVOG OLIMPA NA 51. BITEFU

Maratonski spektakl Jana Fabrea „Olimp: U slavu kulta tragedije“ trijumfirao je na 51. Bitfu osvojivši Grand prix „Mira Trailović“ za najbolju predstavu, kao i nagradu publike, te nagradu „Politikinog“ žirija za režiju. Specijalno priznanje međunarodnog žirija „Jovan Ćirilov“ dodijeljeno je predstavi „(Sa) Slušanje“ iranskog reditelja Amira Reze Kuhestanija.

Fabrev 24-satni spektakl, koji je eksplisitnom golotinjom izazvao i polemiku u javnosti zbog direktnog prijenosa na RTS-u, proglašen je najboljom predstavom u cjelini na 51. Bitfu. Bitfov Grand prix Fabre je dobio i 1984. godine za predstavu „Moć pozorišnih ludosti“.

Publika ga je nagradila sa ocjenom publike od 4,73 posto, drugo je „(Sa) Slušanje“ (4,27), a treće „Carstvo nebesko“ (4,09), koprodukcija Narodnog pozorišta i Bitf teatra, u režiji Jerneja Lorencija iz Slovenije.

Fabrov pozorišni jezik, kako je naveo „Politikin“ žiri, oživljava avangardno naslijeđe, eklektični je echo Artoovog teatra surovosti i magijske, ritualne prakse. „Fabrovu estetiku karakteriše upadljiva telesnost. Nameću nam se žive skulpture nagih tela glumaca, ali i odurni komadi odranih životinja, koji grade ritualni prostor. Dvadesetčetvorčasovno trajanje predstave takođe je u vezi sa ritualnim aspektom značenja. Rituali podrazumevanju transcendenciju, promenu svesti, što je proces koji traži predanost kroz vreme. Dug je put otkrivanja arhetipskog u nama, povratka nama samima, izgubljenima u haoičnosti savremenog sveta. Fabrova predstava je sredstvo na tom putu, mesto otpora protiv društvene fragmentacije, isečenosti vremena, raskomadanosti života“, naveo je žiri.

ANDREJ NIKOLAIDIS DOBITNIK „MEŠE SELIMOVIĆA“

Regionalnu književnu nagradu „Meša Selimović“ za najbolji roman objavljen 2016. godine na prostoru BiH, Crne Gore, Hrvatske i Srbije dobio je Andrej Nikolaidis za roman „Mađarska rečenica“, u izdanju Buybooka iz Sarajeva. Radi

se, kako su objavili izdavači, o imaginarnoj povijesti balkanskih i evropskih izbjeglištava 20. i 21. vijeka.

Nagradu koja nosi ime Meša Selimovića, jednog od najvećih romansijera sa jugoslovenskog prostora, svečano je Nikolaidisu uručio 23. septembra u Narodnom pozorištu Tuzla gradonačelnik Jasmin Imamović, u završnici 17. Međunarodnih književnih susreta *Cum grano salis*. Odluku je donio žiri u sastavu Adisa Bašić (predsjednica), te Hadžem Hajdarević, Slobodan Šnajder, Pavle Goranović i Mile Stojić. U užem izboru bili su i romani „EEG“ Daše Drndić, „Beara“ Ivice Đikića, „Sjećanje šume“ Damira Karakaša i „Kad sam bio hodža“ Damira Ovčine. Nikolaidisov roman „Mađarska rečenica“ imaginarna je povijest balkanskih i evropskih izbjeglištava 20. i 21. vijeka ispisana kroz sudbine naratorovog prijatelja Džoa i Waltera Benjamina, čijim je djelom Džo općinjen.

SRBI U CETINSKOJ KRAJINI

Iz štampe je izašla knjiga „Srbi u Cetinskoj krajini“ autora Božidara Simića i Filipa Škiljana. Ovu, svojevrsnu „kućnu Bibliju“ za sve cetinske Srbe koji su ostali, kao i za one koji su otišli iz svog kraja – kako je knjigu u pogovoru nazvao povjesničar Dragan Markovina, izdalo je Srpsko narodno vijeće. Osim s povijesti naseljavanja i iseljavanja s prostora Cetinske krajine, dvojica autora pozabavila su se pojedinačno sa svakom srpskom obitelji. Knjiga je predstavljena u Podstrani kod Splita, u sklopu Krsne slave Male Gospe, koju Vijeće srpske nacionalne manjine u Splitsko-dalmatinskoj županiji obilježava kao svoj Dan. „Ova knjiga se bavi prezimenima svih srpskih obitelji na području Cetinske krajine i porijeklom tih prezimena tako da potomci tih obitelji mogu znati odakle su im preci došli i kako su živjeli,“ rekao je Škiljan. On je također kazao kako knjiga „Srbi u Cetinskoj krajini“ opisuje i sela u tom području koja gotovo više i ne postoje, a u kojima je nekad živjelo i po tisuću stanovnika a sada se broj žitelja svodi na nekoliko desetaka.

Simić je istaknuo kako je za ovu knjigu koristio podatke iz državnih arhiva u Splitu i Zadru te iz javnobilježničkog fonda u Splitu i javnobilježničkog fonda Pravoslavne crkve u Zadru. „To su iznimno vrijedni dokumenti koji do sada nisu objavljivani, a poslužili su mi kao podloga za izradu ove knjige koja opisuje srpske obitelji koje su živjele u Cetinskoj krajini, u raznim migracijama polako su nestajale,“ objasnio je Simić. Po njegovim riječima ova će knjiga poslužiti Srbima da bolje upoznaju svoju prošlost, ali i Hrvatima da upoznaju prošlost svojih susjeda Srba.

Glavni tajnik Srpskog narodnog vijeća (SNV) Saša Milošević je istaknuo kako je knjiga „Srbi u Cetinskoj krajini“ poklon za krsnu slavu srpskoj nacionalnoj manjini u Splitsko-dalmatinskoj županiji. „SNV će se truditi da olakša život ljudi u zaleđu. Organizirajte narod i čuvajte ga i ne dopustite da padne u neka teška razmišljanja u ovim teškim vremenima,“ rekao je Milošević koji je dobio plaketu za izniman doprinos u izgradnji institucija Srba u Republici Hrvatskoj.

MINISTRI KULTURE SRBIJE I HRVATSKE SASTALI SE U KINI

Ministri kulture Srbije i Hrvatske Vladan Vukosavljević i Nina Obuljen Koržinek razgovarali su u Kini o saradnji dviju zemalja u oblasti kulture,

učestvujući na trećem Forumu o kulturnoj saradnji Kine i zemalja Centralne i Istočne Evrope. Vukosavljević i Nina Obuljen Koržinek suglasili su se da je rad međudržavne mješovite komisije za vraćanje kulturnih dobara na zadovoljavajućem nivou, kao i da se proces odvija uz puno povjerenje obje strane.

Konstatirano je da je kulturna razmjena na zavidnom nivou sa mogućnošću unapređenja u izvođačkim umjetnostima, kao i u filmskim koprodukcijama. Ministar Vukosavljević je tom prilikom pozvao hrvatsku kolegicu u posjet Srbiji.

FESTIVAL JEZIČNIH MANJINA U NOVOM SADU

Kazališni festival jezičnih manjina svijeta održat će se od 2. do 6. oktobra u Novom Sadu. Na festivalu učestvuju Rusi iz Kazahstana, Srbi iz Mađarske i Austrije, Turci iz Skoplja, Židovi iz Bukurešta na čelu sa Majom Morgenstern, poznatom po ulozi Bogorodice u Gibsonovom "Stradanju Hristovom"... Uvod u "Synergy#World Theater Festival" bit će otvaranje sezone u Novosadskom pozorištu dan ranije, 2. oktobra, premijerom predstave "Grobnica za Borisa Davidovića".

Na programu su "Dibuk" Državnog jevrejskog pozorišta iz Bukurešta, "Mankurt" Ruskog dramskog pozorišta, "Maksim Gorki" iz Astane u Kazahstanu, "Sentandrejsko jevanđelje" Srpskog pozorišta iz Budimpešte, "Otelo" Tur-skog teatra iz Skoplja, "Galeb" ansambla "Mikloš Tompa" iz Targu Mureša u Rumuniji i "Kafana kod Jeremije" ansambla "Danica" iz Salzburga.

U okviru festivala bit će održan simpozij na temu "Uloga i značaj jezika u procesu individualne i kolektivne samoidentifikacije", najavljuju organizatori. Domaćin skupa biće Valentin Vencel, direktor Novosadskog pozorišta/Ujvideki Szinhaz i idejni tvorac festivala. Synergy#WTF okuplja profesionalne umjetnike koji stvaraju na jezicima manjinskih nacionalnih zajednica kojima pripadaju. Na festivalu mogu sudjelovati profesionalne kazališne trupe koje imaju autentičan umjetnički izraz manjinskih jezičnih zajednica u zemljama u kojima žive. Osnivač festivala je Grad Novi Sad koji ga je uvrstio u projekt kandidature glavnog grada Vojvodine za Evropsku prijestolnicu kulture 2021. godine. Kako se navodi, festival će se održavati svake godine, u oktobru, i bit će revijalnog karaktera.

NAJBOLJI U REGIONU U „VLADI DIVLJANU“

Program „LIFFE u Beogradu – Najbolji filmovi YU regionala“ počeo je krajem septembra u kinu "Vlada Divljan" filmom "Ne gledaj mi u pijat", pobjedičkim ostvarenjem 10. Leskovačkog internacionalnog festivala filmske režije (LIFFE) koje je redateljici Hani Jušić donijelo Grand prix "Živojin Žika Pavlović".

Od 29. septembra do 11. oktobra posjetiocima će moći pogledati filmske hitove sa eks Yu prostora koji su nagrađivani na regionalnim i inostranim festivalima, kao što su „Pođi sa mnom“ Igora Šterka (Specijalno priznanje na ovogodišnjem LIFFE), "Zlatna petorka" Gorana Trenčovskog, "Sve najbolje" Snježane Tribuson, "Uzbuna na zelenom vrhu" Čejena Černića, "Imena Višnje" Branka Šmita...

Pred publikom će biti i filmovi "Oslobođenje Skoplja" Danila i Rade Šerbedžije, "Ustav Republike Hrvatske" Rajka Grlića, "Dobra žena" Mirjane Karanović, "Igra ispod praga" Ivana Marinovića, "Naša svakodnevna priča" Ines Tanović, "Ime Dobrica: Prezime nepoznato" Srđe Penezića, "Noćni život" Damjana Kozolea (Nagrada „Živojin Žika Pavlović“ na 10. LIFFE), "Otadžbina" Olega Novkovića, "S one strane" Zrinka Ogreste, a kao „film iznenađenja“ mogla bi da stigne drama „Amok“ makedonskog reditelja Vardana Tozija, koja je mladom natuščiku Martinu Gjorgoskom donela „Zlatni lešnik“ za najbolju mušku ulogu na ovogodišnjem LIFFE festivalu.

„Čini mi se da je ono što se dešava u Leskovcu svake godine, i ono što je posle tih pet dana trajanja festivala važno jeste, da na neki način potraje taj duh, da se afirmiše ne samo film, nego i ta kulturna ideja i politika. Jer, bioskopa je, nažalost, sve manje, i festivali su jedina prilika da gledaoci vide ono što se u filmskoj umetnosti danas stvara u regionu. S druge strane, ono što samo Leskovčani imaju priliku da premijerno vide na svom festivalu, važno je da se prenese i u Beograd. Mislim da je bioskop "Vlada Divljan" jedinstveno mesto da se vide filmovi koji nisu bioskopski međnistrim, i da program koji će se ovde prikazivati u narednih deset dana treba prezentirati kao ekskluzivnu distribuciju“, istakao je reditelj Bojan Vučetić.

ŽENSKI POKRET U CRNOJ GORI 1943-1953

Izložba "Drugarice – Ženski pokret u Crnoj Gori 1943–1953" predviđena je da se otvari krajem septembra u Narodnom muzeju na Cetinju – Crnogorskoj umetničkoj galeriji "Miodrag Dado Đurić", u okviru Inicijative za osnivanje Muzeja žena Crne Gore. Publika će imati priliku da na izložbi vidi i čuje umjetničke intervencije Kristine i Adrijane Gvozdenović, Irene Lagator Pejović, Lenke Đorojević i Milene Pejović. Namjera tog projekta je da učini vidljivim i reinterpretira jedan od najuzbudljivijih perioda u istoriji emancipacije žena Crne Gore – period poslijeratne obnove i djelovanja AFŽ-a Crne Gore od 1943. do 1953. Nositelj projekta je Narodni muzej Crne Gore, a partneri na realizaciji izložbe su Nacionalna biblioteka "Đurđe Crnojević", Arhivsko odjeljenje za istoriju radničkog pokreta Državnog arhiva Crne Gore i Služba za odnose sa javnošću Generalnog sekretarijata Vlade Crne Gore.

Gyula Molnár, 2017.

PLAKATI, D. MOOR: *LENJIN* (1919.), *JESI LI SE PRIJAVIO U DOBROVOLJCE?* (1920.)

ATOPN

GORAN BABIĆ / DIMITRIJE BIRAČ / GORAN BORKOVIĆ / ZORAN DASKALOVIĆ / SRĐAN GAGIĆ
ALEKSANDAR GAVRANIĆ / NEMANJA JOVANOVIĆ / NENAD JOVANOVIĆ / VIRNA KARLIĆ
DANILO LUČIĆ / DRAGAN MARKOVINA / ĐORĐE MATIĆ / IGOR MRKALJ / BOJAN MUNJIN
NIKOLA NIKOLIĆ / MILE RADOVIĆ ĆIRO / IGOR RUŽIĆ / SRĐAN SANDIĆ / SANJA ŠAKIĆ
SINIŠA TATALOVIĆ / DUŠAN VESIĆ / MLADEN VESKOVIĆ / ČEDOMIR VIŠNJIĆ / NEVEN VULIĆ

